

TURAIDAS BAZNĪCKALNA 13.-18. GADSIMTA KAPSĒTA

Izpēte, senlietu un monētu katalogs

GRAVEYARD OF THE TURAIDA CHURCH HILL 13th-18th CENTURIES

Research, catalogue of antiquities and coins

Īpaši aizsargājamais
kultūras piemineklis –
Turaidas muzejrezervāts

Īpaši aizsargājamais
kultūras piemineklis –
Turaidas muzejrezervāts

TURAIDAS BAZNĪCKALNA
13.–18. GADSIMTA KAPSEĀTA

Izpēte, senlietu un monētu katalogs

Sastādījusi Ligita Beitiņa

GRAVEYARD OF THE TURAIDA
CHURCH HILL, 13th–18th CENTURIES

Research, catalogue of antiquities and coins

Compiled by Ligita Beitiņa

SIA “DUE”

UDK 904(474.362)(08)
Tu574

Uz 1. vāka / On the 1st cover:

Fragments no Turaidas pils un muižas plāna ar iežogoto kapsētu. 17. gadsimta otrā puse. LVVA, 6828. f., 2. apr., 845./1.ll.

Excerpt from the plan of Turaida Castle and manor with the church and enclosed graveyard. The second half of the 17th century. LVVA, 6828. f., 2. apr., 845./1.ll.

Turaidas Baznīckalns mūsdienās. Ilzes Siliņas zīmējums
Turaida Church Hill nowadays. Drawing by Ilze Siliņa

Zinātniskais redaktors/Scientific editor Dr. hist. Guntis Zemītis

Redaktores/Editors:

Ināra Stašulāne latviešu valodā/Latvian;

Antra Legzdiņa angļu valodā/English

Foto/Photos: Agris Tabaks, Nauris Dainis

Mākslinieks/Book artist Gatis Buravcovs

Maketētāja/Layout designer Nikola Linna Rēdliha

Mākslinieciskā redaktore/Design editor Inta Bērente Strengā

Tehniskais direktors/Technical editor Kārlis Jakadels

ISBN 978-9934-8524-8-0

© Turaidas muzejrezervāts, 2022
© Autori, 2022
© Tulkotāji, 2022
© Gatis Buravcovs, 2022

SATURS

<i>Guntis Zemītis.</i> Priekšvārds.....	7
<i>Vitolds Muižnieks.</i> Turaidas Baznīckalna kapsēta Rietumvidzemes 13.–18. gadsimta apbedīšanas vietu kontekstā.....	11
Kapsētu iekārtojums un plānojums	13
Muru apbedīšanas veids.....	16
<i>Ligita Beitiņa.</i> Turaidas Baznīckalna kapsēta (13.–18. gadsimts).....	29
Levads.....	29
Rakstītie vēstures avoti.....	29
Plāni, zīmējumi	33
Turaidas Baznīckalna kapsēta un leģenda par Maiju – Turaidas Rozi.....	33
Arheoloģiskā izpēte.....	35
Atradumu raksturojums	44
Kapu apraksti.....	81
<i>Tatjana Berga.</i> Turaidas Baznīckalna kapsētā atrastās monētas.....	109
<i>Egils Jemeļjanovs.</i> Turaidas Baznīckalna kapsētas robežu noteikšana arheoloģiskās izpētes gaitā (2017–2021)	117
<i>Irita Žeiere.</i> Lībiešu sievietes 12./13. gadsimta tērpa vizualizācija	129
<i>Irita Žeiere.</i> Turaidas Baznīckalna kapsētas tekstilatradumi	131
<i>Māris Zunde.</i> Turaidas Baznīckalna kapsētā un Turaidas baznīcā atsegto zārku dēļu koksnes paraugu izpētes rezultāti.....	139
Turaidas Baznīckalna kapsētā arheoloģiski atrasto senlietu katalogs. Sastādījusi <i>Ligita Beitiņa</i>	141
Monētu katalogs. Sastādījusi <i>Tatjana Berga</i>	173

Grāmatā sastopamo vārdu saīsinājumu un abreviatūras skaidrojumi:

A – austrumi	cm – centimetri	a,b,c,d – kvadranta vertikālās ass dalijums	LU LVI AA – Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuve
R – rietumi	m – metri	1–10 – kvadranta horizontālās ass dalijums	
Z – ziemeļi	m ² – kvadrātmetri	TMR – Turaidas muzejrezervāts	LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs
D – dienvidi	t.s. – tā saucamais	SM – Siguldas novadpētniecības muzejs	RVKM – Rīgas vēstures un kūgniecības muzejs

CONTENTS

<i>Guntis Zemītis.</i> Foreword.....	9
<i>Vitolds Muižnieks.</i> Graveyard of the Turaida Church Hill in the Context of the 13 th –18 th Century Burial Sites in the Western Part of the Present-Day Vidzeme Region.....	20
The arrangement and layout of graveyards.....	22
The modes of burial	25
<i>Ligita Beitiņa.</i> Graveyard of the Turaida Church Hill (13 th –18 th Centuries)	59
Introduction.....	59
Written sources	59
Plans, drawings	62
Graveyard of the Turaida Church Hill and the legend of Maija, the Rose of Turaida	63
Archaeological research.....	64
Description of artefacts.....	71
Descriptions of the Graves	81
<i>Tatjana Berga.</i> Coins Found in the Graveyard of the Turaida Church Hill.....	113
<i>Egils Jemeljanovs.</i> Determination of the Border of the Graveyard of the Turaida Church Hill During Archaeological Research	123
<i>Irita Žeiere.</i> Visualisation of the Liv Women's 12 th /13 th Century Dress	130
<i>Irita Žeiere.</i> Textile Finds of the Graveyard of the Turaida Church Hill	137
<i>Māris Zunde.</i> The Results of the Study of Wood Samples from Coffin Boards Found in the Turaida Church and in the Graveyard of the Turaida Church Hill	139
Catalogue of Artefacts Found in Archaeological Excavations in the Graveyard of the Turaida Church Hill Compiled by <i>Ligita Beitiņa</i>	141
Catalogue of Coins. Compiled by <i>Tatjana Berga</i>	173

Explanations of abbreviations used in the book:

cm – centimetres	a,b,c,d – divisions of the vertical axis	TMR – Turaida Museum Reserve
m – metres	of the quadrant	SM – Sigulda Museum of Local History (now Turaida Museum Reserve)
m ² – square metres	1–10 – divisions of the horizontal axis of the quadrant	RVKM – Museum of the History of Riga and Navigation
kv. – quadrant		

IEVADS

Skumjais, bet skaistais stāsts par 17. gadsimta sākumā dzīvojušās Turaidas meitenes, sauktas par Turaidas Rozi, mīlestību, uzticību un nāvi ir viena no pazīstamākajām un dzīvotspējīgajām leģendām Latvijā. Pie viņas simboliskās kapavietas piestāj gandrīz katrs, kurš ieradies Turaidā. Jaunlaulātie šeit, Turaidas Rozes stāsta ie- dvesmoti, apņemas sargāt savu mīlestību mūža garumā.

Tomēr nelielais uzkalniņš pie Turaidas baznīcas ir kas vairāk nekā vienas leģendāras meitenes kapavieta. Laikā no 13. gadsimta līdz 18. gadsimta otrajai pusei šeit bija iekārtota Turaidas Baznīckalna kapsēta, kurā apbedīti mirušie Turaidas pils un tuvākās apkārtnes iedzīvotaji. Tā kā Turaida ir viens no pirmajiem kristietības centriem Latvijā, šī kapsēta ir arī viena no senākajām kristīgajām kapsētām Latvijā. Tā minēta arī 16.–18. gadsimta rakstītajos avotos.

Kapsēta glabā liecības par viena novada iedzīvotāju dzīvi, kultūru un garīgo pasauli laikā, kad mainījās un mijiedarbojās savstarpēji noliedzoši reliģiski virzieni. 12./13. gadsimta mijā pagānismu, kas, iespējams, jau bija ietekmējies no kristietības tās Austrumu variantā, nomainīja kristītību, kas ienāca no Rietumiem – Romas katoļu variantā. 16. gadsimta pirmajā ceturksnī Livonijā uzvarēja reformācija un katoļu ticību nomainīja evan- ģēliski luteriskā.

Plašāko ieskatu kapsētā apbedīto iedzīvotāju dzīvē sniedz arheoloģiskajos izrakumos iegūtās liecības. Kapsēta ierobežotā teritorijā pētīta 1968.–1971. gadā un 2017.–2021. gadā.

Arheoloģisko izrakumu mērķis nekad nav bijis vispārīgi izpētīt kapsētu. Tie saistīti ar baznīcas restaurācijas darbiem un mēģinājumiem noskaidrot kapsētas robežas. Iegūtais materiāls sniedz ieskatu par tautas daļu, kura, lai gan pārstāvēja iedzīvotāju vairākumu, tomēr palika ārpus hronistu uzmanības loka. Tie ir Turaidas pils un novada iedzīvotāji.

Rakstu krājumā aplūkota gan Turaidas Baznīckalna kapsētas vieta citu Rietumvidzemes 13.–17. gadsimta apbedīšanas vietu kontekstā (Vitolds Muižnieks), pašas kapsētas vēsture, kā arī Turaidas Rozes leģendas izcelsme un saistība ar Turaidas Baznīckalna kapsētu (Ligita Beitiņa), sniegtgs pārskats par arheoloģiskajos izrakumos konstatētajām kapsētas robežām (Egils Jemeļjanovs), analizēts izrakumos iegūtais arheoloģiskais (Ligita Beitiņa), numismātiskais (Tatjana Berga) un osteoloģiskais (Guntis Gerhards) materiāls.

Atsevišķi pētīti Turaidas Baznīckalna kapsētā un baznīcā atsegto zārka dēļu koksnes paraugi (Māris Zunde). Seno apģērbu pētnieces Iritas Žeieres veiktā 13. gadsimta sievietes tērpa analize un vizualizācija, lai gan balstīta uz samērā neliela, fragmentāri saglabājušās materiāla bāzes, apliecina, ka 13. gadsimta sākumā šeit apbedīti vietējie iedzīvotāji, kuri valkājuši libiešiem raksturīgo tērpu un rotaslietu kompleksu. Šāds tērps un īpaši līdz dotās rotas liecina par senās tradīcijas saglabāšanos vismaz pirmajos gadu desmitos pēc kristītības pieņemšanas. Zinātniski nozīmīgi, ka tas konstatēts vienā no agrākajiem kristītības centriem – Turaidā, pils tiešā tuvumā. Apbedījumi veikti arī Turaidas baznīcas iekšienē. Šeit atrastās sievietes galvassegas fragmentu izpēti un

restaurāciju veikušas Irita Žeiere un Indra Saulesleja. Krājumam pievienots Ligitas Beitiņas sastādītais senlietu katalogs un Tatjanas Bergas sastādītais monētu katalogs.

Grāmatas sagatavošanas laikā aizsaulē devās viena no tās autorēm – numismāte un arheoloģe Dr. hist. Tatjana Berga (09.12.1944.–02.10.2020.). Turaidas muzejrezervāts ir gandarīts par sadarbību ar ievērojamo zinātnieci daudzu gadu garumā. Šis Tatjanas Bergas pēdējais raksts ir apliecinājums tam, ka zinātnieka mūžs nebeidzas ar viņa aiziešanu viņsaulē – viņa pētījumu rezultāti turpina dzīvot, veidojot pamatu tālākiem pētījumiem.

Izdevums par Turaidas Baznīckalna kapsētu ir vēl viena izgaismota lappuse bagātajā Turaidas vēsturē, kura mums dod iespēju izprast tās pārmaiņas un kultūru mijiedarbību, kuru ietekmē veidojās Latvija, kuru pazīstam šodien.

Guntis Zemītis

FOREWORD

The heart-rending but beautiful story of the love, faithfulness, and death of a Turaida girl, called the Rose of Turaida, in the early 17th century is one of the best-known and most enduring legends in Latvia. Almost everyone who comes to Turaida visits her symbolic tomb. Inspired by the story of the Rose of Turaida, newlyweds here promise to love each other for a lifetime.

However, the small hill near the Turaida Church is more than the burial place of a legendary girl. Between the 13th century and the second half of the 18th century, there was the graveyard of the Turaida Church Hill, where the deceased residents of the Turaida Castle and the surrounding area were buried. Turaida is one of the first centres of Christianity in Latvia, and hence, this graveyard is also one of the oldest Christian cemeteries in Latvia. It is mentioned in written sources from the 16th–18th centuries.

The graveyard bears testimony to the life, culture, and spiritual world of the inhabitants of one district at a time of exchange and interaction of mutually contradictory religious movements. At the turn of the 12th/13th centuries, paganism that was probably already influenced by Christianity in its Eastern variant was replaced by Christianity coming from the West in its Roman Catholic variant. In the first quarter of the 16th century, the Reformation triumphed in Livonia, and the Catholic faith was replaced by the Evangelical Lutheran faith.

The most comprehensive insight into the life of the people buried in the graveyard is provided by the archaeological evidence. Limited areas of the graveyard were investigated in 1968–1971 and in 2017–2021. The aim of archaeological excavations has never been to explore the graveyard in general. They are linked to the restoration of the church and attempts to clarify the boundaries of the graveyard. The material recovered provides an insight into a part of the population, which, although constituting the majority of the inhabitants, remained beyond the attention of chroniclers. Namely, these are the residents of the Turaida Castle and its district.

The collection of articles deals with the graveyard of the Turaida Church Hill within the context of graveyards of other churches in Western Livonia in the 13th–17th centuries, the history of the graveyard itself, as well as the origin of the legend about the Rose of Turaida and its connection with the graveyard of the Turaida Church Hill (Ligita Beitiņa), provides an overview of the graveyard's boundaries established during archaeological excavations (Egils Jemeļjanovs), analyses archaeological (Ligita Beitiņa), numismatic (Tatjana Berga), and osteological (Guntis Gerhards) material obtained during the excavations.

Wood samples of coffin boards uncovered in the graveyard of the Turaida Church Hill and Church have been studied separately (Māris Zunde). The analysis and visualisation of 13th-century female clothing by the ancient clothing researcher Irita Žeiere, although based on relatively small and fragmentary material, show that local inhabitants who wore costumes and sets of ornaments characteristic of Livs were buried here at the beginning of the 13th century. Such an outfit, and particularly the accompanying ornaments, proves the survival of an ancient tradition at least in the first decades after the adoption of Christianity. It is of scientific importance

that this has been found in one of the earliest centres of Christianity – Turaida, in close proximity to the castle. Burials have also been made inside the Turaida Church. Fragments of a woman's head covering found here have been studied and restored by Irita Žeiere and Indra Saulesleja. The collection is accompanied by a catalogue of antiquities compiled by Ligita Beitiņa and a catalogue of coins compiled by Tatjana Berga.

During the preparation of the collection of articles, one of its authors, numismatist, archaeologist *Dr. hist.* Tatjana Berga (9 December 1944–2 October 2020) passed away. The Turaida Museum Reserve is pleased about the cooperation with the eminent scientist for many years. Her last article included here is a proof that the life of a scientist does not end with her passing away – the results of the studies keep on living, forming the basis for further research.

This publication on the graveyard of the Turaida Church Hill is another illuminated page in the rich history of Turaida, which allows us to understand the changes and cultural interactions that have shaped the Latvia we know today.

Guntis Zemītis

Translated by Ilga Korkliša

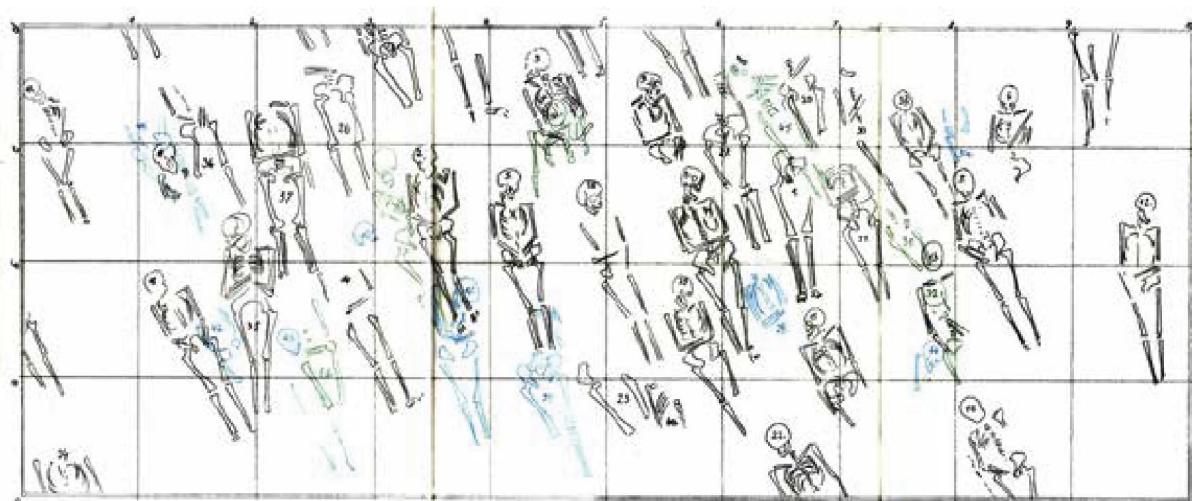
Vitolds Muižnieks

TURAIDAS BAZNĪCKALNA KAPSĒTA RIETUMVIDZEMES 13.–18. GADSIMTA APBEDĪŠANAS VIETU KONTEKSTĀ

Viduslaikos un agrajos jaunajos laikos tradīcija mirušos apbedīt baznīcās un pie tām kristīgajā Eiropā bija plaši izplatīta prakse, kas kristīgās ticības izplatišanas gaitā nostiprinājās arī mūsdienu Latvijas teritorijā. Turaidas (*Thoreida*) Baznīckalna kapsēta ir viena no senākajām šāda veida apbedīšanas vietām Latvijā. Tās ierīkošana ir saistīma ar Romas katoļu sludinātāju un krusta karotāju aktivitātēm Daugavas un Gaujas lībiešu apdzīvotajā teritorijā. Turaidas novada iedzīvotāji katoļu misionāru interešu lokā nonāca salīdzinoši agri. Livonijas Indriķa hronikā atrodamas norādes, ka Turaidas novadā jau kopš 12. gs. 90. gadiem kā bīskapa Meinarda līdzgaitnieks ir darbojies cisterciešu ordeņa brālis Teoderihs, kurš dēvēts par Turaidas brāli Teoderihu (*fratrem Theodoricum de Thoreida*) (IH I, 10; IV, 6; VI, 2). 1206. gadā Turaidas novadā pie līviem apmeties priesteris Alebrands, kurš nodalījis draudzes un uzcēlis baznīcu Kubeselē (mūsdienu Krimuldā) (IH X, 14). Precīzas ziņas par Turaidas baznīcas celtniecības laiku nav. Rakstītajos avotos *ecclesia Thoreyde* pirmo reizi minēta 1319. gadā (Hildenbrand 1887, 64).

Baznīcu un piļu celtniecība kristītajos novados 12./13. gs. mijā noritēja samērā ātri. Tās varēja uzcelt ne-pilna gada vai divu gadu laikā. Augustīniešu ordeņa priesteris, vēlākais bīskaps Meinards († 1196), 1184. gadā apmeties uz dzīvi Ikšķilē (*Ykescule/Uexküll*) pie Daugavas lībiešiem, vispirms uzcēla baznīcu, bet nākamajā gadā uzsāka mūra pils būvniecību. Drīz pēc vietējo iedzīvotāju lūguma mūra pils tika uzcelta arī Mārtiņsalā (*Holme*) (IH I, 3–9). Līdzīgi arī Turaidas pils celtniecība tika paveikta īsā laika sprīdī. Tā uzsākta 1214. gadā, un jau 1215. gadā pili dzīvojis cisterciešu ordeņa priesteris Frīdrihs no Altcelles (*Fredericus de Cella*), kuru bīskaps Alberts († 1229) bija iesaistījis evaņģēlijā sludināšanas darbā (IH XVIII, 3, 8). Tā kā baznīcu un piļu celtniecība bieži noritēja vienlaikus, Turaidā baznīca blakus pilij varēja būt ierikota 1214. gadā vai nedaudz vēlāk, pēc bīskapa pils uzcēšanas (IH XVIII, 3). Nemot vērā, ka pils vietā iepriekš ir atradies lībiešu pilskalns (Kaupo pils), baznīca blakus dzīvesvietai varēja pastāvēt jau agrāk.

Krusta karu un kristīgās misijas laikā 13. gs. kristīga rakstura sakrāli objekti dzīvesvietās parasti tika uz-stādīti kā simboli, kas norādīja, ka iedzīvotāji ir pieņēmuši kristību. Piemēram, mūsdienu Igaunijas teritorijā dāņu misionāri kristītajos ciemos likuši pagatavot lielus koka krustus un tur cēluši baznīcas (IH XXIV, 2, 5). Indriķa hronikā vairākkārt netieši norādīts, ka bez plašāku novadu – zemju centru baznīcām pastāvējušas cie-mu teritorijā ierīkotas vietējas nozīmes baznīcas un kapsētas. Parasti ciemi un baznīcas minētas daudzskaitīla formā saistībā ar lietuviešu, igauņu vai krievu sirojumiem un to laikā nodarītiem postījumiem. Ciemu baznīcas vairākkārt atzīmētas Turaidas, Metsepoles un Idumejas (*Ydumea*) novados (IH XV, 3; XXII, 4; XXV, 3; XXVII, 1). Metsepoles novadā kopā ar baznīcām minētas arī kapsētas. Igauņu sirojuma laikā 1211. gadā, kamēr vietējie

1. att. Turaidas Baznīckalna kapsētas izrakumu laukuma plāns
(D. Kleperes 1971. gada izrakumi, pārskats glabājās LU LVI AA 252)

Fig. 1. Layout of excavation at the graveyard of the Turaida Church Hill (the 1971 excavations supervised by D. Klepere, the report is stored at the Institute of Latvian History (ILH) of the University of Latvia (UL), Repository of Archaeological Material, No. 252)

iedzīvotāji patvērās pilīs, igauņi aizdedzināja pamestos ciemus un baznīcas un ar savām upurēšanām pastrādāja daudz nešķistību pie baznīcām un mirušo kristiešu kapiem (IH XIV, 10). Netieša informācija, ka Turaidas lībiešu novadā pastāvējušas vairākas baznīcas ar draudzēm, rodamas arī minētajā aprakstā par priesteri Alebrandu, kurš 1206. gadā nodalījis draudzes un uzcēlīs baznīcu Krimuldā (*Cubbesele*). Tāpat Indriķa hronikā ir minēts, ka 1207. gadā fogts Gotfrīds apmeklējis (apstaigājis) vairākas draudzes Turaidas novadā (IH XI, 4). 1231. un 1240. gada dokumentos atrodamas ziņas par draudzi Vidrižos (*parochie in Viltesile*), kas vēlāk (1248. gadā) atzīmēta vairs tikai kā ciems Krimuldas draudzes novadā (LGU, 15; LUB I, 189 reg.; LGU, 19).

13. gs. dokumentos lielākoties informācija sniegtā par pilsnovadu un draudžu novadu centriem, bet lokālas nozīmes baznīcas ciemu teritorijā minētas reti. Domājams, ka baznīcas, kapelas vai kāda cita veida kristīga rakstura sakrāli objekti ir atradušies lielākajā daļā 13. gs. dokumentos norādīto dzīvesvietu un to ierīkošana ir noritējusi arī vēlākajos gadsimtos. Par to liecina pāvesta Benedikta XII 1336. gadā dotie norādījumi, saskaņā ar kuriem Vācu ordeņa Livonijas atzaram bija jāveicina baznīcu celtniecība, kapelu un oratoriju ierīkošana vietās, kur to vēl nebija (LUB I, 920 reg.). Tas, ka šāda veida objektu ir bijis salīdzinoši daudz un to ierīkošana bieži notikusi nekontrolēti, liecina 15. un 16. gs. avoti. Arhibīskaps Hennings Šarpenbergs († 1448) Rīgas baznīcas provinces 1428. gada sinodē aizliedza bez bīskapa atlaujas celt jaunas kapelas, baznīcas un uzstādīt pie pilsētām, lauku novados un uz ceļiem ziedojumu lādes un stabus (*corbonas vel truncos*) (LUB VII, 690: 29 doc.). Tāpat arī vēl no 1522. gada landfāga lēmumiem izriet, ka muižnieku lēņos atrodas neiesvētītas koka kapelas (*boltene ungeconsecrerede capellen*; AR, 136, 5 doc.).

Samērā plaša informācija par katoļu laika kulta objektiem apkopota reformācijas laika rakstītajos avotos, kur kapelas bieži atzīmētas kā iecienītas vietējo pamatiedzīvotāju ziedoju mu veikšanas un mirušo apbedīšanas

vietas (Kurtz 1924; Bregžis 1931; Mannhardt 1936 u. c.). Tās visai bieži mirušo apbedīšanai izraudzitas kara, bada, mēra un citos ekstremālos apstākļos. Vēlme atdusēties pie kapelas vai krusta liecina par izmaiņām reliģiskajos priekšstatos, kam paralēles saskatāmas tradīcijā mirušos apglabāt baznīcās un pie tām. Vidzemes luterānu baznīcas 17. un 18. gs. vizitāciju protokolos minēti vairāk nekā 100 šādi objekti, kas bija veltīti atsevišķiem svētājiem. No šī laika saglabājušās arī ziņas, ka zemnieki paši cēluši baznīcas un izrādījuši iniciatīvu atjaunot kapelas. Piemēram, Siguldas draudzē zemnieki uzceluši Sv. Ignātu baznīcu un Smiltenes (*Smilten*) draudzē ierīkojuši kapelu Palsmanē (*Palzmar*). Līdzīgi arī Mellēnu ciema (*Mellendorf/dorf Möllen*) zemnieki Vecsalacas (*Alt-Salis*) draudzē vēlējušies atjaunot Sv. Andreja kapelu, bet baznīcas vadība šo iniciatīvu nav atbalstījusi (Bregžis 1931, 36, 44, 57, 79, 80).

Viduslaikos un arī vēlāk draudžu baznīcu bija maz un to teritorijas pārāk plašas, lai būtu iespējams mirušo apbedīšanu koncentrēt tikai pie tām. Mirušo apbedīšana tika organizēta pēc ciemiem principiem, pieļaujot ar draudzes baznīcām nesaistītu apbedīšanas vietu izmantošanu, kas atradās dzivesvietu (ciemu, muižu un atsevišķu sētu) tuvumā pie kapelām, krustiem un ciemiem sakrāliem objektiem. Mūsdienās šo kapsētu statuss bieži nav noskaidrojams, un laika gaitā tas ir arī mainījies. Luterānu baznīcas vadības nostāja attiecībā uz lokālo apbedīšanas vietu izmantošanu atšķirās. Draudžu mācītāji centās panākt, lai mirušo apbedīšana tiktu veikta tikai pie draudzes baznīcām, filiālēm un citās līdzīgās baznīcas atzītās vietās. Šī iemesla dēļ Krimuldas un Siguldas draudzēs 18. gs. sākumā mirušo apbedīšana bija aizliegta Sv. Annas kalna, Sv. Sīmaņa, Sv. Bartolomeja, Sv. Toma kapelās un vairākās citās vietās (Kurtz 1924, 91; Sloka 1927, 130; Bregžis 1931, 64, 79–80). Krusti un lielākā daļa nelielo baznīciņu bija koka būves, par kuru eksistenci mūsdienās vizuāli vairs nekas neliecina un informācija par tām lielākoties ir zudusi. Jāņem vērā, ka kopš 13. gs. (krusta karu laikā) un arī vēlākajos gadsimtos kara, bada, dažādu epidēmiju un citu iemeslu dēļ ievērojami mainījās apdzīvotība, kad tika pamesti agrākie centri, atstāti novārtā ciemi un sētas. Līdz ar tiem zudumā gājuši kulta objekti un celtnes. Lielā mērā tas attiecas arī uz draudžu baznīcām un filiālēm. Nereti 16.–18. gs. gaitā tās nopostītas vai pārceertas uz citu vietu. Mainījušās draudžu robežas. Par baznīcu pastāvēšanu, atskaitot kapus, bieži vien nekas cits vairs neliecina. Līdzīgs liktenis piemeklējis Turaidas baznīcu ar draudzi. Kā var norast, 15. gs. dokumentos tā minēta kā patstāvīga draudze (LGU, 377, 428), bet 16. gs., domājams, pēc baznīcas nopostīšanas kļuvusi par Lēdurgas (*Loddiger*) draudzes filiāli. Ilgu laiku baznīcas vietā ir atradusies tikai kapsēta, līdz 17. gs. pirmajā pusē no jauna uzcelts dievnams (Turaidas baznīca 2001, 13).

Kapsētu iekārtojums un plānojums

Aplūkojot senāko baznīcu kapsētu ierīkošanas gaitu un vietu izvēli, jākonstatē, ka 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā baznīcas apzināti nav celtas vēlā dzelzs laikmeta kapulauku teritorijā. Parasti to ierīkošanai izraudzitas “neitrālas” vietas. Acīmredzot 13. gs. tika ievērots nosacījums, ka vietā, kur tiks celta baznīca, nedrīkst atrasties nekas, kas varētu to apgānīt. Tas lielā mērā attiecās arī uz kapsētām, ko parasti ierīkoja pie baznīcām. Pēc kanoniskajiem likumiem kapsētā nedrīkstēja apglabāt pagānus, no baznīcas izslēgtos, nekristītus bērnus u. c. (Duranti 1995, 61–62, 82; Friedberg 1959, I, 1301 col.). Šī iemesla dēļ, iespējams, ierīkojot kristīgo kapsētas, tika ievērota distance no pagānu laika kapulaukiem.

Livonijas baznīcas vadības nostāja attiecībā uz agrāka perioda kapulauku izmantošanu visai uzskatāmi atspoguļojas 1428. gada Rīgas baznīcas provinces sinodes statūtos, kur apbedīšanai veltītā sadaļā (*De sepulturis*) nosodīta vietējo iedzīvotāju prakse apglabāt mirušos mežainos laukos un citās profānās vietās, kur guldīti viņu pagānisko laiku vecāki un draugi (LUB VII, 690: 19 doc.). Spriežot pēc konteksta, var pieņemt, ka baznīcas vadība vērsusies tieši pret mirušo apbedīšanu pagānu laiku kapulaukos. Agrāka perioda kapulauku izmantošana 13.–15. gs. vēl bija visai izplatita. Visagrāk pārmaiņas vērojamas Vidzemes lībiešu apdzīvotajos novados, kur 13. gs. gaitā pārtraukta mirušo apbedīšana vairākos vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos, tos aizstājot ar kapsētām. Piemēram, Ikšķilē, Lielvārdē (*Lennewarden*), Aizkrauklē (*Ascheraden*) u. c. baznīcas ar kapsētām ierīkotas jaunās, ar vēlā dzelzs laikmeta vietējo iedzīvotāju kapulaukiem nesaistītās vietās. Līdzīga situācija ir vērojama arī Turaidā, kur baznīca ar kapsētu ierīkota pils tuvumā mirušo apbedīšanai agrāk neizmantotā vietā. Vēlā dzelzs laikmeta pilskalna iedzīvotāju kapulauka atrašanās vieta pagaidām nav noskaidrota.

Kapsētas teritorija ap baznīcu, līdzīgi kā pats dievnams, bija svēta, un tās parasti iesvētīja kopā. Senākās rakstīto avotu ziņas par kapsētas iesvētīšanu Latvijas teritorijā ir jau no 12. gs. beigām, kad bīskaps Bertolds 1197. gadā iesvētīja Mārtiņsalas baznīcas kapsētu (IH II, 2). Lai kapsētas nošķirtu no profānām vietām, to teritoriju norobežoja ar mūra vai koka žogu. No akmeņiem veidota žoga paliekas ir konstatētas arheoloģiski pētītajās Aizkraukles un Mārtiņsalas kapsētās. Raksturigi, ka vēsturisko laiku kapsētas salidzinājumā ar dzelzs laikmeta kapulaukiem parasti aizņēmušas salidzinoši nelielu teritoriju. Vēlā dzelzs laikmeta kapulauku teritorija parasti ir izplūdusi un mērāma vairāku hektāru lielā platībā. Viduslaiku katoļu baznīcas autori Žans Belets (*Jean Belets*, † 1182), Sikards no Kremonas (*Sicardus Cremonensis*, † 1215) un Gijoms Durands (*Guillaume Durand*, † 1296) norādijuši, ka apkārt baznīcāi ir iesvētāma no 30 līdz 40 soļu plata josla (Patrologiae 1855a, 157 col.; Patrologiae 1855b, 428 col.; Duranti 1995, 61). Mirušo apbedīšana nelielā, norobežotā teritorijā ilgākā laika posmā neizbēgami novēda pie tā, ka kapi tika ierakti cits virs cita vairākās kārtās, nereti postot senākos apbedījumus (1. att.). Cilvēku kaulus no traucētiem apbedījumiem vienkopus savāca kaulu bedrēs jeb kaulu kambaros, kādi atklāti Rīgas, Aizkraukles, Mārtiņsalas u. c. kapsētās.

Mirušo apbedīšana baznīcās un pie tām lielā mērā bija saistīta ar svēto kultu un vēlmi atdusēties tuvāk svēto relikvijām (*ad sanctos*), kas glabājās baznīcās. 11.–13. gs. noformējoties priekšstatam par šķīstītavu, aktualizējās mirušo piemiņa (*memoria*), ko uzturēja un nodrošināja tuvinieki, korporatīvās kopienas, klosteru brāļi un māsas, draudzes locekļi un garīdznieki. Jaunajos laikos reformācijas skartajās zemēs mirušo apbedīšana baznīcās un pie tām saglabājās kā ierasta prakse, lai gan protestantu teoloģijā tai vairs nebija stingra pamatojuma (Scholkmann 2000, 105, 113; Bauer 1992, 5–11).

Personu loks, kuru apbedīšanu pieļāva baznīcu iekšpusē, bija ierobežots. Tie bija garīdznieki (arhibīskapi, bīskapi, abati, priesteri) un valdnieki, kā arī konkrētās baznīcas aizbildņi jeb patroni. Atsevišķu grupu veidoja mocekļi, kuri savu dzīvību bija atdevuši par Kristus mācību, kā arī kanonizētie svētie, kuru pišķi parasti tika pārnesti un uzglabāti altāri. Latvijas teritorijā senākās ziņas par apbedīšanu baznīcā ir atrodamas Indriķa hronikā. Mārtiņsalas baznīcā 1203. gadā apglabāts priesteris Zifrids (IH VII, 6), Ikšķiles baznīcā apglabāti abi pirmie Līvzemes bīskapi Meinards un Bertolds, kā arī lībiešu mocekļi – Kirjāns un Lajāns (IH X, 5, 6). Domājams, ka Kubeseles (Krimuldas) baznīcā tika apbedīts Turaidas novada vecākais Kaupo, kurš 1217. gadā krita kaujā ar sakaliešiem. Indriķa hronikā teikts: “Un viņa miesa tika sadedzināta, kauli aizvesti uz Līvzemi un apglabāti Kubeselē” (IH XXI, 4). Krusta karu laikā ir zināmi vairāki līdzīgi gadījumi, kad valdnieku un augstāko garīdz-

nieku liķi tika sadalīti un vārīti, lai miesu atdalītu no kauliem un tos ērtāk varētu nogādāt apglabāšanai dzimtenē (Schäfer 1920). Indriķa hronikā aprakstītais gadījums varētu liecināt par sociālā statusa atspoguļojumu apbedīšanas tradīcijās, jo hronikā Kaupo minēts kā *quasi rex et senior* – it kā valdnieks un vecākais (IH VII, 3).

Minētie piemēri norāda, ka baznīcas sākotnēji apglabātas tikai atsevišķas personas, kurām bija īpaši nopelni Livonijas baznīcas dzīvē. Vēlāk šo personu loks paplašinājās, kas bija cieši saistīts ar pilsētu attīstību un turīga pilſētnieku slāņa izveidošanos, kā arī ar vasalu, vēlāk muižnieku kārtas noformēšanos lauku novados. Kapu vietas baznīcas tika atvēlētas arī no pamatiedzīvotāju vidus ieceltiem draudzes pārziņiem – pērminderiem (ķesteriem).

Viduslaikos par “vērtigāku” uzskatīja apbedīšanas vietu tuvāk altārim, kur atradās relikvijas un regulāri tika noturēti piemiņas dievkalpojumi vai aizlūgumi par mirušo dvēselēm. Jaunajos laikos kapa vietas izvēli galvenokārt noteica sociāla rakstura apsvērumi. Baznīcās tika ierīkotas arī dzimtu kapenes, ko izbūvēja zem altāra, blakus tam, baznīcu sienās un citās vietās. Kapu vietu gradācija pastāvēja arī kapsētās pie baznīcām. Par “vērtigāku” tika uzskatīta teritorija baznīcas dienvidu un rietumu pusē, kā arī pie austrumu sienas – altāra tuvumā. Kapsētas teritorija baznīcas ziemeļu pusē mirušo apbedīšanai parasti izmantota retāk (Kampe 1937, 58). Piemēram, plašāk pētītajā Mārtiņsalas kapsētā laika posmā no 12. gs. beigām līdz 17. gs. mirušo apbedīšana intensīvāk veikta baznīcas dienvidu, rietumu pusē un pie altāra daļas austrumos. Spriežot pēc 17. gs. kapsētu plāniem, ziemeļu pusē tika atvēlēta nabagiem un grēciniekim, kas miruši bez bikts (Kampe 1937). 1739. gada Rūjienas (*Ruyen*) baznīcas vizitācijas protokolā norādīts, ka kapsētas ziemeļu pusē pie žoga jāapglabā tie, kas nav bijuši pie dievgalda (Bregžis 1931, 93). Matišu (*St. Matthiae*) draudzes grāmatas 1769. gada ierakstā atzīmēts gadījums, kad kapsētas ziemeļu malā bez ceremonijas apglabāts zaglis, kurš zādzības laikā lauzis sprandu (Sloka 1927, 45). Spriežot pēc rakstītajiem avotiem un baznīcu plāniem, 17. un 18. gs. kapsētas laukums bija iedalīts mazākās vienībās, katra no kurām bija ierādīta konkrētas muižas zemniekiem mirušo apbedīšanai. Rakstītajos avotos nav atrodamas norādes, ka 13.–18. gs. teritorijā ap baznīcām būtu pastāvējis kapa vietu dalījums pēc sociālā statusa un nopelniem, līdzīgi kā baznīcu iekšpusē.

Ārpus kapsētas robežām, aiz žoga, parasti apglabāja sodītos, noziedzniekus un citus grēciniekus, kuriem bija liegta apbedīšana iesvētītā zemē, ievērojot baznīcas bēru rituālu. Personu loks, kurām apbedīšana ierastā veidā tika liegta, bija ļoti plašs. Viduslaikos

2. att. Ikšķiles baznīcas kapsētas 430. kapa plāns (J. Graudoņa 1969. gada izrakumi, plāns glabājas LU LVI)

Fig. 2. Layout of Burial 430 at Ikšķile Churchyard (the 1969 excavations supervised by J. Graudonis, the layout is stored at ILH UL)

pastāvēja stingrāki nosacījumi un šai kategorijai pieskaitīja neticīgos, pagānus, ķecerus, nekristītos bērnus, tur-nīros vai divkaujās bojā gājušos, pašnāvniekus, auglotājus, laupītājus, tos, kuri dzīves laikā regulāri nav gājuši pie grēksūdzes un svētā altāra sakramento, kuri praktizējuši kopdzīvi bez laulības, no baznīcas izslēgtos u. c. (Duranti 1995, 61, 62; Lex 1904, 216–405).

Reformācijas ietekmē izpratne un attieksme pret mirušajiem mainījās. Protestantu teoloģijā vairs netika atzīta mirušo un dzīvo cieša saistība, šķistītava, aizlūgumi par aizgājējiem un svēto aizbildniecība. Robeža, kas tika novilkta starp dzīvajiem un mirušajiem, neizbēgami mainīja attieksmi pret apbedīšanas vietām. Kapsētu statuss sekularizējās, zuda vairākas to agrākās – pulcēšanās, tirgus, patvēruma un darījumu vietu – funkcijas, sašaurinājās to cilvēku kategoriju loks, kuriem apbedīšana kapsētās pie baznīcām bija liegta (Bauer 1992, 6–7; Koslofsky 1995). Vidzemes luterānu baznīcas nolikumā minēts, ka mācītājam nav jābūt pārsteidzīgam ar bez-dievju, smagā grēkā mirušo un pašnāvnieku apbedīšanu. Šo gadījumu izskatīšana jāiesniedz laicīgajai tiesai, kas tad sniedz tālākus norādījumus. Tika pieļauta nekristīto bērnu, to, kas nebija nēmuši dalību pie dievgalda, atse-višķos gadījumos arī mīklainos apstākļos un nelaimes gadījumos bojā gājušo izvadīšana un apbedīšana kapsētā (Kirchen-Gesetz 1687, 95). Pēc Mārtiņa Lutera ieskatiem, kapsētai vajadzēja būt klusai, estētiskai pārdomu vietai, kur varētu gremdēties apcerē par nāvi, augšāmcelšanos un pastaro tiesu (Luther 1527, 375). Viņš ieteica kapsētas pārcelt ārpus dzīvesvietām. Praksē tomēr kapsētas saistība ar baznīcu un dzīvesvietu saglabājās vēl turpmākajos gadsimtos. Atsacīšanās no mirušo apbedīšanas apdzīvotos centros, baznīcās un pie tām higiēnisķu apsvērumu dēļ galvenokārt notika 18. gs. otrajā pusē un 19. gs. sākumā (Bauer 1992, 12–13; Kenzler 2011, 16). Krievijas impērijā mirušo apbedīšanas jautājums aktualizējās ķeizarienes Katrīnas II (1729–1796) valdīšanas laikā, kad Maskavā 1771. gadā plosījās mēris. Reāgējot uz radušos situāciju, tika izdoti vairāki Senāta rīkojumi, kas paredzēja, ka mirušos turpmāk nedrīkst apglabāt apdzīvotās vietās baznīcās un pie tām. Kapsētas jaierīko ārpus dzīvesvietām, vismaz 100 līdz 300 asu (213–640 m) attālumā. Sākotnēji šādus noteikumus izsludināja mēra skartajās gubernās, bet vēlāk – 1772. un 1773. gadā – tie stājās spēkā visā Krievijas impērijā, tajā skaitā arī Vidzemē (tobrīd Rīgas gubernā) (ПИС РИ 1830, 13724, 13803, 13927). Nepilnu divu gadu laikā (1773. un 1774. gadā) Vidzemē tika pārtraukta prakse, kas šeit bija pastāvējusi kopš 12./13. gs. mijas. Draudžu kapsētas tika šķirtas no dievnamiem un pārceltas pēc tā laika ieskatiem mirušo apbedīšanai piemērotākās vietās.

Mirušo apbedīšanas veids

Mirušo apbedīšanas veidam uzmanība tika pievērsta jau kristīgās ticības izplatīšanas sākumposmā. Pie-mēram, franciskāņu brāļa Bartolomeja Angļa 13. gs. sākumā tapušā Livonijas aprakstā ir sniegtas ziņas par tradīcijām, ko vietējie iedzīvotāji praktizējuši pirms kristīgās ticības pieņemšanas, tostarp mirušo kremāciju, to apbedīšanu apģērbā, kopā ar mājlopiem, vergiem, kalponēm un dažādiem priekšmetiem. Autors norāda, ka šī zeme ar Dieva žēlastību un vācu palīdzību ir atrīvota no šīs mānticības (Spekke 1935, 92, 93). Starp Vācu ordeni no vienas puses un Pamedes, Vārmes un Nātangas prūšiem no otras puses 1249. gadā Kristburgā noslēgtajā miera ligumā skaidri formulētas prasības, kuras turpmāk pēdējiem jāievēro. Proti, prūšiem jāatsakās no pagānu kultiem, mirušie jāapglabā kapsētās pēc kristiešu paražām, tie turpmāk nedrīkst veikt mirušo kremāciju un aprakt tos kopā ar zirgiem, cilvēkiem, ieročiem, krāšņām drēbēm un citām vērtīgām lietām (Švābe 1940, 309 doc.). Minētais dokuments atspoguļo katoļu baznīcas oficiālo nostāju un jaunkristīto pienākumus, kas nav

atšķirušies no citviet kristīgajā Eiropā ievērotām normām. Proti, mirušie jāapglabā iesvētitās baznīcu kapsētās, skeletapbedījumos, bez kapa piedevām. Arī jaunajos laikos luterānu un katoļu baznīca ieturēja līdzīgu nostāju.

Izmaiņas mirušo apbedīšanas veidā izsekojamas līdz ar kristīgās ticības izplatišanu, sākot jau ar 12./13. gs. mijū, tomēr vairākas ar kristīgo bēru rituālu saistītas normas nostabilizējušās 15. gadsimtā. Šajā laikā pārstāja veikt mirušo kremāciju, kas līdz tam paralēli inhumācijai visai plaši tika praktizēta kuršu un retāk arī pārējo etnisko grupu (lībiešu, latgaļu, sēļu un zemgaļu) apdzīvotajos novados. Skeletapbedījumos par valdošo kļuva mirušo orientācija ar galvu rietumu virzienā un ar skatu uz austrumiem. Agrāk dažādām etniskām grupām kapu orientācija bija atšķirīga. Lībieši mirušos guldīja pietuvinātus ziemeļu virzienam, parasti ar nobidēm ziemeļaustrumu un ziemeļrietumu virzienā. Latgaļi un sēļi ievērojuši vīriešu un sieviešu diametrāli pretējo orientāciju, sievietes guldīt ar galvu rietumu, bet vīriešu austrumu virzienā. Pēc mūsdieni Latvijas teritorijas kristianizācijas šīs lokālās atšķirības mazinājās un nostabilizējās kapu orientācija rietumu virzienā. Šāds mirušo novietojums ir norādīts 12. un 13. gs. katoļu baznīcas autoru (Žana Beleta, Gijoma Duranda un Sikarda no Kremonas) darbos. Saistībā ar baznīcas mācību par pastaro tiesu un Pestītāja otreizējo atrākšanu: "Mirusāis jāgulda ar galvu uz rietumiem, bet ar kājām uz austrumiem, līdzīgā stāvoklī kā viņš lūgtos, ar nodomu, ka ir gatavs steigties no saules rieta uz tās lēktu, no šīs pasaules uz mūžību ([...] capite ad occidentem posito, pedes dirigat ad orientem, in quo quasi ipsa positione orat et innuit quod promptus est ut de occasu festinet ad ortum, de mundro ad seculum)" (Duranti 2000, 99).

Gadsimtu gaitā arvien biežāk mirušos sāka apglabāt dēļu zārkos un liķautā un bez kapa inventāra. Virs apbedījumiem pārstāja veidot smilšu uzkalniņus un akmeņu konstrukcijas. Par dominējošo apbedīšanas vietu kļuva lokālās lauku kapsētas, kur mirušo apglabāšana daudzviet tika organizēta pēc draudžu baznīcu kapsētu parauga – norobežotā teritorijā, rindās, vairākās kārtās u. tml.

Vairākas minētās pārmaiņas noritēja salīdzinoši ātri 13.–15. gs. gaitā, bet līdz pat 18. un 19. gs. un arī vēlāk paralēli saglabājās arī senās ieražas – atšķirīga kapu orientācija, pārtikas ziedošana un mielasti apbedījumu vietās, tradīcija mirušos guldīt laicīgā apģērbā un ar kapu piedevām.

Sākotnēji – galvenokārt 12./13. gs. mijas apbedījumos – nav konstatējamas būtiskas izmaiņas mirušajiem līdzi dotajā kapu piedevu klāstā. Uzskatāmi tas vērojams senākajās draudžu baznīcu kapsētās – Ikšķilē, Mārtiņsalā, Lielvārdē, Turaidā u. c., kur hronoloģiski senākie apbedījumi izceļas ar bagātīgu kapu piedevu klāstu. Sieviešu kapos pārstāvētas krūšu rotas, kaklarotas, piekaru rotas, aproces, saktas un gredzeni. Vīriešu apbedījumos sastopami ieroči. Turaidas Baznīckalna kapsētas senākajā, ar 13. gs. sākumu datējamajā apbedījumā (45. kapā) atklātas krūšu rotas sa-stāvdaļas (važīnas ar piekariņiem), stikla kreļļu un bronzas zvārgulišu kaklarota ar vairogveida piekariņiem, pakavasakta un sudraba aproces. Mirusī sieviete bijusi pārsegta ar villaini, kuras gali rotāti ar bronzas spirālītēm, gredzentīniem un alvas podziņām (Klepere 1971). Hronoloģiski vienlaicīgi apbedījumi ar bagātīgu rotu klāstu atklāti arī Daugavas lībiešu apdzīvotajā teritorijā plašāk pētītajās Ikšķiles, Lielvārdes un Mārtiņsalas baznīcu kapsētās (2. att.).

13. gs. gaitā no apbedījumiem pakāpeniski sāka izzust vairākas senlietu grupas (krūšu važīnrotas, aproces, kaklaripiņki, atsevišķas darbariku un ieroču kategorijas). Šo procesu, kas izsekojams apbedīšanas vietu arheoloģiskajā materiālā, sekmējuši vairāki faktori – izmaiņas reliģiskajos priekšstatos, mode, tradīcijās, kā arī sociāli ekonomiskajā dzīvē.

Jauno laiku – 16.–18. gs. – apbedījumos atšķirībā no viduslaikiem kapu inventārs ir kļuvis vairāk simbolisks. Atradumi lielākoties ir saistīti ar apģērbu – saktas, pogas, jostas, sprādzes, cilpiņas un āķīši. Salīdzinoši reti sastopamas kaklarotas un piekariņi, izzudusi liela daļa darbariku un sadzīves priekšmetu.

Iecienītas kapa piedevas kļuvušas rituālās monētas, kuras bieži veido procentuāli lielāko šī laika apbedījumos iegūto atradumu daļu.

Mirušajiem lidzdoto priekšmetu klāstā nav pastāvējusi būtiska atšķirība starp lauku draudžu baznīcu kapsētām un lokālajām apbedīšanas vietām. Abās apbedīšanas vietu grupās apbedījumi ar kapu inventāru nav uzlūkojami par izņēmuma gadījumiem, jo apgērbā un ar kapa piedevām – rotām, darbarīkiem, sadzīves priekšmetiem, ieročiem un monētām – apglabāta liela daļa sabiedrības, nevis tikai atsevišķi tās pārstāvji. Šī tradīcija pastāvējusi vienlaikus ar praksi mirušos guldīt līkautā, kas pakāpeniski ieviesās, sākot ar 12./13. gs. miju. Senākie apbedījumi, kuros mirušie guldīti līkautā, atsegti Ikšķiles, Mārtiņsalas un Rīgas kapsētās. Gadsimtu gaitā šī prakse pakāpeniski ieviesusies arī ar baznīcām tieši nesaistītajās jeb lokālajās apbedīšanas vietās. 13.–18. gs. abas tradīcijas pastāvēja paraleli viena otrai. Baznīcu kapsētās, kas atradās pie viduslaiku pilīm, muižām, ciemu un miestu teritorijā, apbedījumi ar inventāru konstatēti 44% gadījumu, bet ar tām tieši nesaistītās vietās apbedījumi ar kapu inventāru atklāti vairāk – 58% gadījumu (Muižnieks 2015, 206).

Acīmredzot cilvēki, kas tika guldīti laicīgā apgērbā un ar kapu piedevām, netika uzskatīti par mazāk ticīgiem vai par pagāniem – atšķirīgiem no tiem, kas to nepraktizēja. Pretējā gadījumā to kapu vietas neatrastos pilsētu un lauku draudžu baznīcu kapsētās, kur pēc baznīcas likumiem nedrīkstēja apglabāt pagānus, ķecerus, bezdievju u. c. necienīgas personas. Neskatoties uz to, ka viduslaiku baznīcas autoru Žana Beleta, Sikarda no Kremonas un Gijoma Duranda darbos ir atrodamas konkrētas norādes, ka ierindas ticīgie jāapglabā līkautā (Patrologiae 1855a, 159 col.; Patrologiae 1855b, 427 col.; Duranti 2000, 100), mirušo guldīšana apgērbā, iespējams, netika uztverta kā krasī kontrastējoša tradīcija, kas būtu pretrunā ar kristīgo mācību. Viduslaikos apgērbā un ar statusa atribūtiem apglabāja sociāli augstāko slānu pārstāvju – garidzniekus un valdniekus. Valdnikiem kapā lika varas simbolus – scepteri, kroni, zobenu, bet garidzniekiem regālijas – gredzenu, spiekī, biķeri, patēnu u. c. (Brandt 1976; Meier 2002; Dąbrowska 2008). Jaunajos laikos mirušo apglabāšana apgērbā un ar kapa inventāru pakāpeniski kļuva par plaši izplatītu parādību arī ierindas ticīgo vidū gan protestantu, gan katoļu zemēs. Mirušo guldīja laicīgā apgērbā vai speciāli šim nolūkam pagatavotā tērpā, kapā lika dažādus priekšmetus, kurus attiecīgā persona lietojusi dzīves laikā, kā arī lietas, kas tikušas izmantotas, sagatavojot mirušo apbedīšanai (Zender 1959; Kenzler 2011, 28, 29).

Mūsdien Latvijas teritorijā izplatoties kristietībai, mirušo apbedīšana apgērbā un ar kapa piedevām netika pārtraukta, to turpināja praktizēt viduslaikos un arī vēlākajos gadsimtos. Būtiskas pārmaiņas šajā ziņā nav ieviesusi reformācija un kontrreformācija 16. un 17. gadsimtā. Paraža mirušos apglabāt laicīgā apgērbā un ar kapa piedevām saglabājās kā lokāla tradīcija, atspoguļojot vietējo iedzīvotāju reliģisko priekšstatu sinkrētismu.

Turaidas Baznīckalna kapsētas plānojums un iekārtojums, kā arī tajā praktizētais mirušo apbedīšanas veids uzrāda lidzību ar pārējām mūsdien Latvijas teritorijā arheoloģiski pētītajām viduslaiku un agro jauno laiku apbedīšanas vietām. Mirušie guldīti ar galvu rietumu virzienā, kapi kārtoti rindās un vairākās kārtās. Ar senlietām ir bagātāki hronoloģiski senākie kapi, agro jauno laiku apbedījumos pārstāvētas atsevišķas rotas un monētas. Vairākos apbedījumos kapu inventārs nav atrasts, kas norāda, ka mirušie guldīti līkautā vai speciālā bēru tērpā.

Spriezot pēc rakstīto avotu liecībām un izrakumos iegūtā lietiskā materiāla, Turaidas baznīcas un kapsētas pirmsākumi ir saistāmi ar 12. gs. beigām vai 13. gs. pirmo pusī, kad Daugavas lejteces lībiešu apdzīvotajos novados – Ikšķilē, Mārtiņsalā un Rīgā – vienlaikus pastāvēja senākie kristianizācijas centri.

Avoti un literatūra Sources and literature

- AR – *Akten und Rezesse der Livländischen Ständetage*. Hrsg. von L. Arbusow. Bd. 3. Riga, 1910.
- Bauer 1992 – Bauer, Franz. Von Tod und Bestattung in alter und neuer Zeit. *Historische Zeitschrift*. Bd. 254. München, 1992, 1–31.
- Brandt 1976 – Brandt, Karl Heinz. Erzbischofsgräber im Bremer St.-Petri-Dom. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*. Jg. 4. Bonn, 1976, 7–28.
- Bregžis 1931 – Bregžis, Kārlis. *Baznīcu vizitāciju protokoli*. Rīga: Valters un Rapa, 1931.
- Dąbrowska 2008 – Dąbrowska, Elżbieta. *Groby, relikwie i insygnia: Studia z dziejów mentalności średniowiecznej*. Warszawa: Widawnictwo Archeologii i Etnologii PAN, 2008.
- Duranti 1995 – *Guillelmi Duranti Rationale divinorum officiorum*, 1–4. Ed. A. Davril et T. M. Thibodeau. (Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis, CXL). Turnhout: Brepol, 1995.
- Duranti 2000 – *Guillelmi Duranti Rationale divinorum officiorum*, 7–8. Ed. A. Davril et T. M. Thibodeau. (Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis, CXL B). Turnhout: Brepol, 2000.
- Friedberg 1959 – Friedberg, Aemilius. *Corpus Iuris Canonici. Pars Prior: Decretum magistri Gratiani*. Graz: Akademische Druck, 1959.
- Hildenbrand 1887 – Hildenbrand, Hermann. *Livonica, vornämlich aus dem 13. Jh., im Vatikanischen Archiv*. Rīga: J. Deubner, 1887.
- IH – *Indriķa bronika*. No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns, Ē. Mugurēviča priekšvārda un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993.
- Kampe 1937 – Kampe, Pauls. *Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados (1660–1710)*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1937.
- Kenzler 2011 – Kenzler, Hauke. Totenbrauch und Reformation. Wandel und Kontinuität. *Religiosität in Mittelalter und Neuzeit*. (Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit, Bd. 23). Paderborn, 2011, 9–34.
- Kirchen-Gesetz 1687 – Kirchen-Gesetz und Ordnung/ So der Großmächtige König und Herr/ Hr. Carl/ der Eilfste/ Der Schweden/ Gothen und Wenden König. Im Jahr 1686. hat verfassen und Im Jahr 1687. im Druck ausgehen und publiciren lassen: Mit denen dazu gehörigen Verordnungen; Auff Höchst-Ermeldeten Ihrer Königl. Majest. gnädigsten Befehl ins Deutsche übersetzt. Rīga: Nöller, 1687.
- Klepere 1971 – Klepere, Daira. Pārskats par izrakumiem Turaidas Baznīcalnā 1971. gadā. *Glabājas LU LVI AA 252*.
- Koslofsky 1995 – Koslofsky, Craig. Die Trennung der Lebenden von den Toten: Friedhofverlegungen und die Reformation in Leipzig, 1536. *Memoria als Kultur*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995, 335–385.
- Kurtz 1924 – Kurtz, Edith. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*. Bd. 22, H.2. Rīga, 1924, 47–119.
- Lex 1904 – Lex, Peter. *Das kirchliche Begräbnisrecht, historisch-kanonisch dargestellt*. Regensburg, 1904.
- LGU – *Lieländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207–1500)*. Bd. 1. Hrsg. von Hermann von Bruiningk und Nicolaus Busch. Rīga, 1908.
- LUB – *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*. Bd. 1–12. Hrsg. von F. Bunge und H. Hildebrand. Rīga; Reval; Moskau, 1853–1910.
- Luther 1527 – Luther, Martin. Ob man vor dem Sterben fliehen möge. *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*. Bd. 23. Weimar: Böhlau, 1901, 323–386.
- Mannhardt 1936 – Mannhardt, Wilhelm. *Letto-preussische Göterlehre* (Magazin der Lettisch-Literarischen Gesellschaft, 21). Rīga, 1936.
- Meier 2002 – Meier, Thomas. *Die Archäologie des mittelalterlichen Königsgrabes im christlichen Europa* (Mittelalter-Forschungen, Bd. 8). Stuttgart: J. Torbecke, 2002.
- Muižnieks 2015 – Muižnieks, Vitolds. *Beru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pērito 14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiāla* (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti, Nr. 21). Rīga, 2015.
- Patrologiae 1855a – *Patrologiae Latinae cursus completus*. Ed. J. P. Migne. Tomus 202. Paris, 1855.
- Patrologiae 1855b – *Patrologiae Latinae cursus completus*. Ed. J. P. Migne. Tomus 213. Paris, 1855.
- Schäfer 1920 – Schäfer, Dietrich. Mittelalterlicher Brauch bei der Überführung von Leichen. *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, 24. Königsberg, 1920, 478–498.
- Scholkmann 2000 – Scholkmann, Barbara. Normbildung und Normveränderung im Grabbrauch des Mittelalters – die Bestattungen in Kirchen. *Prozesse der Normbildung und Normveränderung im mittelalterlichen Europa*. Hrsg. von Doris Ruhe und Karl-Heinz Spieß. Stuttgart, 2000, 93–117.
- Sloka 1927 – Sloka, Lauma. *Vidzemes draudžu kronikas. 2. daļa* (Valsts arhīva raksti, 4). Rīga, 1927.
- Spekke 1935 – Spekke, Arnolds. *Latvieši un Livonija 16. gs.* Rīga: A. Gulbis, 1935.
- Švābe 1940 – Švābe, Arveds. *Senās Latvijas vēstures avoti. 2. daļa* (Latvijas vēstures avoti, 2). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1940.
- Turaidas baznīca 2001 – *Turaidas baznīca 1750.–2000*. Turaidas muzejrezervāts, 2001.
- Zender 1959 – Zender, Matthias. Die Grabbeigaben im heutigen deutschen Volksbrauch. *Zeitschrift für Volkskunde*. Jg. 55, 1. Berlin, 1959, 32–51.
- ИСЗ РИ 1830 – Полное собрание законов Российской Империи, с 1649 года. Т. 19 (1770–1774). Санкт-Петербург, 1830.

GRAVEYARD OF THE TURAIDA CHURCH HILL IN THE CONTEXT OF THE 13TH–18TH CENTURY BURIAL SITES IN THE WESTERN PART OF THE PRESENT-DAY VIDZEME REGION

In the Christian Europe, in the Middle Ages and the Early Modern Period, the burying of the dead in the church or next to it was a common practice, which during the dissemination of the faith took root also in the territory of present-day Latvia. The graveyard of the Turaida (*Thoreida*) Church Hill is one of the oldest among such burial sites in Latvia. The founding of the graveyard is associated with the activities of the Catholic preachers and crusaders in the territory inhabited by the Livs of the Daugava and Gauja River basins. It was relatively early that the inhabitants of Turaida district came into the Catholic missionaries' circle of interests. The Chronicle of Henry of Livonia contains indications that already from the 1190s onwards, Turaida district had been the arena of activities of Bishop Meinhard's associate Cistercian brother Theoderic who was called 'Brother Theodoric of Treiden' (*fratrem Theodoricum de Thoreida*) (IH I, 10; IV, 6; VI, 2). In 1206, a priest named Alabrand settled among the Livs in Turaida district and laid out parishes and built a church in Cubbesele (mod. Krimulda) (IH X, 14). The exact time of the construction of Turaida Church is unknown. *Ecclesia Thoreyde* was for the first time mentioned in the written sources in 1319 (Hildenbrand 1887, 64).

At the turn of the 12th–13th centuries, the construction of churches and castles in the Christianised districts was a comparatively fast process. It could be completed within less than a year or two. Augustinian canon, later bishop, Meinhard († 1196) settled in Ikšķile (*Ykeskile/ Uexküll*) among the Daugava Livs in 1184 and first built there a church and in the next year launched the construction of a stone castle. Soon, on the request of the local population, a stone castle was built also in Mārtiņsala (*Holme*) (IH I, 3–9). The construction of Turaida Castle likewise was completed in a short period of time. It was started in 1214, and already in 1215 the castle was inhabited by Cistercian brother Frederick of Selle (*Fredericus de Cella*) whom Bishop Albert († 1229) had engaged in the evangelisation work (IH XVIII, 3, 8). Since the construction of churches and castles was often taking place concurrently, in Turaida a church was probably built next to a castle in 1214 or slightly later, after the construction of the bishop's castle was completed (IH XVIII, 3). Considering that the castle was built on the site, which previously had been occupied by a Liv hillfort (Caupo's fort), there could have been a church next to the latter settlement already before that.

In the 13th century, during the crusades and the Christian mission, sacred Christian objects were usually erected at settlements as symbols, indicating that the respective population had converted to Christianity.

For example, the Danish missionaries had large wooden crosses made and churches built in the villages that they had baptised in the territory of present-day Estonia (IH XXIV, 2, 5). The Chronicle of Henry contains several indirect indications that apart from the churches built in the centre of larger districts, there had been local churches and graveyards also in the territory of villages. Villages and churches are usually mentioned in the plural in the context of the Lithuanian, Estonian, and Russian raids and the devastation incurred by them. Village churches are mentioned repeatedly in Turaida, Metsepole, and Idumea (*Ydumea*) districts (IH XV, 3; XXII, 4; XXV, 3; XXVII, 1). In Metsepole district, apart from churches, graveyards are also mentioned. During an Estonian raid in 1211, while the local inhabitants were hiding in the forts, the Estonians burned the empty villages and churches and, with their pagan sacrifices, committed many abominations around the churches and tombs of Christians (IH XIV, 10). Indirect information that in the Livs' Turaida district there had been several churches with parishes can also be found in the already-mentioned description of priest Alabrand's activities: in 1206, he laid out parishes and built a church in Cubbesele. Henry's Chronicle likewise mentions that in 1207 magistrate Gottfried went through (made rounds of) several parishes in Turaida district (IH XI, 4). Documents from 1231 and 1240 contain information about a parish in Vidriži (*parochie in Viltesile*), which later (in 1248) is mentioned only as a village in Krimulda (*Cubbesele*) parish district (LGU, 15; LUB I, 189 reg.; LGU, 19).

The 13th century documents mostly focus on the centres of castle districts and parishes and seldom mention local churches in the territory of villages. Likely, there had been churches, chapels, or other kinds of sacred Christian structures in most of the settlements mentioned in the 13th century documents, and the building of such structures continued in the subsequent centuries as well. It is attested by instructions issued by Pope Benedict XII in 1336 commanding the Livonian branch of the Teutonic Order to encourage the construction of churches, chapels, and chantries in settlements where they were still lacking (LUB I, 920 reg.). The 15th and 16th century sources testify that such objects had been relatively numerous and their creation often was uncontrolled. In the 1428 synod of the Riga Ecclesiastical Province, Archbishop Henning Scharpenberg († 1448) prohibited without a bishop's approval to build new chapels and churches and place alms boxes (*corbonas vel truncus*) near towns, in rural district and at roadsides (LUB VII, 690:29 doc.). Likewise, a diet (*Landtag*) resolution of as late as 1522 mentions unconsecrated wooden chapels (*holtene ungeconsecreerde capellen*) found in landlords' fiefs (AR, 136,5 doc.).

A comparatively large amount of information on the cult objects of the Catholic period is available in sources written during the Reformation time, which often mention chapels as popular sacrificial and burial sites among the autochthonous population (Kurtz 1924; Bregžis 1931; Mannhardt 1936 etc.). They were especially often chosen as burial sites during war, famine, plague and under other extreme conditions. The desire to be laid to rest next to a chapel or a cross bears evidence of the changes that had occurred in the religious perceptions and that demonstrate analogies to the tradition of burying the dead in or next to churches. The 17th–18th century protocols of the visitation of Lutheran churches in the present-day Vidzeme region mention more than 100 such objects dedicated to particular saints. From this period there has also survived information that peasants themselves built churches and showed initiative to renovate chapels. For example, in Sigulda (*Segewold*) parish, peasants built St. Ignatius' Church, and in Smiltene (*Smilten*) parish they arranged a chapel in Palsmane (*Palzmar*) village. Likewise, peasants from Mellēni (*Mellendorf/ dorf Möllen*) village in Vecsalaca (*Alt-Salis*) parish wanted to renovate St. Andrew's chapel, but the heads of the church did not support the initiative (Bregžis 1931, 36, 44, 57, 79, 80).

In the Middle Ages and also in later periods, the parish churches were few in number and parish territories were too large for burials to be concentrated solely around parish churches. The burial of the dead was organised according to different principles, permitting the use of cemeteries unrelated to parish churches and located in the neighbourhood of settlements (villages, manors, and homesteads) near chapels, crosses, and other types of sacred objects. Nowadays it is often impossible to establish the status of such cemeteries, and also, it has changed over the course of time. The heads of the Lutheran Church held a different position towards the use of local burial sites. Parish pastors tried to restrict the burial of the dead to graveyards adjoining parish churches, their affiliates, and other similar sites recognised by the church as suitable for the purpose. Due to this reason, in Krimulda and Sigulda parishes, in the early 18th century, the burial of the dead was forbidden at St. Anne's hill Chapel, St. Simon's Chapel, St. Bartholomew's Chapel, and St. Thomas' Chapel as well as at several other sites (Kurtz 1924, 91; Sloka 1927, 130; Bregžis 1931, 64, 79–80). The crosses and the majority of the small churches were wooden structures, about the existence of which no visual evidence has survived and all the relevant information in most cases has been lost. It must be taken into consideration that in the 13th century (during the Crusades) and also in the later centuries, due to war, famine, different epidemics, and other reasons, the population changed considerably, former centres were abandoned, villages and farmsteads became vacant. Cult objects and structures perished along with them. It largely applies also to parish churches and their affiliates. In the 16th–18th centuries, not infrequently they were destroyed or moved to a different site. The boundaries of parishes also changed. In many places, apart from graveyards, no evidence of the existence of churches survives. A similar fate befell Turaida Church and its parish. The 15th century documents presumably mention it as an independent parish (LGU, 377, 428), but in the 16th century, likely after the destruction of the church, it became an affiliate of Lēdurga (*Loddiger*) parish. For a long time, there was only a graveyard on the site of the former church, until in the first half of the 17th century a new church was built there (Turaidas baznīca 2001, 13).

The arrangement and layout of graveyards

The course of the development of the earliest church graveyards and the choice of the site for the purpose suggests the conclusion that in the late 12th–early 13th century churches were never deliberately built on the sites of the Late Iron Age burial grounds. “Neutral” sites were usually chosen for the purpose. Apparently, in the 13th century, the principle was respected that the site chosen for the construction of a church must not contain anything that could desecrate it. It also largely applies to graveyards established next to churches. The canon law forbade the burial of pagans, the excommunicated, unbaptised children etc. in a cemetery (Duranti 1995, 61–62, 82; Friedberg 1959 I, 1301 col.). Due to this reason, Christian cemeteries were probably laid out some distance away from the burial grounds of the pagan period.

The attitude of the heads of the church in Livonia regarding the continued use of the burial grounds of an earlier period is rather clearly reflected in the Statutes of the synod of the Riga Ecclesiastical Province, adopted in 1428: the chapter dedicated to the burial of the dead (*De sepulturis*) condemns the local population’s practice of burying their dead in wooded fields and other profane sites where their parents and friends had been laid to rest during the pagan times (LUB VII, 690:19 doc.). The context allows assuming that by this the church leaders turned against interment of the dead in the burial grounds of the pagan times. In the 13th–15th cen-

turies, continued use of burial grounds from an earlier period was rather broadly practiced. The changes first became apparent in the area inhabited by the Livs in the present-day Vidzeme region where in the course of the 13th century the burial of the dead was discontinued in several Late Iron Age burial grounds, and these were replaced by graveyards. For example, in Ikšķile, Lielvārde (*Lennewarden*), Aizkraukle (*Ascheraden*), and elsewhere churches with graveyards adjoining them were laid out on vacant sites, unrelated to Late Iron Age burial grounds of the local population. The situation was similar in Turaida where a church with a graveyard was built in the proximity of the castle, on a site that previously had not been used for the burial of the dead. The location of the burial ground used by the residents of the fort during the Late Iron Age has not been established yet.

The churchyard, same as the church itself, was sacred and was usually consecrated together with the church. The earliest written source information about the consecration of a cemetery in the territory of Latvia dates back as far as the late 12th century: in 1197, Bishop Berthold consecrated the graveyard of Mārtiņsala (*Holme*) church (IH II, 2). In order to separate cemeteries from profane sites, their territory was marked off with a stone wall or a wooden fence. Remains of walls made of piled stones have been discovered in the archaeologically researched churchyards in Aizkraukle and Mārtiņsala. In contrast to the Iron Age burial grounds, the cemeteries of the historical times typically occupied a relatively small territory. The territory of the Late Iron Age burial grounds is usually diffused and covers several hectares. Medieval Catholic authors Jean Beleth († 1182), Sicard of Cremona († 1215), and Guillaume Durand († 1296) pointed out that all around the church a 30 to 40 steps wide belt of land should be consecrated (Patrologiae 1855a, 157 col; Patrologiae 1855b, 428 col; Duranti 1995, 61). Burials of the dead in a small, enclosed territory over a long period of time inevitably led to burials in several layers on top of each other, hence not infrequently causing destruction of earlier burials (Fig. 1). Human bones from disturbed burials were collected and placed in bone pits or bone chambers, such as have been discovered in churchyards in Riga, Aizkraukle, Mārtiņsala, and elsewhere.

The burial of the dead in the church and next to it was largely associated with the cult of saints and the desire to be laid to rest in the proximity of the holy relics (*ad sanctos*) kept in churches. During the High and Late Middle Ages (11th–15th centuries), as the concept of purgatory developed, the memory of the dead (*memoria*) became topical; it was maintained and perpetuated by the relatives of the deceased, corporative communities, inmates of monasteries and nunneries, parish members, and clergy. In the lands affected by the Reformation in the Modern Period, the burial of the dead in and next to churches remained a traditional practice although the Protestant theology did not contain strong arguments in favour of it (Scholkmann 2000, 105, 113; Bauer 1992, 5–11).

The circle of persons, who were allowed to be buried inside the church, was limited. It included clergy (archbishops, bishops, abbots, and priests) and rulers as well as custodians or patrons of the respective church. A separate group comprised martyrs who had given their lives for Christ's teaching as well as the canonised saints whose remains usually were transferred and kept in the altar. The earliest information about burial within the church in the territory of present-day Latvia is found in the Livonian Chronicle of Henry. In 1203, priest Siegfried (*Sifridus*) was buried in Mārtiņsala (*Holme*) Church (IH VII, 6), while Ikšķile Church became the final resting place of the first two Livonian bishops, Meinhard and Berthold, as well as of the martyred Livs Kyrian and Layan (IH X, 5; 6). Presumably, in Cubbesele (mod. Krimulda) Church there were interred the remains of the elder of the Turaida district Caupo, who fell in 1217 in a battle against the Saccalians. Henry writes in his chronicle: "His body was burned and the bones were taken away to Livonia and buried at Cubbesele" (IH XXI, 4). Several sim-

ilar cases are known from the crusades to the Holy Land when the bodies of the dead rulers and high-ranking clergy were dismembered and boiled in order to separate flesh from bones and make the latter easier to carry back to homeland for burial (Schäfer 1920). The occasion described in Henry's Chronicle perhaps is a reflection of a social status in burial traditions as the chronicler describes Caupo as *quasi rex et senior* – a kind of king and elder (IH VII, 3).

The above examples indicate that initially in the church there were buried only a few individuals who had made a special contribution to the life of the church in Livonia. Later the circle of these persons expanded, which process was closely related to the development of towns and the emergence of a wealthy layer of town-dwellers as well as the formation of the estate of vassals and later – landlords in rural areas. Grave-sites within the church were allocated also to parish elders – churchwardens – appointed from among the autochthonous population.

In the Middle Ages, the “prime” burial spots were those that were located closest to the altar, which contained relics and where divine services and offices for the dead were regularly held. In the Modern Period, the choice of the grave-site was mostly dictated by social considerations. Churches also housed family tombs, arranged under or next to the altar, within the walls and elsewhere in the church. Gradation of the value of grave-sites applied also to churchyards, concerning the intensity of the use of the territory of the graveyard. Plots at the southern and western side of the church and next to the east-faced part of the altar were considered as “the most valuable”. The churchyard’s territory on the northern side of the church was used more seldom for the burial of the dead (Kampe 1937, 58). For example, in the relatively extensively researched Mārtiņšala churchyard, in the period from the late 12th century to the 17th century, the burial of the dead was the most intense at the south and west wall of the church and next to the altar part at the east wall. Judging by the 17th century churchyard plans, the northern part was allocated to the poor and sinners who had died without confession (Kampe 1937). The 1739 protocol of the visitation of Rūjiena (*Rujen*) Church indicates that those, who had failed to partake in the Holy Communion, were to be buried in the northern part of the churchyard, next to the fence (Bregžis 1931, 93). The 1769 entry of Matiši (*St. Matthiae*) parish register mentions that a thief who had broken his neck during a theft was buried without ceremony in the northern section of the churchyard (Sloka 1927, 45). Judging by the written sources and church plans, in the 17th and 18th centuries, churchyards were divided into smaller areas, each of which was allocated to the peasants of a different manor for the burial of their dead. The written sources contain no indications that in the 13th–18th centuries grave-sites around the church were distributed according to the social status and merits of the deceased, as was the case inside the churches.

Outside the boundaries of the churchyard, on the other side of the fence there were usually interred convicts, criminals, and other sinners who were denied burial in consecrated ground in accordance with the ecclesiastical funerary ritual. The range of persons who were denied burial in the traditional way was very broad. In the Middle Ages the rules were stricter, and into this category included infidels, pagans, heretics, unbaptised babies, those killed during tournaments or duels, suicides, usurers, robbers, those who had failed on a regular basis to confess their sins and attend the Holy Communion, those who had practiced cohabitation without marriage, the excommunicated etc. (Duranti 1995, 61, 62; Lex, 1904, 216–405).

Under the impact of Reformation, the understanding of and attitude towards the dead changed. The Protes-

tant theology did not recognise the close community of the living and the dead, the existence of purgatory, offices for the dead and the holy patronage. The boundary drawn between the living and the dead inevitably changed the attitude towards burial sites. The status of cemeteries became secularised, they lost several of their former functions – those of a site for gatherings, marketplace, sanctuary, and a venue for transactions – and the range of those categories of people who were denied burial in churchyards was reduced (Bauer 1992, 6 – 7; Koslofsky 1995). The regulations of the Lutheran Church in force in the territory of the present-day Vidzeme region state that pastors should not take hasty decisions regarding the burial of infidels, those who had died in grave sin and suicides. Such cases were to be relegated to a secular court, which was to provide instructions for further action. The funeral service for and burial in the cemetery of unbaptised children and persons who had failed to partake in the Holy Communion as well as in individual cases also of those who had perished in puzzling circumstances or accidents were allowed (Kirchen-Gesetz 1687, 95). Martin Luther believed that the cemetery should be a quiet, aesthetic place, where one could immerse oneself in thought and contemplate death, resurrection, and the Last Judgement (Luther 1527, 375). He recommended moving cemeteries away from settlements. However, in practice the cemetery remained linked with the church and settlement for the subsequent centuries. In most cases the burial of the dead within settlements, i.e. in churches and next to them, was discontinued in the second half of the 18th century and early 19th century, which was dictated by hygienic considerations (Bauer 1992, 12–13; Kenzler 2011, 16). In the Russian Empire the issue of the burial of the dead came to the forefront during the reign of Empress Catherine II (1729–1796) in the context of the plague which raged in Moscow in 1771. Reacting to the situation, the Senate issued several resolutions prohibiting the burial of the dead in churches and next to them in the territory of settlements. Cemeteries had to be laid out at least 100 to 300 fathoms (213 – 640 m) away from the nearest settlement. Initially the respective regulation applied to the plague-afflicted governorates, but later, in 1772 and 1773, it was enforced throughout the Russian Empire, including the territory of the present-day Vidzeme region (then the Governorate of Riga) (ПСЗ РИ 1830, 13724, 13803, 13927). In less than two years (in 1773 and 1774), the practice that had existed in the present-day Vidzeme region since the turn of the 12th–13th centuries, was discontinued there. Parish cemeteries became separated from churches and moved to sites which, according to the beliefs of that period, were more suitable for the burial of the dead.

The modes of burial

The modes of burial came into the focus of attention already in the early phase of the spread of Christianity. For example, in the early 13th century, Franciscan brother Bartholomaeus Anglicus in his description of Livonia provided information about the traditions that the local population had practiced before their conversion to the Christian faith, including the cremation of the dead and burial in dress and together with cattle, slaves, handmaids, and various possessions. The author remarks that by God's mercy and with the Germans' help this land had been released from such superstitions (Spekke 1935, 92, 93). The peace treaty of Christburg, concluded in 1249 between the Teutonic Order, on the one side, and the Prussians of Pomesania, Warmia and Nattangia, on the other, clearly formulates the requirements that the latter henceforth had to meet: the Prussians had to give up their pagan cults, bury their dead in cemeteries according to Christian traditions, and discontinue the cremation and burial of the dead together with horses, humans, weapons, sumptuous clothes and other valuable items (Švabe 1940, 309 doc.).

This document respects the official position of the Catholic Church and the neophites' duties that did not differ from the rules observed elsewhere in the Christian Europe. Namely, the dead had to be buried in consecrated cemeteries, in inhumation burials without grave goods. In the Modern Period, the Lutheran and Catholic Churches held a similar position.

Changes in the way the dead were buried can be traced from the spread of the Christian faith, starting already with the turn of the 12th–13th centuries; however, several rules related to the Christian funerary ritual became a stable part of the tradition only in the 15th century. At this time, the cremation of the dead was discontinued, which until then had been rather broadly practiced in the areas inhabited by the Couronians and, although more rarely, in those inhabited by other ethnic groups (the Livs, Letgallians, Selonians, and Semigallians). In inhumation burials the orientation of the dead with the head towards the west, facing east started to dominate. Before that, different ethnic groups had practiced different orientation of graves. The Livs had laid their dead with the head more or less towards the north, usually with a shift to the northeast or northwest. The Letgallians and Selonians had practiced an opposite orientation, burying women with the head towards the west and men with the head towards the east. After the Christianisation in the territory of present-day Latvia, the local differences evened out and the orientation in the graves towards the west became a stable practice. Such grave orientation is prescribed in the works by the 12th and 13th century Catholic authors (Jean Beleth, Guillaume Durand, and Sicard of Cremona). In accordance with the church teaching about the Last Judgement and the Second Coming, “the deceased had to be laid with the head towards the west and feet towards the east, in a posture as if he or she was praying, indicating that he or she was hurrying from the sunset towards the sunrise, from this world towards the eternity ([...] *capite posito ad occidentem, pedes dirigat ad orientem, in quo innuitur, et quasi positione oratur, ut de casu festinet ad ortum, de mundo ad coelum*)” (Duranti 2000, 99).

Over the centuries, the dead were increasingly often buried in plank coffins and shrouds, without grave goods. The practice of building sand barrows and stone constructions over burials was discontinued. The local rural cemetery became the dominating burial site, where in many cases the graves were organised following the model of parish church graveyards: in an enclosed territory, in rows, in several layers etc.

Several of the above-mentioned changes occurred relatively quickly in the course of the 13th–15th centuries, however, as long as the 18th and even the 19th century the old customs were concurrently practiced: a different grave orientation, offering of food and holding feasts at burial sites, the tradition of interring the deceased dressed in secular attire and together with grave goods.

Initially – mainly in the burials from the turn of the 12th–13th centuries – no essential changes were manifest in the range of grave goods. It is clearly evident in the oldest parish churchyards – in Ikšķile, Mārtiņšala, Lielvārde, Turaida, and elsewhere where the chronologically earliest burials contain a rich assortment of grave goods. Women's burials feature breast ornaments, necklaces, pendants, bracelets, brooches, and finger-rings. Men's burials contain weapons. In the oldest burial of Turaida Churchyard (burial No. 45) there were found fragments of a breast ornament (chains with pendants), a necklace of glass beads and bronze tinklers with shield-shaped pendants, a penannular brooch and silver bracelets, all dating to the early 13th century. The deceased woman had been covered with a woollen shawl, the ends of which were decorated with bronze spirals, ringlets, and small tin buttons (Klepere 1971). Chronologically contempo-

raneous burials containing sumptuous ornaments have been found also in the most extensively researched churchyards in the territory inhabited by the Daugava Livs: in Ikšķile, Lielvārde, and Mārtiņšala (Fig. 2).

In the course of the 13th century, several groups of artefacts (chain breast ornaments, bracelets, neck-rings as well as some categories of tools and weapons) started gradually to disappear from the range of grave goods. This process, which can be traced in the archaeological material of burial sites, was stimulated by several factors: changes occurring in religious concepts, fashion, traditions, and socio-economic life.

In the burials of the Modern Period – 16th–18th centuries – the grave inventory is rather symbolic, compared to that of the Middle Ages. The finds are mostly related to clothing: brooches, buttons, belts, buckles, hooks and eyes. Necklaces and pendants are found relatively seldom, a large part of tools and household items had also disappeared from among the grave goods. Ritual coins became popular grave goods, often constituting the largest proportion of finds discovered in the burials from this period.

There was no substantial difference in the range of items placed in the graves in rural parish churchyards and local cemeteries. In both groups of burial sites burials containing grave goods should not be seen as exceptional cases because a large part of the society rather than some individuals was interred in dress and together with grave goods: ornaments, tools, household items, weapons, and coins. This tradition persisted alongside the practice of burying the dead in shrouds that gradually took root, starting from the turn of the 12th–13th centuries. The earliest burials with the dead interred in shrouds have been uncovered in the churchyards in Ikšķile, Mārtiņšala, and Riga. Over the course of centuries, this practice gradually spread also to the burial sites, which were not directly related to church, i.e. the local cemeteries. In the course of the 13th–18th centuries, the two traditions coexisted side by side. In the churchyards located next to medieval castles and manors and in the territory of villages and hamlets, 44% of the researched burials contain grave goods while in the burial sites directly unrelated to churches the proportion of burials furnished with grave goods is higher – 58% (Muižnieks 2015, 206).

Apparently, the deceased buried in secular dress together with grave goods were not seen as less religious or as pagans compared to those that did not follow such practice. Otherwise, they would not have been buried in town or rural parish churchyards where, according to the canon law, burial was denied to pagans, heretics, infidels, and other unworthy persons. Although the works by medieval ecclesiastical authors Jean Beleth, Sicard of Cremona, and Guillaume Durand contain concrete instructions to bury the lay faithful in shrouds (Patrologiae 1855a, 159 col; Patrologiae 1855b, 427 col; Duranti 2000, 100), the tradition of interring the dead in dress probably was not regarded as being in sharp contrast to the Christian teaching. In the Middle Ages, representatives of the highest social layers – clergy and rulers – were buried in robes and together with the attributes of their status. Rulers were buried along with symbols of power: sceptre, crown, and sword, while the clergy were accompanied by the regalia of their office: rings, croziers, goblets, patens, etc. (Brandt 1976; Meier 2002; Dąbrowska 2008). In the Modern Period, burial in dress together with grave goods became a broadly spread practice also among the lay faithful both in the Protestant and Catholic lands. The dead was buried in secular dress or in an attire specially made for the purpose and together with different items that the person had used during his or her life as well as items that had been used in the preparation of the body for burial (Zender 1959; Kenzler 2011, 28, 29).

In the territory of present-day Latvia, the burial of the dead in dress together with grave goods was not discontinued after the spread of Christianity and was practiced throughout the Middle Ages as well as in the

subsequent centuries. The Reformation and Counterreformation in the 16th and 17th centuries did not introduce essential changes in this regard. The tradition of burying the dead in secular dress together with grave goods survived as a local custom, reflecting the syncretism of the local population's religious views.

The layout and arrangement of Turaida Church graveyard and the mode of burial practiced there display similarities with other archaeologically researched medieval and early modern burial sites in the present-day territory of Latvia. The dead were laid with the head towards the west and the graves were organised in rows and in several layers. The chronologically earliest graves are the richest in artefacts, while the early modern burials contain some ornaments and coins. In several graves no grave inventory was found, which indicates that the dead had been buried in shrouds or in a special funerary attire.

Judging by the evidence provided by the written sources and the material obtained in excavations, the beginnings of Turaida Church and graveyard date to the end of the 12th century or the first half of the 13th century when in the areas inhabited by the Livs in the lower reaches of the Daugava River – in Ikšķile, Mārtiņsala un Riga – there developed the earliest christianisation centres.

Translated by Eva Eihmane

Ligita Beitiņa

TURAIDAS BAZNĪCKALNA KAPSĒTA (13.–18. GADSIMTS)

Ievads

Turaidas Baznīckalna kapsēta atrodas ap Turaidas baznīcu daļēji pārveidotā dabiskā uzkalnā pāris simtus metru uz ziemeļiem no Turaidas pils. Kapsētā apbedīti no 13. gadsimta līdz 18. gadsimta otrajai pusei mirušie Turaidas pils un tuvākās apkārtnes iedzīvotāji. Atrašanās Rīgas arhibīskapa pils un baznīcas tuvumā norāda, ka kapsētai vajadzēja būt baznīcas sankcionētai, draudzei piederīgai, iesvētītai un ar sētu norobežotai teritorijai, kur mirušie apbedīti saskaņā ar kristīgajām tradīcijām.

Viduslaikos Turaidas baznīcai un līdz ar to arī kapsētai vietējās draudzes ietvaros bija nozīmīga loma. Te bija izveidojies draudzes centrs. Taču Turaidas baznīca atradās draudzes novada perifērijā, patālu no lie-lākajām muižām. Pēc apgaismības darbinieka un mācītāja Augusta Vilhelma Hupela (*Hupel*, 1737–1819) ziņām, 16. gadsimta beigās pastorāts un draudzes galvenā baznīca atradusies Lēdurgā, Turaidā bija tās filiale [18].

Mūsdienās kapsētas robežas dabā vairs nav precīzi nosakāmas. Par tās pastāvēšanu liecina 16.–18. gadsimta rakstītie vēstures avoti, galvenokārt Lēdurgas–Turaidas draudzes baznīcu vizitāciju protokoli un baznīcas grāmatas, 17. gadsimta otrās puses Turaidas pils un apkārtnes plāns, kurā iezīmēta ar koka sētu ietverta baznīca un kapsēta, kā arī arheoloģisko izrakumu materiāli. Kapsētas arheoloģiskā izpēte notika pagājušā gadsimta 60./70. gadu mijā un 2017.–2022. gadā. Tās gaitā iegūtas 66 monētas, vairāk nekā 100 dažāda veida senlietu, kā arī keramikas lauskas, osteoloģiskie materiāli, šķirstu dēļu, naglu un nodegušo baznīcu būvmateriālu paraugi. Senlietas un monētas atrastas gan kā kapu inventārs, gan kā savrupatradumi.

Rakstītie vēstures avoti

Rakstītie vēstures avoti Turaidas Baznīckalna kapsētas izpētē ir svarīgi, jo liecina par kapsētas pastāvēšanu, atrašanās vietu un apbedīšanas tradīcijām tās izmantošanas laikā. Viens no senākajiem zināmajiem dokumentiem ir Lietuvas metrikā iekļautais Turaidas pils 1582. gada 7. maija revīzijas protokols. Revizors diezgan precīzi aprakstījis baznīcas un kapsētas atrašanās vietu: "Baznīca pils priekšā bija celta no koka, bet to nodedzināja Mēklenburgas hercogs Hristofs, kad šeit pirmoreiz ieradās maskavieši. [...] Ir kapsēta, kur cilvēkus apglabā" [49]. Līdzīgas ziņas iegūtas Cēsu arhidiakona Johana Teknona un jezuītu ordeņa priestera Erdmaņa Tolgsdorfa (*Erdmann Tolgsdorf*, ap 1550–1620) organizēto Vidzemes baznīcu vizitāciju (*Visitatione ecclesiarum*) laikā (1613–1648). Turaidā 1613. gada 27. septembrī sastādītajā protokolā rakstīts, ka pie pils senāk bijusi baznīca, taču tagad saglabājusies tikai kapsēta [40].

Arī 17.–18. gadsimta Turaidas baznīcas vizitāciju protokolos atrodamas ziņas par kapsētu pie Turaidas baznīcas. Zviedru valdīšanas laikā Vidzemes draudžu un baznīcu pārbaudes tika veiktas, pamatojoties uz 1633. un 1634. gada zviedru valdības rīkojumiem. Tajos bija ietverts arī vizitācijās uzdodamo jautājumu saraksts, no kuriem vairāki attiecās uz kapsētām, kapavietas dziļumu, apbedīšanu un bēru rituālu ievērošanu [3 un 36, 263–266]. Pēc Vidzemes iekļaušanas Krievijas impērijas sastāvā 1721. gadā luterānu baznīca Vidzemē turpināja organizēt cara valdības sankcionētās draudžu vizitācijas. No Lēdurgas–Turaidas draudzes vizitāciju protokoliem par Turaidas Baznīckalna kapsētu iegūtās ziņas ir visai fragmentāras un neveido vispusīgu kopainu. Galvenokārt atrodama detalizēta informācija par sniegtajiem apbedīšanas pakalpojumiem.

Vienots kristiešu apbedīšanas rituāls Eiropā iesakņojās ap 12. gadsimtu. Ar 1179. gada Laterāna trešā koncila lēmumu (7. kanons) baznīca no kristiešiem nevarēja iekasēt apbedīšanas maksu. Taču mirušā tuvinieki izvadītājiem un baznīcīai atstāja dāsnas dāvanas – naudu, ēdienu, rotas un apģērbu. Šie ziedojuumi ar laiku kļuva par obligātu normu, kas pārtapa par noteiktu apbedīšanas maksu. Pēc reformācijas 16. gadsimtā kā katoļu, tā arī protestantu draudzēs apbedīšanas maksa tika standartizēta un nereti tabulu veidā izvietota baznīcā [37 un 66]. Tā Lēdurgas–Turaidas luterānu draudzes 1669. gada vizitācijā konstatēts, ka līdz šim baznīca neko nav nēmusi ne par vācu, ne nevācu apbedīšanu. Taču turpmāk dižciltīgajiem draudzes locekļiem, kuriem ir no nodokļiem brīvas kapu vietas baznīcā, jāmaksā viens dālderis par apzvanīšanu un vēl papildus par bēru pajūgu. Muižas pārvaldniekiem, amatniekiem un citiem muižas ļaudim jāmaksā viens dālderis kā par pieaugušā, tā bērna kapa vietu baznīcā un pusdālderis par apzvanīšanu. Zemniekiem par pieauguša mirušā apbedīšanu kapsētā jāmaksā trīs mārkas, par bērna – viena mārka. Par apbedīšanu neatļautā vietā noteikts sods – piecas mārkas. Savukārt tos, kuri “savas stūrgalvības un vieglprātības dēļ neiet baznīcā un pie dievgalda”, kapsētā nedrīkst apbedīt [19].

Vizitāciju protokolos visi maksājumi uzrādīti dālderos un mārkās. Abas naudas vienības uzskatāmas par pamata valūtu, ar kuru draudzes locekļi norēķinājušies atbilstoši pastāvošajai naudas sistēmai. Uz to norāda arī Lēdurgas baznīcas revizora ieraksts 1669. gada protokolā: “...zemnieka Viķa kalps (*Wieckß Knecht*) par netiklību sodāms ar 5 dālderiem šiliņos” [19]. Zemnieku rīcībā lielākoties bija graši, trispelheri un šiliņi. Pēdējie arī veido skaitliski lielāko Turaidas Baznīckalna kapsētā arheoloģiski atrasto monētu grupu.

No vizitācijās minētajām naudas vienībām vērtīgāki bija dālderi – 16. gadsimtā Eiropā ieviestās sudrabā monētas. Savukārt mārkas, kas Eiropā naudas apritē atradās jau no 11. gadsimta, šajā laikā kļuva aizvien nevērtīgākas. Naudas vērtība 17.–18. gadsimta mainīgajos politiskajos un ekonomiskajos apstākļos bija ļoti svārstīga. 17. gadsimta laikā sudraba saturs šiliņos arvien samazinājās, līdz ar to šiliņu skaits vienā valsts dālderī no 270 palielinājās līdz 540–720 [10; 11]. Uz cenu pieaugumu norāda arī Lēdurgas–Turaidas baznīcas 1731. gada vizitācija. Protokolā minēts, ka zemnieki par pieauguša cilvēka apbedīšanu maksājuši 10, par bērna – 5 mārkas. Turpmāk tika noteikts, ka par jebkura mirušā apbedīšanu, “vai tas būtu liels vai mazs, baznīcīai jāmaksā 4 mārkas, mācītājam – 4 mārkas un skolotājam – 2 mārkas” [22].

Maksa par mirušo apbedīšanu 17.–18. gadsimtā bija kļuvusi par nozīmīgu baznīcas ienākumu avotu. Lēdurgas–Turaidas baznīcu vizitācijā 1731. gadā, atbildot uz jautājumu: “No kā sastāv baznīcas ienākumi?”, mācītājs norādīja trīs ienākumu avotus – apbedīšana, mirušo apzvanīšana bērēs un upurmaka nauda [22].

No 18. gadsimta Lēdurgas–Turaidas draudzes vizitācijām noprotams, ka mirušo izvadišanu pēc luterānu

baznīcas pieņemtajiem priekšrakstiem veic draudzes mācītājs un skolotājs, bet 1847. gadā vizitācijas protokolā rakstīts, ka mācītājs “...apbedišanu izdara viens pats. Noteiktu apbedišanas dienu nav” [23].

Turaidas Baznīckalna kapsētas izpētē svarīga ir baznīcu vizitācijas minētā informācija par kapa vietām Lēdurgas un Turaidas baznīcas iekštelpās. Norādi par apbedījumiem Turaidas baznīcā apstiprināja tās remontu laikā zem grīdas atrastie zārki [31; 25]. Sākotnēji kapa vietas baznīcā bijušas dižciltīgo un muižas ļaužu privilēģija, taču ar laiku arī vienkāršie draudzes locekļi varēja savus mirušos glabāt baznīcās. Tā 1669. gadā Lēdurgas–Turaidas draudzes baznīcu vizitācijas protokolā rakstīts, ka zemniekiem “ar labu slavu” atļauts apbedīt baznīcā savus mirušos ar tādiem pašiem noteikumiem kā muižas pārvaldniekam un amatniekiem [19]. 18. gadsimta protokoļos atrodamas ziņas par kapa vietu iegādi un to izvietojumu baznīcā. Revizors 1731. gadā konstatējis, ka Lēdurgas–Turaidas vācu draudzes locekļiem par jaunas kapa vietas ierīkošanu baznīcas kora telpā ap altāri bija jāmaksā viens dālderis, par apbedišanas pakalpojumiem kora (altāra) daļā – divi dālderi. Uz pusi lētāk (viens dālderis) izmaksāja mirušo apbedīšana preti baznīcas durvīm. Bez minētā vēl atsevišķi bija jāmaksā par nelaiķa apzvanišanu. Par kora daļā apbedīto tas bija viens dālderis, ārpus kora – pudsālderis. Tāpat arī norādīts, ka baznīcas kora daļā atļauts glabāt tikai “muižas ļaudis, kuriem korī ir pastāvīgas kapenes vai kuri nākotnē par atlīdzību ierīkos pastāvīgas kapenes” [22]. Par zemnieku kapa vietām baznīcā 1731. gada revīzijā vairs netiek runāts.

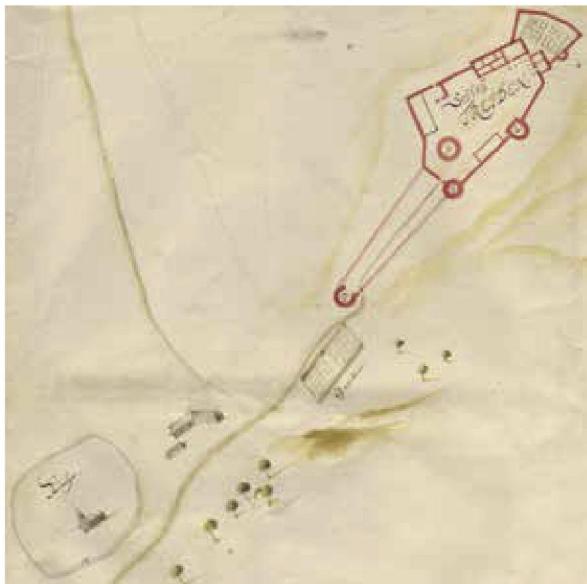
Arī Turaidas baznīcas grāmatā 18. gadsimta otrajā pusē izdarītie ieraksti liecina, ka baznīcā apbedītie bijuši no vācu draudzei piedeīgo muižas kalpotāju ģimenēm. Piemēram, 1753. gadā – muižas pārvaldnieka Pajomki (*Payomky*) sieva, 1760. gadā – kristīs ebrejs degvīna tecinātājs Kristians Augsts Gothals (*Gothalt*) un 1764. gadā – muižas pārvaldnieka Volmāra Fāna (*Fahn*) dēls [31].

Pēdējais saistošais dokuments Turaidas Baznīckalna kapsētas vēsturē ir 1772. gada 19. decembra Krievijas imperatores Katrīnas II ukazs, ar kuru Krievijas impērijas Baltijas provincēs aizliedza apbedīt mirušos baznīcu iekštelpās un blakus esošajās kapsētās [61]. Līdz ar to apbedišana Turaidas Baznīckalna kapsētā un baznīcā tika pārtraukta.

Atgriežoties pie Vidzemes baznīcu vizitācijām, jāatzīmē tur atrodamā norāde par Turaidas Baznīckalna kapsētas žogu. Precīzu ziņu, kad kapsētas teritorija sākta norobežot ar sētu, nav. Rakstītās liecības attiecās galvenokārt uz 17.–18. gadsimtu. Lēdurgas–Turaidas draudzes mācītājs Georgs Burmeisters (*Burmeister*, 1664–1680) 1675. gada vizitācijā norādījis, ka ap baznīcas kapsētu neesot žoga, “tāpēc dažs labs necienīgs tiekot iegrūsts kapos” [20]. 17. gadsimtā valdošo politisko pārmaiņu un karadarbības rezultātā Vidzemē bija nopostītas daudzas baznīcas un arī kapsētu labiekārtošana atstāta novārtā.

Viens no 1686. gadā apstiprinātā Zviedrijas Baznīcas likuma punktiem noteica, ka kapsētām jābūt labi nožogotām [33]. Likums bija spēkā visā zviedru Vidzemes teritorijā un tika izmantots arī 18. gadsimtā, uz ko norāda 1731. gada vizitācijā iekļautais jautājums: “Vai kapsētai ir labs žogs?” [22]. Rūpes par kapsētu uzturēšanu, tai skaitā par žoga atjaunošanu Lēdurgas–Turaidas draudzē bija muižu īpašnieku pārziņā. Vi-sas muižas deva žoga remontam nepieciešamos būvmateriālus un strādniekus [20; 22].

Ilgstoši izmantotām kapsētām bija nepieciešama speciāla telpa, kur novietot senāk apglabāto mirušo kaulus, kas nejauši atsegiti, rokot jaunus kapus. Ziņas par Turaidas Baznīckalna kapsētas kaulu māju jeb kaulu kambari ir ļoti nekonkrētas. Lēdurgas–Turaidas baznīcas vizitori 18. gadsimtā vairākkārt aizrādījuši, ka kaulu mājas vai nu nav, vai tā ir sliktā stāvoklī [22].

1.att. Turaidas pils un muižas plāns ar baznīcu un iežogoto kapsētu. 17. gs. otrā puse. LVVA, 6828. f. 2. apr., 845./1.II.

Fig. 1. The plan of Turaida Castle and manor with the church and enclosed graveyard. The second half of the 17th century. LVVA, 6828. f. 2. apr., 845./1.II.

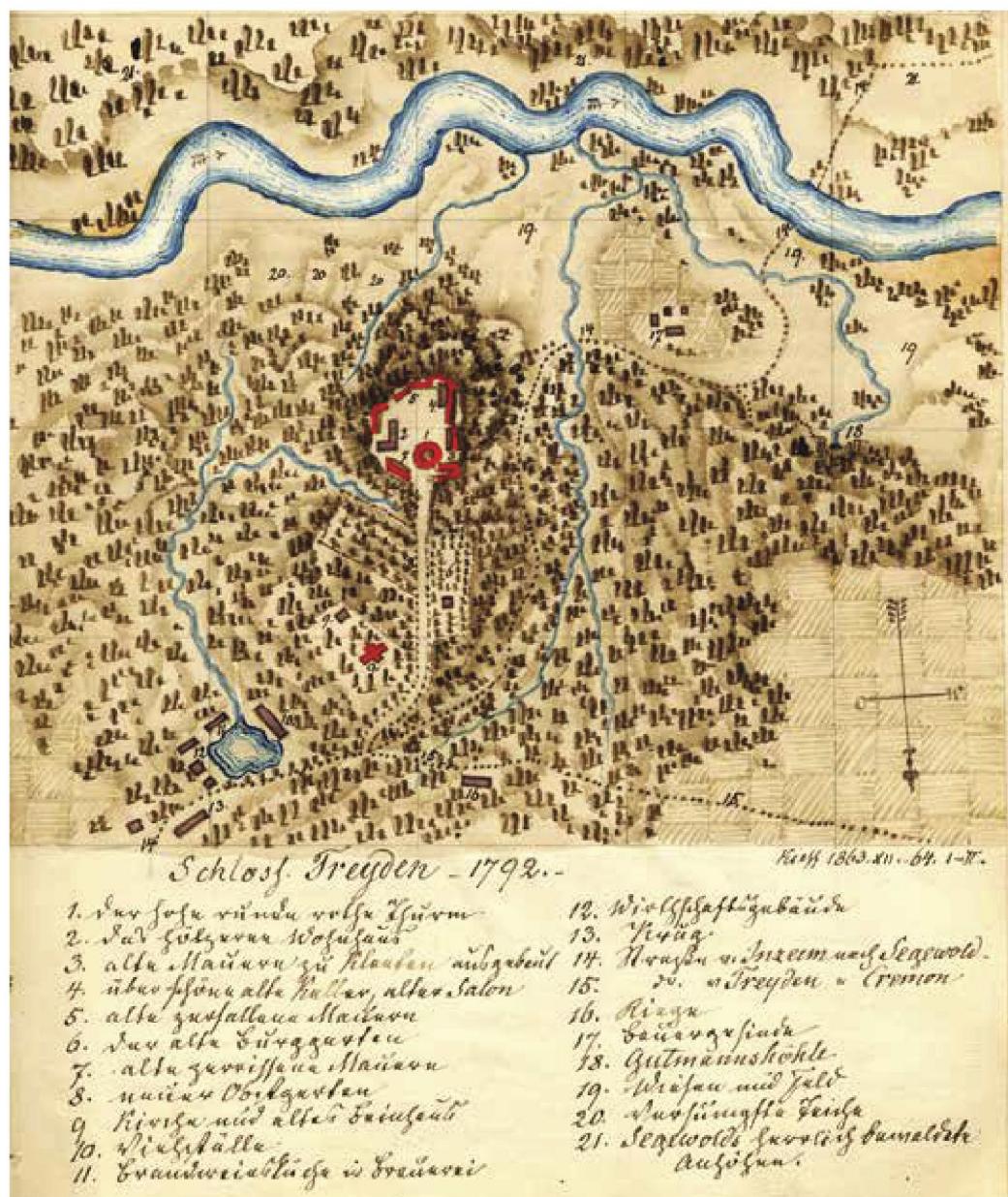
Senākais zināmais vizuālais materiāls, kas ataino stāvoklu žoga ieskauto Turaidas Baznīckalna kapsētas teritoriju, ir Turaidas pils un muižas plāns (1. att.), kas zīmēts 17. gadsimta otrajā pusē [51]. Aptuveni 100 gadus vēlāk – 1792. gadā pa Turaidas apkārtni ceļoja vēlākais Tartu (Tērbatas) Universitātes profesors arhitekts Johans Vilhelms Krauze (*Johann Wilhelm von Krause*, 1757–1828), kurš tolaik kalpoja Bīriņu muižā par mājskolotāju. Saglabājušās viņa ceļojuma piezīmes, maršruta un apmeklēto vietu plāni. Viens no tiem ir Turaidas muižas plāns [62], kurā ar numuru 9 attēlota Turaidas baznīcas ēka un ap to koku ieskauta teritorija, kas iezīmē kapsētas vietu (2. att.). Lai gan kapsēta pie baznīcas vairs netika izmantota, tomēr kapu kopīnām vēl vajadzēja būt labi saskatāmām. Taču plānam pievienotajos aprakstos autors to nepiemin, galveno uzmanību veltot dievnamam. Abi senākie zīmējumi rāda, ka 17.–18. gadsimtā kapsēta ietver baznīcas ēku no trim pusēm, izņemot rietumus, kur atrodas ieeja baznīcā. No mūsdienu izogrāfiskajiem materiāliem svarīgi ir 1971.–1972. gada Turaidas Baznīckalna kapsētas arheoloģiskās izpētes laikā veikto uzmērojumu plāni un atsegto kapu zīmējumi. Tie sniedz ieskatu par arheoloģiski pētīto teritoriju, mirušo novietojumu kapā un apbedīšanas inventāru. Plānus zīmēja māksliniece Aina Lubgāne (1944–2008) un arhitekts Vilis Drugis (1912–1990).

Plāni, zīmējumi

Tiek uzskatīts, ka Turaidas Baznīckalna kapsētā apglabāta vēstures dokumentos un leģendā aprakstītā Turaidas meitene Maija. Tam pamatā ir Vidzemes tiesu asesora Magnusa fon Volfelda (*Magnus von Wolffeldt*) 1848. gada izdevumā “Mittheilungen aus dem Strafrecht und dem Strafprocess in Livland, Ehstland und Kurland” publicētais 1620. gada 15. decembra tiesas protokola un citu dokumentu pārstāsts par jaunavas Maijas slepkavību 1620. gada 6. augustā Turaidā [57, 210–222]. Notikuma izklāsts sāvīnoja 19. gadsimta sabiedrību. Tā iespaidā vācu dzejnieks Adelberts Kammerers (*Adelbert Cammerer*, 1786–1848) sarakstīja romantisku poēmu “Turaidas jaunava” (*Die Jungfrau von Treiden*). Sižets par Turaidas meiteni Maiju atspoguļots arī latviešu literatūrā. Skolotājs un literāts Juris Georgs Dauge 1856. gadā publicēja Adelberta Kammerera poēmas pārstāstu “Turaidas jumprava”. Latviešu autors neuzsver Maijas piederību vācu sabiedrībai, bet parāda viņu kā vienkāršu, jaunu, mīlošu meiteni, kura labāk devās nāvē, nekā zaudēja savu godu. Abos literārajos darbos Maija pirmoreiz

Turaidas Baznīckalna kapsēta un leģenda par Maiju – Turaidas Rozi

Tiek uzskatīts, ka Turaidas Baznīckalna kapsētā apglabāta vēstures dokumentos un leģendā aprakstītā Turaidas meitene Maija. Tam pamatā ir Vidzemes tiesu asesora Magnusa fon Volfelda (*Magnus von Wolffeldt*) 1848. gada izdevumā “Mittheilungen aus dem Strafrecht und dem Strafprocess in Livland, Ehstland und Kurland” publicētais 1620. gada 15. decembra tiesas protokola un citu dokumentu pārstāsts par jaunavas Maijas slepkavību 1620. gada 6. augustā Turaidā [57, 210–222]. Notikuma izklāsts sāvīnoja 19. gadsimta sabiedrību. Tā iespaidā vācu dzejnieks Adelberts Kammerers (*Adelbert Cammerer*, 1786–1848) sarakstīja romantisku poēmu “Turaidas jaunava” (*Die Jungfrau von Treiden*). Sižets par Turaidas meiteni Maiju atspoguļots arī latviešu literatūrā. Skolotājs un literāts Juris Georgs Dauge 1856. gadā publicēja Adelberta Kammerera poēmas pārstāstu “Turaidas jumprava”. Latviešu autors neuzsver Maijas piederību vācu sabiedrībai, bet parāda viņu kā vienkāršu, jaunu, mīlošu meiteni, kura labāk devās nāvē, nekā zaudēja savu godu. Abos literārajos darbos Maija pirmoreiz

2. att. Johana Vilhelma Krauzes zīmētais Turaidas muižas plāns.
1792. gads

Fig. 2. Plan of Turaida manor drawn by Johann Wilhelm von Krause. 1792

tika nodēvēta romantiskajā vārdā par Turaidas Rozi (vācu: *Rosa Mai, Maienrose*; latviešu: *Rohze Mai*) [6, 8].

Vēstures un teiku materiālam savijoties, radusies tautā iemīlotā leģenda par Turaidas meiteni Maiju, par mīlestības un gara spēka pārākumu pār fizisko un ieroču spēku. Leģenda vēsta, ka 1601. gada maijā karalaukā pie Turaidas tika atrasta maza meitenīte. Turaidas pils rakstvedis Greifs (Schloßschreiber Greif) viņu pieņēma par audžumeitu un deva vārdu Maija. Meitene izauga par daiļu jaunavu, tāpēc tika iedēvēta par Turaidas Rozi. Siguldas pilī kalpoja viņas līgavainis dārznieks Viktors Heils (Gärtner Heil). Vakaros abi satikās pie Gūtmaņa alas. Turaidas pilī dienēja poļu armijas dezertieris Ādams Jakubovskis (Adam Jakubowsky), kurš arī bija Maiju iemīlējis, taču meitene viņa jūtas atraidīja. Tas Jakubovski saniknoja. Ar viltu ataicinājis Maiju uz Gūtmaņa alu, viņš centās meiteni iegūt ar varu. Maijai ap kaklu bija līgavaiņa dāvātais sarkanas zīda lakatiņš. Viņa teica Jakubovskim, ka tam piemīt burvju spēks pasargāt no zobena cirtieniem. Maija aicināja to pārbaudīt. Jakubovskis piekrita. Pēc viņa zobena cirtiena meitene bez dzīvības saļima Gūtmaņas smiltis, kur viņu vēlāk atrada Viktors. Viņš tūlīt steidzās uz Turaidas pili pēc palīdzības. Kad slepkavības vietā ieradās pils ļaudis, līdzās mirušajai meitenei viņi atrada Viktora dārznieka cirvīti. Turaidas pils pārvaldnieka Šildhelma sieva Hedviga ziņoja par slepkavību. Tiesa notika Turaidas pili, un tā lēma, ka slepkava ir Viktors. Notikumu gaitu mainīja Jakubovska dienesta biedrs Skudrītis (Peter Skudritz), kurš bija sekojis Jakubovskim un visu redzējis. Viņš izstāstīja patiesību. Viktors tika attaisnots, bet Maiju apglabāja Turaidas baznīcas kapsētas malā. Šķiroties no līgavas uz mūžu, Viktors uz viņas kapa esot iestādījis liepiņu.

Atskatīsimies pagātnē, lai rastu atbildi uz tik bieži uzdoto jautājumu, vai leģendas pamatā ir patiess notikums. Ar vēstures avotiem sakrīt Magnusa fon Volfelda minētais fakts, ka poļu-zviedru kara laikā (1600–1629) Turaidas apkārtnē notika smagas kaujas. 1601. gada pavasarī zviedru karaspēks ieņēma Turaidas pili un tās pārvalde nonāca zviedru rokās. Tomēr vairākām leģendā un Volfelda rakstā pieminētām detaļām nav atrasts dokumentāls pamatojums. Līdz šim nav izdevies iegūt nekādas citas rakstiskas liecības par autora pieminēto Turaidas pils pārvaldnieku (zviedru iecelto komandantu) Šildhelmu (*Schlossverwalterin Schildhelm*), rakstvedi Greifu un citām personām. Dažas nianes stāstā pievienotas vēlāk. Tā, piemēram, Volfelds Turaidas pils rakstveža audžumeitu sauc par jaunavu Maiju. Nav nekādu norāžu, ka viņa būtu dēvēta par Turaidas Rozi. Nekur protokola tekstā nav arī minēts Maijas uzvārds. Ir tikai pieņēmums, ka tas bijis Greifa, tāds pats kā audžutēvam. Taču iespējams, ka pavisam citāds vai arī vispār nav bijis. Vietējiem zemniekiem tolaik uzvārdu nebija, un nav izslēgts, ka Maija bija zemnieku bērns. Tāpat 1848. gada pirmavotā nav atrodamas ziņas, ka Viktors iestādījis uz Maijas kapa liepiņu. Arī slepkavības vieta aprakstīta tikai kā ala, neminot tās nosaukumu. Teikts gan, ka alas avotā atrasts Jakubovska zobens. Līdz ar to var secināt, ka tā varētu būt bijusi Gūtmaņala, no kurās iztek avots. Turklat tā arī ir Turaidas pilij tuvākā ala. Precīzāk Volfelds apraksta Maijas kapa vietu Turaidas kapsētā: "...jaunava Maija, kura tikusi nogalināta no svešas rokas, apglabāta ar godu un saskaņā ar kristīgajām tradīcijām jaunās baznīcas kreisajā pusē, un viņas sērojošais sirdsmīlais pats uz kapa uzstādījis goda krustu (*Ehrenkreutz*)" [57, 216–222]. Tiesas dokumentus par jaunavas Maijas slepkavību Magnuss fon Volfelds publicējis kopā ar vairākiem citiem 17. gadsimta tiesas prāvu aprakstiem. Tas kliedē šaubas, ka stāsts varētu būt izdomāts.

Maijas kapa vieta tika iezīmēta 20. gadsimta sākumā, vadoties pēc kādas vecas liepas ap 20 m attālumā no baznīcas ziemeļaustrumu stūra. Pēc dzejnieka Jāņa Poruka atraitnes Ernestīnes Porukas iniciatīvas 1932. gadā iesvētīja jaunu – tēlnieka Teodora Zaļkalna izgatavotu marmora plāksni ar uzrakstu "Še dus Turaidas Roze". Kopš 1965. gada Turaidas Baznīckalns un kapsēta atrodas Siguldas novadpētniecības muzeja (tagad Turaidas

muzejrezervāts) teritorijā. Pagājušā gadsimta 70. gados tā tika labiekārtota, un pie liepas Turaidas Rozes piemiņas vietā 1975. gadā novietoja pašreizējo plāksni, kas izgatavota Saulkrastu akmens apstrādes darbnīcā [TMR arhīva un krājuma materiāli].

3.att. Pēc lugas "Mila stiprāka par nāvi" pirmizrādes 1927. gada 12. oktobrī Turaidas Rozes piemiņas vietā viesojas Dailes teātra aktrise Emīlija Viesture, lugas autors Rainis, aktieris Teodors Lācis un izrādes režisors Eduards Smilģis. SM 2275

Fig. 3. After the premiere of the play "Love is Stronger than Death" on 12 October 1927, the site of the commemoration of the Rose of Turaida was visited by the actress of Dailes Theatre Emīlija Viesture, the author of the play Rainis, actor Teodors Lācis, and the director of the performance Eduards Smilģis. SM 2275

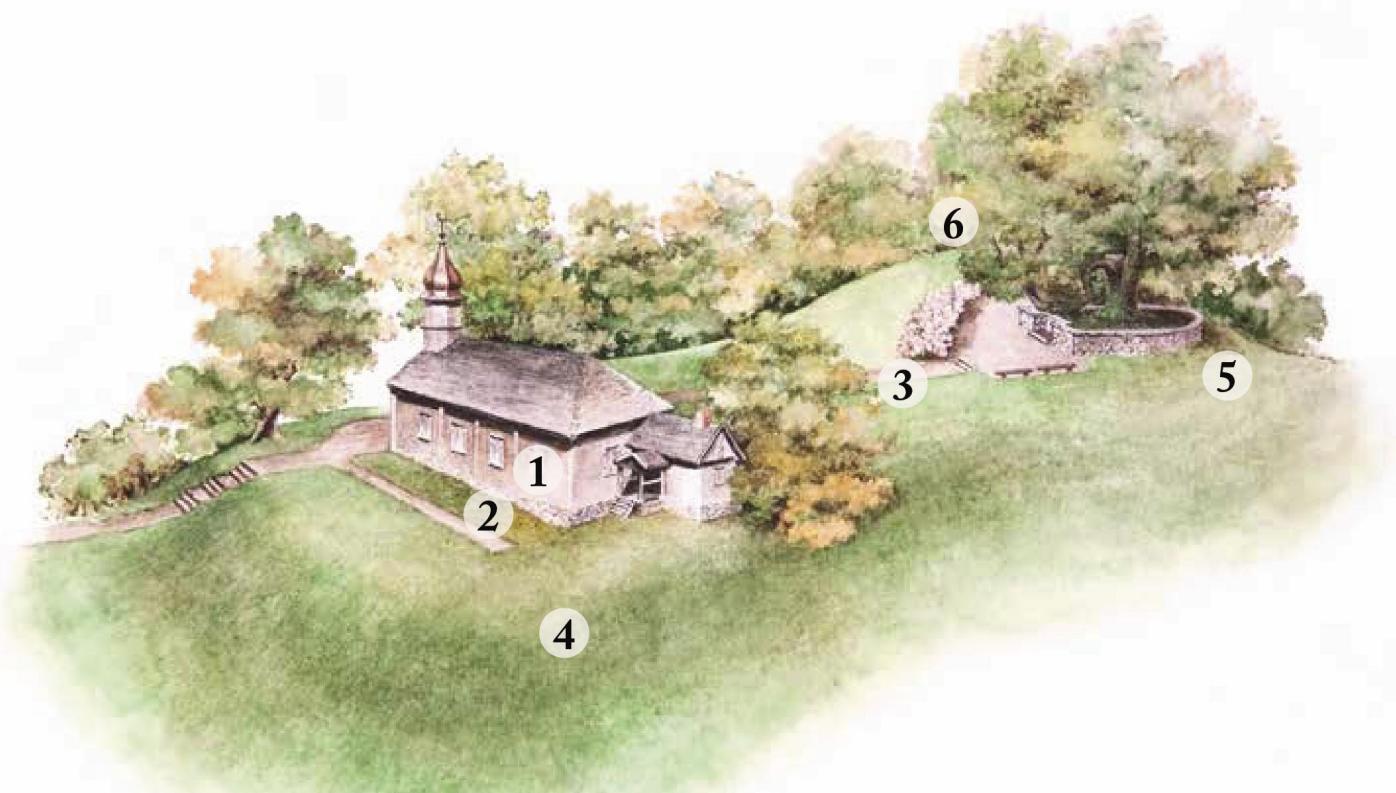

4.att. Turaidas Rozes piemiņas vieta ar Teodora Zaļkalna izgatavoto kapa plāksni. Foto Ed. Bočs, ap 1932. gadu.
No Egila Jemeljanova privātkolekcijas

Fig. 4. The grave of the Rose of Turaida with the plaque made by Teodors Zaļkalns. Photo by Ed. Bočs, around 1932.
From the private collection of Egils Jemeljanovs

Arheoloģiskā izpēte

Arheoloģiskie izrakumi Turaidas Baznīckalna kapsētā notikuši dažādos laika periodos un ierobežotā platībā, jo to mērķis nekad nav bijis pārlūkot visu kapsētas teritoriju. Pirmie arheoloģiskie pētījumi bija saistīti ar baznīcas restaurācijas darbiem 1968.–1972. gadā. Tos vadīja arheoloģe Daira Klepere (vēlāk Līdaka) un Siguldas novadpētniecības muzeja (tagad Turaidas muzejrezervāts) zinātniskā darbiniece Maija Kreišmane. Kā konsultanti piedalījās arheologs Roberts Malvess un paleopatologs Vilis Derums. Tika veikti vairāki pārbaudes izrakumi baznīcas iekštelpā un ārpusē gar tās dienvidu sienu, kā arī 40 kvadrātmētrus lielā laukumā baznīcas ziemeļrietumu pusē. Savukārt 2017.–2022. gadā arheoloģisko izrakumu mērķis bija noskaidrot kapsētas robežas un žoga vietu. Šos izpētes darbus vadīja Turaidas muzejrezervāta arheologs Egils Jemeljanovs. Tika apzināta 110 kvadrātmētru liela platība kapsētas dienvidastrumu un ziemeļaustrumu malā, kā arī ziemeļu daļas apakšējā terasē.

Pētīto apbedījumu vietas Baznīkalnā:

- 1 – baznīcas iekštelpā
- 2 – pie baznīcas dienvidu sienas. B laukums
- 3 – ziemeļu daļā. A laukums
- 4 – dienvidaustrumu daļā
- 5 – ziemeļaustrumu daļā
- 6 – ziemeļu daļas apakšējā terasē

5. att. Turaidas Baznīkalns. Māksliniece Ilze Siliņa,
20. gs. beigas

Location of the studied burials on the Church Hill:

- 1 – inside the church
- 2 – next to the southern wall of the church, area B
- 3 – in the northern section, area A
- 4 – in the south-eastern section
- 5 – in the north-eastern section
- 6 – on the lower terrace of the northern section

Fig. 5. Turaida Church Hill. Artist I. Siliņa.
Late 20th century

Hronoloģiski izvērtējot, lielākais līdz šim arheoloģiski atsegto apbedījumu skaits attiecas uz laiku no 16. gadsimta beigām līdz 18. gadsimta vidum. Senākie kapi ir postīti un par to pastāvēšanu pētītajā teritorijā liecina vien savrupatrustās senlietas. Labāk saglabājies ir 13. gadsimta pirmās puses sievietes apbedījums (45. kaps) ar 12.–13. gadsimta sudraba un bronzas rotām.

Atrasto senlietu hronoloģiskais dalījums

Inventāra numurs	Nosaukums	Kataloga numurs	Līdz 12. gs.	12.–13. gs.	14. gs.	15. gs.	16. gs.	17. gs.	18. gs.
SMplg 1663:2	Trauka fragments	93	×						
TMR 28660	Atsvariņš	97	×						
SMplg 1663:1	Trauka fragments	92	×						
SM 3947	Bruņrupuču sakta	1		×					
SM 3943:6	Pakavsaakta	2		×					
SM 3936	Pakavsaakta	3		×					
SM 3943	Krelles	15		×					
SM 3943:1a	Vairogveida piekariņš	16		×					
SM 3943:1b	Vairogveida piekariņš	17		×					
SM 3943:1c	Vairogveida piekariņš	18		×					
SM 3945	Sirdsveida piekariņš	21		×					
SM 3931:1	Sirdsveida piekariņš	22		×					
SM 3946	Sirdsveida piekariņš	23		×					
SM 3943:5a	Piekariņš – zirdziņš	24		×					
SM 3943:5b	Piekariņš – zirdziņš	25		×					
SM 3943:5c	Piekariņš, ķemmveida	26		×					
SM 3943:5d	Piekariņš, krustiņš	27		×					
SM 3943:5e	Piekariņš, pakavveida	28		×					
SM 3943:8	Piekariņš, krustveida	29		×					
SM 3943:2	Aproce	46		×					
SM 3943:3	Aproce	47		×					
SM 3943:4	Važiņu sadalītājs	33		×					
SM 3943:5f	Važiņas fragments	34		×					
SM 3943:7	Naža fragments	63		×					
TMR 29353	Auduma fragments pie naziša SM 3943:7	51		×					

Inventāra numurs	Nosaukums	Kataloga numurs	Līdz 12. gs.	12.–13. gs.	14. gs.	15. gs.	16. gs.	17. gs.	18. gs.
SM 4264	Važturis ar važinām	32		×	×	×			
SM 4253	Zvārguliša fragments	50		×	×	×	×		
SM 3948	Kauri gliemežvāki	49		×	×	×	×		
SM 3929	Piekariņš, rombeida	30		×	×	×	×		
SM 4704	Bultas gals	79		×	×	×	×		
SM 4224	Bultas gals	80		×	×	×	×		
SM 3931:2	Krellīte, stikla	48		×	×	×	×	×	
SM 4693	Važiņas fragments	35		×	×	×	×	×	
SM 4242	Važiņas fragments	36		×	×	×	×	×	
SM 4263	Važiņu fragmenti	37		×	×	×	×	×	
SM 3926	Riņķītis	38		×	×	×	×	×	
SM 3950	Riņķītis	39		×	×	×	×	×	
SM 3922	Riņķītis	40		×	×	×	×	×	
SM 3934	Riņķīši	42		×	×	×	×	×	
SM 4239	Rēdze	83		×	×	×	×	×	
TMR 29323	Rēdze	84		×	×	×	×	×	
TMR 29351	Važiņa ar piekariņu	41		×	×	×	×	×	
SM 3937	Jostas detaļa	61		×	×	×	×	×	
SM 3902	Dzintara gabaliņš	95		×	×	×	×	×	
TMRplg 9691	Podziņas vai apkaluma fragments	58		×	×	×	×	×	
SM 4246	Cirvja fragments	98		×	×	×	×	×	
TMRplg 9289	Apkalums	99		×	×	×	×	×	
TMR 28954	Stienītis	102		×	×	×	×	×	
TMRplg 9286	Iedzītnis	103		×	×	×	×	×	
TMR 29350	Ādas fragments ar rotas TMR 28396 nospiedumu	52			×	×			
TMRplg 10065	Slēdzenes fragments	104			×	×	×		
TMR 29324	Bultas gals	81			×	×	×		

Inventāra numurs	Nosaukums	Kataloga numurs	Līdz 12. gs.	12.–13. gs.	14. gs.	15. gs.	16. gs.	17. gs.	18. gs.
TMR 28662	Pakava fragments	85			×	×	×	×	
TMR 28388:1	Skrāpis	86			×	×	×	×	×
SM 4703	Naža fragments	77			×	×	×		
TMR 28396	Riņķsakta	8				×			
TMR 28394	Pakavsakta	5				×	×		
TMR 28395	Pakavsakta	6				×	×		
SM 3938:1	Vairogveida piekariņš	19				×	×		
SM 4251	Vairogveida piekariņš	20				×	×		
TMR 29322	Kalta fragments	106				×	×		
SM 3901	Jostas sprādze	59				×	×	×	
TMRplg 10066	Rotājuma fragments	105				×	×	×	
SM 4240	Naža fragments	64				×	×	×	
SM 4244	Naža fragments	65				×	×	×	
SM 4245	Naža fragments	66				×	×	×	
TMR 28386	Naža fragments	67				×	×	×	
TMR 28387	Naža fragments	68				×	×	×	
SM 3825	Naža fragments	69				×	×	×	
SM 4229	Naža fragments	72				×	×	×	
SM 4228	Naža fragments	73				×	×	×	
SM 4248	Naža fragments	74				×	×	×	
SM 4249	Naža fragments	78				×	×	×	
SM 4250	Naža fragments	75				×	×	×	
SM 4247	Naža fragments	76				×	×	×	
TMR 28660	Krustiņš	96				×	×	×	×
TMR 28389	Jostas sprādze	60				×	×	×	×
TMRplg 9693	Trauka fragments	94					×		
SMplg 1461:3b	Zārka dēļa paraugs	87					×		
TMR 28393	Pakavsakta	7					×	×	

Inventāra numurs	Nosaukums	Kataloga numurs	Līdz 12. gs.	12.–13. gs.	14. gs.	15. gs.	16. gs.	17. gs.	18. gs.
TMR 28388:2	Nagla	100					×	×	×
TMR 28661	Nagla	101					×	×	×
SM 3914	Pakavasaki	4						×	
SM 3941:1	Riņķsakta	9						×	
SM 3939	Riņķsakta	10						×	
SM 4265	Riņķsakta	11						×	
SM 3940	Riņķsakta	12						×	
SM 4252	Piekariņš, bebra zobs	31						×	
SM 4241	Gredzens	43						×	
SM 4230	Gredzens	44						×	
SM 4226	Gredzens	45						×	
SM 4260	Naža fragments	70						×	
SM 4255	Naža fragments	71						×	
TMR 29320	Lodite	82						×	
SM 3935:2	Sirdsveida sakta	13						×	
SM 3942	Sirdsveida sakta	14						×	
SMplg 1658:1:2	Zārka vāka paraugai	88						×	×
SMplg 1622	Zārka dēļa paraugs	89						×	×
SMplg 4702:1–3	Naglas, zārka	90						×	×
SM 4257	Nagla, zārka	91						×	×
SM 3938:2	Pogas fragments	55						×	×
SM 3912	Podziņas fragments	56						×	×
SM 4256	Podziņas fragments	57						×	×
SM 3951	Apģērba rotājums	54						×	×
SM 4695	Galvassēgas fragments	53						×	×
SM 3921	Saspause	62						×	×
TMR 29321	Atslēdziņas fragments	107							×

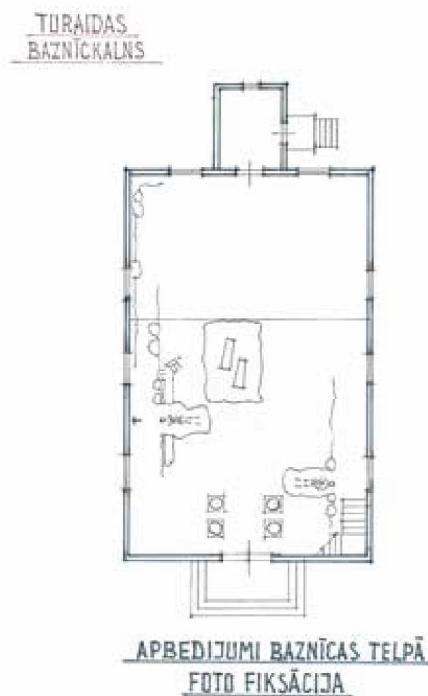
Kapsētas arheoloģiskajā izpētē atrasto 17.–18. gadsimta apbedījumu un senlietu pārsvaram ir vairāki iemesli. Pirmkārt, šajā laikā Vidzemē gandrīz nepārtraukti notika karadarbība. Arī Turaidu skāra Livonijas kara (1558–1583), Polijas–Zviedrijas kara (1600–1629) un Lielā Ziemeļu kara (1700–1721) notikumi, kā rezultātā sākās plašas epidēmijas un paaugstinājās cilvēku mirstība.

Otrkārt, 17. gadsimtu ievadīja krasa gaisa temperatūras pazemināšanās. Klimata pārmaiņas izraisīja ne-ražu un masveida badu visā Ziemeļeiropā. Sevišķi postošs turaidiešiem varēja būt 1601.–1602. gads, kad, pēc mācītāja Kristiana Kelha (*Christian Kelch*, 1657–1710) aprēķiniem, dzīvību zaudēja ap 50 000 igauņu un vidzemnieku [29, 48]. Tam sekoja 1710. gada mēris, kura rezultātā Turaidā gāja bojā 465 cilvēki, tas ir, 76,3% no visa draudzes iedzīvotāju skaita [4, 180–182]. Savukārt 18. gadsimta 30. gados Rīgas un tās apkārtnes ie-dzīvotajus skāra smaga baku epidēmija. Lēdurgas–Turaidas draudzes mācītājs Filips Vilhelms Hāze (*Philipp Wilhelm Hasse*, 1723–1739) par 1737. gadu rakstīja: “... izcēlās daudzas slimības kā zemnieku, tā vāciešu vidū; kā Rīgā, tā visā zemē. Īpaši pilsētās plosījās “aukstais drudzis”” [21, 8]. Ārststs Oto fon Hūns (*Otto von Huhn*, 1764–1832), kurš pirmais Baltijā aizsāka vakcināciju pret melnajām bakām, pēc Vidzemes draudžu metriku datiem izskaitījis, ka 18. gadsimta beigās Vidzemes gubernā ik gadu no šīs slimības gāja bojā 1500–2500 cil-vēku [13]. Bieži mira bērni, kuri vēl nebija sasniegusi trīs gadu vecumu.

Treškārt, bada un sērgu upuri tika apglabāti uz senākiem apbedījumiem, tos sapostot. Līdz ar to 13.–15. gadsimta kapu vietas pilnā apmērā nav nosakamas. Veicot izpēti Turaidas Baznīckalna kapsētas ziemeļu daļā 1971. gadā, arheoloģe Daira Klepere konstatēja: “Kapi rakti tuvu viens otram, bieži viens virs otra. Tāpēc daudz sapostītu apbedījumu un liels savrup atrasto senlietu skaits” [30].

Ceturtkārt, līdz šim arheoloģiskie izrakumi notikuši ierobežotā teritorijā sešas atsevišķas vietas. Izpētīti tikai ap 10% no kapsētas platības. Izrakumi vēl nepārlūkotajā daļā var ieviest korekcijas pašreizējos atzinumos.

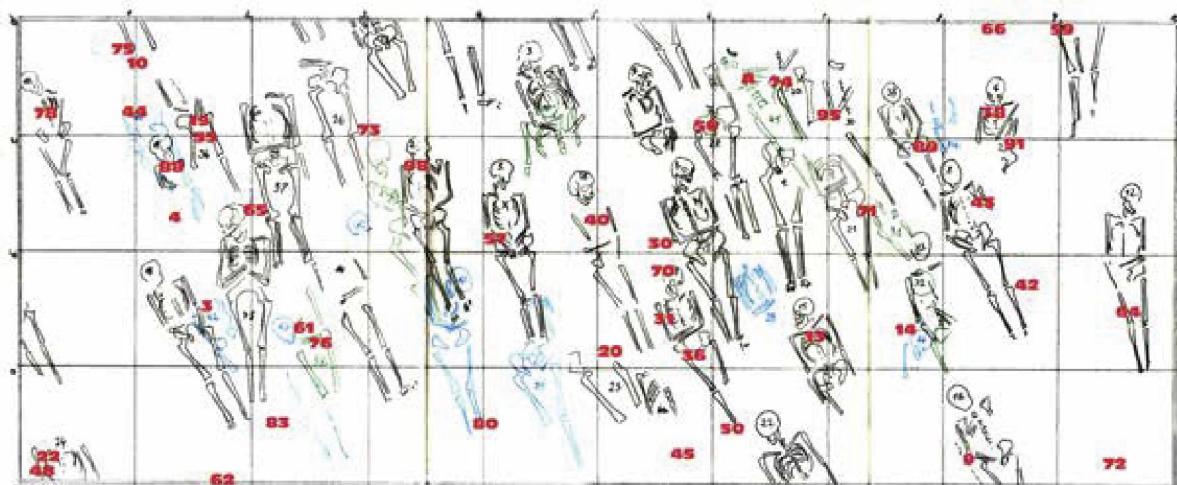
Turaidas baznīcas iekštelpā tika atklāti četri apbedījumi. No tiem trīs zārkus atsedza, veicot pārbaudes izrakumus baznīcas remonta laikā 1968.–1971. gadā, vienu – nomainot koka grīdu altāra daļā 2016. gadā. Mirušo orientāciju ir dažāda, visi – bez kapa piedevām. Starp atradumiem jāatzīmē neliels, ar brokāta mežģīnēm rotātas galvassēgas fragments no sievietes apbedījuma. Tas atradies altāra daļā, kur glabāja vācu draudzei piederīgos. Apbedījums ierakts zem senākas – pirms 1750. gada celtās baznīcas grīdas [32].

6. att. Turaidas baznīcas iekštelpas plāns ar apbedījumu vietām. Zimējis arhitekts Vilis Druģis. 1989. gads [9]

Fig. 6. The layout of the interior of Turaida Church with the graves identified. Drawn by architect Vilis Druģis. 1989 [9]

Lai noskaidrotu senāk celto Turaidas baznīcu pamatu vietas, 1972. gada maijā tika iemērīts t. s. B izrakumu laukums (8. att.). Tas stiepās aptuveni 15 m garumā gar baznīcas dienvidu sienu, sācot no ēkas austrumu stūra [9]. Tika atsegtas 10 kapu vietas ar apbedījumiem (sk. 46.–55. kaps), no kuriem sesus izdevās izpētīt tikai daļēji, jo tie atradās zem senāk celtu baznīcu pamatiem vai ārpus iemērītā laukuma [31]. Kapa inventārs tika konstatēts diviem apbedījumiem: 48. kapā – rīnķsakta (SM 4265), 50. kapā – monēta ar auduma paliekām un nazis (kataloga Nr. 77; SM 4703). Monētu numismātē Tatjana Berga identificēja kā 1723. gadā Zviedrijas karala Frederika I laikā kaltu 1 ēri (kataloga Nr. 64; SM 4700).

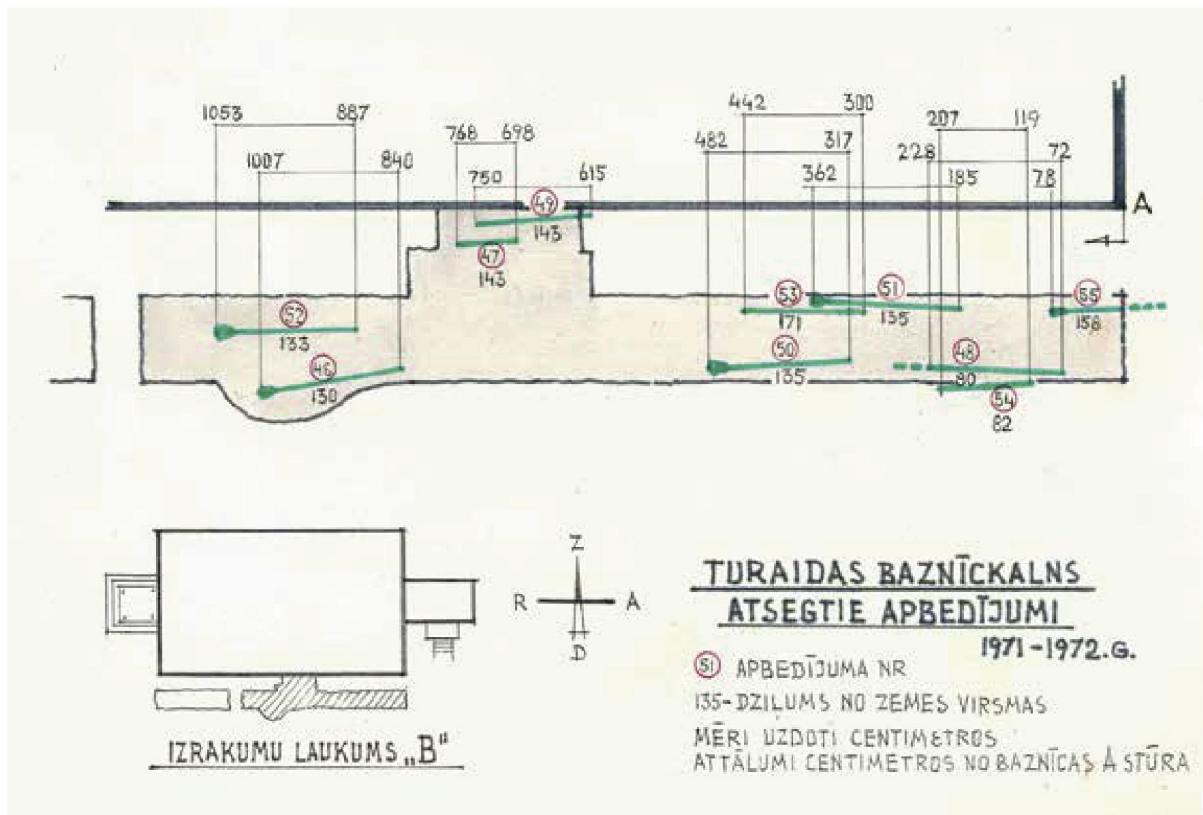

7. att. Turaidas Baznīckalna kapsētas A izrakumu laukumā 1971. gadā atsegto apbedījumu un katalogā iekļauto atradumu aptuvēna lokalizācija. A laukumā atrastās senlietas apzīmētas ar kataloga numuru. Ar A atzīmēts 45. kapa inventārs (Nr. 2; 15–18; 24–29; 33–34; 46–47; 51; 63)

Fig. 7. Localisation of the burials unearthed in 1971 and catalogued finds from excavation area A in the graveyard of the Turaida Church Hill. The artefacts found in excavation area A are mentioned by their catalogue number. Letter A stands for the goods from burial No. 45 (No. 2; 15–18; 24–29; 33–34; 46–47; 51; 63)

1971. gadā notika arheoloģiskie izrakumi baznīcas ziemeļu pusē. Pētījumi notika 40 kvadrātmetru lielā teritorijā t. s. A izrakumu laukumā (7. att.). Tie ir līdz šim plašākie pētījumi Turaidas Baznīckalna kapsētā. Kopumā apskatīti 43 kapi, taču vairāk nekā trešā daļa (14 apbedījumi) no tiem bija postīti. Tomēr atradumi deva ieskatu par 17.–18. gadsimta turaidiešu apbedīšanas tradīcijām. Izpētes gaitā atklāja, ka apbedījumi bijuši piecās kārtās. Arheoloģisko izrakumu vadītāja Daira Klepere, analizējot A laukuma izpētē iegūtos datus, secināja: "Mirusie guldiņi dēļu šķirstos ar galvu pret R vai DRR. Rokas elkoņos saliektais un sakrustotais virs vēdera vai arī izstieptas gar sāniem, un plaukstas uzliktais virs gūžu kauliem. Rotas vai darba rīki līdzīgi doti samērā reti, biežāk nauda – šiliņi. Nauda likta apgērba kabatās, arī šķirstā mirušajam pie galvas, kā arī sviesta kapa bedrē" [30, 3].

2017.–2021. gadā organizēto arheoloģisko izrakumu gaitā atklājās deviņi apbedījumi, kas datējami ar kapsētas pastāvēšanas pēdējo posmu, tas ir, 17. gadsimta beigām un 18. gadsimta pirmo pusī. Izrakumu vadītājs Egils Jemeljanovs pārskata ziņojumā raksta, ka mirušie bija guldiņi izstieptā stāvoklī uz muguras pēc kristīgo tradīcijām – ar galvu uz rietumiem. Piedevu – līdzdotu ziedoju mu – tiem nebija. Izrakumu laukumos atrastās naglas liecina, ka mirušie apglabāti no

8.att. Turaidas Baznīckalna kapsētas B izrakumu laukumā 1971.–1972. gadā atsegto apbedījumu lokalizācija [32]

Fig. 8. Localisation of the burials unearthed in 1971–1972 and catalogued finds from excavation area B in the graveyard of the Turaida Church Hill [32]

dēļiem gatavotos zārkos. Pārraktajās zemēs tika iegūtas senlietas no sapostītiem senākiem apbedījumiem [27]. Lai vairāk uzzinātu par 17.–18. gadsimta turaidiešu dzīvesveidu, dzīves ilgumu un slimībām, Turaidas muzejrezervātā uzdevumā Latvijas vēstures institūta Bioarheoloģijas nodaļas vadītājs Guntis Gerhards veica iegūtā antropoloģiskā materiāla – deviņu skeletu kaulu pētījumus.

Fiksēti arī apbedījumi nesvētītā zemē ārpus Baznīckalna kapsētas robežām. 1997. gada maijā, veicot zemes rakšanas darbus Turaidas muižas teritorijā, aptuveni 270 m uz ziemeļiem no kapsētas strādnieki uzdūrās savrupapbedījumam. Sapostītais skelets atradās 40–50 cm dzīlumā. Nekādas kapa piedevas pie tā netika atrastas. Arheologs Egils Jemeļjanovs hipotētiski pieņem, ka apbedījums varētu attiekties uz 18. gadsimtu vai senāku laiku. Antropoloģiskos pētījumus veica Guntis Gerhards. Pēc viņa vērtējuma, apbedītais bijis ap 30 gadu vecs un 174 cm garš vīrietis ar asimetriskiem atslēgas kauliem – starpība starp to garumu sasniedz gandrīz 2 cm [24, 39–40]. Iespējams, tas varēja būt viens no iemesliem, kāpēc vīrietis apbedīts ārpus kapsētas. Vairāk roku pirkstu, kupris, likas kājas un tamlidzīgas cilvēka ķermēņa anomālijas latviešu tautas ticējumos uzskatīja par velna zīmēm, tāpēc no kropliem cilvēkiem izvairījās [46, 297].

Turpat tika atrasti arī šim skeletam nepiederīgi kauli, kas liek domāt par vismaz vēl vienu sapostītu savrupapbedījumu [24, 39–40]. Iegūtie antropoloģiskie dati sniedz ieskatu tikai par dažiem 17. gadsimtā Turaidas Baznīckalnā apbedītajiem, tāpēc nav izmantojami vispārīgiem secinājumiem.

Atradumu raksturojums

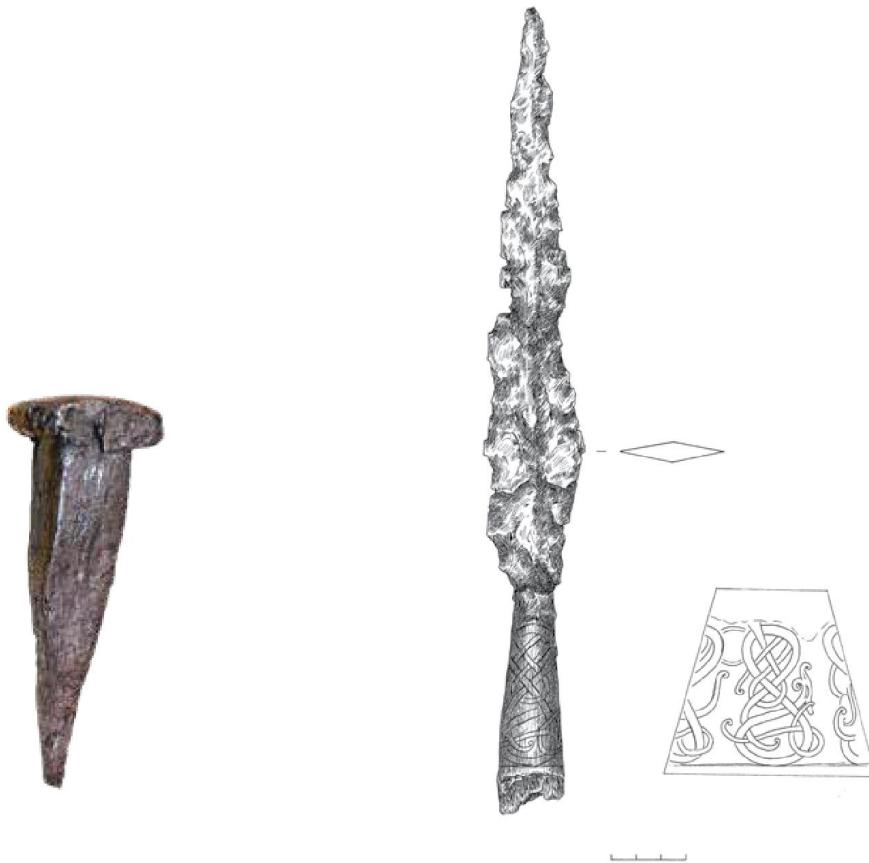
No katalogā iekļautajām Turaidas Baznīckalna kapsētā un baznīcā iegūtajām 107 senlietām lielāko grupu veido rotas un citas pie apģērba piederīgas lietas. Līdzīgi tas ir arī citās arheoloģiski pētītajās vienduslaiku un jauno laiku dzīvesvietās un kapsētās Latvijas teritorijā [37 un 35]. Turaidas Baznīckalna kapu inventārā visbiežāk sastopamais priekšmets ir nazis. Kopumā atrasti 16 naži, no kuriem lielākā daļa sāglaibājusies fragmentāri. Saktu atradumi (14) liecina par to daudzveidību viduslaikos un 16.–18. gadsimtā. Vērojams, ka Turaidas pils un apkārtnes iedzīvotāji lietojuši gan pakavksaktas (6), gan bruņrupuču jeb ovālās saktas (1), gan riņķsaktas (5), gan arī 17. gadsimtā modē ienākušās sirdsveida saktas (2). Spriežot pēc saktu novietojuma kapā, tās izmantotas kreklā aizdarei, bet lielākās pakavksaktas – virsējā apģērba saspraušanai. Izpētes gaitā atrasti 12 atsevišķi piekariņi un trīs sudraba vairogveida piekariņi pie kaklarotas. No tiem deviņi piederēja pie 13. gadsimta lībietetes kapa inventāra (45. kaps) un pa vienam no trīs 16.–17. gadsimta apbedījumiem (25., 24. un 36. kaps). Pārejie trīs piekariņi (SM 3945; SM 3946 un SM 3929) iegūti kā savrupatradumi. No lībiešiem raksturīgajām 12.–13. gadsimta važiņrotām atrasti tikai fragmenti.

Lielākā daļa arheoloģiski iegūto priekšmetu ir savrupatradumi. Kapa inventārs konstatēts tikai 21 no 68 atsegtajiem apbedījumiem, kuros kopumā atrasta 31 senlieta, 16 monētas (no tām septiņas kaudzītē pie 24. kapā apbedītā galvas), trīs auduma fragmenti, viens ādas fragments, šķirsta naglas un satrunējušu zārku dēļu paliekas. Ar kapa inventāru bija apbedīti ap 30% mirušo. Minētie dati nav izmantojumi secinājumiem, jo trīsdesmit no apskatītajiem apbedījumiem bija sapostīti un vēl sešus nebija iespējams pilnībā izpētīt. Tomēr Baznīckalnā iegūtās senlietas ir nozīmīga liecība par Turaidas pils un novada vēsturi, iedzīvotāju apģērbu un apbedīšanas tradīcijām.

Rotas

Rotu izgatavošana. Pirmskristietības laikā Turaidas lībiešu rotkaļi bija sasniegusi savam laikam atbilstošu meistarību. Arheoloģiskie atradumi Turaidas pilskalnā un apkārtnē liecina, ka rotkaļi 11.–12. gadsimtā izmantojuši sudraba, vara, bronzas, alvas un citus materiālus. Viegli kūstošu metālu kausēšanai lietoja māla tīgeļus (SM 10161), rotu un citu bronzas priekšmetu izgatavošanai – akmens lejamveidnes (SM 9177; TMR 15849; TMR 17199). Visticamāk, ka turaidieši 11.–13. gadsimtā izmantojuši arī šajā laikā plaši pazīstamās māla lejamveidnes, ko izgatavoja pēc rotu vaska modeļiem. Pēdējās ir vienreizlietojamas, tāpēc nav saglabājušās.

Lai piešķirtu rotām vēlamo formu, tika izmantota stiepšana, placināšana, liekšana, slīpēšana. Svītriņas, apliši, trīsstūriši un rombiņi rotu virsmā iestrādāti, izmantojot gravēšanas un štancēšanas tehniku. Turaidas lībiešiem bija pazīstama arī metāla apsudrabošana, tāpat arī inkrustācija, ar kurās palidzību pamatmateriālā iestrādāja citu metālu (10. att.).

9. att. Rotkaļa laktiņa, atrasta Turaidas pils arheoloģiskajā izpētē. 12. gs. TMRplg 3342

Fig. 9. Jeweller's anvil, found during the archaeological research of Turaida Castle. 12th century. TMRplg 3342

10. att. Damascētā tērauda šķēpa gals ar sudraba inkrustāciju, atrasts Krimuldas Liepeņu lībiešu uzkalniņkapos. 12. gs. SM 2933:1. Dzintras Zemītes zīmējums

Fig. 10. Spearhead of Damascus steel with silver in-lay, found in the barrow cemetery of Krimuldas Liepeņi. 12th century. SM 2933:1. Drawing by Dzintra Zemīte

No rotkaļa darbarīkiem Turaidas pilskalnā atrasta neliela izmēra laktiņa (9. att.). Vairākās 11.–12. gadsimta Latvijas dzīvesvietās atrastas arī speciālas laktiņas, kuru darba virsmā izveidoti apaļi, trīsstūrveida un kvadrātveida padzīlinājumi izkausētās bronzas ieliešanai. Tās paredzētas važinām, spirālītēm un apgērba rotājumiem nepieciešamo bronzas stiepļu izgatavošanai. Tādā laktiņa Turaidā nav atrasta. Iespējams, Turaidas rotkaļi izmantojuši citu paņēmienu – vilkuši bronzas stieples sagatavi caur metāla plāksni, kurā izurbiti vajadzīgā izmēra un formas caurumi. Tādā veidā varēja iegūt arī ļoti smalkus metāla pavedienus ieaušanai audumā [34].

Pēc kristietības ieviešanas un Turaidas lībiešu koka pils bojāejas 13. gadsimta sākumā jaunajiem saimniekiem mūra cietoksnī rotkalis nav bijis vajadzīgs. Vairākās pilskalna vietās arheoloģiski konstatētas viduslaiku kalēja smēdes paliekas [50, 24–27; 16, 128], bet juveliera darbības pēdas līdz šim nav uzietas. Tas nozīmē, ka rotu izgatavošana no pils kā kādreizējā vietējā amatniecības centra pārcēlās uz apkārtnes ciemiem, kur rotkaļa funkcijas nereti pildīja vietējie kaleji. Vēl neilgu laiku saglabājās 12.–13. gadsimtā izgatavotās rotas un senās amatniecības tradīcijas, taču tālāk šī nozare lokālā mērogā neattīstījās. Turklat, nonākot vācu pakļautībā, lībieši zaudēja iespēju importēt rotām nepieciešamos krāsainos metālus un sudrabu, tāpēc senāk izgatavotie juvelierizstrādājumi tika vairākkārt pārstrādāti atbilstoši valdošajai modei (SM 4251). Nereti kā rotas izmantoja monētas, ko piekariņu veidā pievienoja kaklarotām (SM 4259 u. c.).

Viduslaikos rotkaļi pārsvarā darbojās Rīgā un citos lielākos apdzīvotos centros. Ap 14. gadsimtu sāka veidoties profesionālās apvienības – cunftes. Rīgas amatnieku cunftes šajā laikā lielākoties bija vāciskas. Nevācu tautības rotkaļi bez pilsoņu tiesībām jeb t. s. bītnieki ar amatu nodarbojās slepeni un pārdeva savu produkciju lētak. Ap 15. gadsimtu, attīstoties amatniecībai un tirgus attiecībām, profesionālo rotkaļu produkcija arvien vairāk ienāca laukos. Arheologs Armands Vijups, apskatot pakavasaktu ilglaicīgo lietošanas fenomenu Latvijas un Igaunijas teritorijā, atzīmē, ka 15.–17. gadsimta sudraba saktas, pēc apdares un stila spriežot, uzlūkojamas par profesionālu cunfšu amatnieku darinājumiem [55, 52]. Tomēr reti kurš zemnieks varēja iegādāties pilsētā gatavotās rotas. Baznīckalna kapsētā atrastā 15. gadsimta riņķakta (TMR 28396) izskatās pēc vietējā amatiera darinājuma. Savukārt 17.–18. gadsimta rotaslietu kvalitāte un daudzveidība jau liecina par profesionāla juveliera darbu un šīs amatniecības nozares attīstību pēc viduslaiku panikuma. 17. gadsimta riņķaktas (SM 4265) un sirdsveida saktu (SM 3935:2 un SM 3942) loka un zoslas rūpīgais izpildījums norāda uz to, ka tās varētu būt profesionāla rotkaļa, iespējams, cunftes amatnieka darinājums. Rotkaļu darbnīcas atradušas arī dažu pilsnovadu centros. Vidzemes 17. gadsimta arklu revīzijās minēto Pierīgas apkārtnes mājvārdru sarakstā atrodami daži nosaukumi, kas uz to norāda. Tādas ir Rotkaļu mājas (*Rothkohl*) Ropažu pilsnovadā, Rotas (*Roth*) Rīgas pilsnovada Aplokciemā, Zeltiņi (*Selting*) Salaspils pilsnovada Stopiņos. No minētajiem vietvārdiem joprojām saglabājušies Rotkaļi Ropažos [53, LXIII, LXIV, 118].

Pakavasakta (6 eksemplāri) skaitliski veido 42,8% no visām 14 Turaidas Baznīckalnā iegūtajām saktām. Senākā pakavasakta ar daudzskaldņu galīem un rombiska šķērsgriezuma loku (SM 3943:6) atrasta 13. gadsimta lībiešu sievietes apbedījumā (45. kaps) kopā ar citām salīdzinoši greznām rotām. Gaujas lībiešu apgabala pirmskristietības laikā tas bija dominējošais pakavasaktu tips, pārstāvot trešo daļu no visām 11.–12. gadsimta uzkalniņkapos atrastajām pakavasaktām [48, 118]. Salīdzinoši plaši tās ir izplatītas arī 13.–15. gadsimtā. Baznīckalna saktai tipoloģiski tuva ir arī Turaidai netālajā (~10 km) Krimuldas Annas kalna kapsētā savrupatrastā pakavasakta ar daudzskaldņu galīem (11. att.).

Postītā apbedījumā (42. kaps) Turaidas Baznīckalnā atrasta pakavasakta (SM 3936) ar tordētu loku un virs tā paceltiem zvērgalvu galīem. Šī tipa rotas sevišķi plaši lietotas 12.–13. gadsimtā zemgalu un kuršu apdzīvotajos novados [35, 216, 58. tab.: 19, 20], tāpat tās sastopamas Gaujas lībiešu zemēs, it īpaši centrālajā daļā – Turaidā, Sateselē un Krimuldā. Turaidas Baznīckalna eksemplārs, kas datējams ar 12.–13. gadsimtu, iekļaujas starpīmā starp greznajām 12. gadsimta pakavasaktām ar zvērgalvu galīem un to viduslaiku formām ar lilijziedu galīem.

Pārējās četras pakavasaktas atrastas pārraktajās kapsētas zemēs. Trīs no tām ir videja izmēra saktas (loka dia-

metrs 2,5–5,0 cm) ar noplacinātiem, atrotītiem, virs loka pacelkiem galiem. Tādas saktas 15.–17. gadsimtā nēsāja visā Austrumbaltijā [55, 88–89, 97–100]. Vienai no Turaidas Baznīckalna saktām (TMR 28395) ir plakans, šķērsgriezumā četrstūrains loks ar slīpu svītriņu iecirtumiem un plakana zosla ar platu pēdu, otras (TMR 28393) – šķērsgriezumā apaļš loks un paplatināta zoslas pēda, trešajai (TMR 28394) – tordēts loks un vienmērīgi plata zosla bez pēdas paplatinājuma. Tās, pēc arheologa Armanda Vijupa klasifikācijas [55, 119–120], iekļaujas 14./15.–16. gadsimta hronoloģiskajās robežās. Jaunāka, izmantota ap 17. gadsimtu, varētu būt pakavakta (SM 3914) ar rīpu galiem un šķērsgriezumā apaļu, ar iegriezumiem rotātu loku [55, 146–148].

Bruņrupuču jeb ovālā saka (SM 3947) liecina par postītu 13. gadsimta lībiešu sievietes apbedījumu. Saka apskatīta arheologa Roberta Spirgā pētījumā “Bruņrupuču saktas Gaujas lejtecē 12.–13. gadsimtā”. Pēc autora izstrādātās klasifikācijas, tā pieskaitīta pie 5a. tipa 4. apakšvarianta bruņrupuču saktām ar palmetveida rotājumu. 12.–13. gadsimtā tas ir visplašāk pārstāvētais Gaujas lībiešu bruņrupuču saktu tips [43, 17–18, 26–28]. Līdzīgas saktas atrastas arī Sateles pilskalna un Turaidas pils arheoloģiskās izpētes laikā (TMR 15822; sk.12. att.), kā arī citās Gaujas lībiešu senvietās. Gaujas lībiešu bruņrupuču saktas gatavotas no bronzas, atlejot izvēlēto formu divpusējās māla lejamveidnēs.

Riņķsaktas ir vienas no 13.–18. gadsimtā visvairāk lietotajām rotām. Baznīckalnā iegūtas piecas riņķsaktas, kas veido 35,7% no visiem saktu atradumiem kapsētā. Divas no tām atrastas apbedījumos. Visdrošāk datējama ir 16. kapā kopā ar divām monētām (1663. un 1664. gads) atrastā riņķsakta (SM 3941:1) ar robotu loku. Sašaurinājums tās loka vienā pusē izskatās pēc rotkaļa klumes. Uz 17. gadsimtu attiecināma arī 48. kapā atrastā sakta (SM 4265) ar spirālveidā iegrieztu ornamentu – tordējuma imitāciju. Pārraktajās kapsētas

11. att. Pakavakta ar daudzskaldņu galiem un rombiska šķērsgriezuma loku. Krimuldas Annas kalns, savrupatradums. 13.–15. gs. SM 979

Fig. 11. Penannular brooch with polyhedral terminals and rhombic in cross-section bow. Anna Hill in Krimulda, stray find. 13th–15th centuries. SM 979

12. att. Turaidas pils arheoloģiskajā izpētē atrastā bruņrupuču sakta. 12. gs. otrā puse. TMR 15822

Fig. 12. A tortoise brooch found during the archaeological research of Turaida Castle. The 2nd half of the 12th century. TMR 15822

zemēs konstatētā sakta (SM 3940) un vismazākā izmēra saktiņa (diametrs 1,9 cm; SM 3939) ar vienkāršu, nerotātu loku piederējušas pie postītiem 16.–17. gadsimta apbedījumiem.

Ar 14.–15. gadsimtu datējama diametrā lielākā (6 cm) no bronzas skārda plāksnes gatavotā riņķsakta (TMR 28396) ar četriem trīsstūrainiem izvirzījumiem loka ārmalā. Tās loks sadalīts četros sektoros ar ie-cirstu svītriņu un iespiestu četrstūrišu ornamentu. Saktas vidusdaļā – burbulveida rotājums. Riņķsaktas ar stūrainiem izvirzījumiem raksturīgākas Kurzemēi un Zemgalei, kur atrastas Pūres Zviedru kapulaukā (Tukuma muzejs, 270), Dobeles viduslaiku kapsētā (VI 234:799; 488; 290; 1223; 846), Jūrkalnes Darvdedžu kapulaukā (A 9198:10) un citviet. Vidzemes teritorijā vairāki eksemplāri konstatēti Salaspils Mārtiņsalas viduslaiku kapsētā (38., 81. un 1303. kaps; VI 122:14; 96; 1630) [37, 128–129]. Tiem arī tuvāka līdzība ar Turaidas Baznīckalna saktu.

Sirdsveida saktas Latvijas teritorijā sāka lietot no 17. gadsimta, tātad nepilnus simt gadus pirms apbedījumu pārtraukšanas Baznīckalna kapsētā. Tas var būt viens no iemesliem, kāpēc to skaits ir sa-līdzinoši mazs – atrasti tikai divi eksemplāri. Pēc Zigrīdas Apalas klasifikācijas, Turaidas Baznīckalna bronzas sirdsveida saktas pieskaitāmas pie II tipa, kam raksturīga paaugstināta un uz malām nedaudz parplatīnāta augšmala. Zigrīda Apala tādas saktas datē ar 17. gadsimta vidu un otro pusī [1, 260]. Abas Turaidas Baznīckalna saktas atrastas pie apbedījumiem.

Grenāk rotātā sakta (SM 3935:2) tika konstatēta mirušajai pie kakla 15. kapā kopā ar 1652. gadā kal-tu Zviedrijas karalienes Kristīnas Livonijas šiliņu (SM 3935:3). Savukārt otra sirdsveida sakta (SM 3942) bija vienīgais 44. kapa inventārs.

Kaklarota (SM 3943) konstatēta tikai vienā – 13. gadsimta apbedījumā (45. kaps). Tās sastāvā ietilpst astoņi bronzas zvārgulīši un dažādu krāsu stikla krelles. Priekšpusē pievienoti trīs sudraba apalie vairogveida piekari. Stikla krelišu, zvārguļu un kauri gliemežvāku kaklarotas 12.–13. gadsimtā bija vienas no biežāk sastopamajām Gaujas lībie-šu greznumlietām un savu popularitāti saglabāja arī viduslaikos.

Turaidas Baznīckalnā iegūti vairāki kaklaroti vai krūšu rotu fragmenti, kas kapsētas pārraktajās zemēs nonākuši no postītiem senākiem kapiem. Starp tiem ir trīs caurumoti kauri gliemežvāki (SM 3948), bronzas zvārgulis (SM 4253), vairāki pieka-riņi un zilganzaļa stikla krellite (SM 3931:2), ko konstatēja pie 17. gadsimta apbedījuma (24. kaps). To izmantošanas hronoloģiskā amplitūda var būt no

13. att. Salaspils Mārtiņsalas viduslaiku kapsētas arheoloģiska-jā izpētē atrastā riņķsakta ar četriem izvirzījumiem loka stūros. 15.–16. gs. 81. kaps. VI 122:96

Fig. 13. Aannular brooch with four triangular protrusions on the outer side of the bow. Found during the archaeological research of medieval cemetery Mārtiņ sala. 15th–16th centuries. Burial 81. VI 122:96

12. līdz pat 16.–17. gadsimtam. Tā, piemēram, 1976. gada izrakumu laikā Straupes Baukalna kapsētā vēl vairākos 16. gadsimta apbedijumos atrada stikla krelišu un zvārgulīšu kaklarotas, kauri gliemežvākus, alvas un svina apgērba rotājumus [2, 7–8].

Važiņrotas Turaidas Baznīckalna kapsētas arheoloģiskajā materiālā pārstāvētas tikai atsevišķu detaļu veidā. Galvenokārt tās ir važiņas, kas vītas no apaļas bronzas stieples gatavotiem dažāda izmēra riņķiemi. Atrasti gan atsevišķi sarautu važiņu fragmenti, gan pie piekariņiem un važtura pievienotas važiņas. Važiņu veidošanai visvairāk izmantots vijums no dubultgredzeniem jeb t. s. dubultvažiņa (SM 4242; SM 4263; SM 4264 u. c.). Sastopama arī cauruļveidā no smalkām bronzas stieplītēm pīta važiņa (SM 4264). Stienišu važiņas izmantotas 13. gadsimta sākuma piekariņu rotā (SM 3943:5). Tās veidotās no vairākiem savērptiem stienišiem ar cilpu galā vai ap dzelzs stieniņi apvītas plakanas bronzas spirāles. Īpatnējs ir savrupatrustais važiņas fragments (SM 4693). To veido trīs no bronzas stieplītēm vītas važiņas, kas vidū saņemtas kopā ar plakanas bronzas stieples spirālveida aptinumu. Tā pielietojums neskaidrs. Līdzīgus spirālveida aptinumus 12.–13. gadsimtā libiesi mēdza izmantot dunciša un citu piekaru piestiprināšanai pie jostas. Tādi konstatēti, piemēram, Salaspils Laukskolas libiešu kapulauka 7., 94., 120. kapā un citur [58].

Vienīgais Baznīckalna kapsētā atrastais važturus (SM 4264) lietošanas brīdī vairs nav pildījis savas sākotnējās funkcijas. Tas pārveidots un izmantots par piekariņu. Pēc Roberta Spirga klasifikācijas, šāds važturus pieskaitāms 4a/c tipam. Tas ir izplatītākais Gaujas libiešu važturu tips, kas raksturīgs gandrīz pusei no visiem šeit atrastajiem važturiem. Tā analogi atrasti Daugavas libiešu senvietās Ikšķiles Kābeļu kapulauka 23. un 25. kapā, Doles Raušu kapulauka 129. apbedījumā, Ikšķiles kapsētas 430. kapā, kā arī Mārtiņsalā [41, 135–154].

Važiņu sadalītājs (SM 3943:4) ar abos sānos pa četrām izvirzītām cilpiņām važiņu piestiprināšanai, pēc Roberta Spirga klasifikācijas, piederīgs važiņrotām, kādas 12.–13. gadsimta lietotas visā mūsdienu Igauņijas teritorijā. Vienā važiņrotā varēja būt izmantoti līdz pat sešiem šādiem sadalītājiem. Atsevišķi līdzīgi četrstūrainie sadalītāji atrasti arī Zviedrijas Lapzemē (1 eksemplārs), Somijā (8), Ālandu salās (1), Gotlandē (1), Lādogas ezera dienvidastrumu piekrastē (1) un Sanktpēterburgas apgabalā Krievijā (1) [42, 232–233]. Latvijas teritorijā tādi sastopami tikai libiešu apdzīvotajā teritorijā – Daugavas lejtecē (9 eksemplāri) un pie Gaujas, kur atrasti Cēsu dzelzceļa stacijas (3), Kārļu Ainavas (3) un Bīriņu Čiekuru (4) senkapos; pie tiem pieskaitāms arī katalogā iekļautais eksemplārs no Turaidas Baznīckalna viduslaiku kapsētas.

Piekariņi, kas bija svarīga sieviešu un bērnu pirmskristietības laika rotu komplekta sastāvdaļa, savu nozīmību saglabāja arī viduslaikos un jaunajos laikos. Arheologs Vitolds Muižnieks atzīmē, ka pētītajos 14.–15. gadsimta Latvijas teritorijas kapulaukos iegūts vairāk nekā 1600 dažāda veida piekariņu [37, 132]. Arī starp Turaidas Baznīckalna kapsētas atradumiem tie veido vienu no lielākajām atradumu grupām (15 eksemplāri) jeb aptuveni 15% no visu arheoloģiski iegūto senlietu kopskaita.

Pieci apaļie piekariņi, no kuriem trīs ir sudraba un divi – bronzas, pieder pie vēlajiem vairogveida piekariņiem. To nosaukumam latviešu valodā tiek izmantots skandināvu pētnieku pieņemtais apzīmējums “vairogveida”, kas raksturo piekariņa formu [59, 147]. Arī paši piekariņi aizgūti no skandināvu kultūras. Sākot ar 9. gadsimta otro pusī, tādi parādās Gņezdovā pie Dnepras un citos skandināvu kurgānos slāvu teritorijā [63], ap 11. gadsimtu – arī libiešu, vendu un kuršu apdzīvotajos novados [59]. Latvijas teritorijā izgatavotos vairogveida piekariņus ar pirmparaugu vieno kopēja forma un ornamenta simbolika, kas saistīta ar saules

un citu debesu spīdekļu kultu. Taču raksta izkārtojums uz ripas ir atšķirīgs. Parasti šādi piekariņi veidoti no plānas sudraba vai bronzas skārda ripas, kuras vidū ir dobs burbuļveida pacēlums.

Trīs Turaidas Baznīckalna sudraba piekari ietilpa 45. kapā 13. gadsimta sākumā apbedītās sievietes kaklarotas (SM 3943:1) sastāvā. Visu trīs piekaru virsmā iekalts trīsstūrišu un saulišu rotājums, kas dala ripu četros sektoros. Piekariņu diametrs sasniedz 5,0 cm, kas atbilst citās lībiešu senvietās atrasto vairogveida piekariņu vidējam izmēram [59, 144–146]. Savrupatrustais bronzas piekariņš (SM 4251) atšķiras ne tikai ar materiālu, bet arī ar ornamenta izvietojumu un paviršāk piestiprinātu piekarcilpu. Burbuļu grupa atrodas ripas centrā, kur to ietver punktēta aploce gar malu. Divas piekarcilpas liecina, ka rota vismaz vienreiz pārveidota un pēdējoreiz varētu būt nēsāta ap 15.–16. gadsimtu, kas ir vairogveida piekariņu lietošanas galējā robeža [59]. Kvalitatīvāk veidots ir 36. kapā mirušajai uz krūtīm atrastais bronzas vairogveida piekars (SM 3938:1), kuram starp burbuļiem iespiestas četras rombveidā izkārtotu saulišu grupas. Trīs ažūrie piekariņi ar figurāliem veidojumiem centrā ir tipiski 12.–13. gadsimta lībiešu kultūrai. Parasti šāda veida piekariņus atrod sieviešu apbedījumos pie kaklarotām [48 un 38, 136–137]. Divi no Baznīckalna piekariņiem iegūti kā savrupatradumi. Vienam no tiem (SM 3946) ir stilizēta putniņa figūra centrā, otram (SM 3945) – vidusdaļa veidota palmetes formā. Tam līdzīgs ir arī 24. kapā atrastais bronzas piekariņš (SM 3931:1), kas uziets kopā ar stikla krellīti (SM 3931:2) un 17. gadsimta vidus monētām. Apbedījums pētīts daļēji [31; 30], tāpēc datēšana ir visai nosacīta, jo krellite, tāpat kā piekariņš, varēja būt lietošanā ilgstoši, sākot no 12. gadsimta līdz pat kapsētas pastāvēšanas beigām. Visu trīs piekariņu izmēri (~ 2,0 × 3,0 cm) un ornamentika samērā līdzīga citviet Gaujas un Daugavas lībiešu teritorijā atrastajiem ažūrajiem piekariņiem ar dzīvnieku un augu ornamentu. Šo simboliku pētnieki saista ar skandināvu kultūras un nereti arī ar kristietības ietekmi vietējo rotkaļu izstrādājumos [44, 76–77].

13. gadsimta sievietes apbedījumā (45. kaps) pie krūšu rotas bijuši divi zirdziņi ar piekarcaurumiem pie kājām (SM 3943:5a un SM 3943:5b), krustiņš ar platu vidusdaļu (SM 3943:5d), ažūrs krustveida (SM 3943:8) un ķemmveida (SM 3943:5c) piekariņš. Analogiski zirdziņa formā lieti ažūrie piekariņi atrasti arī citās Gaujas un Daugavas lībiešu senvietās – Turaidas pilskalnā (TMR 18559), Salaspils Laukskolas kapulauka 344. kapā pie zēna apbedījuma un citviet. Arheoloģe Anna Zariņa apzinājusi, ka šādi piekariņi bijuši izplatīti 12.–14. gadsimtā mūsdienu Krievijas ziemeļrietumu daļā un Latvijas teritorijā [58, 271]. Tāpat Baznīckalna ķemmveida piekariņam ir liela līdzība ar Salaspils Laukskolas kapulauka 99. kapā atrasto figūru. Turklat abi šie piekariņi attiecināmi uz 12.–13. gadsimta sieviešu apbedījumiem [58, 272]. Savukārt Baznīckalna bronzas krustiņš pēc formas līdzīgs Laukskolas kapulauka 98. kapā atrastajam 11.–12. gadsimta dzelzs eksemplāram [58, 272–273].

Baznīckalna piekariņš ar caururbtu zvēra zobu (SM 4252) saistāms ar dzīvnieku kultu, kas vairāk bija izplatīts pirmskristietības laikā visā Latvijas teritorijā. Taču arī viduslaikos, it īpaši Vidzemes lībiešu apdzīvotajos apgabalos, līdz pat 13./14. gadsimta mijai turpina lietot no dzīvnieku zobiem darinātus piekariņus. Pēc tam tos Latvijas teritorijā vairs neatrod. Baznīckalna piekariņš atrasts 25. kapa pārraktajās zemēs kopā ar 1657. gada Livonijas šiliņu (SM 4254). Tomēr šī 17. gadsimta monēta nav droša nedz 25. kapa, nedz piekariņa datešanai.

Gredzeni viduslaiku apbedījumos Latvijas teritorijā parasti veido salīdzinoši lielu atradumu grupu. No 14. gadsimta otrās pusēs apbedījumos parādās slēgtie lentveida gredzeni, kas 16.–17. gadsimtā kļūst par

dominējošo gredzenu tipu [37, 156]. Baznīckalna kapsētas pārraktajās zemēs iegūti trīs lentveida bronzas gredzeni. Zinot, ka mirušie guldīti vairākos slāņos, jāpieņem, ka tie savulaik piederējuši postītiem 16.–17. gadsimta apbedījumiem. Vienam no gredzeniem (SM 4230) ir slēgts loks, otram (SM 4241) – valēji sašaurināti gali, trešajam (SM 4226) – loks pārlūzis. Pie šīs senlietu grupas apskatāms arī A izrakumu laukumā 6. kapā atrastais sudraba riņķītis (SM 3926) ar valējiem galiem. Tā loka virsmas vienā pusē iekalts slīpu svītriņu ornamenti. Riņķītis varētu būt izmantots kā gredzens, jo atrasts mirušajam uz krūtīm kreisajā pusē pret elkonī. Mirušā delnas bija sakrustotas uz krūtīm, tātad gredzens bijis uz labās rokas pirksta. Arī riņķīša diametrs ($1,8 \times 1,9$ cm) atbilst gredzena izmēriem.

Aproces ir vienas no populārākajām 11.–13. gadsimta Gaujas lībiešu rotām. Turaidas lībiešiem raksturīgas bronzas lentveida aproces ar ornamentētu, dažkārt vidusdaļā paplatinātu loku. Turaidas mūra pils viduslaiku kultūrslāni aproces vairs neatrod [17, 7, 2. tab.]. To nav arī starp Baznīckalna viduslaiku kapsētas 14.–17. gadsimta senlietām. Taču divas bagātīgi ornamentētās sudraba aproces (SM 3943:2;3) ietilpst 13. gadsimta sievietes kapa inventārā (45. kaps.). Abu aprocu ornamenta izkārtojums uz loka ir atšķirīgs. Rakstu veido 13.–14. gadsimta Aus-trumlatvijas aprocēm raksturīgās saulītes, punktēti trīsstūri, iekaltu robinu un slīpu svītriņu joslas [37, 99. att.].

Apģērba piederumi, auduma un ādas fragmenti

Apģērbs 13.–17. gadsimtā. Lai rekonstruētu viduslaiku un jauno laiku Turaidas apkaimes iedzīvotāju apģērbu, ar Baznīckalna kapsētā arheoloģiskajos pētījumos iegūtajiem fragmentārajiem tekstilmateriāliem un rotām ir daudz par maz. Lielos vilcienos turaidieši ģerbās lidzīgi kā pārējie Livonijas lauku iedzīvotāji, tomēr lokālās tērpu detaļas šobrīd paliek pētniekiem nezināmas. Kā liecina Latvijas teritorijā arheoloģiski iegūto tekstiliju izpēte, 13.–15. gadsimtā turpināja pastāvēt pirmskristietības laika tērpu gatavošanas, rotāšanas un apdares tradīcijas [60, 100, V att.]. Vietējo tautu apģērbs pilnīgi atšķīras no tā laika Eiropas elites valdošā modes stila un detaļas arī no zemnieku apģērba [5].

No 16. gadsimta Livonijas lauku iedzīvotāju apģērbā parādījas izmaiņas, kas saistītas ar pilsētas amatniecības izstrādājumu ienākšanu laukos [55]. Sieviešu apģērbs pamatā saglabāja iepriekšējo komplektāciju. Jaunums bija

14., 15.att. Angļu zemnieku apģērbi. No Lutrela psaltera rokraksta. 1335.–1340. gads. The British Library [65]

Figs. 14, 15. English peasants clothing. From the manuscript of Luttrell Psalter. 1335–1340. The British Library [65]

16. att. Livonijas zemnieku apģērbi. No Heinriha Tūma gravīras "Rīgas panorāma". 1612. gads. Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs

Fig. 16. Livonian peasants clothing. After engraving by Heinrich Thum "The Panorama of Riga". 1612. Museum of the History of Riga and Navigation

brunči ar piešūtu ķiebusu, kādi redzami senākajos attēlos [47, fragments ar zemnieku attēlu]. Tērpu papildināja arī priekšauts, kas līdz tam Vidzemē lietots ļoti reti – arheoloģiski atrasts tikai divos 12. gadsimta lībiešu sieviešu apbedījumos – Bīriņu Čiekuros [48, Taf. XV] un Salaspils Laukskolas 535. kapā [57, 226].

Vidzemes vīrieša apģērbs, kā liecina 1612. gada zīmējums [47], lielas izmaiņas, salīdzinot ar pirmskristietības laiku, nav piedzīvojis. Ziemas apģērbs atrodams Johana Kristofa Broces pārzīmētās skrejlapas titulā: "Patiess portrets (kurā attēlots) Vidzemes zemnieks Stepiņš Krauklis, vāciski sauktς Stefans Rābe, kas viņa karalisko Zviedrijas majestāti pa kādu apkārtceļu novedis aiz maskaviešu nometnes pie Narvas pilsētas un tā (devis iespēju) viņa karaliskajai majestātei panākt spožu uzvaru 1700. gada 20. novembrī."

Auduma fragmenti. Turaidas Baznīckalna kapsētas arheoloģiskajā izpētē no apģērba atrasti divi nelieli auduma un vairāki dekora fragmenti. Senākais ir 13. gadsimta sievietes apbedījumā (45. kaps) kopā ar dzelzs dunciša asmens paliekām atrastais villaines audums (SM 3943:7). Savukārt pie 17. gadsimta sievietes apbedījuma (I pārbaudes rakums) tika atrasts ar brokāta mežgīnēm rotātas galvassēgas fragments (SM 3951). Tas konstatēts baznīcas iekštelpā pie altāra, kur glabāja tikai vācu draudzei piederīgos dižciltīgos, muižas pārvaldniekus un amatniekus. Auduma fragmentu izpēti veica Latvijas Nacionālā vēstures muzeja pētniece Irita Žeiere.

Divi **ādas izstrādājumu fragmenti** atrasti kopā ar tiem saistītiem priekšmetiem. Viens no tiem ir 13. gadsimta sievietes apbedījumā atrastā dunciša (SM 3943:7) maksts fragments. Otrs piederējis pie kāda pārrakta 15. gadsimta kapa un saglabājies pie bronzas riņķsaktas (TMR 28396).

Apģērba aizdarei 13.–15. gadsimtā galvenokārt lietotas saktas. Pēc Vitolda Muižnieka pētījumiem, arī zvārgulīši kalpojuši gan apģērba rotāšanai, gan pogu vietā, tāpēc apbedījumos tos atrud pa vienam, retāk divus vai trīs [37]. Baznīckalna kapsētā savrupatrusts tikai viens no plāna bronzas skārda liets fragmentārs zvārgulis (SM 4253) ar vienu rieu. Tā datējums, sākotnējie izmēri un pielietojums ir neskaidrs.

Atsegto apbedījumu lielākā daļa attiecas uz 17. gadsimtu, kad vietējie zemnieki jau sāka izmantot pogas. Baznīckalna kapsētā atrastas trīs pogu virsējās daļas (SM 3938:2; SM 3912 un SM 4256), kas izgatavotas no plāna bronzas skārda.

Jostas sprādzes Baznīckalna kapsētā iegūtas kā savrupatradumi pārraktais zemēs, tāpēc piesaistīt tās noteiktam laika posmam nav iespējams. Tās ir nelielas – trīs dažādu tipu sprādzes. Viena no tām ir taisnstūrveida formas ar noapaļotu priekšdaļas loku (TMR 28389). Līdzīgas no dzelzs darinātās sprādzes Latvijas teritorijā lietošanā bija līdz pat 18. gadsimtam. Liras veida bronzas sprādze (SM 3901) pēc formas atbilst 15.–16. gadsimtā Latvijas teritorijā plaši lietotajām jostas sprādzēm. Nosacīti pie jostas sprādzēm pieskaitāms ovalais bronzas riņķis (SM 3937), ko varēja izmantot gan kā jostas sadalītāju, gan kā sprādzi [37, 124]. Iespējams, kā jostas vai apģērba rotājums kalpojis arī kupolveida bronzas apkalums ar caurumiņu vidū (TMRplg 9691).

Savrupatrustā **saspraudē** (SM 3921) un dzelzs **šujamadata** (SM 4238) arī saistītas apģērbu. Visticamāk, tās nonākušas kapsētas zemē no pārraktiem apbedījumiem. Gan pirmskristietības laika, gan viduslaiku sieviešu apbedījumos adatas dotas līdzīgi kā sievietes darbarīks vai arī saistībā ar kādu īpašu tā laika ticējumu. Tā, piemēram, Dobeles viduslaiku kapsētā, kur 1980.–1981. gada arheoloģiskās izpētes laikā atsedza 734 apbedījumus, tika atrastas 35 šujamadatas [7, 75]. No dzelzs stieples veidotā Baznīckalna šujamadata nevarētu būt vecāka par 14. gadsimtu, jo senākās adatas galvenokārt izgrieza no skārda un pēc tam izkala vajadzīgajā formā. Tikai kopš 14. gadsimta tās sāka gatavot no dzelzs stieples [28, 347 un 12, 3].

Darbarīki

Izkaps fragmenta atrašanas vieta ir neskaidra, kas traucē noskaidrot, vai tas uzskatāms par kapa piedevu vai savrupatradumu, kas nejauši iejaukts kapsētas zemēs. Vitolds Muižnieks atzīmē, ka Latvijas teritorijā, sākot ar 13. gadsimtu, pamazām izzūd tradīcija dot līdzīgi kapā sirpus, izkaptis un dzirkles, un 14. gadsimta apbedījumos šādus priekšmetus vairs neatrod [37, 158–159].

Naži ir visplašāk pārstāvētā atradumu grupa. Kopumā Turaidas Baznīckalna kapsētā iegūti 16 naži. No tiem lielākā daļa ir savrupatradumi no postīkiem kapiem vai nejauši pazaudēti kapsētas teritorijā. Tikai pieci naži saistīti ar konkrētiem apbedījumiem. Senākais no tiem tika atrasts 45. kapā, kurā apglabāta 13. gadsimta libiete. Līdzdotais nazis bijis ievietots ādas makstī, kas bijusi pievienota piekariņu rotai. Savukārt 20. kapā nazis tika atrasts starp mirušā kājām virs celgala. Tātad tas bijis piestiprināts pie jostas vai ielikts kabatā. 25. kapā konstatētais nazis bija novietots pie mirušā galvas, bet 31. kapā – pie labās rokas. Pēdējie divi gadījumi varētu būt saistīti ar kādu īpašu bēru rituālu [37, 162].

Cirvja asmens trīsstūrveida atlūza (SM 4246) nav saistīta ar apbedījumiem un katalogā iekļauta kā viens no atradumiem Turaidas Baznīckalnā.

Zirgļietas un ieroči

Zirgļietas Latvijas viduslaiku un jaunāko laiku apbedījumos konstatē reti [37, 247, 170]. Baznīckalna kapsētas teritorijā pārraktajās zemēs gan ir atrastas divas rēdzes zirgu apkalšanai ziemā (SM 4239 un TMR 29323), zirgu skrāpis (TMR 28388:1) un pakava fragments (TMR 28662), taču tie nav uzskatāmi par kapu piedevām, bet par šeit nejauši nozaudētiem vai kopā ar Turaidas pils viduslaiku būvgružiem pārvestiem priekšmetiem. Turklat pakava fragments tika iegūts izrakumu laukumā, kas tieši neskāra kapsētas teritoriju. Savukārt zirgu skrāpjī ir dzīvesvietām raksturīgi priekšmeti un kā kapu piedevas līdz šim Latvijas teritorijā pētītajās viduslaiku kapsētās nav konstatēti [37, 170–171].

Bultu gali (SM 4224; SM 4704 un TMR 29324) arī varētu būt ar apbedījumiem nesaistīti savrupatrādumi, kas nonākuši kapsētas teritorijā no blakus esošās mūra pils un apkārtnes. Turklat tie reti sastopami kā viduslaiku apbedījumu piedevas. Viduslaiku un jauno laiku kapsētās tie atrasti vien Dobeles kapsētā 16. gadsimta vīrieša un zēna kapā un Rīgas Doma baznīcas kapsētā 15.–16. gadsimta vīrieša apbedījumā. Vitolds Muižnieks pieļauj, ka arī tur tie kapsētas teritorijā var būt nokļuvuši nejauši ar pārraktajām zemēm. Dobeles un Rīgas Doma kapsētas, tāpat Baznīckalns atrodas tuvu viduslaiku piļu vietām [37, 179]. Katalogā iekļauta arī neliela izmēra (diametrs 1,7 cm) musketes lode (TMR 29320), kas atrasta Baznīckalnā. Tā šeit nonākusi no Turaidas pilsdrupām.

Šķirstu dēļu paliekas un naglas

Latvijas teritorijā pētītajās kapsētās iegūts maz liecību par mirušo apbedīšanai izmantotajiem šķirstiem. Tikai 13% no visiem atsegtajiem kapiem saglabājušas zārku paliekas [37, 81–82]. Līdzīga situācija konstatēta arī Turaidas baznīcas un kapsētas arheoloģiskajā izpētē. Veicot restaurācijas darbus baznīcas iekštelpā, 1968.–1971. gadā tika atsegti vairāki apbedījumi daļēji saglabājušos trapecveida koka zārkos. Arī pētītajā kapsētas teritorijā A un B izrakumu laukumā septiņos kapos konstatēja šķirstu dēļu paliekas un septiņos – naglas [31 un 30]. Pēdējās gan galvenokārt B izrakumu laukumā, kas atradās gar baznīcas dienvidu sienu. Līdz ar to droši nav zināms, vai tās bijušas būvnaglas vai šķirstu naglas. Savukārt 2017. gada arheoloģisko izrakumu laikā pārraktajās zemēs tika iegūtas 11 naglas (TMRplg 9097–9107). Domājams, tās ir zārku naglas, jo pētītajā laukumā tika atsegti seši apbedījumi [26]. Katalogā iekļautas četras naglas (6. kaps, SM 4257) un (47. kaps, SMplg 4702:1–3), kas atrastas kopā ar zārku dēļu paliekām. No satrunējušo koka zārku fragmentiem katalogā ietverti dēļu fragmenti ar kapā mesto monētu nos piedumiem (SMplg 1658:1–2; SMplg 1622), kā arī skuju koka zārka vāka paraugs (SMplg 1461:3b). Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Dendrochronoloģijas laboratorijas vadītājs Dr. biol. Māris Zunde veica zārku dēļu koksnes paraugu izpēti, kurās rezultāti atspoguļoti šajā izdevumā.

Keramika

Kā savrupatrādumi pārraktajās zemēs tika iegūti vairāki keramikas trauku fragmenti. Lai gan viduslaiku un jauno laiku apbedījumos dažos gadījumos mēdz atrast mirušajam līdzdotus māla traukus [37, 173], tomēr

keramikas atradumi Turaidas Baznīckalna kapsētā, visticamāk, nav uzskatāmi par kapu piedevām. Katalogā iekļautas divas bezripas māla trauku lauskas, kuras datēja senās keramikas pētniece Baiba Dumpe. Vienu no tām (SMPlg 1663:2) pieder bronzas laikmeta (1500. g. pr. Kr.–1. gs.) šķuktās keramikas traukam. Otru (SMPlg 1663:1) raksturīga dzelzs laikmetam (1.–12. gs.). Akmensmasas trauka lauska (SM 9692), spriežot pēc analogiem, piederējusi kādai Zīgburgā gatavotai cilindriskai krūzei jeb šnellei (*Siegburger Scnelle*; 17. att.) [64]. Turaidas pils izpētē atrasti vairāki desmiti Zīgburgā gatavotu pirmatnējās un agrās akmensmasas krūžu lausku, kā arī ap piecdesmit 15.–16. gadsimta trauku fragmentu [39, 78–80], pie kādiem piešķaitāms arī Baznīckalna atradums.

17. att. Zīgburgas krūzes jeb šnelles paraugs.
16. gs. beigas. Kunsthistorisches Museum

Fig. 17. A sample of a Siegburg jug, known as Scnelle.
Late 16th century. Kunsthistorisches Museum

Avoti un literatūra Sources and literature

1. **Apala, Zigrīda.** Sirdsveida saktas Latvijā. *Arheoloģija un etnogrāfija*. 11. laid. Rīga: Zinātne, 1974, 257–266.
2. **Apals, Jānis, Apala, Zigrīda.** Āraišu arheoloģiskās ekspedicijas darbs 1976. gadā. *Materiāli par arheologu un etnogrāfu 1976. gada ekspediciju darba rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 1977, 3–8.
3. **Bērziņš, Jānis.** Latvieši un luterāņi baznīca 17. gs. Vidzemē. *Valsts Archīva raksti. Sērija B. Pētījumi I daļa*. Rīga, 1935, 60.
4. **Bērziņš, Jānis.** Mēra postijumi Vidzemē 1710. gadā. *Valsts Archīva raksti. Sērija B. Pētījumi I daļa*. Rīga, 1935, 182.
5. Book of Hours. Unknown. August Calendar Page; Threshing; Virgo. Early 16th century. Strasbourg.
6. **Cammerer, Adelbert.** *Die Jungfrau von Treiden: Ein Historisch-Romantisches Gemälde aus der Vorzeit Livlands*. Rīga, 1848.
7. **Daiga, Jolanta.** Izrakumi Dobeles kapsētā. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1980./81. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 1982, 71–76.
8. **Dauge, Juris.** *Turaidas jumprava, Stāstiņš no Vidzemes veciem laikiem, saviem tautasbrāļiem par labu sarakstīts*. Rīga, 1857.
9. **Druģis, Vilis.** Turaidas baznīca. Atsegto pamatu fragmenti un apbedījumi. Plāns. M 1: 50. TMR ZA 219:2.
10. **Ducmane, Kristīne.** Nauda kā Eiropas vienotības zīme. *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 99, 03.07.2002.
11. **Dundorfs, Edgars.** *Latvijas vēsture. 1600–1710*. Uppsala: Daugava, 1962, 511.
12. **Dzenis, Agris.** Adatas vēsture pasaule, Latvijā, Kuldīgā. Pētījums ar VKKF atbalstu, 2018.
13. **Gerhards, Guntis.** Epidēmijas viduslaiku un jauno laiku Rīgā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2011, Nr. 4, 37–65.
14. **Gerhards, Guntis.** Pārskats par Turaidas viduslaiku kapsētas arheoloģiskajos izrakumos iegūtā antropoloģiskā materiāla izpētes rezultātiem. Rīga, 2017. TMR ZA II nod. 1018.
15. **Gerhards, Guntis.** Pārskats par Turaidas viduslaiku kapsētas 2019. gada arheoloģiskajos izrakumos iegūtā antropoloģiskā materiāla izpētes rezultātiem. Rīga, 2019. TMR ZA II nod. 1036.
16. **Graudonis, Jānis.** *Turaidas pils. I. Arheoloģiskā izpēte*. Turaidas muzejrezervāts, 2003.
17. **Graudonis, Jānis.** *Turaidas pils. II. Atradumi*. Turaidas muzejrezervāts, 2003.
18. **Hupel, August Wilhelm.** *Topographische Nachrichten von Lief- und Ebstland*, II Band. Rīga, 1777, 227.
19. Izraksti no LVVA, 234. f., 1. apr., 7.1. Turaidas un Lēdurgas draudzes vizitācija 1669. gadā. A. Jansona tulkojums. SM ZA 807, 47; 48; 54; 56.
20. Izraksti no LVVA, 234. f., 1. apr., 7.1. Lēdurgas draudzes vizitācija 1675. gadā. A. Jansona tulkojums. SM ZA 110, 36.
21. Izraksti no LVVA, 235. f., 2. apr., 130.1. Lēdurgas-Turaidas draudzes baznīcas grāmata (1700–1750. III d.). A. Jansona tulkojums. SM ZA 811, 16.
22. Izraksti no LVVA, 234. f., 1. apr., 12.1. Lēdurgas un Turaidas draudzes vizitācija 1731. gadā. A. Jansona tulkojums. SM ZA 808, 39; 50–51.
23. Izraksti no LVVA, 234. f., 1. apr., 45.1. Lēdurgas un Turaidas draudzes 1847. gada vizitācijas protokoli. A. Jansona tulkojums. SM ZA 694, 7; 11.
24. **Jemeļjanovs, Egils.** Arheoloģiskie pārbaudes izrakumi Turaidas Kārļa kalnā un savrupapbedījums Turaidā. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1996. un 1997. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998, 38–40.
25. **Jemeļjanovs, Egils.** Ziņojums par apbedījuma vietas konstatāciju Turaidas baznīcas altāra daļā 2017. gada 13. martā. TMR ZA IM II nod. 1017.
26. **Jemeļjanovs, Egils.** Pārskats par arheoloģiskajiem pārbaudes izrakumiem Turaidas Baznīckalna viduslaiku kapsētā no 2019. gada 1. jūlija līdz 2019. gada 10. augustam. TMR ZA IM II nod. 1035.
27. **Jemeļjanovs, Egils.** Arheoloģiskā izpēte Turaidas Baznīckalna viduslaiku kapsētā 2017. gadā. *Arheologu pētījumi Latvijā 2016–2017*. Rīga: NT Klasika, 2018, 145–147.
28. **Karnups, Ādolfs.** Talsu pilskalns. *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Rīga: Izglītības ministrija, 1937, 339–349.
29. **Kelch, Christian.** *Liefländischer Historia* [oder Krieges- und Friedens-Geschichte Continuation in sich haltende, was von Anno 1690 ab bis Anno 1706 im dieser Provintz Denkwürdiges vorgegangen, welches dem geschichtlichenden Leser

- und insonderheit unsern Nochkommen zu Dienste zusammengetragen und zum Druck gegeben Christian Kelch, Pastor zu St. Jacobi, und Praepositus im über Seminischen Wierland und Allntaken]. Reval, 1695.
- 30. **Klepere, Daira.** Pārskats par izrakumiem Turaidas Baznīckalnā 1971. g. 10. IX–18. X. SM ZA 113:1–6.
 - 31. **Kreišmane, Maija.** Turaidas Baznīckalns. Arheoloģiskie atradumi Baznīckalna kapsešā un baznīcā. 1968–1972. TMR ZA 212:1–10.
 - 32. **Kreišmane, Maija.** Baznīcas telpā un izrakumu laukumā B atsegtie pamatu fragmenti. Turaida, 1992. TMR ZA 219:1, 2.
 - 33. *Kyrkio-lag och ordning, som then Stormäktigste Konung och Herre, Herr Carl then Elofste, Sweriges, Göthes och Wändes konung & c. åhr 1686 hafwer lätit författa, och åhr 1687 af trycket utgå och publicera Jemte ther til hörige stadgar.* Stockholm, [1687].
 - 34. **Ķēniņš, Indulis.** Vēlais dzelzs laikmets tagadējās Latvijas teritorijā. https://www.historia.lv/sites/default/files/media/Biblioteka/Literatura/Akademiskie_raksti/2015/janvaris/indulis_kenins_velais_dzelzs_laikmets_historia.lv_.pdf
 - 35. *Latvijas PSR arheoloģija.* Riga: Zinātne, 1974.
 - 36. **Lundström, Ernst Hj. J.** *Bidrag till Livlands Kyrkohistoria under den svenska tidens första skede: Från Riga intagande. 1621 till freden i Olivia 1660.* Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1914.
 - 37. **Muižnieks, Vitolds.** *Bēru tradicijas Latvijā pēc arheoloģiski pētito 14.–18. gadsimta apbedišanas vietu materiāla* (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti, Nr. 21). Riga, 2015.
 - 38. **Mugurēvičs, Ēvalds.** *Viduslaiku pils un ciems Salaspils novadā.* Riga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008.
 - 39. **Ose, Ieva.** Akmensmasas keramikas trauki. *Turaidas pils 10.–19. gadsimta keramikas trauki. Katalogs.* Riga: Zinātne, 2019, 77–93.
 - 40. Protocoll der Catholischen Kirchenvisitation in Livland vom Jahre 1613. *Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands, herausgegeben von Dr. F. G. Bunge.* Bd. 1. Reval, 1857, 59–60.
 - 41. **Spirģis, Roberts.** Daugavas libiešu važturi 10.–14. gadsimtā. *Arheoloģija un etnogrāfija.* 22. lāid. Riga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, 135–174.
 - 42. **Spirģis, Roberts.** Daugavas libiešu važiņu sadalījai 10.–12. gadsimtā. *Arheoloģija un etnogrāfija.* 23. lāid. Riga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006, 221–238.
 - 43. **Spirģis, Roberts.** Bruņrupuču saktas Gaujas lejtecē 12.–13. gadsimtā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls,* 2009, Nr. 4, 5–30.
 - 44. **Spirģis, Roberts.** Libiešu augu ornamenti – dekors vai kristietības simbolika? *Ikšķiles almanabs.* 4. lāid. Ikšķiles novada pašvaldība, 2012, 43–78.
 - 45. **Stenberger, Marten.** *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit.* Bd. I: Text. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1958.
 - 46. **Straubergs, Kārlis.** *Latviešu tautas paražas.* Riga: Latvju grāmata, 1944.
 - 47. **Thum, Heinrich.** Rīgas panorāma. 1612. gads. Nikolausa Mollīna tipogrāfijas iespieddarbs pēc vara gravīras. Origināls Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā.
 - 48. **Tönisson, Evald.** *Die Gauja-Liven und ihre materielle Kultur (11. Jh. – Anfang 13. Jhs.). Ein Beitrag zur ostbaltischen Frühgeschichte.* Tallinn, 1974.
 - 49. Turaidas pils 1582. un 1590. gada reviziju protokoli. *Latvijas viduslaiku pilis,* I. Sast. Ieva Ose. Riga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999, 153–154.
 - 50. *Turaidas pils 13.–18. gadsimta dzelzs būvapkalumi.* Katalogs. Sast. Ieva Ose. Riga: Zinātne, 2017.
 - 51. Turaidas pilsmuižas plāns. Fragments. 17. gs. otrā puse. Origināls glabājās Stokholmas Kara arhīvā. 1893. gada kopija: LVVA, 6828. f. 2. apr., 845.1.1. RI neg. Nr. 87066.
 - 52. **Vaska, Baiba.** *Rotas un ornamenti Latvijā no bronzas laikmeta līdz 13. gadsimtam* (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti, Nr. 28). Riga, 2019.
 - 53. *Vidzemes 1638. gada arklu revizija. Latviešu novadi.* I burtn. Riga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1938.
 - 54. Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes topogrāfiskie statistiskie apraksti. LVVA, Oto Hüna fonds (6810. f.).
 - 55. **Vijups, Armands.** Latvijas XIII–XVII gs. pakavsauktas kā arheoloģiskais avots (tipoloģiskā analīze). Promocijas darbs. Latvijas Universitātē. Vēstures un filozofijas fakultāte. Riga, 1998.

56. Virgo Curland. Zimējums Johana Hieronima Rēršeida piemiņas albumā ap 1600. gadu. LVVA, 5759. f.
57. **Wolffeldt, Magnus von.** *Mittheilungen aus dem Strafrecht und dem Strafprocess in Livland, Estland un Kurland.* 2. Ausg., 1. Theil. Mitau und Leipzig, 1848.
58. **Zariņa, Anna.** *Salaspils Laukskolas kapulauks. 10.–13. gadsimts.* Riga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006.
59. **Zemītis, Guntis.** Daugmales pilskalna apāļie vairogveida piekariņi. *Arheoloģija un etnogrāfija.* 17. laid. Riga: Zinātne, 1994, 144–148.
60. **Žeiere, Irita.** *Arheoloģiskās liecības par apgērbu Latvijā 13.–18. gadsimtā.* Riga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008.
61. Nr. 13927. Об учреждении кладбищ в Выборгской и прочих Остзейских губерниях. *Полное собрание законов Российской империи.* Том 19. 1830, 691.
62. Plānu oriģināli glabājas Tartu Zinātniskajā bibliotēkā Igaunijā, noraksti Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.
63. **Новикова, Галина.** Скандинавские амулеты из Гнёздого. Г. Л. Новикова – Статьи – Norroen Dyr. <https://norroen.info/>
64. https://de.wikipedia.org/wiki/Siegburger_Steinzeug#Siegburger_Schnell
65. https://luttrellopsalter.files.wordpress.com/2010/12/lpharvest_lp.jpg
66. Похоронные обряды христиан первых веков. <https://mosmit.ru/library/vedomosti/64/1320/>

Ligita Beitiņa

GRAVEYARD OF THE TURAIDA CHURCH HILL (13th –18th centuries)

Introduction

The graveyard of Turaida (Treiden) Church Hill is located next to Turaida Church on a partially transformed hill, a couple hundred metres to the north of Turaida Castle. The graveyard was the burial place for the deceased residents of Turaida Castle and its direct neighbourhood from the 13th century to the second half of the 18th century. Location in the vicinity of the castle of the Archbishop of Riga, and the church, indicates that the graveyard must have been an ecclesiastically sanctioned, consecrated, and enclosed territory, which belonged to a specific parish and in which the dead were buried in compliance with Christian traditions.

In the Middle Ages, Turaida Church and the graveyard along with it played an important role for the local parish. This was the location of the administrative centre of the parish and the pastorate. However, Turaida Church was situated in the periphery of the parish district, relatively far from the major manors. According to the Enlightenment figure and pastor August Wilhelm Hupel (1737–1819), in the late 16th century, a decision was made to move the pastorate and the main church from Turaida to a more central location in the parish – to Lēdurga (Loddiger) [18].

The boundaries of the graveyard can no longer be accurately established on site. Its former existence is attested by 16th–18th century written sources, mostly the visitation protocols of the Lēdurga–Turaida parish churches, parish registers, and the plan of Turaida Castle and its environs from the second half of the 17th century, which features a church and graveyard enclosed by a wooden fence, as well as archaeological excavation materials. The archaeological research of the graveyard was conducted at the turn of the 1960s/1970s and in 2017–2022. During the fieldwork, there were acquired 66 coins and more than 100 different artefacts as well as ceramic shards, osteological material and samples of coffin boards and nails and construction elements of the burned-down churches. Coins and artefacts were found both as grave goods and as stray finds.

Written sources

The written sources are important for the research of the graveyard of the Turaida Church Hill since they evidence the existence of a graveyard, its location and the burial traditions practiced at the time when the graveyard was in use. One of the earliest known documents is the 7 May 1582 protocol of the audit of Turaida Castle that is included in the Lithuanian Metrica. The auditor has rather accurately described the location of the church and graveyard: “The church in front of the castle was built of timber, but it was burnt

down by Duke Christoph of Mecklenburg when the Moscovites came here for the first time. [...] There is a graveyard where people are buried” [49]. Similar information was recorded during the visitations of the churches (*Visitatione ecclesiarum*) of the Duchy of Livonia organised by the Archdeacon of Cēsis (Wenden) Johann Teknon and Jesuit priest Erdmann Tolgsdorf (c. 1550–1620) in 1613–1648. The protocol written in Turaida on 27 September 1613 states that earlier there had been a church next to the castle but only a graveyard had survived at the time of the visitation [40].

The protocols of the 17th–18th century visitations of Turaida Church also contain information about a graveyard next to Turaida Church. During the Swedish rule, inspections of parishes and churches in Swedish Livonia were conducted by the years 1633 and 1634 orders of the Swedish government. The latter documents also contained lists of questions that the visitors had to ask, and several of them pertain to graveyards, the depth of the graves, burial, and observation of the funeral rituals [3 and 36, 263–266]. After the incorporation of Swedish Livonia into the Russian Empire in 1721, the Lutheran Church in the Livonia Governorate continued to organise parish visitations, now sanctioned by the tsarist government.

The information that can be derived from the protocols of the visitation of Lēdurga–Turaida parish about the graveyard of the Turaida Church Hill is rather fragmentary and does not provide a comprehensive picture. The detailed information that they contain mostly concerns the provided funerary services.

Around the 12th century, a unified Christian funeral ritual took root in Europe. By decision of the Third Council of the Lateran in 1179 (canon 7), the church was not allowed to charge a funeral fee to Christians. However, the relatives of the deceased left generous gifts to the funeral service and the church – money, food, jewellery, and clothing. Over time, these donations became mandatory, turning into a fixed funeral fee. After the Reformation in the 16th century, burial fees in both Catholic and Protestant churches were standardised and often set in the church tables [37 and 66].

Thus, during the 1669 visitation of the Lēdurga–Turaida parish it was established that hitherto the church had taken no payment for the burial of either Germans or non-Germans. However, henceforth noble parishioners who possessed tax-free grave sites within the church, would have to pay one thaler for tolling the passing-bell and for the horse to transport the coffin. The steward of the manor, craftsmen and other manor labourers had to pay one thaler for a grave site in the church, for either a deceased adult or a child, and ½ thaler for tolling the passing-bell. Peasants paid three marks for burying a deceased adult and ½ mark for burying a deceased child in the graveyard. The fine for burial in an unsanctioned place was five marks. In turn, those who “out of their stubbornness or light-mindedness did not attend the church or partake in the communion” were not allowed to be buried in the graveyard [19]. In the visitation protocols all fees are indicated in thalers and marks, which are to be regarded as the accepted currency that the parishioners used to settle their payments, applying the respective exchange rate of the currency in circulation at that particular time. It is also indicated by an entry made by the auditor of the Lēdurga Church in the 1669 protocol: “... the servant of peasant Viks (Wieckß Knecht) is to be punished for debauchery with a fine of five thalers [to be paid] in shillings [19]”. Peasants had at their disposal mostly small change: groats, three-pelthers, and shillings. The latter are also the most often found coins among the grave goods in the burials on Turaida Church Hill.

Of the currency units mentioned in the visitation protocols the most valuable were thalers, silver coins introduced in Europe in the 16th century. Marks that had been in monetary circulation in Europe already since

the 11th century, at that time were becoming increasingly unvaluable. In the changing political and economic situation of the 17th–18th centuries, the value of money was very unstable. In the course of the 17th century, the proportion of silver in shillings kept decreasing and thus the number of shillings in one Reichsthaler grew from 270 to 540—720 [10; 11]. The 1731 visitation of Lēdurga–Turaida Church also bears evidence of the increase of prices. The protocol mentions that peasants paid 10 marks for the burial of an adult and five marks for the burial of a child. It was commanded that henceforth for the burial of any deceased person, “be it an adult or a child, four marks were to be paid to the church, four marks – to the pastor and two marks – to the teacher”.

In the 17th–18th centuries, burial fees had become an important source of income for the church. During the visitation of Lēdurga–Turaida church in 1731, answering the question “What made up the income derived from the parish?”, the pastor indicated three sources: burial, tolling the passing-bell at the funeral, and money collected at the church [22].

While the documents of the 18th century visitations of Lēdurga–Turaida parish allow deducing that the funeral according to the instructions of the Lutheran Church was conducted by the parish pastor and teacher, the protocol of the 1847 visitation states that the pastor “... conducts the burial alone. There are no prescribed weekdays for funerals” [23].

For the research of the graveyard of the Turaida Church Hill important is the information contained in the church visitation documents about graves inside Lēdurga–Turaida Churches. Indication about the presence of burials in Turaida Church was confirmed by the coffins found under the floor during the renovation works [31; 25]. At the beginning, burial in the church was the privilege of the nobles and manor servants, but in the course of time also common parishioners were given the chance to bury their dead there. Thus, the protocol of the 1669 visitation of Lēdurga–Turaida Church states that peasants “with good reputation” were allowed to bury their dead in the church on the same conditions as applied to the manor steward and craftsmen [19]. The 18th century protocols contain information about the acquisition and layout of grave sites in the church. In 1731, the auditor of Lēdurga–Turaida parish found that the members of the German parish had to pay one thaler for the establishment of a new grave in the area around the altar in the choir and two thalers for funerary services in the choir section (altar). Burial opposite the church entrance was cheaper by half (one thaler). Apart from these amounts, there was a separate fee for tolling the passing-bell. For the burial in the choir section it constituted one thaler, and for burial outside this area – half a thaler. The same source indicates that the burial in the choir section of the church was reserved for “manor servants who had in their permanent possession a crypt or would arrange such crypt in the choir for a fee” [22]. Peasant graves within the church are no longer mentioned in the 1731 audit document.

Entries made in Turaida parish register in the second half of the 18th century also testify that those buried in the church were family members of the manor servants who belonged to the German parish. For example, in 1753 – the wife of manor steward named Payomky, in 1760 – baptised Jewish brandy distiller Christian August Gotthalt, and in 1764 – the son of manor steward Wolmar Fahn [31]

The last relevant document pertaining to the history of the graveyard of the Turaida Church Hill is the executive order (ukaz) by the Russian Empress Catherine II dated 19 December 1772, prohibiting

the burial of the dead inside churches and in the nearby churchyards [61]. From then on, burials in the graveyards of the Turaida Church Hill and church were discontinued.

Coming back to the issue of the visitations of the churches in the Duchy of Livonia, attention should be paid to the mentioning of the fence enclosing the graveyard of the Turaida Church Hill in the visitation protocols. There is no exact data as to when the territory was first enclosed with a fence. Written evidence mostly dates to the 17th–18th centuries. During the 1675 visitation, pastor Georg Burmeister (1664–1680) of Lēdurga–Turaida parish stated that there was no fence around the graveyard, “and thus, some, who were not worthy, were pushed into the graveyard” [20].

As a result of the political changes and warfare in the Duchy of Livonia in the 17th century, many churches had been demolished, and the landscaping of graveyards was neglected. One of the articles of the 1686 Swedish Church Law stated that graveyards had to be thoroughly enclosed [33]. The law was in force throughout the Swedish Livonia and was still in use in the 18th century as indicated by the question included in the 1731 visitation: “Does the graveyard have a good fence?” [22]. Care for the maintenance of the graveyard, including the renovation of the fence in Lēdurga–Turaida parish rested with the manor owners. All manors belonging to the parish provided construction materials and workers required for the repairs of the fence [20; 22].

Long-used cemeteries required a special room to place the bones of the formerly buried dead. The information about the bone house or bone chambers of Turaida Church Hill cemetery is very vague. In the course of the 18th century, the visitators of Lēdurga–Turaida Church repeatedly voiced admonitions regarding the bone chamber of Turaida Church Hill. A conclusion can be drawn that there was no such facility there or it was in a poor shape [22].

Plans, drawings

The earliest known visual material depicting the graveyard on the Turaida Church Hill enclosed by a palisade is the plan of Turaida Caste and manor drawn in the second half of the 17th century (Fig. 1) [51]. Approximately a century later, in 1792, the environs of Turaida were visited by architect and later professor of Tartu (Dorpat) University Johann Wilhelm von Krause (1757–1828) who at that time served in Bīriņi (Kolzen) Manor as a tutor. His travel notes, itinerary and plans of the visited sites have survived. Among them is the plan of Turaida Manor (Fig. 2) [62], where under number 9 there is depicted the structure of Turaida Church and a tree-enclosed territory around it marking the location of the graveyard. Although at that time the graveyard was no longer in use for burials, the grave heaps should have been still clearly discernible. However, the author does not mention the graveyard in the descriptions added to the plan, focusing wholly on the church. The two earliest drawings show that in the 17th–18th centuries the graveyard surrounded the structure of the church from three sides, leaving free its western side where there was the entrance to the church. Among the modern-day isographic materials important are the plans of the survey conducted and the drawings of the unearthed burials made during the archaeological fieldwork in 1971–1972. They provide an insight into the archaeologically researched territory, burial traditions and grave goods in Turaida graveyard in the 13th–18th centuries. The plans were drawn by artist Aina Lubgāne (1944–2008) and architect Vilis Drugis (1912–1990).

Graveyard of the Turaida Church Hill and the legend of Maija, the Rose of Turaida

It is believed that the graveyard of the Turaida Church Hill is the final resting place of Turaida maiden Maija, who is mentioned in historical sources and is in the centre of a legend. It is based on the digest of the minutes of court proceedings and other documents pertaining to the murder of maiden Maija in Turaida on 6 August 1620 that were published in *Mittheilungen aus dem Strafrecht und dem Strafprocess in Livland, Ehstland und Kurland*, in 1848, by the Court Assessor of the Livonia Governorate Magnus von Wolffeldt [57, 210–222]. The exposition of the event moved the 19th century public. Inspired by it, German poet Adelbert Cammerer (1786–1848) wrote a romantic long poem *Die Jungfrau von Treiden* (The Maiden of Treiden). The story about Turaida maiden Maija has also been featured in Latvian literature. In 1856, teacher and writer Juris Georgs Dauge published a digest of the content of Adelbert Cammerer's poem (the Latvian title *Turaidas jumprava*). The Latvian author does not underline Maija's belonging to the German community, showing her as an ordinary, young woman who was in love and preferred to die rather than losing her honour. In the two literary works Maija for the first time was called by the romantic name of the Rose of Turaida (German: Rosa Mai, Maienrose and Latvian: Rohze Mai) [6, 8]

As the historical and legend material intertwined, there was born the popular legend about Turaida maiden Maija, about the superiority of love and the strength of the spirit over the physical power and weapons. According to the legend, a little girl was found on a battlefield near Turaida in May 1601. The scribe of Turaida Castle Greif (Schloßschreiber Greif) took her as his foster-daughter and named her Maija. The girl grew into a beautiful maiden and was thus called the Rose of Turaida. She had a fiancée Victor Heil (Gärtner Heil) who worked in Sigulda (Segewold) Castle. In evenings they used to meet at the entrance to Gutman's Cave. In Turaida Castle there served deserter from the Polish army Adam Jakubowsky who also had fallen in love with Maija, however, she did not reciprocate his feelings. Angered by her rejection, Jakubowsky lured her to Gutman's Cave and tried to take her by force. Maija had a red silk scarf around her neck, which was a gift from her fiancée. She told Jakubowsky that it possessed magical power to protect the wearer from sword strikes and invited him to test it. Jakubowsky went along with it and a stroke of his sword left the maiden lifeless on the sand of Gutman's Cave, where Victor found her. He rushed to Turaida Castle to get help. When castle servants arrived on the site, they found Victor's gardening axe by the cave entrance. Hedwiga, wife of the superintendent of Turaida Castle named Shildhelm, reported about a murder. The trial took place in Turaida Castle and the verdict was that that Victor was the murderer. The course of events was changed by Jakubowsky's comrade-in-arms Peter Skudritz, who had followed Jakubowsky and seen what really happened. He told the truth, and Victor was exonerated. Maija was buried at the edge of Turaida Churchyard. Victor is said to have planted a linden tree on his fiancée's grave as he bid her the final farewell.

Let us examine the past to find the answer to the so often asked question whether the legend is based on a true event. M. von Wolffeldt's statement that the vicinity of Turaida had been a scene of heavy battles during the Polish–Swedish War (1600–1629) is supported by historical sources. In the spring of 1601, the Swedish troops captured Turaida Castle. However, no documentary basis has been found for several details mentioned in the legend and in M. von Wolffeldt's publication. No written evidence has been identified

either about Shildhelm, the superintendent of Turaida Castle (commander appointed by the Swedes), scribe Greif, and other persons mentioned by the author. Some nuances were added to the story later. Thus, for example, Wolffeldt calls the foster-daughter of the scribe of Turaida Castle maiden Maija. There is no indication that she was called the Rose of Turaida. Also, the minutes of the court proceedings do not mention Maija's last name. It is only an assumption that it was Greif, same as that of her foster-father. However, she may have had a different last name, or no last name at all. Peasants did not have any last names at that time, and Maija might have been a peasant girl. The original source of 1848 also does not mention that Victor planted a linden tree on his fiancée's grave. The source also describes the scene of Maija's murder only as a cave, without mentioning its name. However, it says that Jakubowsky's sword was found in a spring. It allows drawing the conclusion that it may have been Gutman's Cave as there is a spring flowing from the ground. It is also the nearest cave to Turaida Castle. M. von Wolffeldt is more accurate regarding Maija's grave in Turaida Churchyard: "... maiden Maija, who was killed by somebody else's hand, was buried with honour, according to the Christian traditions on the left side of the new church, and her mourning lover planted an honorary cross (Ehrenkreutz) on her grave with his own hands" [57, 216–222]. M. von Wolffeldt published the court documents pertaining to the murder of maiden Maija together with descriptions of several other 17th century lawsuits. This disperses any doubt that the story might have been a fruit of his imagination.

Maija's grave was identified in the early 20th century, using as a landmark an old linden tree that stood approximately 20 m from the north-eastern corner of the church (Fig. 3). In 1932, on the initiative of Ernestīne Poruka, widow of the poet Jānis Poruks, a new plaque, made in marble by sculptor Teodors Zaļkalns with an inscription "Here rests the Rose of Turaida", was consecrated (Fig. 4). As of 1965, Turaida Church Hill and the graveyard has been part of the territory of Sigulda Museum of Local History (now the Turaida Museum Reserve). In the 1970s, the site was landscaped, and in 1975, the present plaque, made in Saulkrasti stone workshop, was placed at the foot of a linden tree, in memory of the Rose of Turaida [materials from the archive and collection of TMR].

Archaeological research

Archaeological excavations in the graveyard of the Turaida Church Hill have been conducted in various periods and in a limited area as they never have had the goal of examining the entire territory of the graveyard. The first archaeological fieldwork was related to the renovation works of the church in 1968–1972. They were supervised by archaeologist Daira Klepere (later Līdaka) and research fellow of Sigulda Museum of Local History (now the Turaida Museum Reserve) Maija Kreišmane, with archaeologist Roberts Malvess and paleopathologist Vilis Derums involved as consultants. Several trial excavations were carried out inside the church and outside along its northern and southern wall as well as on its north-western side in an area of 40 square meters. The fieldwork of 2017–2022 was aimed at establishing the boundaries of the graveyard and the trail of its fence. These research works were supervised by archaeologist Egils Jemeljanovs from the Turaida Museum Reserve. During the fieldwork, areas of 110 square metres on the south-eastern and north-eastern corner of the churchyard as well as on the lower terrace of its northern section were researched.

Chronological division of the found antiquities

The Turaida Museum Reserve's number	Name	Catalogue number	Until the 12 th century	12 th –13 th century	14 th century	15 th century	16 th century	17 th century	18 th century
SMplg 1663:2	Fragment of vessel	93	×						
TMR 28660	Weight	97	×						
SMplg 1663:1	Fragment of vessel	92	×						
SM 3947	Tortoise or oval brooch	1		×					
SM 3943:6	Penannular brooch	2		×					
SM 3936	Penannular brooch	3		×					
SM 3943	String of beads	15		×					
SM 3943:1a	Round shield-shaped pendant	16		×					
SM 3943:1b	Round shield-shaped pendant	17		×					
SM 3943:1c	Round shield-shaped pendant	18		×					
SM 3945	Heart-shaped pendant	21		×					
SM 3931:1	Heart-shaped pendant	22		×					
SM 3946	Heart-shaped pendant	23		×					
SM 3943:5a	Pendant-horse	24		×					
SM 3943:5b	Pendant-horse	25		×					
SM 3943:5c	Comb-pendant	26		×					
SM 3943:5d	Pendant-small cross	27		×					
SM 3943:5e	Horseshoe pendant	28		×					
SM 3943:8	Cross-shaped pendant	29		×					
SM 3943:2	Bracelet	46		×					
SM 3943:3	Bracelet	47		×					
SM 3943:4	Chain spacer	33		×					
SM 3943:5f	Fragment of chain	34		×					
SM 3943:7	Fragment of knife	63		×					
TMR 29353	Textile fragment with the dagger SM 3943:7	51		×					
SM 4264	Chain holder with chains	32		×	×	×			

The Turaida Museum Reserve's number	Name	Catalogue number	Until the 12 th century	12 th –13 th century	14 th century	15 th century	16 th century	17 th century	18 th century
SM 4253	Fragment of tinkler	50		×	×	×	×		
SM 3948	Cowrie shells	49		×	×	×	×		
SM 3929	Rhombic pendant	30		×	×	×	×		
SM 4704	Arrowhead	79		×	×	×	×		
SM 4224	Arrowhead	80		×	×	×	×		
SM 3931:2	Bead, glass	48		×	×	×	×	×	
SM 4693	Fragment of chain	35		×	×	×	×	×	
SM 4242	Fragment of chain	36		×	×	×	×	×	
SM 4263	Fragment of chains	37		×	×	×	×	×	
SM 3926	Ringlet	38		×	×	×	×	×	
SM 3950	Ringlet	39		×	×	×	×	×	
SM 3922	Ringlet	40		×	×	×	×	×	
SM 3934	Ringlets	42		×	×	×	×	×	
SM 4239	Ice-spur	83		×	×	×	×	×	
TMR 29323	Ice-spur	84		×	×	×	×	×	
TMR 29351	Chain with a pendant	41		×	×	×	×	×	
SM 3937	Part of the belt	61		×	×	×	×	×	×
SM 3902	Piece of amber	95		×	×	×	×	×	×
TMR plg 9691	Fragment of a button or binding	58		×	×	×	×	×	×
SM 4246	Fragment of axe	98		×	×	×	×	×	×
TMRplg 9289	Binding	99		×	×	×	×	×	×
TMR 28954	Rod	102		×	×	×	×	×	×
TMRplg 9286	Tang	103		×	×	×	×	×	×
TMR 29350	Leather fragment with impression of a brooch TMR 28396	52			×	×			
TMRplg 10065	Fragment of key	104			×	×	×		
TMR 29324	Arrowhead	81			×	×	×		
TMR 28388:1	Fragment of horseshoe	85			×	×	×	×	

The Turaida Museum Reserve's number	Name	Catalogue number	Until the 12 th century	12 th –13 th century	14 th century	15 th century	16 th century	17 th century	18 th century
SM 4703	Fragment of knife	77			×	×	×		
TMR 28388	Curry-comb	86			×	×	×	×	×
TMR 28396	Annular brooch	8				×			
TMR 28394	Penannular brooch	5				×	×		
TMR 28395	Penannular brooch	6				×	×		
SM 3938:1	Round shield-shaped pendant	19				×	×		
SM 4251	Round shield-shaped pendant	20				×	×		
TMR 29322	Fragment of chisel	106				×	×		
SMplg 1461:3b	Sample of coffin board	87				×	×		
SM 3901	Buckle of the belt	59				×	×	×	
TMRplg 10066	Fragment of a decoration	105				×	×	×	
SM 4240	Fragment of knife	64				×	×	×	
SM 4244	Fragment of knife	65				×	×	×	
SM 4245	Fragment of knife	66				×	×	×	
TMR 28386	Fragment of knife	67				×	×	×	
TMR 28387	Fragment of knife	68				×	×	×	
SM 3825	Fragment of knife	69				×	×	×	
SM 4229	Fragment of knife	72				×	×	×	
SM 4228	Fragment of knife	73				×	×	×	
SM 4248	Fragment of knife	74				×	×	×	
SM 4349	Fragment of knife	78				×	×	×	
SM 4250	Fragment of knife	75				×	×	×	
SM 4247	Fragment of knife	76				×	×	×	
TMR 28660	Cross	96				×	×	×	×
TMR 28389	Buckle of the belt	60				×	×	×	×
TMRplg 9693	Fragment of vessel	94					×		
TMR 28393	Penannular brooch	7					×	×	

The Turaida Museum Reserve's number	Name	Catalogue number	Until the 12 th century	12 th –13 th century	14 th century	15 th century	16 th century	17 th century	18 th century
TMR 28388:2	Nail	100					×	×	×
TMR 28661	Nail	101					×	×	×
SM 3914	Penannular brooch	4						×	
SM 3941:1	Annular brooch	9						×	
SM 3939	Annular brooch	10						×	
SM 4265	Annular brooch	11						×	
SM 3940	Annular brooch	12						×	
SM 4252	Pendant, beaver's tooth	31						×	
SM 4241	Ringlet	43						×	
SM 4230	Ringlet	44						×	
SM 4226	Ringlet	45						×	
SM 4260	Fragment of knife	70						×	
SM 4255	Fragment of knife	71						×	
TMR 29320	Ball	82						×	
SM 3942	Heart-shaped brooch	14						×	×
SMplg 1658:1:2	Samples of the coffin's lid	88						×	×
SMplg 1622	Samples of the coffin's board	89						×	×
SMplg 4702:1-3	Nails, coffin	90						×	×
SM 4257	Nail, coffin	91						×	×
SM 3938:2	Fragment of button	55						×	×
SM 3912	Fragment of small button	56						×	×
SM 4256	Fragment of small button	57						×	×
SM 3935:2	Heart-shaped brooch	13						×	×
SM 3951	Decoration of clothes	54						×	×
SM 4695	Fragment of head covering	53						×	×
SM 3921	Pin	62						×	×
TMR 29321	Fragment of key	107							×

In chronological categories, the largest number of unearthed burials date to the period from the late 16th century to the mid-18th century. There are several reasons for this.

First, the present-day Vidzeme region at that time was the scene of almost constant warfare. Turaida, too, was affected by the events of the Livonian War (1558–1583), the Polish–Swedish War (1600–1629) and the Great Northern War (1700–1721) that triggered large-scale epidemics and raised the mortality rate.

Second, the 17th century was ushered in by a sharp decline in temperatures. Climate changes caused harvest failure that in turn resulted in mass famine throughout the Northern Europe. For the residents of Turaida especially devastating probably were the years 1601–1602 when, according to pastor Christian Kelch (1657–1710), around 50 000 inhabitants of the Duchy of Livonia lost their lives [29, 48]. The next massive disaster was the plague of 1710 that in Turaida took 465 lives, i.e. killed 76.3% of the parish population [4, 180–182]. In the 1730s, Riga and its environs were hit by a heavy smallpox epidemic. The pastor of Lēdurga–Turaida parish Philipp Wilhelm Hasse (1723–1739) described the year 1737 as follows: “Many diseases broke out both among the peasants and Germans; both in Riga and throughout the country. In towns particularly, there raged ‘the cold fever’”[21, 8]. Doctor Otto von Huhn (1764–1832) who was the first to begin vaccination against smallpox in the Baltic, based on the data offered by the metrics of the parishes of the Governorate of Livonia, had calculated that in the governorate at the end of the 18th century this disease took 1500–2500 lives annually [13]. Mortality was particularly high among infants below the age of three.

Third, victims of famine and plagues were buried on top of earlier burials, which had been turned up and disturbed. Thus, the 13th–15th century graves can no longer be fully identified. Archaeologist Daira Klepere, carrying out research in the northern section of the graveyard of the Turaida Church Hill in 1971, drew the following conclusion: “The graves were dug close to each other, often on top of each other. As a result, there are many disturbed burials and a large number of stray finds were obtained” [30].

Fourth, so far only about 10% of the cemetery area has been excavated. Excavations in the unexplored part may change current assumptions.

In Turaida Church four burials were found (Fig. 6). Three of the coffins were unearthed in the course of trial excavations conducted during the renovation of the church in 1968–1971 and one during the replacement of the wooden floor in the altar section in 2016. The orientation of the burials differed and all of them were lacking any grave goods. Among the finds there should be mentioned a small fragment of a headdress decorated with brocade lace from a 17th century woman’s burial. The burial was located in the altar section where only members of the German parish were buried. The grave had been dug under the floor that predates the church built in 1750 [32]. In order to identify the site of the foundations of the previous Turaida churches, in May 1972, an excavation area, denoted as area B was admeasured (Fig. 8). It stretched for approximately 15 m along the church’s southern wall, starting from its eastern corner [9]. During the fieldwork, there were unearthed 10 graves with burials (see burials Nos. 46–55), of which six could be researched only partially as they were located under the foundation of former churches or outside the admeasured area [31]. Grave goods were found in two graves: in burial No. 48 – an annular brooch (SM 4265) and in burial No. 50 – a coin with textile remains and a knife (catalogue No. 77, SM 4703). Numismatist Tatjana Berga identified the coin as an öre struck in 1723 during the reign of King Frederick I of Sweden (catalogue No. 64; SM 4700).

In 1971, archaeological excavations were carried out at the northern side of the church. Research was conducted in an area of 40 square metres, denoted as excavation area A (Fig. 7). It was the largest scale fieldwork carried out in the graveyard of the Turaida Church Hill to date. Burials were unearthed in five layers. Altogether 43 burials were uncovered, but more than one-third of them (14 burials) had been disturbed. Nevertheless, the finds did provide an insight into the burial traditions practiced by the 17th–18th century residents of Turaida. During the investigation it was found that burials were made in five layers. Having analysed the data acquired in the course of the research of the excavation area A, the supervisor of excavations Daira Klepere drew the conclusion: “The dead were buried in plank coffins with their heads towards W or SW. Their arms were bent in elbows and crossed over their stomach or stretched along the sides with their palms placed on their hips. Ornaments and tools were found in relatively few graves, the most common grave good is the shilling. Money was placed in garment pockets or in the coffin next to the dead person’s head, or tossed into the grave pit [30, 3].”

In the course of the archaeological excavations organised in 2017–2021, there were unearthed nine burials dated to the last phase of the use of the graveyard, i.e. the late 17th century and the first half of the 18th century. The supervisor of the excavations Egils Jemeljanovs writes in his report that the dead were buried stretched on their backs with their heads towards the west, according to the Christian tradition. The burials contained no grave goods. The nails found in the excavation areas indicate that the dead had been buried in plank coffins. In the turned-up soil there were found artefacts from disturbed earlier burials [27]. In order to learn more about the lifestyle, life expectancy and illnesses of the residents of Turaida, on behalf of the Turaida Museum Reserve, Guntis Gerhards, the head of the Bioarchaeology Department of the Institute of Latvian History, conducted the research of the acquired anthropological material, analysing the bones of nine skeletons.

Burials have also been found in non-consecrated ground outside the boundaries of the Church Hill graveyard. In May 1997, while carrying out digging works in the territory of Turaida Manor, workers came across a stray burial approximately 270 m to the north of the graveyard. The skeleton, which was damaged by the digging works, lay at the depth of 40–50 cm. No grave goods were found. Archaeologist Egils Jemeljanovs hypothetically assumes that the burial dates to the 18th century or an earlier period. Anthropological research of the find was conducted by Guntis Gerhards. He estimates that the person buried in the grave was an approximately 30 years old and 174 cm tall male with asymmetrical collar bones, the difference in the length of which makes almost 2 cm [24, 39–40]. Probably this was one of the reasons why the man was buried outside the graveyard. According to Latvian folk beliefs, an excessive number of fingers or toes, a hunched back, bowed legs and similar bodily anomalies were signs of a devil, and thus crippled persons were avoided [46, 297].

On the same site, bones not belonging to the above-described skeleton were found, which suggests the presence of at least one more earlier disturbed stray burial [24, 39–40]. The acquired anthropological data provide an insight only into some of the 17th century burials on Turaida Church Hill, therefore they cannot serve as a base for general conclusions.

Description of artefacts

From the 107 catalogued artefacts found in the graveyard and church of the Turaida Church Hill, the largest group is constituted by ornaments and other accessories of clothing. The situation is similar with other archaeologically researched medieval and Modern Period settlements and cemeteries in the territory of Latvia [37 and 35]. The most common item among the grave goods found in Turaida Church Hill graveyard is a knife. Altogether 16 knives have been unearthed, most of them preserved fragmentarily. Brooch finds (14) testify to the diversity of this ornament in the Middle Ages and in the 16th–18th centuries. They indicate that the residents of Turaida Castle and its vicinity wore penannular brooches (6), tortoise brooches, also known as oval brooches (1) and annular brooches (5) as well as heart-shaped brooches (2), which came into fashion in the 17th century. The placement of the brooches in the grave allows assuming that they served as shirt fasteners while the larger penannular brooches were used to fasten outdoor clothes. In the course of research, 12 separate pendants and three shield-shaped silver pendants attached to a necklace were found. Of these, nine were part of the grave goods of a 13th century Liv woman (burial No. 45) and three belonged to three different 16th–17th century burials (Nos. 25, 24, and 36). The other three pendants (SM 3945; SM 3946 and SM 3929) were obtained as stray finds. Of the chain ornaments typical for the Livs in the 12th–13th centuries, only fragments have been found.

The largest part of the archaeological items has been obtained as stray finds. Only 21 of the 68 unearthed burials contained grave goods and altogether there were found 31 artefacts, 16 coins (of these seven were stacked in a pile next to the head of the person in burial No. 24), three textile fragments, one leather fragment, coffin nails, and remains of decomposed coffin planks. Grave goods were found in 30% of burials. These data cannot be used to draw conclusions as thirty of the examined burials had been disturbed and other six were impossible to be researched thoroughly. However, the artefacts acquired on the Church Hill present important pieces of evidence about the history, clothing, and burial traditions of the residents of Turaida Castle and the district.

Ornaments

Production of ornaments. In the pre-Christian period, the Liv ornament-makers of Turaida had developed skills to the standards of that time. Archaeological finds on Turaida Hillfort and in the environs bear evidence that in the 11th–12th centuries ornaments were made from alloys of silver, copper, bronze, tin, and other materials. The Turaida Livs were also familiar with silvering and in-laying technologies – embedding of a different metal into the basic material (Fig. 10).

After the introduction of Christianity and the destruction of the Turaida Livs' wooden castle in the early 13th century, the new owners of the place who lived in a stone castle, did not need a jeweller. In several sections of the hillfort, remains of a medieval smithy have been archaeologically located [50, 24–27 and 16, 128], but no evidence of any jeweller's activity has been found to date. It means that the production of ornaments moved from the fort, which earlier had served as the local crafts centre, to the neighbouring villages where not infrequently the jewelers' functions were fulfilled by the local blacksmiths. For some time, the ornaments produced in the 12th–13th

centuries continued to be worn and the accumulated craft traditions persisted, but on the local level this craft did not develop any further. Furthermore, after falling under the German lordship, the Livs lost the opportunities of importing non-ferrous metals and silver needed for making the ornaments, and thus the earlier produced ornaments were repeatedly recycled to make new ornaments in line with the new fashion trends (SM 4251). Not infrequently, coins were used as ornaments, fastened to necklaces as pendants (SM 4259 etc.).

In the Middle Ages, most jewellers were concentrated in Riga and other large centres of habitation. Around the 14th century, they started forming professional corporations, the guilds. At that time, the craft guilds of Riga were pronouncedly German and unwilling to accept autochthonous artisans. The non-German jewellers who did not have citizens' rights, i.e. the so-called *Bānhase* practiced their craft in secrecy and sold their produce at a lower price. Around the 15th century, as crafts and trade relations developed, the countryside saw an increasing influx of the professional jewellers' produce. Examining the phenomenon of the enduring use of penannular brooches in the territory of Latvia and Estonia, archaeologist Armands Vijups notes that the 15th–17th century silver brooches, judging by their finish and style, should be placed in the category of the produce of professional members of crafts guilds [55, 52]. Yet only a few peasants could afford buying city-made jewellery. A 15th century annular brooch (TMR 28396) found in the Church Hill graveyard seems to be the produce of a local artisan. In contrast, the quality and diversity of 17th–18th century ornaments testify to the work of a professional jeweller and the development of this craft after the medieval stagnation. The careful execution of the bow and pin of a 17th century annular brooch (SM 4265) and heart-shaped brooches (SM 3935:2 and SM 3942) indicates that these ornaments presumably were made by a jeweller, probably a member of a craft. There were jewellers' workshops also in the centres of some castle districts. Among the names of farmsteads in the environs of Riga mentioned in the documents of the audit of farms in the province of Livonia in the 17th century, some indicate the presence of such workshops: Rothkohl (Jeweller's) farmstead in Ropaži (Rodenpois) castle district, Roth (Ornament's) farmstead in Aplokciems (Ablock zeem) in Riga castle district and Selting (Gold) farmstead in Stopiņi (Stopenhof) in Salaspils (Holme) castle district. Of these place names, Rothkohl, in the modern Latvian Rotkāļi, in Ropaži, has survived [53, LXIII, LXIV, 118].

Penannular brooches (6 pcs) constitute 42.8 % of the 14 brooches found on Turaida Church Hill. The oldest of them, a penannular brooch with polyhedral terminals and a rhombic in cross-section bow (SM 3943:6), was found in the grave of a 13th century Liv woman (burial No. 45) together with other relatively rich ornaments. This was the dominating type of penannular brooches in the Liv-inhabited area in the Gauja River basin in the pre-Christian period; it constitutes one-third of all penannular brooches found in the 11th–12th century barrow cemeteries there [48, 118]. This type was relatively broadly spread also in the 13th–15th centuries. Typologically close to the brooch found on the Church Hill is also the penannular brooch with polyhedral terminals acquired as a stray find nearby – in Anna Hill medieval cemetery in Krimulda (~10 km from Turaida) (Fig. 11).

A disturbed grave (burial No. 42) on Turaida Church Hill contained a penannular brooch (SM 3936) with a torseutic bow and animal-head terminals raised above it. Ornaments of this type were particularly broadly spread in the areas inhabited by the Semigallians and Couronians in the 12th–13th centuries [35, 216 and table 58: 19:20], and were also used in the lands inhabited by the Gauja basin Livs, especially in their central part: in Turaida, Satesele, and Krimulda. The specimen found on Turaida Church Hill is dated to the 13th century and falls into the intermediary phase between the splendid 12th century penannular brooches with animal-head terminals and the medieval forms of penannular brooches with lily terminals.

The other four penannular brooches were found in turned-up soil in the graveyard. Three of them are of medium size (bow diameter: 2.5–5.0 cm) with flattened terminals, which are raised above the bow. In the 15th–17th centuries, such brooches were worn throughout the eastern part of the Baltic [55, 88–89; 97–100]. One of the brooches found on Turaida Church Hill (TMR 28395) has a flattened, quadrangular in cross-section bow, decorated with slanting notches and a flattened pin with a broad foot, but the other one (TMR 28393) has a round in cross-section bow and a broadened foot of the pin, while the third one (TMR 28394) has a toreutic bow and a pin of even width, without broadening of the foot. According to the classification elaborated by archaeologist Armands Vijups [55, 119–120], such brooches fall into the chronological boundaries of the 14th/15th –16th centuries. The penannular brooch (SM 3914) with disc-shaped terminals and round in cross-section bow, decorated with notches could be dated to a later period, about the 17th century [55, 146–148].

The tortoise/oval brooch (SM 3947) testifies to the presence of a disturbed grave of a 13th century Liv woman. This brooch has been analysed by archaeologist Roberts Spīrgis in his paper “Tortoise Brooches in the Lower Reaches of the Gauja in the 12th–13th Centuries”, which according to a classification elaborated by the author, places it among the 5a type, 4th sub-version, tortoise brooches with palmette-shaped decoration. It is the most broadly represented type of tortoise brooches made by the local jewellers in the lands of the Gauja basin Livs in the 12th–13th centuries [43, 17–18; 26–28]. Similar brooches have also been found during the archaeological research of Satesele Hillfort and Turaida Castle (TMR 15822; see Fig. 12) and in many other archaeological sites associated with the Gauja basin Livs. Tortoise brooches in the lower reaches of the Gauja are made of bronze, in double-sided clay molds.

Annular brooches were among the most used ornaments in the 13th–18th centuries. Five annular brooches have been found on the Church Hill, which constitute 35.7% of all brooch finds in the graveyard. Two of them have been found in graves. The annular brooch with a toothed bow (SM 3941:1), found in burial No. 16 together with two coins (minted in 1663 and 1664), can be dated with greatest reliability. A narrowing on one side of the bow seems to be due to the jeweller's mistake. The brooch (SM 4265) with a spiral-shaped ornamentation imitating toreutic decoration found in burial No. 48 also dates to the 17th century. Two other annular brooches (SM 3940 and SM 3939) found in the turned-up soil in the graveyard also have come from disturbed 16th–17th century burials.

The largest in diameter (6 cm) annular brooch (TMR 28396) made of a bronze sheet with four triangular protrusions on the outer side of the bow dates to the 14th–15th centuries. Its bow is divided into four sections by a pattern of cut lines and impressed quadrangles. The middle part of the brooch features a bubble-shaped ornamentation. Annular brooches with angular protrusions are more common to Kurzeme and Zemgale regions, where such brooches have been found in Zviedri burial field in Pūre (Tukums Museum, 270), Dobeļe medieval cemetery (VI 234:799; 488; 290; 1223; 846) and Darvdedži burial field in Jūrkalne (A 9198: 10) among other places. In the territory of Vidzeme region, several such brooches have been found in Mārtiņšala (Holme) medieval cemetery in Salaspils (burials Nos. 38, 81 and 1303: VI 122:14; 96; 1630) [37, 128–129]. The latter specimens present a closer resemblance to the brooch from Turaida Church Hill.

Heart-shaped brooches came into use in the territory of Latvia in the 17th century, i.e. almost a hundred years after burials were discontinued in the graveyard of the Church Hill. This could be one of the reasons why the number of such finds is relatively small: only two specimens. According to the classification elaborated by Zigrīda Apala, the heart-shaped brooches from Turaida Church Hill belong to type II, a characteristic feature of which is an elevated upper rim, slightly broadened towards the sides. Z. Apala dates such brooches to the middle and second half of the 17th century [1, 260]. The two Turaida Church Hill brooches were found in burials. The most splendidly ornamented of the two (SM 3935:2) was located next to the neck of the woman buried in burial No. 15, together with a Livonian shilling (SM 3935:3) struck in 1652 during the reign of Queen Christina of Sweden. The other heart-shaped brooch (SM 3942) was the only grave good in burial No. 44.

A necklace (SM 3943:1) is found only in one burial (No. 45), which dates to the 13th century. It consists of eight bronze tinklers and multicoloured glass beads. In the front it has three round shield-shaped silver pendants attached to it. Necklaces of glass beads, tinklers, and cowrie shells were among the most broadly used ornaments among the Gauja basin Livs in the 12th–13th centuries and remained popular also in the Middle Ages.

Fragments of several other necklaces and breast ornaments have also been found in the graveyard: three cowrie shells with holes in them (SM 3948), a bronze tinkler (SM 4253), several pendants and a blue green glass bead (SM 3931:2), which was discovered in a 17th century burial (No. 24), as well as pendants and chain fragments obtained as stray finds. The chronological framework of their use covers the 12th–17th centuries. For example, during the excavations in 1976, glass beads and bell necklaces, shells, tin and lead ornaments were found in several 16th century burials in the Baukalns cemetery in Straupe [2, 7–8].

Chain ornaments are mainly represented among the graveyard finds by separate fragments. For the most part, these are chains twisted from rings of various sizes made from a round bronze wire. Both separate chain fragments as well as chains attached to pendants and chain-holders have been found. The largest part of chain finds are twisted from double rings, i.e. belong to the category of the so-called double-chains (SM 4242; SM 4263; SM 4264 etc.). Chains plaited in a tube shape from fine strands of bronze wire have also been found (SM 4264). An early 13th century pendant ornament contains chains made of bars (SM 3943:5): it consists of several bronze bars, which are twisted together and have a loop and a flat bronze spiral twisted around an iron bar. A peculiar artefact is a fragment of two chains made of three strands of bronze wire twisted together and in the middle part fastened together by a spiral-shaped winding of flat bronze wire, acquired as a stray find (SM 4693:6). The function of this item is unclear. In the 12th–13th centuries, the Livs used similar spiral-shaped windings to fasten daggers and other accessories to the belt (Salaspils Laukskola, burials No. 7; 94; 120 and other sites) [58].

The only chain-holder found in the graveyard of the Church Hill (SM 4264) no longer served its original function at the time of the burial and likely was used as a pendant. According to the classification elaborated by Roberts Spīrgis, the chain-holder belongs to type 4 a/c. This was the most common type of chain-holders among the Gauja basin Livs and almost a half of the chain-holders found there fall into this category. Analogous chain-holders have been found in the archaeological sites of the Daugava basin Livs: burials No. 23 and 25 in Kābeli burial ground in Ikšķile, burial No. 129 in Rauši burial ground on Dole Island, burial No. 430 in Ikšķile cemetery as well as in Mārtiņsala [41, 135–154].

The chain spacer (SM 3943:4) with projecting loops for fastening of chains, according to Roberts Spīrgis' classification, belongs to imported ornaments. Such chain spacers were typical for 12th–13th century Estonian breast chain ornaments that were used both in mainland Estonia and on Saaremaa Island, where one chain ornament could contain up to six such spacers. Individual specimens of such chain spacers have also been found in Swedish Lapland (1 item), mainland Finland (8), the Åland Islands (1), Gotland (1), on the south-eastern shore of Lake Ladoga (1) and in St. Petersburg region in Russia (1) [42, 232–233]. In the territory of Latvia such chain spacers have been found only in the lower reaches of the Daugava (9 specimens) and near the Gauja, where such items have been acquired in the territory of the present day Cēsis Railway Station (3) and the pre-historical burial sites Ainava in Kārļi (3) and Čiekuri in Bīriņi (4) plus the catalogued specimen found in the medieval graveyard of the Turaida Church Hill medieval graveyard.

Pendants, an important part of the ornament sets worn by women and children in the pre-Christian period, maintained their popularity also in the Middle Ages and the Modern Period. According to archaeologist Vitolds Muižnieks, in the researched 14th–15th century cemeteries in the territory of Latvia, more than 1600 pendants of various types have been found [37, 132]. In the graveyard of the Turaida Church Hill, too, they constitute one of the largest groups of finds (15 specimens) accounting for approximately 15% of all archaeologically obtained artefacts.

Five round pendants, three of which are made of silver and two of bronze, belong to the category of late shield-shaped pendants. The name "shield-shaped" was adopted by the Scandinavian researchers and describe the shape of the pendant [59, 147]. This type of pendants also came from the Scandinavian culture. In the second half of the 9th century, such pendants began to appear in Gnyozdovo at the Dnieper and in other Scandinavian barrows in the Slavic territory [63], and around the 11th century they spread also to the areas inhabited by the Livs, Vends, and Couronians [59]. The shield-shaped pendants made in the territory of Latvia have in common the shape and the ornamental symbolics associated with the cult of the sun and other celestial bodies. Yet the layout of the ornamentation on the disk differs. Usually such pendants are made of a disc of thin silver or bronze sheet and have a bubble-shaped projection in the middle.

Three of the silver pendants found on Turaida Church Hill were part of the necklace (SM 3943:1) of the woman buried in grave No. 45 and date to the early 13th century. The surface of all three pendants features a carved pattern of triangles and sun-signs, which divide the disc into four sections. The diameter of the pendants is 5.0 cm, which corresponds to the average size of shield-shaped pendants found in other Livs' archaeological sites [59, 144–146]. The bronze pendant acquired as a stray find (SM 4251) not only is made of a different material, but also has a different layout of ornamentation and a more perfunctory fastening. In the centre of the disc there is a group of bubbles encircled by dots arranged around the rim. Two suspension loops indicate that the ornament had been transfigured at least once and was probably worn in about the 15th–16th centuries, which is the latest chronological boundary of the use of shield-shaped pendants [59]. The shield-shaped bronze pendant (SM 3938:1) found on the chest of the woman buried in grave No. 36 displays a higher quality of craftsmanship and is decorated with four groups of sun-signs arranged in a rhombic pattern between the bubbles.

Three open-work pendants with figural ornamentation in the centre are typical for the Liv culture in the 12th–13th centuries. One of them – a heart-shaped pendant (SM 3945) acquired as a stray find, has the middle part made in the shape of a palmette. The bronze pendant (SM 3931:1), which was found in burial No. 24 together with a glass bead (SM 3931:2) and mid-17th century coins, is similar. The latter burial has been researched partially [31; 30], thus, its dating is very relative because such beads, same as such pendants, were in use throughout the Middle Ages. The third open-work pendant (SM 3946) found in the Church Hill graveyard is decorated with a stylised bird's figurine in the centre. The sizes of the pendants (~2.0 × 3.0 cm) and their ornamentation is rather similar to that of 12th–13th century open-work pendants found in other sites of the Gauja and Daugava basin Livs. The decoration of the Livs' artefacts with animal and plant symbols is associated with the impact of the Scandinavian culture and the latter decoration not infrequently also with that of Christianity [44, 76–77] on the local jewellers' produce. Open-work pendants of such type are usually found attached to necklaces in women's burials [48, and 38, 136–137].

In the burial of the 13th-century Liv woman (burial No. 45) the chest ornament includes five pendants: two horses with hanging holes at the legs (SM 3943: 5a and SM 3943: 5b), a cross with a wide middle part (SM 3943: 5d), an openwork cross (SM 3943:8) and a comb (SM 3943:5c). Similar pendants in the form of a horse were found in other ancient Liv places of the Gauja and Daugava – in the Turaida Castle (TMR 18559), in the cemetery of the Salaspils Laukskola cemetery near the boy's burial ground and elsewhere. Archaeologist Anna Zariņa has found out that such pendants were common in the 12th–14th centuries in the north-eastern part of modern Russia and in the territory of Latvia [58, 271].

A pendant made of a perforated animal tooth was also found in the graveyard (SM 4252). In the pre-Christian period, ornaments associated with an animal cult, were spread throughout the territory of present-day Latvia. Animal teeth pendants continued to be worn also in the Middle Ages, especially in the Liv-inhabited areas in the present-day Vidzeme region. The pendant from the Church Hill was found in the soil turned up from burial No. 25 together with a Livonian shilling struck in 1657 (SM 4254). However, this 17th century coin is not a reliable base for the dating either of burial No. 25 or the pendant.

Finger-rings usually constitute a relatively large group of finds in medieval burials in the territory of Latvia. As of the second half of the 14th century, band-shaped rings appear in burials and in the 16th–17th centuries they became the dominating type of finger-rings [37, 156]. Three band-shaped bronze finger-rings have been found in the turned-up soil in the graveyard of the Church Hill. Since burials have been made in several layers, it can be assumed that these rings came from disturbed 16th–17th century graves. One of the rings (SM 4230) has a closed bow, another one (SM 4241) is open and has narrowed terminals, but the bow of the third ring (SM 4226) is broken. A silver ring (SM 3926) with open terminals found in burial No. 6 in excavation area A can also be placed in this category. One side of its loop is decorated with a carved pattern of slanting lines. The ring was probably used as a finger-ring as it was found on the left side of its wearer's chest opposite his elbow. The dead person's arms were crossed on his chest, which means that the ring had been on a finger of his right hand. The diameter of the item (1.8 × 1.9 cm) also matches that of a ring.

Bracelets were among the most popular 11th–13th century ornaments among the Gauja basin Livs. A typical Turaida Liv ornament was the ribbon-like bracelet with a decorated bow, which sometimes was broadened in the middle part. In the cultural layer of the Turaida stone castle such bracelets were no longer found [17, 7 and table

2]. They are missing also among the 14th–17th century artefacts from the medieval graveyard of the Church Hill. On the other hand, two richly decorated silver bracelets (SM 3943:2:3) have been found as part of 13th century woman's grave goods (burial No. 45). The ornamentation of the two bracelets differs. On their bows there are carved sun-signs, punctuated triangles and belts of slanting lines typical for 13th–14th century bracelets in the eastern part of Latvia [37, Fig. 99].

Clothing accessories, textile and leather fragments

Clothing in the 13th–17th centuries. The textile fragments and ornaments acquired in the graveyard of the Church Hill during the archaeological research do not provide a sufficient base to reconstruct the clothing of the residents of Turaida district during the Middle Ages and the Modern Period. Basically, the clothes worn by the residents of Turaida were similar to those of other rural residents in Livonia, yet the local nuances of their clothing still remain unknown to researchers. The research of the archaeologically acquired textiles testifies that the pre-Christian period traditions of the production, decoration, and finish of clothes continued to be practiced in the late Middle Ages (13th–15th centuries) [60, 100 and Fig. V]. The clothing of the autochthonous ethnicities of Livonia differed both from the fashion style dominating among the elite and the peasant outfit elsewhere in Europe. At the turn of the 17th century, changes occurred in the clothing of the Livonian rural residents that were related to the influx of the produce of urban artisans into the countryside [55]. Women's outfit basically continued to consist of the same set of garments. An innovation was the skirt with sewn bodice, like the one shown in the earliest illustrations of the Livonian peasants [47, a fragment depicting peasants]. The outfit was supplemented with an apron, which earlier had been worn very rarely in the territory of the present-day Vidzeme region – the evidence of the apron has been archaeologically found only in two 12th century Liv women burials – in Čiekuri cemetery in Biriņi [48, Taf. XV] and in burial No. 535 in Laukskola cemetery in Salaspils [57, 226]. Men's outfit in the present-day Vidzeme region, as evidenced by a drawing from 1612 [46], did not undergo substantial changes, compared to the pre-Christian period. An important element for the research of grave goods is the knife and sack-shaped purse attached to the belt as shown in the drawing.

Textile fragments. The evidence related to clothing found during the archaeological research of the graveyard of the Turaida Church Hill consists of two small textile fragments and several fragments of garment decoration. The oldest of these artefacts is the fragment of a woollen shawl (SM 3943:7) found in a 13th century woman's grave (No. 45) together with the remains of the blade of a small iron dagger. In a 17th century woman's burial (exploratory trench), a fragment of a headdress decorated with brocade lace (SM 3951) was found. The grave was located in the church next to the altar where only nobles, manor stewards and artisans who were members of the German parish were buried. The research of the textile fragments was carried out by Irita Žeiere, expert from the National History Museum of Latvia.

Two fragments of leather items have been found together with the artefacts that they had been attached to. One of them is a fragment of the scabbard of the dagger (SM 3943:7) found in the 13th century woman's grave. The other one came from a disturbed 15th century grave and was attached to an annular bronze brooch (TMR 28396).

In the 13th–15th centuries, garments were mainly fastened by brooches. According to Vitolds Muižnieks' research findings, tinklers, too, served both as decoration and as buttons, and thus, in burials they are found as single items, more seldom two or three pieces in a grave [37]. In the graveyard of the Church Hill only one fragmentary tinkler was found (SM 4253): it was cast of thin bronze sheet, has one slit and was acquired as a stray find. The dating, original size and function of the artefact remain unclear.

Most of the burials in the churchyard are dated to the 17th century when the autochthonous population already started to use buttons. In the graveyard of the Church Hill the upper parts of three buttons (SM 3938:2; SM 3912 and SM 4256) made of thin bronze sheet have been found.

Belt buckles have been acquired in the graveyard of the Church Hill as stray finds in the turned-up soil, thus their dating to a concrete period is impossible. Their number is small: three buckles, each of a different type. One of them is a triangular belt buckle with a rounded bow of the frontal part (TMR 28389). Similar buckles made of iron were in use in the territory of present-day Latvia up to the 18th century. A lyre-shaped bronze buckle (SM 3901), in terms of its shape, ranks among the belt buckles, which were broadly used in the territory of present-day Latvia in the 15th–16th centuries. The oval bronze ring (SM 3937), which was found without a buckle-pin and which I list among belt buckles with some reservation, had universal application during the Middle Ages. Such ring could be used both as a belt spreader, a buckle or a brooch [37, 124]. A bronze binding of semi-circular shape with a hole in the middle (TMRplg 9691) could have been used as a decoration of a belt or a garment.

The iron pin (SM 3921) and sewing needle (SM 4238) which were acquired as stray finds, are also associated with clothing. Most probably, they landed in the graveyard soil from disturbed burials. Sewing needles were placed in women's graves both in pre-Christian and medieval periods as women's tools or based on a particular belief of that time. Thus, for example, in the 734 graves researched in Dobele medieval cemetery in 1980–1981, 35 sewing-needles were altogether found [7, 75]. The sewing needle from the Church Hill is made of iron wire and likely is not older than the 14th century: before that, needles were mostly cut from a tin plate and then hammered into the required shape. It was only in the 14th century that they began to be made from iron wire [28, 347 and 12, 3].

Tools

The exact location, where a fragment of a scythe was found, is not known, which fact does not allow establishing whether it qualifies as a grave good or a stray find, which had got lost in the graveyard soil by accident. According to V. Muižnieks, the tradition of placing sickles, scythes, and shears in the grave was gradually discontinued in the territory of present-day Latvia starting from the 13th century, and in the 14th century burials such items are no longer found [37, 158–159].

Knives constitute the most broadly represented group of finds. Altogether 16 knives have been found in the graveyard of the Turaida Church Hill. Most of them have been acquired as stray finds that originally came from disturbed burials or were lost in the territory of the graveyard. Only five knives are associated

with concrete burials. The oldest of these was found in the grave of a 13th century Liv woman (burial No. 45). The knife had been placed in a leather sheath attached to a pendant ornament. In burial No. 20 a knife was found lying between the legs of a man, above his knees. It means that the knife had been attached to his belt or placed in his pocket. The knife found in burial No. 25 was placed next to the head of the male buried there, but in burial No. 31 – next to the right hand of a male. The last two finds may have been related to a specific funerary ritual [37, 162].

A triangular piece of an axe blade (SM 4246) is not related to burials and is catalogued as an artefact found in the territory of the graveyard of the Turaida Church Hill.

Harness and weapons

Harness is rarely found in the medieval and Modern Period burials in Latvia [37, 247, 170]. In the territory of the graveyard of the Church Hill there have been found two ice-spurs (SM4239 and TMR 29323), a horse-comb (TMR 28388:1), and a fragment of a horseshoe (TMR 28662), yet these artefacts should be regarded as lost or found in construction debris brought from the Turaida Castle. Moreover, the fragment of the horseshoe was found in an excavation area not directly associated with the graveyard's territory. Horse-combs, in their turn, are common items in settlements and so far have not been found as grave goods in the researched medieval cemeteries in the territory of Latvia [37, 170–171].

Arrowheads (TMR 29324, SM 4224 and SM 2704), acquired as stray finds are also probably unrelated to burials and landed in the graveyard's territory from the adjacent stone castle and its environs. Moreover, they are seldom found as grave goods in medieval burials. Among the medieval and Modern Period cemeteries such items have been found only in the 16th century graves of a man and a boy in Dobeļi cemetery and in a 15th–16th century male burial in Riga Cathedral graveyard. Vitolds Muižnieks assumes that these items may have landed in the graveyard's territory by accident, together with turned-up soil. The Dobeļi and Riga Cathedral cemeteries, same as the Church Hill, were located in the proximity of medieval castles [37, 179].

The catalogue contains also a small (diam. 1.7 cm) musket ball (TMR 29320) found on the Church Hill. It got there from the ruins of Turaida Castle.

Remains of coffin planks and nails

In the researched cemeteries in the territory of Latvia, little evidence is found about the coffins used to bury the dead. Only 13% of the unearthed burials contain coffin remains [37, 81–82]. The situation was similar in the archaeological research of Turaida Church and churchyard. During the renovation works in the church in 1968–1971, several burials containing partially preserved trapezoidal wooden coffins were unearthed. In the researched territory of the graveyard, too, both in excavation area A and B, seven graves contained remains of coffin planks and in seven other graves nails were found [31 and 30]. The latter, however, mostly were found in excavation area B, which stretched along the southern wall of the church. Hence, it is not known with certainty whether these are construction nails or coffin nails. Eleven nails (TMRplg 9097-9107) were found in the soil

turned up during the 2017 excavations. Likely, these are coffin nails as six burials were unearthed in the researched area [26]. The catalogue includes four nails (burials Nos. 6, SM 4257 and 47, SM 4702:1–3), which have been found together with remains of coffin planks. Of the fragments of decomposed wooden coffins, those with impressions of coins tossed into the grave have been catalogued (SMplg 1658:1–2; SMplg 1622), as well as a sample of a coffin lid made of a coniferous tree (SMplg 1461:3b). Dr. biol. Māris Zunde, head of the Dendrochronology Laboratory of the Institute of Latvian History of the University of Latvia, conducted the research of timber samples collected from the coffin planks and the findings of his research have been presented in this publication.

Pottery

Several fragments of ceramic vessels have been acquired as stray finds in the turned-up soil. Although occasionally earthenware vessels placed in the grave are found in medieval and Modern Period burials [37, 173], the ceramic finds of the Turaida Church Hill, judging by the location of the sherds, most likely do not qualify as grave goods. The catalogue included two sherds of handmade pottery that were dated by the researcher of the ancient ceramics Baiba Dumpe. One of them – a sherd of the scratched pottery (SMplg 1663:2) refers to the Bronze Age (1500 B.C. – 1 A.D.). The other one (SMplg 1663:1) is typical for the Iron Age (1st–12th centuries). The sherd of the stoneware (SM 9692), as indicated by analogous finds, has come from a cylindrical jug made in Siegburg, known as Siegburger Scnelle (Fig. 18) [64]. During the investigation of the Turaida Castle, several dozen sherds of proto- and near-stoneware Siegburg jugs as well as approximately fifty fragments of 15th–16th century vessels [39, 78–80] have been found, the find of the Church Hill among them.

Translated by Eva Eihmane

KAPU APRAKSTI DESCRIPTIONS OF THE GRAVES

APBEDĪJUMI BAZNĪCĀ

Turaidas baznīcas telpā restaurācijas darbu laikā no 1968. gada līdz 1971. gadam tika atsegti apbedījumi. Lai veiktu to arheoloģisko izpēti, toreizējā Siguldas novadpētniecības muzeja (tagad Turaidas muzejrezervāts) darbinieki tos attīrija un, paplašinot siltumtrases kanālu, veica piecus pārbaudes izrakumus. Izpētes darbus organizēja, vadīja un kapu aprakstus sastādīja Siguldas novadpētniecības muzeja speciāliste Maija Kreišmane, konsultēja arheologs Roberts Malvess un Daira Klepere. Apbedījumu vietas fiksēja un iezīmēja plānā arhitekts Vilis Druģis. Fotografēja Uldis Tabaks [4]. Ainas Lubgānes kapu zīmējumi.

BURIALS INSIDE THE CHURCH

In the Turaida Church, during the renovation works of 1968–1971, burials were uncovered. In order to carry out their archaeological research, the staff of the Sigulda Museum of Local History (now the Turaida Museum Reserve) cleaned them and while expanding the heating route, carried out five test trenches. The research works were organised, managed, and descriptions of the graves were made by Maija Kreišmane, specialist of the Sigulda Museum of Local History, the consulting archaeologists were Roberts Malvess and Daira Klepere. The burial sites were registered and marked by the architect Vilis Druģis. Photographed by Uldis Tabaks [4]. Drawings of graves by Aina Lubgāne.

I pārbaudes rakums

1968. gada 4. oktobrī zem baznīcas grīdas atsedza apbedījumu. Tas bija ierakts kādā no pirms 1750. gada celtajām baznīcām, caurlaužot kādas vēl vecākas celtnes atliekas. Apbedījums orientēts ar galvu uz Z. Attālums no ziemeļu sienas līdz pakausim 155 cm.

Mirušais guldiņs koka zārkā uz muguras, rokas uz gūžas kauliem. Skeleta garums no pakausa līdz potītei 160 cm, no pakausa līdz augšstilba augšdaļai 90 cm.

Saglabājušies blondi mati, pie tiem auduma atliekas ar brokāta rotājumu no tievas spirālveidā satītas metāla (brokāta) stieplītes. Skeleta dzīlums zem grīdas 128 cm. Virs tā 57 cm dzīlumā 5–7 cm bieza kalķu kārta. Kapa bedrē no galvas līdz pleciem caurlauzta ķieģeļu mūra atliekas. Pie baznīcas sienas, iepreti galvai 44 cm plats un 90 cm augsts koka krustiņš. Tā koordinātas: 554 cm no rietumu sienas uz A; 211 cm virs pēdējās (jaunākās) grīdas līmeņa [4, 3].

Kapa piedevu nebija.

I test trench

On 4 October 1968, a burial was uncovered beneath the church floor. It had been dug down under one of the churches built before 1750, penetrating the remains of an older building.

The dead was buried with the head towards the north. The distance from the northern wall to the back of the head was 155 cm. The dead had been laid in a supine position in a wooden coffin, with the arms over the hip bones. Skeletal length from the back of the head to the ankle – 160 cm, from the back of the head to the top part of the thigh – 90 cm.

Blond hair was preserved, with remnants of a cloth with a brocade decoration from a thin spiral-shaped metal (brocade) wire. The depth of the skeleton below the floor – 128 cm. Above it, at the depth of 57 cm, there was a 5–7 cm thick lime layer. The grave contains remains of a demolished brick wall from the head to the shoulders of the dead. At the church wall, against the head there was a 44 cm wide and a 90 cm high wooden cross. Its coordinates: 554 cm to the east from the western wall; 211 cm above the last (latest) floor level [4, 3].

There were no grave goods.

IV pārbaudes rakums

1969. gada septembrī–novembrī, rokot siltumtrases kanālu, gandrīz paralēli tagadējās baznīcas ziemeļu un dienvidu sienai atsedza kādas par 1750. gadu senākas celtnes laukakmeņu pamatus. Tās būvniecības laikā kapsēta jau pastāvējusi, jo zem atsegtajiem pamatiem visas siltumtrases garumā tika konstatēta ar kauliem sajauktas kapsētas zeme [4, 5].

Baznīcas telpas rietumu daļā pie dienvidu sienas konstatēja no laukakmeņu rindas izveltu akmeni, kas traucējis šeit ieraktam apbedījumam.

Mirušais guldiņs koka zārkā uz muguras, orientēts ar galvu uz D. Rokas atrodas uz gūžas kauliem. No zārka sa- glabājušās tikai satrunējušas koka daļas. Skeleta garums no galvas līdz ceļgaliem 126 cm. Tālāk kājas daļēji nopostītas.

Kapa piedevu nebija [3].

IV test trench

In September–November 1969, while digging the heating route, almost parallel to the northern and southern walls of the present church, the stone foundations of a building older than from the 1750s were exposed. At the time of its construction, the graveyard had already existed, since, along the entire heating route, under the exposed foundations, graveyard soil mixed with bones was found [4, 5].

In the western part of the church room, by the southern wall, a stone was rolled out of a row of stones, since it had disturbed the burial. The dead had been laid in a supine position in a wooden coffin, with the head to the south. The hands were placed on the hip bones. Only decomposed wooden fragments of the coffin were preserved. Skeletal length from the head to the knees – 126 cm. The legs were partially destroyed.

There were no grave goods [3].

V pārbaudes rakums

1971. gada oktobrī baznīcas iekštelpā starpsolu ejā atsedza 334×183 cm lielu laukumu. Austrumu pusē tas robežojās ar altāra paaugstinājumu, rietumu pusē – ar otro siju, skaitot no altāra daļas uz izejas pusi.

Izpētes laikā zem būvgružu slāņa konstatēja tumšu kapsētas zemi, kas pārjauktā ar kauliem, oglītēm, kieģēļu, flīžu

un citu celtniecības materiālu fragmentiem. 110 cm dziļumā parādījās apbedījumi. Kapsētas zeme turpinājās līdz 180 cm dziļumam [3, 6].

Izrakumu laukuma ZR daļā 110 cm dziļumā parādījās divi trapecveida zārku vāki. Šķirsta garo malu dēļi galos bija izvirzīti uz āru. Pirmajā zārkā atsedza divu bērnu apbedījumu. Viens no tiem bija guldīts ar galvu uz A, otrs – uz R. Otru zārku pilnībā nebija iespējams atsegta – ķermeņa augšdaļa un gurni atradās zem zemes. Mirušais bija guldīts uz muguras, orientēts ar galvu uz R.

Kapa piedevu nebija [3, 5].

V test trench

In October 1971, inside the church in the aisle between the pews, a 334×183 cm large area was uncovered. In the eastern side it bordered the altar-platform and in the western – with the second beam, counting from the altar part towards the exit.

During the investigation, it was found that a layer of construction rubble was followed by dark graveyard soil, mixed with bones, coals, bricks, fragments of tiles and other building materials. Burials appeared at the depth of 110 cm. The graveyard soil continued to the depth of 180 cm [5, 6].

Two trapezoidal coffin lids appeared in the northwest part of the excavation area at the depth of 110 cm. The boards of the coffin's long edges were protruded. The first coffin contained burials of two children. One of them was placed with the head to the east, the other one – to the west. The other coffin could not be uncovered fully; the upper part of the body and the hips were under the ground. The dead had been laid in a supine position with the head to the west.

There were no grave goods [1, 5].

A IZRAKUMU LAUKUMS

Laukums atradies uz ziemeļiem no Turaidas baznīcas. Arheoloģiskie izrakumi veikti no 1971. gada 10. septembra līdz 18. oktobrim Latvijas PSR Vēstures muzeja (tagad Latvijas Nacionālais vēstures muzejs) vecākās zinātniskās līdzstrādnieces Dairas Kleperes vadībā. Pētīts 40 kvadrātmetru liels laukums. Iegūtās senlietas, kapu plānu oriģināli un fotonegatīvi glabājas Turaidas muzejrezervātā. Kapu aprakstus sagatavoja Daira Klepere [2, 5–15]. Kapu plānus zīmēja Aina Lubgāne.

Baznīcas iekštelpā V pārbaudes rakumā atsegto divu apbedījumu plāns. 1971. gada oktobris

The plan of two burials uncovered in V test trench inside the church. October, 1971

EXCAVATION AREA A

The area was located north of Turaida Church. Archaeological excavations were performed from 10 September to 18 October 1971, guided by Daira Klepere, the senior research associate of the Latvian SSR History Museum (now National History Museum of Latvia). An area of 40 square metres was studied. The artefacts, the original burial plans and photonegatives are stored at the Turaida Museum Reserve. The burial descriptions were prepared by Daira Klepere [2, 5–15]. The plans were drawn by artist Aina Lubgāne.

1. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Kaps postīts, trūkst galvas un krūškurvja augšdaļas. Kapa piedevas netika atrastas.

2. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galva pagriezta pa labi, rokas sakrustotas uz vēdera, kreisā roka apakšā. Skeleta garums 137 cm, kapa bedres dziļums 84 cm. Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 1

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. The burial is disturbed, the head and upper part of the chest are missing. No finds.

Burial 2

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. Head turned to the right, arms crossed on the abdomen, with the left arm underneath. Skeletal length 137 cm. Grave pit depth 84 cm. No finds.

3. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Rokas sakrustotas uz vēdera.
Kapa piedevas netika atrastas.

4. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galva pagriezta pa labi. Apbedījuma kreisā puse paitē zem 2. kapa. Skeleta garums 152 cm, kapa bedres dzīlums 100 cm.
Kapa piedevas netika atrastas.

5. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Rokas krustā virs gūžas kauliem. Skeleta garums 143 cm, kapa bedres dzīlums 112 cm.
Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 3

Disturbed. The dead had been laid in a supine position stretched out in a board coffin with the head towards the west. Arms crossed on the abdomen.
No finds

Burial 4

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the right. The left side of the burial is located below the 2nd burial. Skeletal length 152 cm, depth of the grave pit 100 cm.
No finds.

Burial 5

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. Arms crossed over the hip bones. Skeletal length 143 cm. Depth of the grave pit 112 cm.
No finds.

6. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R un skatu uz priekšu. Rokas sakrustotas uz krūtīm. Ierokot 7. kapu, noraktas kājas.

Atradumi: uz krūtīm kreisajā pusē apmēram pret elkonī dzelzs gredzens. Arī šķirsta nagla ar koka paliekām.

7. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R un skatu uz priekšu. Rokas gar sāniem, plaukstas sakrustotas virs gūžas kauliem. Kapa bedres dziļums 116 cm. Atradumi: pie kreisās kājas celgala bronzas važīņas fragments.

8. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galva pagriezta pa kreisi, rokas sakrustotas uz vēdera. Mirušajam bijis apģērbs ar alvas pogām vai kāda alvas rota, kas pilnīgi sairusi. Par to liecina balts plankums uz labās rokas apakšdelma pie delnas locītavas un arī uz mugurkaula. Tāds varēja rasties no alvas priekšmeta.

Atradumi: labajā pusē pie stilba kaula pret vidu monēta.

Burial 6

Disturbed. The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west, facing forward. Arms crossed over the chest. By digging down Burial 7 the legs had been destroyed.

Finds: an iron ring on the left side of the chest, about elbow height. Also, a coffin nail with remains of wood.

Burial 7

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west, facing forward. Arms by the sides, hands crossed over the hip bones .

Depth of the grave pit 116 cm. Finds: a fragment of a bronze chain by the left knee.

Burial 8

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. Head turned to the left, arms crossed over the abdomen. The deceased had been wearing clothing with tin buttons or a tin ornament that had completely deteriorated. This is indicated by a white spot on the right forearm at the wrist and also on the spine. A tin object might create such a spot.

Finds: a coin on the right side of the thigh bone, against the middle of it.

9. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galva pagriezta pa kreisi. Kreisā roka gar sāniem, labā elkonī saliekta, apakšdelms pār vēderu. Apbedījuma kājas noraktas, ierokot 8. kapu.

Kapa piedevas netika atrastas.

10. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R un skatu uz priekšu. Rokas gar sāniem, delnas virs gūžas kauliem. Skeleta garums 130 cm, kapa bedres dzīlums 100 cm.

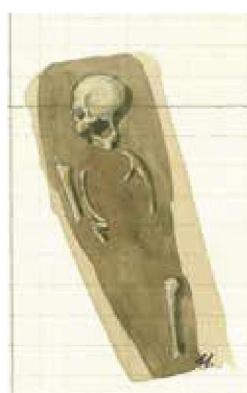
Kapa piedevas netika atrastas.

11. kaps

Bērna apbedījums. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu pret R. Rokas gar sāniem, delnas virs vēdera. Skeleta garums 97 cm, kapa bedres dzīlums 97 cm.

Atradumi: galvgalī monēta uz šķirsta dēļa.

Burial 9

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. Head turned to the left. The left arm along the side, the right one bent at the elbow, the forearm over the abdomen. The legs had been destroyed by digging down Burial 8.

No finds.

Burial 10

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west, facing forward. Arms along the sides with hands over the hip bones. Skeletal length 130 cm, grave pit depth 100 cm.

No finds.

Burial 11

Burial of a child. The dead had been laid in a supine position, with the head towards the west. Arms along the sides with hands over the abdomen. Skeletal length 97 cm, grave pit depth 97 cm.

Finds: coin in the head part on the coffin board.

12. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galva pagriezta nedaudz pa kreisi. Labā roka gar sāniem, kreisā pārlikta pār vēderu, delna uz gūžas kaula. Kapa piedevas netika atrastas.

13. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R un skatu uz priekšu. Rokas sakrustotas uz krūtīm. Apbedījums sapostīts, ierokot 16. kapu. Norakta apakšējā daļa, sākot no krūškuryja apakšas. Kapa piedevas netika atrastas.

14. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Labā roka gar sāniem, kreisā pārlikta pār vēderu. Starp kājām pie apakšstilbiem saglabājušās šķirsta paliekas. Skeleta garums 155 cm, kapa bedres dzīlums 115 cm. Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 12

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. Head turned slightly to the left. The right arm along the side, the left one over the abdomen, the hand on the hip bone. No finds.

Burial 13

Disturbed. The dead had been laid in a supine a position, stretched out in a board coffin with the head towards the west, facing forward. The arms crossed over the chest. The burial was disturbed by digging down Burial 16. The lower part was destroyed by digging starting with the bottom of the chest.

No finds.

Burial 14

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. The right arm along the side, the left one laid over the abdomen. Remains of the coffin between the legs near the shin bones. Skeletal length 155 cm, grave pit depth 115 cm. No finds.

15. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galva pagriezta pa labi, rokas gar sāniem. Kapa bedres dzīlums 115 cm.

Atradumi: uz krūtīm pie kakla vidū bronzas sirdsveida saktiņa un monēta – Livonijas šiliņš, Kristīnas (1652. gads).

16. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galva nedaudz pagriezta pa labi. Apbedījuma kreisā puse (kreisā roka un krūškuryja kreisā puse) sapostīta. Labā roka gar sāniem, elkonī viegli saliekta, apakšdelms pāri gūzai. Kājas ieiet laukuma profilā. Pie labās rokas šķirsta paliekas. Kapa bedres dzīlums 120 cm.

Atradumi: uz labās rokas apakšdelma pret vidu bronzas rīnksaktiņa. Kapā arī divas monētas – Livonijas šiliņi, Kārļa XI (1663. un 1664. gads).

17. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galva pagriezta pa kreisi. Rokas elkoņos saliektais un sakrustotas uz vēdera. Kreisais plecs sapostīts. Skeleta garums 162 cm, kapa bedres dzīlums 115 cm.

Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 15

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. Head turned to the right, arms along the sides.

Grave pit depth 115 cm.

Finds: on the chest, by the middle of the neck a bronze heart-shaped brooch and a coin – Livonian shilling, Christine (1652).

Burial 16

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. Head turned slightly to the right. The left side of the burial (left hand and left side of the chest) disturbed. Right arm along the side, slightly bent at the elbow, forearm over the hip. The legs extend into the area profile. By the right hand – remains of the coffin. Grave pit depth 120 cm.

Finds: bronze annular brooch on the right forearm against the middle. There are also two coins in the burial – Livonian shillings, Charles XI (1663 and 1664).

Burial 17

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. Head turned to the left. Arms bent at the elbows, crossed over the abdomen. The left shoulder destroyed. Skeletal length 162 cm, grave pit depth 115 cm.

No finds.

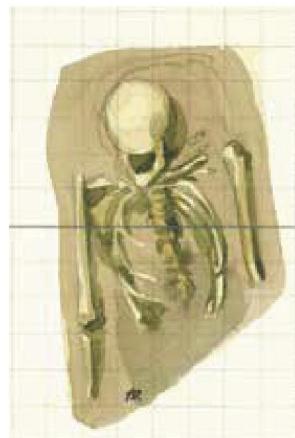
18. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret RRD, galva noliektā uz labā pleca. Rokas elkoņos saliektais, delnas virs gūžām. Skeleta garums 162 cm, kapa bedres dzīlums 133 cm. Kapa piedevas netika atrastas.

19. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R un skatu uz priekšu. Labā roka izstiepta gar sāniem, kājas un vēdera daļa norakta. Kapa bedres dzīlums 113 cm. Kapa piedevas netika atrastas.

20. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Kājas mazliet zem celgaliem, krūškurvis un galva norakta. Kapa bedres dzīlums 107 cm.
Atradumi: starp kājām nedaudz virs celgaliem dzelzs nazis ar spalu uz galvas pusī.

Burial 18

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west-southwest, the head bent on the right shoulder. Arms bent at the elbows, hands above the hips. Skeletal length 162 cm, grave pit depth 133 cm. No finds.

Burial 19

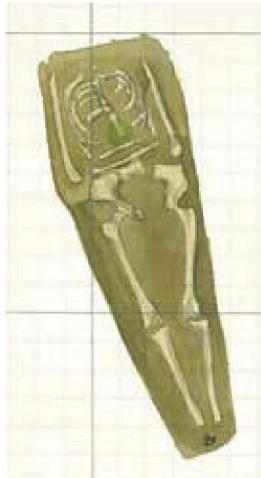
Disturbed. The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. The head facing forward. The right arm stretched along the side, the legs and the abdomen part destroyed by digging. Grave pit depth 113 cm. No finds.

Burial 20

Disturbed. The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. The feet slightly below the knees, the chest and head destroyed by digging. Grave pit depth 107 cm. Finds: between the legs slightly above the knees, an iron knife with the haft towards the head.

21. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galva norakta. Rokas elkoņos saliektais, sakrustotas uz vēdera. Uz mugurkaula, apmēram vēdera rajonā, zaļš plankums – iespējams, tur bijusi kāda bronzas rota vai pogā, kas izzudusi.
Kapa bedres dzīlums 110 cm.
Kapa piedevas netika atrastas.

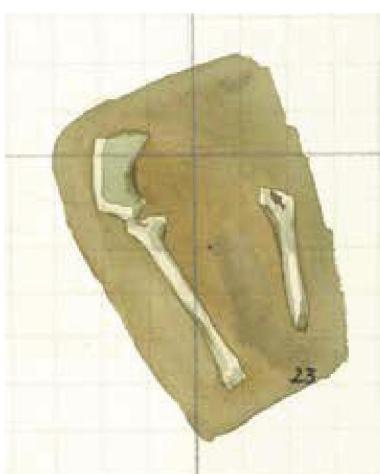
22. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R un skatu uz priekšu. Rokas izstieptas gar sāniem. Apbedījums ieiet laukuma profilā.
Kapa piedevas netika atrastas.

23. kaps

Postīts. Saglabājušās kājas – augšstilbi un labais gūžas kauls.
Kapa bedres dzīlums 115 cm.
Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 21

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. The head is destroyed by digging. The arms bent at the elbows, crossed over the abdomen. On the spine, about the abdominal area, a green spot – possibly, there had been a bronze ornament or a button that has disappeared.
Grave pit depth 110 cm.
No finds.

Burial 22

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west, facing forward. Arms stretched along the sides. Burial extends into the area profile.
No finds.

Burial 23

Disturbed. The legs, thighs, and the right hip bone are preserved.
Grave pit depth 115 cm.
No finds.

24. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galvas trūkst, kājas ieiet laukuma profilā.

Atradumi: bronzas piekariņš, stikla krelle, pie galvas labajā pusē divas monētas. Netālu no galvas kaudzītē septiņas monētas, kas varētu būt saistītas ar šo apbedījumu.

25. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galva noliektā pa kreisi. Rokas elkoņos saliektais, plaukstas virs vēdera. Trūkst kreisās kājas apakšstilba kaula.

Atradumi: pie galvas dzelzs naža asmens, vēdera rajonā bebra zobs – piekariņš, pie galvas monētas – Jana Kazimira Polijas šiliņš (1663. gads), Kristīnas Livonijas šiliņš. Pārrokot kapa bedri, atrada vēl vienu monētu.

26. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Trūkst galvas, plecu un roku, izņemot labās rokas apakšdelmu, kas pārlikts pār vēderu.

Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 24

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. The head is missing, the legs extend into the area profile.

Finds: bronze pendant, glass bead, two coins at the right side of the head. Seven coins in a stack close to the head that might be associated with this burial.

Burial 25

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. The head bent to the left. Arms bent at the elbows with hands over the abdomen. The left thigh bone is missing.

Finds: iron knife blade near the head, beaver tooth-pendant in the abdominal area, coins near the head a Polish shilling, John II Casimir (1663) Livonian shilling, Christine. Another coin was found while digging over the grave pit.

Burial 26

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. The head, shoulders and arms are missing, except for the right forearm laid over the stomach.

No finds.

27. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret RRD. Galva, labais plecs un krūškurvja labā puse norakta. Kreisā roka gar sāniem, labās rokas apakšdelems pār gūžas kaulu.

Kapa bedres dziļums 130 cm.

Kapa piedevas netika atrastas.

28. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R un skatu uz priekšu. Labā roka elkonī saliekta, apakšdelems pārlikts pār vēderu. Kreisā roka elkonī viegli saliekta, delna virs gūžas kaula. Mugurkauls un krūškurvja kreisā puse iznīkusi.

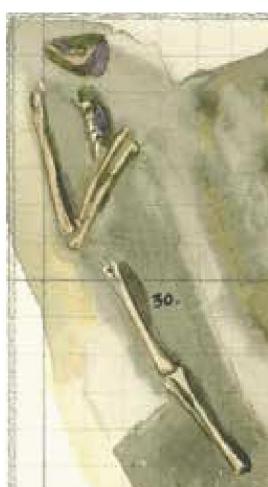
Kapa piedevas netika atrastas.

30. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret RRD. Galvaskauss saglabājies fragmentāri. Trūkst apbedījuma kreisās puses.

Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 27

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west-south-west. The head, the right shoulder, and the right side of the chest are destroyed by digging. The left arm along the side the right forearm over the hip bone. Grave pit depth 130 cm. No finds.

Burial 28

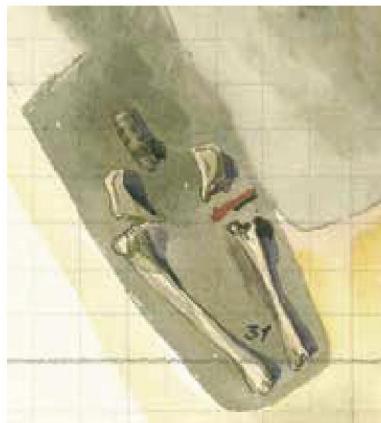
The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. Head facing forward. The right arm bent at the elbow, forearm over the abdomen. The left arm slightly bent at the elbow. The hand above the hip bone. The spine and the left side of the chest have deteriorated. No finds.

Burial 30

Disturbed. The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west-south-west. The skull has remained fragmented. The left side of the burial is missing. No finds.

31. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret RRD.
Trūkst apbedījuma augšdaļas, kas zudusi, ierokot 30. kapu, kā arī apakšstilbu kaulu, kas norakti, izveidojot 32. kapu.
Atradumi: pie labās rokas dzelzs nazis.

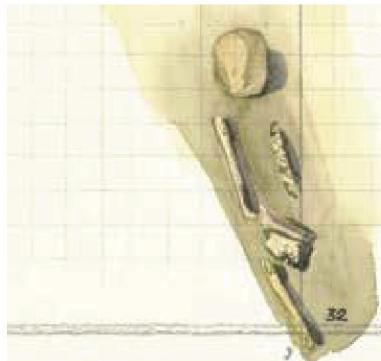

Burial 31

Disturbed. The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west-south-west. The upper part of the burial is missing, lost by digging down Burial 30. The thigh bone are also destroyed by creating Burial 32. Finds: iron knife by the right hand.

32. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret RRD.
Sapostīta apbedījuma kreisā puse un labās kājas stilbs.
Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 32

Disturbed. The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west-south-west. The left side of the burial and the right thigh bone is also disturbed.
No finds.

33. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret RRD un skatu uz priekšu. Rokas nostieptas gar sāniem. Trūkst abu apakšdelmu un apakšstilbu kaulu.
Atradumi: divas monētas zem kreisā gūžas kaula.

Burial 33

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west-south-west. Head facing forward. Arms stretched along the sides. Both forearms and thigh bones are missing.
Finds: two coins under the left hip bone.

35. kaps

Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Galvaskauss nedaudz saspiests, noliekts pa labi. Rokas elkonos saliektais, sakrustotas uz krūtīm Kapa piedevas netika atrastas.

36. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Rokas sakrustotas uz gūžas kauliem. Trūkst galvas, krūškurvja kreisās puses, labās kājas apakšstilba kaulu. Atradumi: uz krūtīm sudraba vairogveida piekars, starp gūžas kauliem bronzas poga.

37. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret R. Trūkst galvas. Labā roka elkonī saliekta un pārlikta pār vēderu, kreisā – nostiepta gar sāniem. Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 35

The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. The skull slightly compressed, bent to the right. Arms bent at the elbows, crossed on the chest. No finds.

Burial 36

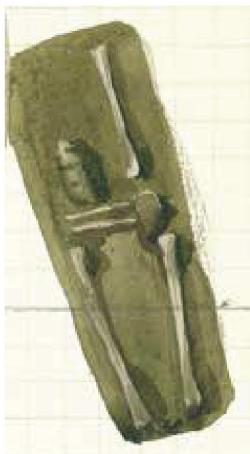
Disturbed. The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. Arms crossed on the hip bones. The head, the left side of the chest, the right thigh bone are missing. Finds: a silver medal-shaped pendant on the chest, a bronze button between the hip bones.

Burial 37

Disturbed. The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west. The head is missing. The right arm bent at the elbow and laid over the abdomen, the left one stretched along the side. No finds.

38. kaps

Postīts, ierokot 35. kapu.
Murušais guldīts uz muguras
izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar
galvu pret RRD. Apbedījuma
labā puse sapostīta, trūkst arī
galvas, kreisās rokas apakšdelma
un apakšstilba kaulu.
Kapa piedevas netika atrastas.

39. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz
muguras izstieptā stāvoklī dēļu
šķirstā ar galvu pret RRD. Trūkst
galvas un labās rokas apakšdelma.
Saglabājušās dažas ribas no
krūškurvja un fragmentāri rokas
kauli.
Kapa piedevas netika atrastas.

40. kaps

Sapostīts, ierokot 25. kapu.
Saglabājies labās rokas augšdelms
un krūškurvja labā puse.
Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 38

Disturbed by digging down
Burial 35. The dead had been laid
in a supine position, stretched out
in a board coffin with the head
towards the west-south-west. The
right side of the burial is disturbed.
The head, the left forearm and
thigh bone are missing.
No finds.

Burial 39

Disturbed. The dead had been
laid in a supine position, stretched
out in a board coffin with the
head towards the west-south-
west. The head and the right
forearm are missing. Some ribs
from the chest and a fragmentary
arm bones have been preserved.
No finds.

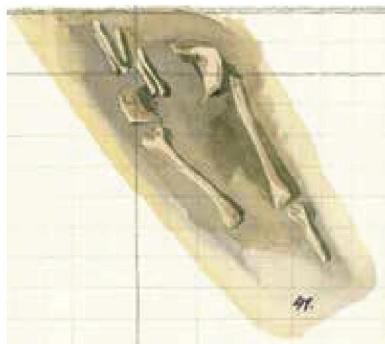
Burial 40

Disturbed by digging down Burial
25. The right upper arm and the
right side of the chest have been
preserved.
No finds.

41. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret RRD. Postīta apbedījuma augšdaļa līdz gūžas kauliem. Saglabājies labās rokas apakšdelms. Trūkst labās kājas apakšstilba kaulu.

Kapa piedevas netika atrastas.

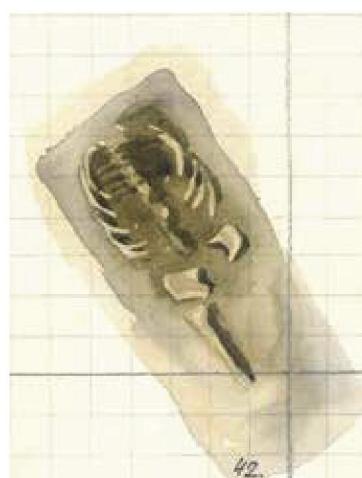
Burial 41

Disturbed. The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west-south-west. The upper part of the burial up to the hip bones is destroyed. The right forearm has been preserved. The right thigh bones are missing. No finds.

42. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī dēļu šķirstā ar galvu pret RRD. Trūkst galvas, kreisās kājas un labās kājas stilba kaulu.

Atradumi: bronzas pakavakta uz krūtīm.

Burial 42

Disturbed. The dead had been laid in a supine position, stretched out in a board coffin with the head towards the west-south-west. The head, the left leg, and the right thigh bones are missing.

Finds: bronze brooch on the chest.

43. kaps

Mirušais guldīts garenā kapa bedrē uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu pret R. Galva pagriezta pa labi. Pie galvas saglabājušās trīs šķirsta naglas. Kauli vāji saglabājušies.

Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 43

The dead had been laid in a supine position, in an elongated grave pit, with the head towards the west. The head is turned to the right. Three coffin nails have been preserved near the head. The bones are poorly preserved. No finds.

44. kaps

Postīts. Mirušais guldīts uz muguras ar galvu pret R.
Saglabājies galvaskauss un labās rokas augšdelms.
Atradumi: bronzas sirdsveida saktiņa pie galvas.

45. kaps

Mirusī guldīta uz muguras izstieptā stāvoklī garenā kapa bedrē, kas nedaudz iedzīlināta pamatzemē. Galva pret R.
Atradumi: ap kaklu kreļļu rota ar bronzas zvārguļiem, priekšpusē trīs sudraba vairogveida piekari. Bijuši arī alvas piekari, kas pilnīgi sairuši. Uz krūtīm vidū bronzas pakavakta, lejpus tās – piekariņu rota, kas sastāv no bronzas važtura, kopā sarūsējušas stieniņu un gredzenītu važiņas, dzelzs naža, diviem bronzas zīrdziņiem, krustiņa, kā arī ažūra un tauriņveida piekariņa. Uz rokām sudraba aproces ar paplašinātu vidusdaļu. Mirusī bijusi pārsegta ar villaini, kuras gali rotāti ar sīkām bronzas spirālītēm, gredzenītēm un alvas podziņām. Virs stilbu kauliem saglabājušies villaines fragmenti.

Burial 44

Disturbed. The dead had been laid in a supine position, with the head towards the west. The skull and the right upper arm have been preserved.

Finds: bronze heart-shaped brooch near the head.

Burial 45

The dead had been laid in a supine position in an elongated grave pit that slightly sunk into the subsoil. Head towards the west
Finds: a bead necklace with bronze tinklers around the neck, three silver medal-shaped pendants on the front. There have also been tin pendants that have completely disintegrated. In the middle of the chest – a bronze penannular brooch, below it – a pendant ornament consisting of a bronze chain holder, chains from corroded together bars and rings, an iron knife, two small bronze horses, a small cross, as well as an openwork, butterfly-shaped pendant. Silver bracelets with a broadened middle part on the arms. The dead had been covered with a woollen shawl, the ends of which were decorated with tiny bronze spirals, ringlets, and tin buttons. Fragments of the shawl have been preserved over the thigh bones.

B IZRAKUMU LAUKUMS

B izrakumu laukums atradies gar Turaidas baznīcas dienvidu sienu. Kapu aprakstus sagatavoja Maija Kreišmane [4, 13–15]. Kapu plānus zīmēja Aina Lubgāne.

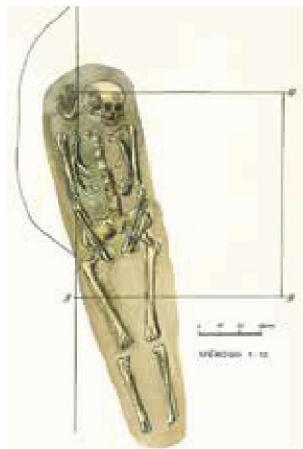
EXCAVATION AREA B

The excavation area B is located along the south wall of Turaida Church. The burial descriptions were prepared by Maija Kreišmane [4, 13–15]. The plans were drawn by artist Aina Lubgāne.

46. kaps

Koordinātas: no baznīcas A gala 840–1007 cm, no D sienas 1800–2200 cm. Dzīlums 130 cm. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu pret R. Galva pagriezta pa labi, rokas izstieptas gar sāniem, delnas virs gūžas kauliem. Skeleta garums 167 cm. No šķirsta saglabājušās divas naglas.

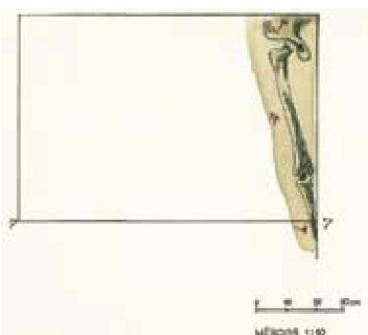
Citu atradumu nav.

47. kaps

Koordinātas: no baznīcas A gala 698–768 cm, no D sienas 50 cm. Dzīlums 143 cm. Kaps orientēts R–A virzienā. No skeleta atsegta tikai daļa – gūžas kauls un labā kāja. Pārējā apbedijuma daļa pagāja zem 1971. gadā atsegtajiem senākās baznīcas pamatu akmeņiem. No šķirsta saglabājušās trīs naglas (kataloga Nr. 90).

Citu atradumu nav.

Burial 46

Coordinates: 840–1007 cm from the east end of the church, 1800–2200 cm from the south wall. Depth 130 cm. The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west. The head turned to the right, arms stretched along the sides, with hands on the hip bones. Skeleton length 167 cm. Two nails from the coffin have been preserved.
No other finds.

Burial 47

Coordinates: 698–768 cm from the east end of the church, 50 cm from the south wall. Depth 143 cm. Burial is oriented west-east. Only a part of the skeleton has been uncovered – pelvic bones and the right leg. The rest part of the burial extended under the foundation stones of the ancient church unearthed in 1971. Three nails from the coffin (catalogue No. 90) have been preserved.
No other finds.

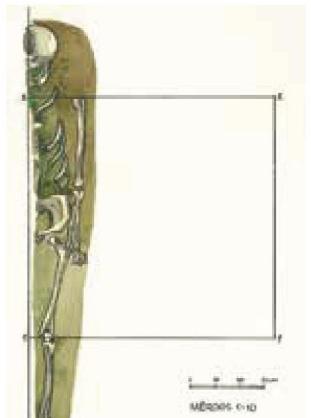
48. kaps

Koordinātas: no baznīcas A gala 72–228 cm.

Dziļums 80 cm.

Skeleta labā puse paitet zem laukuma D malas. Mirušais guldīts izstieptā stāvoklī ar galvu pret R. Kreisā roka izstiepta gar sāniem, delna virs gūžas kaula. Skeleta garums 156 cm.

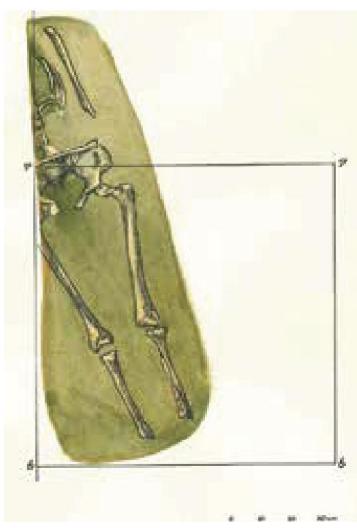
Atradumi: uz krūtīm bronzas riņķsakta, kurās loks rotāts ar spirālveida svītru.

49. kaps

Koordinātas: no baznīcas A gala 615–750 cm. Dziļums 143 cm.

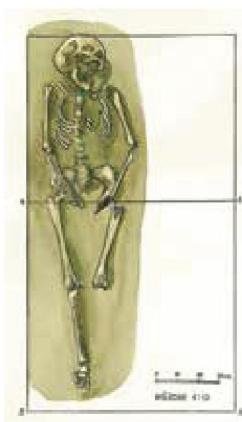
Skeleta galvaskauss un labais plecs paitet zem laukuma D malas un zem 46. apbedījuma. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu pret DR. Labā roka izstiepta gar sāniem, pirksti uz gūžas kaula. Kreisā roka elkonī saliekta un pārlikta pār vēderu. Kāju pēdas un stilba kauli nedaudz augšpus potītēm nopostīti. Skeleta garums no pleca līdz potītēm 154 cm. Kapa piedevas netika atrastas.

50. kaps

Koordinātas: no baznīcas A gala 317–482 cm. Dziļums 135 cm.

Ieraksts virs kāda vecāka apbedījuma, pa daļai to sapostot. Mirušais guldīts izstieptā stāvoklī uz muguras ar galvu pret R. Galva nedaudz pagriezta pa kreisi. Rokas elkoņos nedaudz saliekas, apakšdelms pāri gūžai. Kreisā kāja zudusi, rokot 51. apbedījumu. Atradumi: nazis.

Burial 48

Coordinates: 72–228 cm from the east end of the church. Depth 80 cm. The right side of the skeleton extends under the southern edge of the excavation area. The dead has been laid in a stretched-out position with the head towards the west. The left arm stretched along the side, the hand over the hip bone. Skeletal length 156 cm. Finds: bronze annular brooch on the chest, the hoop of which is decorated with a spiral-shaped line.

Burial 49

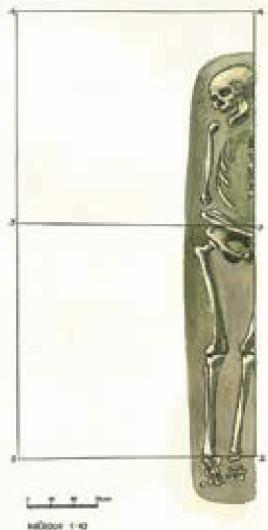
Coordinates: 615–750 cm from the east end of the church. Depth 143 cm. The skull and right shoulder of the skeleton extend under the southern edge of the excavation area and under Burial 46. The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the south-west. The right arm stretched along the side, fingers on the pelvic bone. The left arm bent at the elbow and placed over the abdomen. The feet and shank bones, slightly above the ankles, were destroyed. Skeletal length from the shoulder to ankles – 154 cm. No finds.

Burial 50

Coordinates: 317–482 cm from the east end of the church. Depth 135 cm. Buried over an older grave, partly damaging it. The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west. The head slightly turned to the left. The arm slightly bent at the elbows, forearm over the hip. The left leg was lost by digging Burial 51. Finds: knife.

51. kaps

Koordinātas: no baznīcas A gala 185–362 cm. Dzīlums 135 cm.
Skeleta kreisā puse paitē zem izrakumu laukuma Z malas.
Mīrušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī, galva pret R, pagriezta pa labi. Rokas elkoņos saliekta, sakrustotas uz vēdera.
Skeleta kauli vidusdaļā sadrupuši. Kapa piedevas netika atrastas.

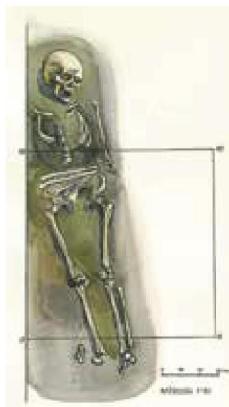
Burial 51

Coordinates: 185–362 cm from the east end of the church.
Depth 135 cm. The left side of the skeleton extends under the northern edge of the excavation area. The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west, turned to the right. Arms bent at the elbows, crossed over on the abdomen. Skeletal bones are crushed in the middle part.

No finds.

52. kaps

Koordinātas: no baznīcas A gala 887–153 cm. Dzīlums 133 cm.
Mīrušais guldīt uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu pret R un skatu uz priekšu. Rokas saliekta elkoņos šķērsām pār ķermenī. Kreisajā pusē nedaudz iezīmējas kapa bedre, saglabājušās šķirsta naglas.
Citu atradumu nav.

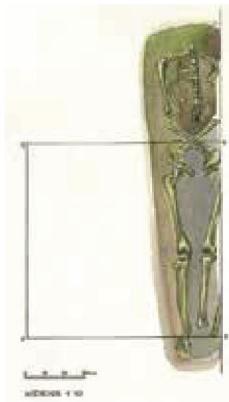
Burial 52

Coordinates: 887–153 cm from the east end of the church.
Depth 133 cm. The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west, facing forward. The arms bent at the elbows, placed over the body. On the left, the grave pit is slightly outlined, the coffin nails are preserved.

No other finds.

53. kaps

Koordinātas: no baznīcas A gala 300–442 cm. Dzīlums 171 cm.
Mīrušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu pret R. Galvaskauss nopostīts. Rokas sakrustotas pār vēderu, delnas virs gūžas kaula. Skeleta garums no pleca 130 cm.
Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 53

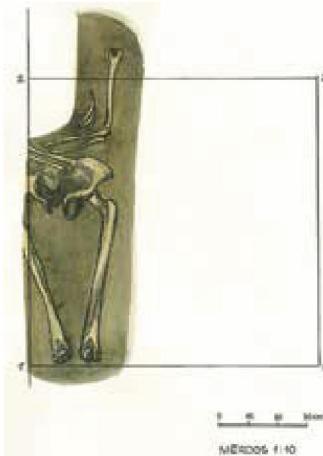
Coordinates: 300–442 cm from the east end of the church.
Depth 171 cm. The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west. The skull has been destroyed. The arms crossed over the abdomen the hands over the pelvic bone. Skeletal length from the shoulder 130 cm.

No finds.

54. kaps

Koordinātas: no baznīcas A gala 119–207 cm. Dzīlums 82 cm. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu pret R. Daļa skeleta paitē zem izrakumu laukuma D malas. Galva un kājas līdz ceļgaliem nopostītas. Rokas saliektais elkoņos šķērsām pār ķermenī.

Kapa piedevas netika atrastas.

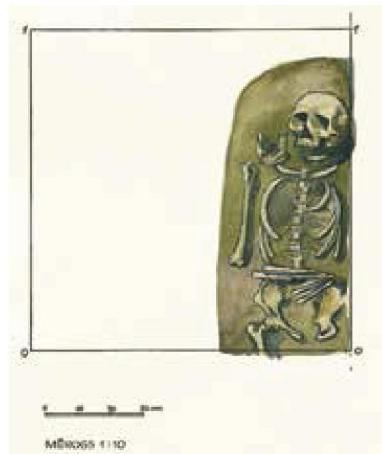
Burial 54

Coordinates: 119–207 cm from the east end of the church. Depth 82 cm. The dead had been laid stretched out in a supine positions with the head towards the west. Part of the skeleton extends under the southern edge of the excavation area. The head and legs up to the knees are destroyed. The hands were bent at the elbows, placed over the body.

No finds.

55. kaps

Koordinātas: izrakumu laukuma A galā atsegta apbedījuma daļa 78 cm garumā. Koordinātas: no baznīcas A gala 887–153 cm. Dzīlums 133 cm. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar galvu pret R un skatu uz priekšu. Skeleta kājas paitē zem izrakumu laukuma malas A gala. Apakšzoklis atrodas pie labā pleca. Rokas elkoņos saliektais šķērsām pār ķermenī. Kreisais plecs un augšdelms paitē zem izrakumu laukuma Z malas. Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 55

Part of the grave pit, 78 cm in length, uncovered at the eastern end of the excavation area. Coordinates: 887–153 cm from the east end of the church. Depth 133 cm. The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west, facing forward. The skeleton legs extended under the eastern edge of the excavation area. The lower jaw was located next to the right shoulder. The arms were bent at the elbows, placed over the body. The left shoulder and upper arm extend under the northern edge of the excavation area.

No finds.

ARHEOLOGISKIE IZRAKUMI TURAIDAS BAZNĪCKALNA DIENVIDAUSTRUMU STŪRĪ

Izpēte notika 2017. gada jūlijā 28 m² (4 × 7 m) lielā laukumā, kas ietvēra kalna horizontālā plakuma daļu – iespējamo kapsētas teritoriju – un austrumu nogāzi – domājamo kapsētas žoga vietu. Izrakumu laikā tika atklāti seši apbedījumi. Kapu aprakstus sagatavoja arheoloģiskās izpētes vaditājs Egils Jemeļjanovs [1]. Mirušo dzimumu un vecumu pēc skeleta paliekām noteica Dr. hist. Guntis Gerhards.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE SOUTH-EAST CORNER OF TURAIDA CHURCH HILL

The research took place in July 2017 in an area of 28 m² (4 × 7 m), which included a part of the horizontal plateau of the hill – the possible territory of the graveyard – and the eastern slope – the possible location of the graveyard fence. Six burials were discovered during the excavation. The descriptions of the burials were prepared by the head of the archaeological research Egils Jemeļjanovs [1]. Determination of the sex and age by skeletal remains was performed by *Dr. hist.* Guntis Gerhards.

1.att. Skats uz izrakumu laukumu 2017. gadā

Fig. 1. View of the excavation area. 2017

1. kaps

Koordinātas:

A-37 – A-62 un 1-05 – 2-25 m.

Dzīlums (galvaskausa) 85 cm.

Dzimums: nepieaudzis indivīds, bērns.

Vecums: 9–10 gadi.

Ķermeņa garums: 115,6 cm.

Skeletam trūkst sejas daļas kaulu, augšžokļa, dažu

ribu – apbedījuma galvas un krūšu rajons postīts.

Mirušais guldiņs izstieptā stāvoklī uz muguras, orientēts ar galvu uz R. Galva pagriezta uz kreiso pusē, rokas gar sāniem, elkoņos nedaudz saliektais un novietotas uz vidukļa. Kājas izstieptas taisni. Vairākos skeleta kaulos konstatētas patoloģiskas izmaiņas, kas saistāmas ar kaulu tuberkulozi, kura, domājams, izraisījusi indivīda pāragro nāvi. Blakus konstatētas divas naglas, iespejams, no zārka.

2. kaps

Koordinātas:

B-25 – B-63 un 0-8 – 1-72 m.

Dzīlums (galvaskausa) 90 cm.

Dzimums: vīrietis.

Vecums: 40–50 gadi.

Ķermeņa garums: 172,6 cm.

Mirušais guldiņs izstieptā stāvoklī uz muguras, orientēts ar galvu uz R. Galva pagriezta uz kreiso pusē, rokas gar sāniem, elkoņos nedaudz saliektais un novietotas uz vidukļa, kājas izstieptas taisni. Atsevišķiem skeleta kauliem atklātas muguraula patoloģijas, to izceļsmē, domājams, saistāma ar lielu fizisku slodzi.

Kapa piedevas netika atrastas.

3. kaps

Koordinātas:

B-82 – C-20 un 0-25 – 1-82 m.

Dzīlums (galvaskausa) 95 cm.

Dzimums: sieviete.

Vecums 18–19 gadi.

Ķermeņa garums: 156,5 cm.

Mirusī guldiņa izstieptā stāvoklī uz muguras, orientēta ar galvu uz R un skatu taisni uz priekšu. Rokas taisnas, novietotas gar sāniem. Kājas taisnas. Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 1

Coordinates:

A-37 – A-62 and 1-05 – 2-25 metres.

Depth (skull) 85 cm.

Gender: preadult, child

Age: 9–10 years

Body length: 115.6 cm

The skeleton lacks facial bones, upper jaw, some ribs – the head and chest areas of the burial are disturbed.

The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west. The head turned to the left, arms by the sides, slightly bent at the elbows and placed over the waist. Legs extended straight. A number of skeletal bones show pathological changes associated with bone tuberculosis, which likely had resulted in the premature death of the individual. Two nails found next to the skeleton, possibly from the coffin.

Burial 2

Coordinates:

B-25 – B63 and 0-8 – 1-72 metres.

Depth (skull) 90 cm.

Gender: male

Age: 40–50 years

Body length: 172.6 cm

The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west. The head turned to the left, arms by the sides, slightly bent at the elbows and placed over the waist, legs extended straight. Some skeletal bones revealed a spinal pathology the origin of which can likely be attributed to a large physical load. No grave goods.

Burial 3

Coordinates:

B-82 – C-20 and 0-25 – 1-82 metres.

Depth (skull) 95 cm.

Gender: female

Age: 18–19 years

Body length: 156.5 cm

The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west straight forward. The arms are stretched by the sides. Legs extended straight. No grave goods.

4. kaps

Koordinātas:

C-80 – D-17 – 0-42 – 1-98 m.

Dzīlums (galvaskausa) 85 cm.

Dzimums: sieviete.

Vecums: vairāk par 60 gadiem.

Ķemeņa garums: 156,0 cm.

Kauli sākuši sairt.

Mirusi guldīta izstieptā stāvoklī uz muguras, orientēta ar galvu uz R. Galva pagriezta uz kreiso pusī. Rokas taisnas, novietotas gar sāniem, kājas – taisnas.

Vairakiem kauliem konstatēti artrīta izraisīti bojājumi.

Kapa piedevas netika atrastas.

5. kaps

Koordinātas:

B-35 – B-57 un 2-20 – 2-80 m.

Dzīlums 87 cm.

Dzimums: vīrietis.

Vecums: pieaudzis.

Ķemeņa garums: 176,3 cm.

Kaps nopostīts, ierokot 2. apbedījumu. Saglabājušies tikai apakšstilbu, pāpēža un dažu pirkstu kauli, abu augšstilbu kaulu apakšējā trešdaļā.

Spriežot pēc kāju atliekām, mirušais guldīts izstieptā stāvoklī uz muguras, orientēts ar galvu uz R. Kāju kauliem konstatēts celgala locītavu artrīts.

Kapa piedevas netika atrastas.

6. kaps

Koordinātas:

B-75 – C-05 un 2-81 – 3-55 m.

Dzīlums (galvaskausa) 71 cm.

Dzimums: nepieaudzis indivīds, bērns.

Vecums: 9–10 gadi.

Ķemeņa garums: 112,9 cm.

Mirušais guldīts izstieptā stāvoklī uz muguras, orientēts ar galvu uz R. Galva pagriezta uz labo pusī. Kreisā roka elkonī nedaudz saliekta uz ķemeņa pusī, labā līdz elkonim novietota taisni gar sāniem, tālākie kauli nav saglabājušies. Skelets no jostasvietas uz leju bija pilnībā nopostīts 20. gadsimta otrajā pusē, rokot kabeļa tranšeju.

Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 4

Coordinates:

C-80-D17 – 0-42 – 1-98 metres.

Depth (skull) 85 cm.

Gender: female

Age: over 60 years

Body length: 156.0 cm

The bones have started disintegrating.

The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west. The head turned to the left. Arms straight, stretched by the sides, legs extended.

Arthritis-related lesions have been detected in several bones.

No grave goods.

Burial 5

Coordinates:

B-35 – B-57 and 2-20 – 2-80 metres.

Depth 87 cm.

Gender: male

Age: adult

Body length: 176.3 cm

The grave was destroyed by digging down Burial 2. Only the bones of the lower legs, heel, and a few toes have been preserved, and the lower third of the both thigh bones. Judging by the condition of leg remains, the dead had been laid in a supine position, with the head towards the west.

Knee arthritis was detected in the leg bones.

No grave goods.

Burial 6

Coordinates:

B-75 – C-05 and 2-81 – 3-55.

Depth (skull) 71 cm.

Gender: preadult, child

Age: 9–10 years

Body length: 112.9 cm

The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west. The head turned to the right. The left arm was slightly bent at the elbow towards the body, the right arm up to the elbow is placed along the side, but the remaining bones of it have not been preserved. The skeleton was completely destroyed downwards from the waist part in the 2nd half of the 20th century, while digging a cable trench.

No grave goods.

ARHEOLOGISKIE IZRAKUMI TURAIÐAS BAZNÍCKALNA ZIEMEĽAUSTRUMU STŪRÍ

Izpēte notika 2019. gada jūlijā 30 m² (3 × 10 m) lielā laukumā uz austrumiem no Turaidas Rozes piemiņas vietas. Tās gaitā tika atsegti trīs apbedījumi. Kapu aprakstus sagatavoja arheoloģisko izrakumu vadītājs Egils Jemeļjanovs, skeletu izpēti veica Dr. hist. Guntis Gerhards.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE NORTH-EAST CORNER OF TURAIDA CHURCH HILL

The research took place in July 2019 in an area of 30 m² (3 × 10 m) to the east from the memorial site of the Rose of Turaida. During the excavation, three burials were unearthed. The descriptions of the burials were prepared by the head of the research Egils Jemeļjanovs, skeletal research was performed by *Dr. hist.* Guntis Gerhards.

2. att. Skats uz izrakumu laukumu 2019. gadā

Fig. 2. View of the excavation area. 2019

7. kaps

Koordinātas:

no 0-30 līdz 1-86 un A-12 – A-51 m.

Dzīlums (galvaskausa) 75 cm.

Dzimums: sieviete.

Vecums: 40–45 gadi.

Ķermeņa garums: 156,5 cm.

Mirusī guldīta izstieptā stāvoklī uz muguras, orientēta ar galvu uz R. Galva pagriezta uz kreiso pusī. Rokas gar sāniem, elkoņos nedaudz saliektais un novietotas uz vidukļa. Kājas taisni izstieptas, lejas daļā nedaudz novirzītas pa kreisi. Vairākiem skriemeljiem un abu elkoņu kauliem konstatēts artrīts.

Kapa piedevas netika atrastas.

8. kaps

Koordinātas:

no 0-42 līdz 1-30 un B-43 – B-90 m.

Dzīlums (galvaskausa) 82 cm.

Dzimums: vīrietis.

Vecums: 55–60 gadi.

Ķermeņa garums: 172 cm.

Mirušais guldīts izstieptā stāvoklī uz muguras, orientēts ar galvu uz R. Galva pagriezta uz labo pusī. Rokas gar sāniem, elkoņos nedaudz saliektais un novietotas uz vidukļa. Kājas taisni izstieptas. Kakla un jostas skriemeljiem, abu elkoņu locītavām un iegurņa kauliem konstatēts artrīts.

Kapa piedevas netika atrastas.

9. kaps

Koordinātas:

no 33 līdz 0-82 un C-82 – C-39 m.

Dzīlums (galvaskausa) 85 cm.

Dzimums: bērns.

Vecums: 9–10 gadi.

Ķermeņa garums: 115,6 cm.

Mirušais guldīts izstieptā stāvoklī uz muguras, orientēts ar galvu uz R. Galva pagriezta uz kreiso pusī. Kauli labajā pusē izkustināti, ierokot 8. apbedījumu. Uz galvaskausa virsmas konstatēti skrāpējumi, kas radušies pēc individuālās nāves.

Kapa piedevas netika atrastas.

Burial 7

Coordinates:

0-30 – 1-86 and A-12 – A-51 m.

Depth (skull) 75 cm.

Gender: female

Age: 40 – 45 years

Body length: 156.5 cm

The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west. The head was turned to the left. Arms along the sides, slightly bent at the elbows and placed over the waist. Legs extended, at the lower part slightly moved to the left. Arthritis was detected in several vertebrae and the bones of both elbows.

No grave goods.

Burial 8

Coordinates:

0-42 – 1-30 and B43 – B90 m.

Depth (skull) 82 cm.

Gender: male

Age: 55 – 60 years

Body length: 172 cm

The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west. The head was turned to the left. Arms along the sides, slightly bent at the elbows and placed over the waist. Legs extended. Arthritis was detected in the cervical and lumbar vertebrae, both elbow joints and pelvic bones.

No grave goods.

Burial 9

Coordinates:

33 – 0-82 and C82 – C-39 m.

Depth (skull) 85 cm.

Gender: child

Age: 9 – 10 years

Body length: 115.6 cm

The dead had been laid stretched out in a supine position with the head towards the west. The head was turned to the left. The bones on the right side were disturbed by digging down Burial 8. Scratches on the surface of the skull were detected, having occurred after the death of an individual.

No grave goods.

**Izmantotie Turaidas muzejrezervāta zinātniskā arhīva materiāli
The materials used from the scientific archive of the Turaida Museum Reserve**

1. **Jemeļjanovs, Egils.** Pārskats par arheoloģiskās pārbaudes izrakumiem Turaidas Baznīckalna viduslaiku kapsētā no 2017. gada 1. jūlija līdz 2017. gada 12. augustam. TMR ZA II nod. 1017.
2. **Klepere, Daira.** Pārskats par izrakumiem Turaidas Baznīckalnā 1971. g. 10. IX–18. X. SM ZA II nod. 113:1–6.
3. **Kreišmane, Maija.** Turaidas Baznīckalns. Arheoloģiskie atradumi Baznīckalna kapsētā un baznīcā. 1968–1972. Turaida, 1992. TMR ZA II nod. 212:1–10.
4. **Kreišmane, Maija, Drugis, Vilis.** Turaidas Baznīckalns. Baznīcas telpā un laukumā B atsegtie pamatu fragmenti. 1969., 1972., 1992. gads. TMR ZA II nod. 219:1–4.

Tatjana Berga

TURAIDAS BAZNĪCKALNA KAPSĒTĀ ATRASTĀS MONĒTAS

Izrakumos Turaidas Baznīckalna kapsētā atrastas 66 monētas, no kurām 64 iekļautas katalogā. Gan baznīcā, gan kapsētā, visticamāk, pārsvarā apglabāja Turaidas pils un apkārtējo ciemu iedzīvotajus, tāpēc naudas apgrozības sastāvs pilī un kapsētā bija līdzīgs. Atrasto monētu skaits kapsētā ir četras reizes (66: 238) mazāks nekā pilī. Tas, iespējams, skaidrojams ar to, ka izpētīta aptuveni tikai piektā daļa kapsētas teritorijas. Kapos monētas bija liktas apzināti, ievērojot noteiktu apbedīšanas rituālu. Savukārt pili monētas laika gaitā bija nozaudētas, tāpat tur tika atrasti arī divi monētu depozīti, kas palielināja to skaitu. Visas kapsētā atrastās monētas – gan savrupatrustās, gan kā kapa piedevas – datējamas, sākot ar 14. gadsimta otro pusi un beidzot ar 18. gadsimtu. Tradīcija mirušajiem līdzdot monētas pastāv kopš seniem laikiem. Latvijā šī paraža zināma jau agrajā dzelzs laikmetā. 2.–4. gadsimta romiešu monētas atrastas kā kapa piedevas Rucavas Mazkatužu, Medzes Kapsēdes un citos kapulaukos [1]. Vēlāk, 10–12. gadsimtā, tradīcija likt kapā monētas plaši izplatījās Daugavas libiešu vidū. Šī paraža saglabājusies arī viduslaikos. Latvijas lauku kapsētās 16.–17. gadsimta monētas atrod sevišķi lielā skaitā. No vienas puses, tas liecina par naudas pieaugošo lomu iedzīvotāju dzīvē, no otras puses, tas bija veids, kā apiet baznīcas aizliegumu apglabāt mirušos pēc senajām pagāniskajām tradīcijām ar kapu piedevām. Iemesli, kāpēc monētas lika kapā, bija ļoti dažādi. Tautas ticējumos parasti minētas bailes no mirušā, vēlēšanās no tā atpirkties, kā arī dot iespēju viņam par simbolisko naudu nopirkt visu aizkapa dzīvei vajadzīgo vai izmantot to kā “vārtu naudu, debesīs ieejot” [2].

Turaidas Baznīckalna kapsētā monētas kā kapa piedevas bija noliktas septiņos apbedījumos. Tās atrastas dažādas vietās: pie galvas, uz krūtim, pie rokas un zem gūžas kaula, pie kājas un citur.

8. kaps. Pie labās kājas (pie stilba kaula pret vidu) atrasts Zviedrijas karala Gustava II Ādolfa (1621–1632) Rīgas šiliņš, gadu neredz (SM 4258).

11. kaps. Uz šķirsta dēļa galvgalī uzieta monēta – piekariņš – Livonijas ordeņmestra Hermaņa Brigeneja (1535–1549) Tallinas šiliņš, kalts 1538. gadā (SM 4259).

15. kaps. Uz krūtim pie kakla vidū atrasta sirdsveida saktiņa un monēta – Zviedrijas karalienes Kristīnas Livonijas šiliņš, kalts 1652. gadā (SM 3935:3).

16. kaps. Pie labās rokas elkoņa iekšpusē uzieta bronzas riņķsaktiņa un divas monētas – Zviedrijas karala Kārļa XI Livonijas šiliņi, kalti 1664. gadā (SM 3941:2) un 1663. gadā (SM 3941:3).

24. kaps. Galvas rajonā labajā pusē atrastas divas monētas, kā arī bronzas piekariņš un krellite. Viena no monētām ir Jana Kazimira Lietuvas vara šiliņš, kalšanas gads nav redzams (SM 3932). Otra – Jana Kazimira Polijas vara šiliņš, gadskaitlis nav redzams (SM 3933).

Netālu no galvas kaudzītē vienkopus noliktas septiņas monētas:

1. Zviedrijas karaļa Kārļa XI (1660–1697) Rīgas šiliņš, kalts 1663. gadā (SM 4232);
2. Zviedrijas karaļa Kārļa XI Livonijas šiliņš, kalts 1664. gadā (SM 4234);
3. Jana Kazimira Polijas vara šiliņš? 1665. gads? Viltojums? Legendas nesalasāmas (SM 4231);
4. Zviedrijas karaļa Kārļa XI Livonijas šiliņš, gadskaits nav redzams (SM 4235);
5. Zviedrijas karaļa Kārļa XI Livonijas šiliņš, gadskaits nav redzams (SM 4233);
6. Zviedrijas karaļa Kārļa XI Livonijas šiliņš, gadskaits aplauzts (SM 4236);
7. Pilnīgi nodilusi vara monēta. Jana Kazimira Polijas vara šiliņš? (SM 4237).

25. kaps. Pie galvas noliktas divas monētas. Viena no tām ir Jana Kazimira Polijas vara šiliņš, kalts 1663.(?) gadā (SM 4261). Otra – Zviedrijas karalienes Kristīnas Livonijas šiliņš, kalšanas gads nav redzams (SM 4262). Kapā vēl citas piedevas: naža asmens, bebra zobs – piekariņš, pie kreisās kājas celgala bronzas zvaniņa fragments.

Pārrokot 25. kapa bedri, atrasta vēl viena monēta – Zviedrijas karaļa Kārļa X Gustava (1654–1660) Livonijas šiliņš, kalts 1657. gadā (SM 4254).

33. kaps. Divas monētas uzietas zem kreisā bļodas kaula. Pirmā – karaļa Jana Kazimira Lietuvas vara šiliņš, kalts 1660. gadā (SM 3924:1). Otrā – karaļa Jana Kazimira Polijas vara šiliņš, kalts 1664. gadā (SM 3924:2).

No 19 monētām, kas atrastas pie apbedijumiem, tikai viena bija izmantota kā rota. Tā bija 11. kapā, kas varētu būt datējams ar 16. gadsimtu. Pārējie apbedijumi ar monētām ir attiecināmi uz 17. gadsimtu. Īpaši interesants ir 24. kaps. Pie galvas mirušajam bija nolikti divi vara šiliņi, t. s. boratinkas, bet nedaudz zemāk vienkopus vēl septiņas monētas. Jaunākā monēta visā deviņu monētu grupā ir Zviedrijas karaļa Kārļa XI (1660–1697) Livonijas šiliņš, kalts 1664. gadā. Tātad mirušais bija apglabāts ne agrāk par 1664. gadu. Iespējams, ka septiņas monētas bija ieliktas maciņā vai ietītas auduma gabalā. Visas pārējās monētas atrastas savrup kapsētas teritorijā. Tās iemestas kapa bedrē bēru laikā vai nāk no traucētiem apbedijumiem. Baznīcas iekštelpā apbedītajiem monētām kā kapu piedevas netika uzietas, tomēr remonta laikā nelielā dzīļumā tika atrastas divas monētas. Viena – Kārļa XI 1662. gadā kalts Livonijas šiliņš – atrasta no centrālapkures tranšejas izmestajās zemēs, otra – arī Kārļa XI Livonijas šiliņš – ejā starp solu rindām pie altāra paaugstinājuma [3]. Visticamāk, monētas nozaudētas (izkritušas) ziedoju mu vākšanas laikā.

14. gadsimta otrs pusē vācu holfeniņi. Visagrākās no visām kapsētā atrastajām monētām datējamas ar 14. gadsimta pirmo pusi. Šajā periodā Livonijā naudas apgrozībā piedalījās Ziemeļvācijas Vendu monētu savienības pilsētās kaltās monētas: Lībekas, Hamburgas, Līneburgas u. c. brakteāti (holfeniņi). Turaidas pili izrakumos atrastas deviņas tādas monētas [4]. Tādi paši brakteāti atrasti arī kapsētā: tā bija četru holfeniņu grupa – divas monētas kaltas 14. gadsimta otrajā pusē Hamburgā, viena – Lībekā un viens pielipis nenoteikts fragments.

15.–16. gadsimta Livonijas monētas. Livonijā šajā periodā apgrozībā bija vietējā kaluma Rīgas, Tartu un Tallinas divpusīgās monētas. Kapsētā atrastas piecas Livonijas perioda monētas – šiliņi un feniņi. Starp tām ir divas Livonijas ordeņmeistra Voltera fon Pletenberga Rīgā un Tallinā kaltas monētas. Kapsētā un pili atrasti Rīgas pēdējā arhibīskapa Brandenburgas markgrāfa Vilhelma viena tipa šiliņi, abi kalti 1540. gadā. Tie nav kalti Rīgā, bet gan Koknesē. Iemesls arhibīskapa kaltuves ierīkošanai Koknesē bija politiskā cīņa starp arhibīskapu, Rīgas pilsētu un Livonijas ordeni. Pašas monētas parasti pieskaita pie Rīgas kaluma, jo Koknese kā kalšanas vieta uz monētām netika norādīta.

16. gadsimta beigās kaltās monētas. Pēc Livonijas konfederācijas sabrukuma izgatavoto monētu kapsētas arheoloģiskajā izpētē iegūts maz. Starp atradumiem ir tikai viens 1577. gada Rīgas brīvpilsētas šiliņš, kā arī Polijas karaļa Sigismunda III (1588–1621) valdišanas laika Rīgas 1609.(?) gada šiliņš.

Zviedru valdišanas laika monētas. Pēc 1621. gadā Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfa (1611–1632) izdotajām privileģijām Rīga saglabāja naudas kalšanas tiesības. Karalis atļāva turpināt kalt monētas pēc Žečpospolitas naudas kalšanas noteikumiem, bet uz monētām bija jābūt Zviedrijas varas atribūtiem – karaļu monogrammām vai attēliem. Karalienes Kristīnas (1632–1654) valdišanas laikā 1644. gadā, lai palielinātu valsts kases ienākumus, paralēli pilsētas naudas kaltuvei tika ierīkota vēl viena kaltuve – Zviedrijas valsts naudas kaltuve. Šajā kaltuvē kala tā sauktos Livonijas trīspelherus un šiliņus ar Vidzemes ģerboņa attēlu – grifu. Kapsētā atrasti seši Kristīnas laika Livonijas šiliņi – vairāk nekā pili. Viens no šiem šiliņiem kalts 1635. gadā Elbingā (Elblonga, tag. Polija), bet pili atrasts tā paša gada Elbingas trīspelhers. Pilsētu 1626. gadā iekaroja Zviedrijas karaļis Gustavs II Ādolfs. Elbingā kaltās Zviedrijas karaļu monētas bija apgrozībā visā Latvijas teritorijā.

Nākamā Zviedrijas karaļa Kārļa X Gustava (1654–1660) šiliņi kalti pārsvarā Zviedrijas valsts naudas kaltuvē (atrusti 4 eksemplāri), mazāk – Rīgas naudas kaltuvē (atrusti 2 eksemplāri). Īpaši daudz kapsētā iegūts Zviedrijas karaļa Kārļa XI (1660–1697) laikā kalto šiliņu. Deviņi no tiem ir Rīgas šiliņi, 18 – Livonijas šiliņi, visi kalti pārsvarā 17. gadsimta 60. gados. Zviedrijas valsts monētu kaltuve Rīgā darbojās no 1644. līdz 1665. gadam.

Turaidas pili tika atrasti desmit karaļa Johana III (1568–1592) zviedru valdišanas laikā Tallinā kalti šiliņi, bet kapsētā – tikai viens.

Svešzemju 17.–18. gadsimta monētas. Latvijas teritorijā 17. un 18. gadsimtā naudas apgrozībā piedalījās arī svešzemju monētas, kaltas Žečpospolitā, Vācijā, Zviedrijā un citur. Kapsētā atrasti desmit Žečpospolitas karaļa Jana Kazimira (1648–1668) vara šiliņi – boratinkas. Pašā Turaidas pili atrasti tikai pieci eksemplāri šo mazvērtīgo monētu. Boratinka ir Žečpospolitas vara šiliņu nosaukums. Tie bija kalti no 1659. līdz 1668. gadam Polijas un Lietuvas monētu kaltuvēs. Precīzi nav zināms, bet aptuvenās aplēses liecina, ka kopumā tika izkalts vairāk nekā 1 miljards boratinku. Šīs monētas bija apgrozībā ne tikai Polijai pakļautajā Latgalē, bet arī Vidzemē un Kurzemes un Zemgales hercogistes teritorijā, kur arheoloģiskajos izrakumos tās atrod ļoti bieži. Pārmērīgā boratinku kalšana noveda pie haosa Žečpospolitas naudas apgrozībā un valsts kases sabrukuma. Neskatoties uz bargajiem sodiem, boratinkas masveidā viltoja, viltojumu skaits apgrozībā bija tikpat liels kā oriģinālo monētu. Monētas tika viltotas valdnieka Eistratija Dabižas laikā (1662–1666) Sučavas pili (Rumānija). Sučavā viltoja arī Zviedrijas karaļu Gustava II Ādolfa, Kristīnas, Kārļa X Gustava un Kārļa XI šiliņus un citas monētas. Novērots, ka 17. gadsimtā monētu viltošana bija īpaši izplatīta. Atšķirt viltojumus varēja pēc attēla un uzrakstiem. Uz viltotiem šiliņiem ir vai nu nesaprotami skaitīli, vai arī gadskaitīli neatbilst attiecīgā valdnieka valdišanas gadiem. Kapsētā atrastās monētas ir daudz sliktākā saglabāšanās stāvoklī nekā pili, jo tās ir korodējušas. Tamēļ bieži nevar noteikt, vai monēta ir viltota, jo korozijas dēļ nevar nolasīt lēgendu un gadskaitus. Viltoto monētu kapsētā atrasts nedaudz, kādas trīscetas, pārsvarā tās ir boratinkas.

Divas jaunākās kapsētā atrastās monētas kaltas Zviedrijā no 1697. līdz 1717. gadam. Viena no tām ir karaļa Kārļa XII valdišanas laikā kaltā 1 ēre un otra – arī 1 ēre, kalta karaļa Frederika I valdišanas laikā 1723. gadā. Kā zināms, no 1772. gada mirušos aizliedza glabāt baznīcas tuvumā.

Monētu sastāva izpēte parādīja, ka gan Turaidas Baznīckalna kapsētā, gan Turaidas pili atrastās hronoloģiskās monētu grupas bija līdzīgas un naudas apgrozības sastāvs pili un kapsētā bija vienāds. Aptuveni 300 Turaidas pili un kapsētā atrastās monētas ir kā visas Latvijas teritorijas naudas apgrozības attīstības spogulis līdz pat 18./19. gadsimtam. Vienlaikus šīs daudzveidīgais numismātiskais materiāls labi raksturo vietējo iedzīvotāju saimniecisko dzīvi un apbedīšanas tradīcijas.

Atsauces References

1. **Berga, Tatjana.** *Numismātika par Latvijas senatni*. Rīga: Zinātne, 1992, 43.
2. **Berga, Tatjana.** Dobeles viduslaiku kapsētas monētas un to nozīme apbedīšanas rituālā (14.–17. gs.). *Arheoloģija un etnogrāfija*. 20. laid. Rīga, 2000, 41.
3. Senlietu saraksts. Izr. lauk. B 1971./72. g. TMR ZA II nod. 212:10, 12. lpp.
4. *Turaidas pili arheoloģiskajos izrakumos atrastās monētas (2., 11.–19. gadsimts). Katalogs*. Sast. Tatjana Berga. Rīga: Zinātne, 2016, 90–91.

Tatjana Berga

COINS FOUND IN THE GRAVEYARD OF THE TURAIDA CHURCH HILL

Sixty-six coins were found during excavations in the graveyard of the Turaida Church Hill. 64 of them are included in this Catalogue. It is most likely that in the Turaida Church and graveyard local inhabitants of the Turaida Castle and surrounding villages were buried, therefore the composition of the coins in circulation in the castle and graveyard was similar. The number of coins found in the graveyard is four times (66:238) smaller than that from the castle. Probably this is because only one-fifth of the graveyard area has been investigated. Coins were deliberately placed in the graves, following a certain burial ritual. In the castle, however, coins were lost over time, and also, two coin deposits were found there, which increased their total number. All the coins found in the graveyard, including both the singular finds and grave goods, were dated starting from the second half of the 14th century and ending with the 18th century. The tradition to place coins in the grave of the deceased had existed already since ancient times. In Latvia, this custom has been known since the Early Iron Age. Roman coins of the 2nd–4th centuries were found as grave goods in Rucavas Mazkatuži burial ground, in Medzes Kapsēde burial ground, and other burial grounds [1]. Later, between the late 10th and early 12th centuries, the tradition to place coins in the grave spread widely among the Daugava Livs. This custom was maintained also in the Middle Ages. In rural cemeteries of Latvia coins of the 16th–17th centuries are found in particularly large numbers. On the one hand, it shows the increasing role of money in the lives of people, but on the other, it was a way of circumventing the church's ban on the burial of the deceased with grave goods, according to ancient pagan traditions. The reasons for placing the coins in the grave were very diverse. Folk belief usually mentions fear of the dead, the desire to pay off, as well as enabling the deceased person to buy everything he needs in the afterlife for symbolic money, or to use it for "passage into the world of the dead" [2].

Coins as grave goods in the graveyard of the Turaida Church Hill were placed in seven burials. They were found in different places: at the head, on the chest, next to the arm, under ilium bone, next to the leg, and elsewhere.

Burial 8. Livonian Schilling of Gustav II Adolph, King of Sweden (1621–1632), found at the right leg (near the tibia towards the middle part), the year of mintage is not seen (SM 4258).

Burial 11. Coin-pendant – Tallinn schilling of the Livonian Master Hermann von Brüggeneye (1535–1549), struck in 1538, found on the coffin board at the top of the head (SM 4259).

Burial 15. Schilling of Christina, Queen of Sweden, struck in 1652, and heart-shaped brooch, found on the chest near the neck, in the middle (SM 3935:3).

Burial 16. A bronze annular brooch and two coins were found inside the elbow of the right hand. The first coin – Livonian Schilling of Karl XI, King of Sweden, struck in 1664 (SM 3941: 2). The second – Livonian Schilling of Karl XI, King of Sweden, struck in 1663 (SM 3941:3).

Burial 24. Two coins along with a bronze pendant, and a glass bead were found at the right side of the head. One of the coins is the Lithuanian copper schilling of Jan Kazimir, the year of mintage is not seen (SM 3932). The second – Polish copper schilling of Jan Kazimir, the year of mintage is not seen (SM 3933).

Seven coins were found piled up near the head:

1. Riga schilling of Karl XI, King of Sweden, struck in 1663 (SM 4232).
2. Livonian schilling of Karl XI, King of Sweden (1660–1697), struck in 1664 (SM 4234).
3. Polish copper schilling of Jan Kazimir (?). Year 1665 (?) Counterfeit (?) Legends are illegible (SM 4231).
4. Livonian schilling of Karl XI, King of Sweden, the year of mintage is not seen (SM 4235).
5. Livonian schilling of Karl XI, King of Sweden, the year of mintage is not seen (SM 4233).
6. Livonian schilling of Karl XI, King of Sweden, the year is broken off (SM 4236).
7. Completely worn-out copper coin. Polish copper schilling of Jan Kazimir (?) (SM 4237).

Burial 25. Two coins are placed next to the head. The first of them – Polish copper schilling of Jan Kazimir, year 1663 (?) (SM 4261). The second – Livonian schilling of Christina, Queen of Sweden, the year of mintage is not seen (SM 4262). The following grave goods were found there as well: a blade of a knife, beaver's tooth-pendant, a fragment of a small bronze bell at the left knee.

Digging over again the pit of the Burial 25, another coin was found – a Livonian schilling of King Karl X Gustav (1654–1660), struck in 1657 (SM 4254).

Burial 33. Two coins were found under the left ilium bone. The first – Lithuanian copper schilling of King Jan Kazimir, struck in 1660 (SM 3924:1). The second – Polish copper schilling of King Jan Kazimir, struck in 1664 (SM 3924:2).

Of the 19 coins found with the burials, only one was used as a decoration. It was placed in Burial 11, which could be dated to the 16th century. Other burials with coins are dated back to the 17th century. Burial 24 is particularly interesting. Two copper shillings, the so-called Boratinkas, were placed at the head of the deceased, but a little bit lower – another seven coins were found together. The newest coin in the group of nine coins is the Livonian shilling of Karl XI, King of Sweden (1660–1697), struck in 1664. Hence, the deceased was buried not earlier than in the year 1664. Perhaps seven coins were put in a purse or wrapped in a piece of fabric. All other coins were found as single finds in the graveyard area. They had been thrown into a grave pit during the funeral or come from disturbed burials. Nearby those, who had been buried inside the church, coins as grave goods were not found, however, two coins were found at a shallow depth during the repair works. One coin is Livonian schilling of Karl XI, struck in 1662, found in the earth thrown out of the central heating trench, and the other one – also Livonian schilling of Karl XI, found in the aisle between the rows of pews at the altar podium. Most likely, the coins had been lost (dropped) during the collection of donations.

German hohlpfennigs of the second half of the 14th century. The earliest of all coins found in the graveyard are dated to the first half of the 14th century. During this period, the following coins forged in the cities of the Wendish Monetary Union of Northern Germany participated in the circulation of money in Livonia: bracteates (hohlpfennigs) of Lübeck, Hamburg, Lüneburg, etc. Nine such coins were found during archaeological excavations at Turaida Castle [4]. Such bracteates were also found in the graveyard: it was a group of four hohlpfennigs – two coins struck in the second half of the 14th century in Hamburg, one in Lübeck, and one indeterminate fragment stuck to the coin.

Livonian coins, 15th–16th centuries. In Livonia, double-sided locally produced coins of Riga, Tartu, and Tallinn were in circulation during this period. Five coins of the Livonian period – schillings and pfennigs were found in the graveyard. Among these, there are two coins struck in Riga and Tallinn by Walter von Plettenberg, Master of the Livonian Order. One-type schillings of the last Archbishop of Riga – Margrave Wilhelm von Brandenburg were found in the graveyard and castle, both struck in 1540. They were not struck in Riga but in Koknese. The reason for establishing the Archbishop's mint in Koknese was the political struggle among the Archbishop, the town of Riga, and the Livonian Order. The coins themselves are usually referred to as the Riga coinage, since Koknese was not shown on the coins as the place of coinage.

Coins struck in the late 16th century. After the collapse of the Livonian Confederation, only a few coins of that period were found in the graveyard during archaeological excavations. Among the finds, there is only one schilling of the free city of Riga, year 1577, as well as one Riga schilling (1609?) of the reign of the Polish King Sigismund III (1588–1621).

Coins of the Swedish rule. According to the privileges issued, in 1621, by Gustav II Adolf, King of Sweden (1611–1632), Riga kept its coinage rights. The King granted an authorisation to continue striking coins according to the minting regulations of Rzeczpospolita, on the condition that coins bore the attributes of Swedish power – monograms or images of kings. During the reign of Queen Christina (1632–1654) in 1644, another mint – the Swedish State Mint was established in parallel to the city's mint, to increase the Treasury's income. In this mint, the so-called Swedish Livonian dreipolchers and schillings with a griffon – an image of the Vidzeme coat of arms were struck. Six Livonian shillings of the reign of Christina were found in the graveyard, which is more than in the castle. One of the schillings found in the graveyard was struck during the reign of Queen Christina in Elbing (Elblag, at present in Poland), but one Elbing dreipolcher of the same year was found in the castle. The city was conquered in 1626 by Swedish King Gustav II Adolf. Coins struck by the Swedish Kings in Elbing were in circulation in the whole territory of Latvia.

Schillings of the successive Swedish King Karl X Gustav (1654–1660) were struck mostly in the Swedish State Mint (four coins of the type were found), less – in Riga Mint (two coin samples). A particularly large number of schillings struck during the time of the Swedish King Karl XI (1660–1697) were obtained in the graveyard. Nine of them are Riga schillings, 18 – Livonian schillings, all of them were mostly struck in the 1660s. The Swedish State Mint operated in Riga from 1644 to 1665.

While ten schillings struck in Tallinn during the reign of the Swedish King Johann III (1568–1592) were found in the castle, only one of this type was found in the graveyard.

Foreign coins of the 17th–18th centuries. In the 17th and 18th centuries, foreign coins struck in Rzeczpospolita, Germany, Sweden, and elsewhere also participated in the currency circulation within the territory of Latvia. Ten copper schillings – boratinki of the King of Rzeczpospolita Jan Kasimir (1648–1668) were found in the graveyard. Only five of these low-value coins were found in the Turaida Castle itself. Boratinka is the name of Rzeczpospolita's copper schillings. They were struck from 1659 to 1668 in the mints of Poland and Lithuania. The exact number is unknown, but, according to rough estimates, more than 1 billion boratinkas were struck in total. These coins were in circulation not only in Latgalia, which was under Polish rule but also in Vidzeme and within the territory of the Duchy of Courland and Semigallia, where they are found very often in archaeological excavations. The excessive mintage of boratinki led to chaos in Rzeczpospolita's currency

circulation and the collapse of the Treasury. Despite the severe punishments, boratinki coins were counterfeited in large quantities, their number in circulation was as large as one of the original coins. Counterfeit coins were struck during the reign of prince Eustratie Dabija (1662–1666) in the Suceava Castle (Romania). In Suceava, also schillings and other coins of the governors of Sweden – Gustav Adolf (1611–1632), Christina, Karl X Gustav, and Karl XI – were counterfeited. It has been observed that counterfeiting was particularly widespread in the 17th century. Counterfeits could be distinguished by images and legends. The counterfeited shillings had either fuzzily written year numbers or the years did not coincide with the period of the governor's rule. The coins found in the graveyard are in a much worse state of preservation than in the castle, because they are corroded. Therefore, it is often impossible to determine whether a coin is counterfeit because due to corrosion the legend and years are illegible. A small amount (3–4) of counterfeit coins were found in the graveyard – mostly boratinki.

Two of the newest coins found in the graveyard were struck in Sweden from 1697 to 1717. One of them is 1 öre, struck during the reign of King Karl XII and the other one – also 1 öre, struck during the reign of King Frederick I in 1723. As it is known, since 1772, it was forbidden to bury the deceased near the church.

A survey of coin composition showed that the chronological groups of coins found in both the graveyard of the Turaida Church Hill and Turaida Castle were similar and that the currency in circulation found in the castle and graveyard was the same. About 300 coins found in the Turaida Castle and graveyard are like a mirror reflection of the development of currency circulation within the territory of Latvia until the 18th and 19th centuries. At the same time, this diverse numismatic material represents well the economic life of the local population and the funerary traditions.

Egils Jemeljanovs

TURAIDAS BAZNĪCKALNA KAPSĒTAS ROBEŽU NOTEIKŠANA ARHEOLOGISKĀS IZPĒTES GAITĀ (2017–2021)

2017. gadā tika atsākti arheoloģiskie pētījumi Turaidas Baznīckalna kapsētā. Tie turpinājās piecus gadus ar nolūku dabā noteikt senatnē kapsētu aptverošā žoga vietu, jo iecerēts tādu atjaunot sākotnējā vietā un aptuvenā izskatā. Koka žogs ap Baznīckalna kapsētu minēts vairākos baznīcas revīziju protokolos un kā stāvkoku nozōgojums attēlots 17. gadsimta otrs puses zviedru plānā – zīmējumā (sk. 1. att. šīs grāmatas 32. lpp.).

Pats Baznīckalns ir dabisks iegarens, ap 40×100 m liels, no austrumu puses skatoties, ap 1,5 m augsts paužgurs. Tā absolūtais augstums sasniedz ap 96 m virs jūras līmeņa. Uzkalns daļēji ir mākslīgi apdarināts. Tā R puse

1. att. 2017. gada arheoloģiskie izrakumi. Apbedījumu kopskats no augšas. Agra Tabaka foto

Fig. 1. 2017 excavations. Overview of burials from above. Photo by Agris Tabaks

norakta stāvāka, veidojot terasi, pa kuru jau senatnē vedis ceļš uz Turaidas pili. D puse izveidota stāvāka, līdz pašai kalna nogāzei regulāri arot tai pieguļošo līdzenumu. Līdz ar to D un R pusē kapsētas robeža nosakāma pēc kalna reljefa. Visticamāk, tā atradusies līdz kalna plakuma nogāzēm. A pusē kalns lēzeni pāriet apkārtnes plavās, tāpēc te robežu, kur beidzas apbedijumi, varēja noteikt tikai ar arheoloģisko izrakumu palīdzību. Kalna Ž puse ir visproblemātiskākā, jo nogāzes reljefs ir lēzens, turklāt šī vieta jau senatnē pārveidota, veicot zemes darbus.

Sākotnēji plānotās izrakumu vietas kalna A nogāzē tika pārbaudītas ar ģeoradaru. Pēc tā rādījumiem zeme aptuveni līdz nogāzes vidum bija pildīta ar dažādiem piejaukumiem. Radars tik siki nenorāda, ar kādiem [1].

2017. gada vasarā tika iemērīts izrakumu laukums 28 kvadrātmetru (4×7 m) platībā kalna DAA stūrī ar ģeoradaru pārbaudītā vietā. Izrakumu laukuma garākās (7 m) malas tika iemērītas R–A virzienā, perpendikulāri kalna nogāzei, lai būtu lielākas iespējas konstatēt kapsētas seno robežu. Pa kārtām noņemot zemi, jau virsējās kārtās parādījās pārjaukti cilvēku kauli un to fragmenti. Tie bija gan senāko apbediju kauli, kas uzjaukti, ierokot jaunus apbedijumus, gan 1969.–1971. gada baznīcas iekštelpā veiktajos arheoloģiskajos izrakumos savāktie kauli, kas vēlāk šeit pārapbedīti. Kaulu kambaris jeb osuārijs, kur tādus parasti noglabāja, pie Turaidas baznīcas kapsētas pastāvējis neregulāri. Tā, piemēram, 1739. gada baznīcas reviziju protokolos atzīmēts, ka Turaidā kaulu kambaris (*Beinhau*s) ir, bet sabrucis. Turpat revizoru ieteikums – izbūvēt kaulu kambari no mūra vai koka uz mūra pamatiem [2]. Tas acīmredzot paveikts, jo 1792. gadā, kad kapsēta jau 20 gadus te nepastāvēja, Turaidu apmeklēja toreizējā Biriņu muižas īpašnieka grāfa Mellīna mājskolotājs Johans Vilhelms Krauze (1757–1828), kurš, zīmējot apkārtnes plānu, Baznīckalna DA stūrī ievietojis ēku ar nosaukumu “vecs kaulu kambaris”. Ēka zīmējumā attēlota paliela – apmēram pus baznīcas izmēros.

Zeme visā izrakumu laukuma teritorijā bija tumša, sajaukta, tāpēc kapu bedres tajā neiezīmējās. Neskarti apbedijumi tika konstatēti no 85 līdz 95 cm dziļumā no augsnē virskārtas. Tika atsegti seši apbedijumi, to skaitā divi postīti. Neskartie četri apbedijumi guldiņi rindā aptuveni vienādā dziļumā. Acīmredzot mirušie bijuši ievietoti koka zārkos, no kuriem tika konstatētas kalēja kaltas dzelzs naglas. Visi seši apbedijumi attiecināmi uz kapsētas pastāvēšanas beigu periodu – 17.–18. gadsimtu, jo tie bija paši malejrie. Mirušie apbedīti pēc kristīgām paražām – guļus uz muguras izstieptā stāvoklī un ar galvu uz rietumiem.

Zem tiem, visticamāk, atradās dziļāku apbediju kārtas, bet tās atsegtai nebija darba uzdevums. Aizberot laukumu, atsegto apbediju kauli pēc to antropoloģiskās izpētes tika apbērti ar zemi. Pārjauktajās zemēs tika iegūtas senlietas, kas sākotnēji bijušas senāku apbediju piedevas, bet, rokot jaunus kapus, kopā ar kauliem uzjauktas virsējos zemes slāņos. No atradumiem jāmin divi Hamburgas (TMR 28390, kataloga Nr. 1; TMR 28391, kataloga Nr. 2) un divi kopā saoksidējušies Libekas sudraba brakteāti (TMR 28392, kataloga Nr. 3), kurus numismāte Tatjana Berga datējusi ar 14. gadsimta otro pusi. Starp savrupatradumiem bija arī trīs 15.–16. gadsimta bronzas pakavskatas (TMR 28393, kataloga Nr. 7; TMR 28394, kataloga Nr. 5; TMR 28395, kataloga Nr. 6) un viena bronzas riņķsakta ar stūrveida izvirzījumiem (TMR 28396, kataloga Nr. 8), kas uzskatāma par salīdzinoši retāku atradumu. Atrasti arī dzelzs priekšmeti – divi naži (TMR 28386, kataloga Nr. 67; TMR 28387, kataloga Nr. 68), jostas sprādze (TMR 28389, kataloga Nr. 60), zirgu skrāpis (TMR 28388:1, kataloga Nr. 86) ar naglu (TMR 28388:2, kataloga Nr. 100) pie tā un vairākas kaltas zārku naglas. Pēdējo priekšmetu vecums nav nosakaams, bet tie nevarētu būt jaunāki par 1772. gadu, kad kapsētā tika pārtraukta apbedīšana.

Meklētā kapsētas senā robeža laukuma teritorijā atradusies kalna nogāzes vidusdaļā aptuveni pret laukuma 5. metru. Šeit krasi beidzās gan apbedijumi, gan pārjauktie kauli, turklāt zeme kļuva gaišāka un dzeltenīga kā

pamatzeme. Izrakumos konstatētā robežas vieta sakrita arī ar 2016. gadā iegūtajiem ģeoradarā rādījumiem [1]. Koka sētas paliekas – mietu vietas vai kādas citas konstrukcijas izpētes laikā nekonstatēja. Domājams, ka sēta bijusi viegla, sekli iedziļināta būve, kurās paliekas laika gaitā satrūdējušas un vēlāk noartas, apstrādājot blakus esošo lauku. Tomēr laukuma A pusē atsedzās blīvs akmeņu un fragmentāru kieģeļu krāvums. Tas sastāvēja no atsevišķiem laukakmeņiem, vairāk – dažāda lieluma plienakmeņiem, no kuriem lielāko izmērs sasniedza ap 15×25 cm. Tie bija izvietoti bez saistvielas vienā–divās kārtās un turpinājās laukuma A profilā. Pastāvēja iespēja, ka krāvums varētu būt sens kapsētas nožogojums – valnis. Tam analogija bija no Turaidas ap 5 km uz R lokalizētā Krimuldas Jaunā kapsēta jeb t.s. Baronu kapi. Tie arī izvietoti pakalnā un pie pakājes apjodzi ar laukakmeņu nožogojumu – bez saistvielas veidotu akmeņu valni.

Lai pārbaudītu šo piņēmumu, 2018. gadā uz A no 2017. gada izrakumu vietas iemērija jaunu laukumu, kas tālāk ietvēra iepriekš daļēji atsegto akmeņu konstrukciju. Izrakumu laukuma izmēri bija 4×7 m, un tas atradās jau ārpus kapsētas domājamās robežas, ja par to neuzskatītu minēto akmeņu kopojumu. Noņemot zemi, zem velēnu kārtas atsedzās atsevišķi nelieli laukakmeņi, plienakmeņi un dažādu izmēru kieģeļu fragmenti. Tālāk iedziļinoties visā laukuma teritorijā, nācās konstatēt, ka akmeņi neveido nekādas apvienotas konstrukcijas. Izskatījās, ka tie vienkārši nolasīti no blakus esošā lauka un sakrauti tā malā. Nevienu veselu kieģeli atrast neizdevās, tikai to fragmentus. Tie izskatījās kā noapaļoti, atsistiem stūriem, iespējams, no ilgstošas zemes apstrādes ar arklu. Vizuāli un pēc nosakāmajiem izmēriem tie atgādināja 19. gadsimta Turaidas muižā gatavoto un izmantoto produkciju no 1826. gadā ierīkotās kieģeļu dedzinātavas. Šis akmeņu un kieģeļu krāvums jau no 20. gadsimta 60. gadiem līdz mūsdienām stipri postīts, pārrokot ar kabeļu tranšejām līdz 0,8 m dziļumam. Izrakumu laukumu šķērsoja piecas tranšejas. Akmeņu un kieģeļu krāvuma maksimālais biezums sasniedza 20–25 cm, tas bija izvietots vienā–divās kārtās un atradās 30–50 cm dziļumā no augsnēs virskārtas. Izrakumu laukuma 45–50 cm dziļumā pārjauktā vienmērīgi brūnganā zeme pārgāja neskartā pamatzemē – tīrās, rupjās smiltīs.

Iemērītā izrakumu laukuma teritorijā, kas atradās ārpus kapsētas robežām, pārjauktajās zemēs tika konstatēti astoņi cilvēku kaulu fragmenti, kas, domājams, pārvietoti no kapsētas teritorijas, rokot kabeļu tranšejas. Līdzīgā ceļā laukumā vareja būt nonākuši atrastie dzelzs priekšmeti – vairākas kaltas naglas, apkalums (TMRplg 9289, kataloga Nr. 99), zirga pakava puse (TMR 28662, kataloga Nr. 85). Interesants atradums bija neliels svina krustiņš (TMR 28660, kataloga Nr. 96) bez jebkādiem rotājumiem vai uzrakstiem. Iespējams, izgatavots 16.–17. gadsimtā kā piekariņš, bet piekarcilpa tam nolūzusi. Nācās secināt, ka akmeņi un kieģēļi nav veidojuši kapsētas valni, bet nolasīti no blakus esošā lauka un sakrauti tā malā. Vēlāk ar 20. gadsimta tranšejām kaudze sadalīta vairākās daļās.

2019. gadā, turpinot kapsētas robežu noteikšanu, arheoloģiskā izpēte notika teritorijas Z daļas A nogāzē uz austrumiem no Turaidas Rozes piemiņas vietas. Arī šī kapsētas daļa 2016. gadā tika pārbaudīta ar ģeoradaru, konstatējot nenosakāmus piejaukumus aptuveni līdz Baznīckalna lēzenās nogāzes vidum. Lai fiksētu kapsētas robežas, R–A virzienā tika iemērīts 3×10 m liels izrakumu laukums – tranšeja. Vēlāk laukumu nācās paplašināt par 2 m^2 , lai pilnībā attīrītu divus apbedījumus, kuru galvas daļa turpinājās aiz sākotnējā R profila. Pa kārtām noņemot tumšo, pārjauktā zemi, laukuma R pusē 75–65 cm dziļumā no augsnēs virskārtas tika konstatēti trīs apbedījumi – viena sieviete, viens vīrietis un viens bērns. Tie bija guldiņi ar galvu uz R. Bērna apbedījuma kauli bija daļēji izkustināti, vēlāk tam tieši blakus ierokot vīrieša apbedījumu.

2017. gadā atsegto apbedījumu skeletu izpēti veica Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Bioarheoloģijas nodaļas vadītājs Guntis Gerhards un pētniece Elīna Pētersone-Gordina, 2019. gadā – Guntis Gerhards. Pēc pētnieku sniegtajām ziņām, starp apglabātajiem bija trīs bērni, trīs sievietes un trīs vīrieši. Neskartajiem apbedījumiem bija saglabājies galvaskauss ar žokli, pēc kura Guntis Gerhards varēja spriest par apbedīto zobu stāvokli. Gan pieaugušajiem (2., 3., 7., 8. kaps), gan bērnam (6. kaps) pētnieks konstatējis kariesu, kas, iespējams, saistīts ar sliktu uzturu. Vairākiem pieaugušajiem individuāliem konstatēti savam vecumam pārāk nodiluši zobi (2., 7., 8. kaps), kas varētu būt rupjas barības lietošanas sekas.

Izvērtējot Turaidas Baznīkalna kapsētas materiāla mugurkaula sistēmu, Guntis Gerhards kā vīriešiem, tā sievietēm atradis būtiskas deformācijas, artrītu un t.s. Šmorla mezglus. Viņš pieļauj, ka šis patoloģiskās izmaiņas izraisījusi liela fiziska slodze, kas bojājusi krūšu un jostas daļas skriemelus (2., 3., 4., 7., 8. kaps). Vienā gadījumā 8. kapā apbedītajam 55–60 gadus vecajam vīrietim locītavu artrīts varētu būt saistīts ar bioloģiskās novecošanās procesu.

Pēc antropoloģiskā materiāla galvaskausa virsmas vai acs orbītas (*cribra orbitalia*) izmaiņām iespējams spriest par D vitamīna trūkumu uzturā cilvēka dzīves laikā. Tas rada kalcija deficitu, kas izpaužas ar kaulu attīstības traucējumiem – galvaskausa, krūškurvja un kāju kaulu deformāciju. Guntis Gerhards noskaidrojis, ka Latvijas antropoloģiskajā materiālā rahīts konstatēts tikai atsevišķos gadījumos, tāpēc uzskata, ka senatnē ar rahītu cilvēki maz slimojosi. Arī no pētītajiem Turaidas kapsētas apbedījumiem tas konstatēts tikai vienā gadījumā – 1. kapā apbedītajam bērnam. Savukārt 9. kapā apbedītajam bērnam pētnieks konstatēja iespējamas problēmas ar C vitamīna uzņemšanu. Tā rezultātā varēja notikt saslimšana ar cingu.

Vismaz diviem Turaidas Baznīkalna kapsētā apbedītajiem individuāliem (1., 5. kaps) galvenokārt uz apakšstilba lielajiem liela kauliem tika novērotas kaulu virsmas strukturālās izmaiņas – periostīts. Tas, pēc pētnieku domām, liecina par kādas infekcijas slimības attīstību hroniskā formā. Turklat 1. kapā apbedītajam 9–10 gadus vecam individuām Guntis Gerhards konstatēja izteiktu kaulu tuberkulozi. Šo atklājumu tik senos apbedījumos pētnieks uzskata par unikālu ne tikai Latvijas arheoloģiskajā materiālā, bet arī plašākā kontekstā [3; 4]. Pēc kaulu izpētes tie tika pārapbedīti sākotnējā atrašanās vietā.

2. att. 2019. gadā atsegto apbedījumu attīrišana.
Egila Jemeļjanova foto

Fig. 2. Cleaning of the burials uncovered in 2019.
Photo by Egils Jemeļjanovs

Pārjauktajās zemēs kā savrupatradumi 2019. gadā tika iegūtas četras monētas. Pašā zemes virskārtā atrauda Zviedrijas karala Johana III valdīšanas laikā (1568–1592) Tallinā kaltu šiliņu (TMR 28766, kataloga Nr. 52) un trīs Kārļa XI laika (1660–1697) Livonijas šiliņus (TMR 28769, kataloga Nr. 37; TMR 28768, kataloga Nr. 41; TMR 28767, kataloga Nr. 51). No tiem tikai viens tika atrasts domājamajā kapsētas teritorijā virs apbedījumiem, pārējie, zemes darbus veicot, pārvietoti tālāk uz A. Vēl tika iegūta akmensmasas trauka lauska (TMRplg 9693, kataloga Nr. 94) un vairākas kaltas dzelzs naglas – arī kā savrupatradumi pārjauktajās zemēs.

Pēc 2019. gada izrakumiem varēja secināt, ka kapsēta uz Z no baznīcas pastāvējusi vismaz līdz pašreizējās

Turaidas Rozes piemiņas vietas iežogojuma vidum. Konstatētie apbedījumi norāda kapsētas tālako robežu ZA stūra A nogāzē. Tā atrodas aptuveni lēzenās nogāzes vidū 3–3,5 m uz A no Turaidas Rozes piemiņas vietu norobežojošā mūra A sienas. Atrastie apbedījumi varētu būt vieni no pēdējiem kapsētā apglabātajiem un attiecīnāmi uz 17.–18. gadsimtu. Ar to savā ziņā skaidrojams kapa piedevu trūkums, jo šajā laikā kristīgās tradīcijas jau ir stipri iesakņojušās un nomākušas senās paražas dot mirušajam līdzi dažādus priekšmetus. Turklat kapsētas malā tika apglabāti trūcīgākie draudzes locekļi. Labākās kapa vietas skaitījās baznīcas iekštelpā un tuvāk pie dievnama ārsienas, īpaši tā saulainajā – dienvidu pusē. Kapsētas iežogojuma paliekas neizdevās konstatēt arī 2019. gada arheoloģiskajā izpētē. Acīmredzot iztrūdējušo sētas stabu vietas vēlāk noartas.

Lai pārliecinātos, vai kapsēta neturpinās aiz domājamās Z robežas, 2020. gadā veica arheoloģisko izpēti kalna Z pusē esošajā terasē. 11,5 m uz Z no 2019. gada izrakumu vietas tika iemērīts izrakumu laukums 3×8 m platībā. Tā Z profila garākās malas bija situētas D–Z virzienā iepretim 2019. gada izrakumu laukuma Z profilam, kur atradās blakus apglabāto vīrieša un bērna kapavietas. Pastāvēja iespēja, ka apbedījumu rinda varētu turpināties uz Z. Tomēr šajā vietā jauni apbedījumi netika konstatēti – acīmredzot kapsēta tik tālu neturpinājās. Izrakumu laukuma vietā atklājās blīvs viduslaiku būvgružu klājums, visespējamāk no Turaidas pils. Tāds šeit sabērts, domājams, 19. gadsimtā, lai iegūtu līdzenu un stabilu virsmu, jo tolaik te atradās graudu klēts un kalte, uz kuru vajadzēja transportēt labību.

2021. gadā izrakumi kapsētas Z nogāzē turpinājās $34,5 \text{ m}^2$ lielā laukumā. Tas savienoja 2020. gada izrakumu laukuma 3 m garo D profili ar 2019. gada izrakumu laukuma Z profila R galu. Laukuma vidusdaļā līdz 1 m biezumā atsedzās viduslaiku būvgružu slānis. No laukuma 6. līdz 11,5. metram Z virzienā līdz 0,5 m dziļumam iezīmējās neskarta pamatzeme – dzeltenas smiltis. Meklējamā kapsētas robeža tika konstatēta laukuma D pusē. To labi varēja novērot R profilā. Bija redzams, ka kalna nogāze tikusi mākslīgi nostāvināta, tās priekšā bijis ap 1,5 m plats un 1 m dziļš grāvis, kas vēlāk izlīdzināts.

2020.–2021. gada izpētes rezultātā būvgružu masā atrastās senlietas neattiecās uz Turaidas kapsētu, bet gan uz viduslaiku pili. Sākot ar 30 cm dziļumu, kur dominēja viduslaiku būvgruži, tika iegūti šim periodam raksturīgi atradumi – musketes svina lode (TMR 29320, kataloga Nr. 82), arbaleta bultas gals (TMR 29324, kataloga Nr. 81), ledus piesis – rēdze (TMR 29323, kataloga Nr. 84), kaltīņa frāgments (TMR 29322, kataloga Nr. 106), neliela atslēdziņa (TMR 29321, kataloga Nr. 107) un daudz dažādu kaleja kaltu naglu. Tika atrasts arī senāks priekšmets – Gaujas lībiešu perioda (11.–13. gadsimta) atsvariņš (TMR 28955, kataloga Nr. 97), kas viduslaiku pils būvgružos varētu būt nonācis no lībiešu koka pils paliekām. Zemes virskārtā tika atrastas 20. gadsimta 50.–70. gadu dažādu nominālu kapiekas, ko tūristi metuši uz blakus esošo Turaidas Rozes piemiņas vietu.

3. att. 2020. gada izrakumu laukums. Tā rietumu profilā redzams viduslaiku būvgružu slānis. Egila Jemeljanova foto

Fig. 3. The 2020 excavation area. Its western profile shows a layer of medieval building debris. Photo by Egils Jemeljanovs

2017.–2021. gada arheoloģiskajā izpētē kapsētas senā robeža atrasta ap visu teritoriju, izņemot kalna A nogāzes vidusdaļu. Sprīzot pēc kalna reljefa, šeit tā varētu būt orientēta vairāk uz R, nekā attēlots jau piemērtajā 17. gadsimta zviedru plānā. Līdzšinējos izrakumos nav atrastas nekādas liecības par meklēto koka žogu. Visticamāk, tādas arī netiks atrastas, tāpēc par pamatu kapsētas žoga atjaunošanai vislabāk varētu noderēt 17. gadsimta zīmējumi un uzmērījumi, kuros attēlotas Vidzemes baznīcas ar nožogotām kapsētām (5. att.).

4.att. 2021. gada arheoloģiskie izrakumi. Rietumu profilā redzama kapsētas ziemeļu robeža – grāvja vieta. Agra Tabaka foto

Fig. 4. 2021 excavations. The northern boundary of the graveyard – site of the ditch seen in the west profile. Photo by Agris Tabaks

5.att. Mālpils Sv. Sīmaņa un Jūdas baznīca, 1692. Zviedru mērnieka Johana Ābrahamā Ulriha akvarelis. LNVM krājums

Fig. 5. St. Simon and Jude Church in Mālpils, 1692. Watercolour by the Swedish surveyor Johann Abraham Ulrich. Collection of the National History Museum of Latvia

Avoti un literatūra

Sources and literature

1. **Karušs, Jānis, Bērziņš, Dāvids.** Turaidas muzejrezervāta izpēte ar ģeoradaru. Rīga, 2016. TMR ZA IM II nod. 996.
2. **Turaidas baznīca. 1750–2000.** Sast. Līga Kreišmane. Turaidas muzejrezervāts. Rīga: Mantojums, 2001.
3. **Gerhards, Guntis, Pētersone-Gordina, Elina.** Pārskats par Turaidas viduslaiku kapsētas arheoloģiskajos izrakumos iegūtā antropoloģiskā materiāla izpētes rezultātiem. Rīga, 2017. TMR ZA II nod. 1018.
4. **Gerhards, Guntis.** Pārskats par Turaidas viduslaiku kapsētas 2019. gada arheoloģiskajos izrakumos iegūtā antropoloģiskā materiāla izpētes rezultātiem. Rīga, 2019. TMR ZA II nod. 1036.

Egils Jemeļjanovs

DETERMINATION OF THE BORDERS OF THE GRAVEYARD OF THE TURAIDA CHURCH HILL IN THE COURSE OF ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION

(2017–2021)

In 2017, archaeological studies in the graveyard of the Turaida Church Hill were resumed. They continued for five years with the intention of determining the previous location of the fence of the graveyard, as it was intended to restore it in the original form and close to the original appearance. The wooden fence around the graveyard of the Church Hill was mentioned in several protocols of the church audit and was depicted as a palisade in the Swedish map of the second half of the 17th century (Beitiņa, Fig. 1).

The church hill itself is a natural oblong hillock, around 40×100 m, and in the view from the eastern side – around 1.5 m high. Its absolute height is around 96 m above the sea level. The hill is partly artificially shaped. Its western side is dug off to make it steeper, forming a terrace along which a road led to Turaida Castle already in the olden times. The southern slope was shaped steeper by regularly ploughing the flat land next to it. Hence, on the southern and western side, the boundary of the graveyard can be determined by the terrain of the hill. It is likely that the graveyard stretched up to the slopes of the hill. On the eastern side the hill gradually passes into the surrounding meadows, hence, the border where the burials are no longer found could only be determined by archaeological excavations. The northern side of the hill is the most problematic one, since the terrain is gently sloping, and moreover, in ancient times the site had been transformed by performing land works.

The planned excavation site on the eastern side of the hill was initially tested using a ground penetrating radar. According to the readings, the ground was filled with a variety of admixtures up to around the midpoint in the slope. The radar did not specify in detail what they were [1].

In the summer of 2017, an excavation area of 28 square metres (4×7 m) was measured out at the southeast to east corner of the hill that had been inspected with the radar. To increase the likelihood of detecting the ancient boundary of the graveyard, the longest edges (7 m) of the excavation area were measured out in the west to east direction, perpendicularly to the slope of the hill. The soil was taken off by layers,

and already in the first ones there appeared intermixed human bones and their fragments. These included both the bones from more ancient burials, having been unearthed while making new burials, and bones collected during excavations of the church interior in 1969–1971, which were later reburied here. The bone chamber, or ossuary, where they used to be stored, had existed at the graveyard of the Turaida Church Hill intermittently. For example, it is noted in the protocols of the 1739 church audit that Turaida had a bone chamber (Beinhäus), but it had collapsed. There follows a recommendation by the auditors: to build a bone chamber from stone or from wood, on a stone foundation [2]. This was evidently fulfilled, since in 1792, when the graveyard had no longer been in operation here already for 20 years, Turaida was visited by Johann Wilhelm von Krause (1757–1828), tutor of count Mellin, owner of Bīriņi Manor, who drew a location map including in it a building under the name “old bone chamber” in the southeast corner of Church Hill. The drawing showed a sizeable building, approximately half the church in size.

The soil in the excavation area was dark, mixed, and therefore the burial pits did not appear. Intact burials were found between 85 and 95 cm under the topsoil. Six burials were unearthed, two of which were disturbed. The four undisturbed burials had been placed in a row at approximately equal depths. Apparently, the dead had been placed in wooden coffins from which forged iron nails were found. Among the buried there were two children, one of whom had pronounced bone tuberculosis, as well as two women and two men [3].

All six burials are attributable to the end period of the use of the graveyard – 17th–18th centuries, as they were placed at the edge of the territory. The deceased were buried according to Christian custom – lying on their back in a stretched position with their heads to the west.

Most probably, beneath them there were deeper layers of burials, however, uncovering of these was not the purpose of the excavation works. After anthropological research of the exposed bones from the unearthed burials, the bones were covered by soil during the backfilling of the excavation area. In the intermixed soil artefacts were obtained, which had originally been used as grave goods of more ancient burials, but as new graves were dug these items were mixed into topsoil together with bones. Two Hamburg (TMR 28390, catalogue No. 1; TMR 28391, catalogue No. 2) and two oxidised-together Lübeck silver bracteates (TMR 28392, catalogue No. 3) should be mentioned. Numismatist Tatjana Berga dated these coins with the second half of the 14th century. Stray finds also included three 15th–16th century bronze penannular brooches (horseshoe fibulas) (TMR 28393, catalogue No. 7; 28394, catalogue No. 5; 28395, catalogue No. 6) and one bronze annular brooch with protruded corners (TMR 28396, catalogue No. 8), which is considered to be a relatively rare find. Iron objects were also found: two knives (TMR 28386, catalogue No. 67; 28387, catalogue No. 68), a belt buckle (TMR 28389, catalogue No. 60), a curry comb for horses (TMR 28388: 1, catalogue No. 86) with a nail (TMR 28388: 2, catalogue No. 100), and several forged coffin nails. Dating of the latter items is unclear, but not later than year 1772 when the graveyard ceased to function.

The ancient border of the graveyard that the excavation was attempting to find was located in the middle of the slope of the hill, near the 5th metre of the excavation area. Here both the burials and inter-

mixed bones abruptly ceased to be found, the ground became of a lighter color, yellowish similar to subsoil. The border determined in the excavations also coincided with the indications obtained by radar in 2016 [1]. No remains of a wooden fence – postholes, or any other traces of construction – were detected. It is likely that the fence was of a light construction and shallow in depth, the remains of the structure decomposed over time and were later ploughed down by cultivating the adjacent field. However, on the eastern side of the excavation area, there was a dense stack of rocks and brick fragments. It consisted of individual boulders, but mostly of a wide range of limestones, of which the largest reached around 15 × 25 cm in size. These were dry-laid stones, placed in one to two rows extending to the eastern side of the excavation area. There was a chance that it could be a rampart – an ancient fencing of the graveyard. As an analogy, Krimulda New cemetery (the so-called Barons' cemetery) can be mentioned, which is located around 5 km to the west from Turaida. This cemetery is also located on a hillock, and at the foot of the hill it was fenced by boulders – i.e. a dry laid stone rampart (made without binding substance).

In 2018, in order to verify this assumption, a new area was measured out to the east from the 2017 excavation site, which now encompassed also the construction of previously partially unearthed stones. The size of the excavation area was 4 × 7 m and it was located outside the supposed borders of the graveyard, if the collection of the mentioned stones would not be regarded as the border. When removing the soil, separate small boulders, limestones, and pieces of bricks of different sizes were uncovered under the turf layer. After a further study of the whole area, it was concluded that the stones did not form any joint structures. They appeared to be simply picked up from the adjacent field and stacked at its edge. None of the found bricks were whole, there were only brick fragments. They appeared to be rounded, with broken corners, possibly from long-term ploughing of the land. Visually and judging by their determinable dimensions, they resembled the 19th century production of the brick-kiln built in 1826 at Turaida Manor. This stack of stones and bricks has been heavily ravaged beginning with the 1960s up to the present day by digging in cable trenches to the depth of 0.8 m. Five trenches crossed the excavation area. The maximum thickness of the stone and brick stack reached 20–25 cm, it had been placed in one-to-two layers and located at a depth of 30–50 cm from the topsoil. In the excavation area, at the depth of 45–50 cm, the mixed, evenly brownish soil passed into undisturbed subsoil of clean, coarse sand.

In the excavation area located outside the graveyard, eight fragments of human bones were found in the mixed soil, which are likely to have been moved from the graveyard area while digging cable trenches. In a similar way the discovered iron objects could have been got to the area – namely, several forged nails, a binding (TMRplg 9289, catalogue No. 99), half of a horseshoe (TMR 28662 catalogue No. 85). There was an interesting find – a small lead cross (TMR 28660, catalogue No. 96) without any decorations or inscriptions. It was probably made in the 16th–17th centuries as a pendant, but the suspension loop had broken off. It had to be concluded that the stones and bricks had not formed the rampart of the graveyard but had been gathered from the adjacent field and stacked at its edge. Later in the 20th century, the pile was divided into several parts by trenches.

In 2019, in the course of determination of the graveyard boundaries, archaeological research took place on the eastern slope of the northern part of the area, east from the memorial site of the Rose of Turaida. This part of the graveyard was also tested in 2016 using ground penetrating radar, which found undefined admixtures approximately till the middle of the Church Hill slope. A trench area of 3×10 m was measured out in the west-east direction in order to detect the graveyard border. Later the area had to be expanded by 2 m^2 to completely clean two burials, the heads of which extended beyond the original western profile. Three burials – of a woman, a man, and a child – were discovered while removing by layers the dark, intermixed soil in the western side of the excavation area, at a depth of 75–65 cm from the top-soil. They had been laid with their head to the west. The bones of the child's burial had been disturbed by later placement of an adult male burial right beside it.

The skeletons from the burials uncovered in 2017 were examined by head of the Department of Bioarchaeology Guntis Gerhards and researcher Elina Pētersone-Gordina and in 2019 – by Guntis Gerhards at the Institute of Latvian History of the University of Latvia. According to the researchers, among the buried, there were three children, three women, and three men. In the intact burials, a skull with a jaw had been preserved, from which Guntis Gerhards was able to judge the condition of the buried people's teeth. In both the adults (graves 2, 3, 7, 8) and the child (grave 6), the researcher found caries, possibly related to poor diet. Several adult individuals had teeth that were too worn for their age (grave 2, 7, 8), which could be a consequence of eating rough food.

Guntis Gerhards has evaluated the vertebral system of the material from the Turaida Church Hill graveyard and found significant deformities, arthritis, and so-called Schmorl's nodes in both adult males and females. He suggests that these pathological changes are due to the high physical load, which has damaged the thoracic and lumbar vertebrae (graves 2, 3, 4, 7). In one case, arthritis in the 55–60-year-old man buried in grave 8 could be attributed to the process of biological aging.

Anthropological material from the surface of the skull or the orbit of the eye (*cribra orbitalia*) can be used to infer vitamin D deficiency during a person's lifetime. This results in calcium deficiency, which is manifested by disturbances in bone development – deformities of the skull, thorax, and leg bones. Guntis Gerhards has clarified that rickets has been found only in a few cases in Latvian anthropological material, so he believes that in antiquity people were not very often affected by rickets. Also, among the studied burials of the Turaida graveyard, it was found in only one case – in a child buried in grave 1. In the case of the child buried in grave 9, the researcher found possible problems with vitamin C intake. This could have led to the development of scurvy [3; 4].

At least two individuals buried in the Turaida Church Hill graveyard (graves 1 and 5) showed periostitis – structural changes of the bone surface on the shinbones. According to the researchers, this indicates the development of an infectious disease in a chronic form. In addition, Guntis Gerhards has identified severe bone tuberculosis in a 9–10-year-old individual buried in grave 1. The researcher considers this discovery in such an old burial to be unique not only in Latvian archaeological material but also in the

wider context [3; 4]. After the research was concluded, the bones were reburied in their original location.

Four coins were discovered as stray finds in the intermixed soil. In topsoil layer there was found a shilling (TMR 28766, catalogue No. 52) minted during the reign of King John III of Sweden (1568–1592) in Tallinn and three Livonian shillings from the period of Charles XI (1660–1697) (TMR 28769, catalogue No. 37; TMR 28768, catalogue No. 41; TMR 28767, catalogue No. 51). Among them, only one was found in the supposed graveyard area above the burial, the rest were moved further to the east during the cultivation works. Also, a sherd from a stoneware vessel (TMRplg 9693, catalogue No. 94) and several forged iron nails were recovered as stray finds in the intermixed soil.

After the 2019 excavations, it could be concluded that the graveyard had been located to the north from the church at least till the middle of the current wall of the Rose of Turaida memorial. The found burials indicate the outermost boundary of the graveyard on the eastern slope of the northeastern corner. It is located approximately in the middle of the low slope, 3–3.5 m to the east of the eastern wall of the Rose of Turaida memorial. The discovered graves could be among the last burials in the cemetery, and they are dated with the 17th–18th centuries. This explains the lack of grave goods, since Christian traditions had already been heavily rooted at that time and suppressed the ancient custom – to place a variety of objects in the grave along with the deceased. Moreover, the poorest members of the parish were buried at the edge of the graveyard. The best burial places were deemed to be inside the church and closer to the outer wall of the church, especially at the sunny – southern side. No remains of graveyard fencing could be found in the 2019 archaeological investigation either. Apparently, the sites of decayed postholes were later ploughed down.

In order to ensure that the graveyard did not continue beyond the supposed northern border, in 2020, an archaeological exploration was carried out in the terrace on the northern side of the hill. The excavation area of 3 × 8 m was measured out, 11.5 m to the north of the 2019 excavation site. The long edges of the north profile of the excavation area were aligned in the south–north direction, opposite the north profile of the 2019 excavation area, where burials of a male and a child, next to each other, were located. There was a chance that the row of burials could continue further north; however, no new burials were found in this place – apparently, the graveyard did not extend so far. In the site of the excavation area a dense layer of debris from medieval buildings was uncovered, most probably from the Turaida Castle. Presumably, this layer had been strewn here in the 19th century in order to obtain a flat and stable surface, since at that time there was located a grain barn and a dry-house to which grain had to be transported.

In 2021, excavation of the graveyard continued in an area of 34.5 m². It connected the 3 m long south profile of the 2020 excavation area with the west end of the north profile of the 2019 excavation area. In the middle of the area, a layer of up to 1 m thick medieval building debris was uncovered. From the 6th to the 11.5th metres in the north direction of the excavation area, to the depth of 0.5 m, there appeared intact subsoil – yellow sand. The boundary of the graveyard was found on the southern side of the area. It could be well observed in the west profile – the hill slope was artificially steepened, and in front of it there was around 1.5 m wide and 1 m deep ditch that was later evened out.

The antiques found in the building debris during the 2020–2021 research did not apply to the graveyard of the Turaida Church Hill, but to the castle. From the depth of 30 cm, where the medieval building debris dominated, specific findings of the medieval period were obtained – a lead musket bullet (TMR 29320, catalogue No. 82), an arbalest arrowhead (TMR29324, catalogue No. 81), an ice cleat/spike (TMR 29323, catalogue No. 84), a cauldron fragment (TMR 29322, catalogue No. 106), a small key (TMR 29321, catalogue No. 107), and a large number of various forged nails. A more ancient object was also found – a weight from the Gauja Liv period (11th–13th centuries) (TMR 28955, catalogue No. 97), which might have got into the debris of the medieval castle from the remains of the Liv wooden castle. Kopecks of different denominations from the 1950s–1970s were found in the topsoil, which tourists had thrown in the adjacent memorial site of the Rose of Turaida.

In the 2017–2021 archaeological investigation, the ancient boundary of the graveyard was found around the whole area, except in the middle part of the eastern slope of the hill. Judging by the topography of the hill, it could be oriented more towards the west than depicted on the aforementioned 17th-century Swedish plan. The excavations so far have not found any evidence of the wooden fence. It is unlikely that any will be found, so the 17th-century drawings and surveys depicting Vidzeme churches with fenced cemeteries (Fig. 5) may be the best basis for reconstructing the cemetery fence.

Irita Žeiere

LĪBIEŠU SIEVIETES 12./13. GADSIMTA TĒRPA VIZUALIZĀCIJA

Turaidas lībietes 12./13. gadsimta tērpa vizualizācijai izmantoti Turaidas Baznīckalna 1971. gada izrakumos iegūtie materiāli no 45. apbedījuma. Apbedījums bija saglabājies daļēji. Bojāts bija kapa galvgalis un kāju rajons. Tekstilmateriāli apbedījumā praktiski nav saglabājušies, ir tikai atsevišķu apgērba rotājumu detaļu pieminejums izrakumu pārskatā. Šo apstākļu dēļ 12./13. gadsimta lībiešu sievietes zīmējumu nevar traktēt kā minētā atradumu kopuma rekonstrukciju, bet gan tikai kā tēla vizualizāciju, kurai izmantotas kapā atrastās un labāk saglabājušās rotas, bet paša tērpa rekonstrukcija ir vispārināta, balstoties uz citviet zināmajiem materiāliem un plašākiem pētījumiem par lībiešu apgērbu.

1.att. Turaidas Baznīckalna kapsētas 45. kapā atrasto 12./13. gadsimta lībietes rotu un tērpa vizualizācija.
Lindas Treijas zīmējums

Fig. 1. Visualisation of the 12th/13th century Liv woman's jewellery and dress found in Burial 45 at the graveyard of the Turaida Church Hill.
Drawing by Linda Treija

2., 3. att. Turaidas lībiešes 12./13. gadsimta villaine. Austa pēc Turaidas Baznīckalna kapsētā 45. kapā atrasto arheoloģisko liecību ziņām, kā arī izmantojot citus šī perioda Gaujas lībiešu senkapos iegūtos materiālus. Villaines vizuālo aprakstu izstrādāja un aušanu konsultēja arheoloģisko apgārbu pētniece Irita Žeiere, izgatavoja seno tērpu audēja – Dagnija Pārupe.

Figs. 2, 3. Woollen shawl of a 12th/13th century Liv woman from Turaida. Woven according to the archaeological evidence found in Burial 45 at the graveyard of the Turaida Church Hill as well as using other materials obtained in the cemeteries of the Gauja Livs of this period. The visual description of the woollen shawl was elaborated by the archaeological clothing researcher Irita Žeiere, who was also the consultant in the weaving process; the shawl was made by Dagnija Pārupe, weaver of ancient costumes.

Irita Žeiere

VISUALISATION OF THE LIV WOMAN'S 12th/13th CENTURY DRESS

For visualisation of the 12th/13th century Liv woman's dress, the materials obtained in year 1971 excavation of Turaida Church Hill, from Burial 45, were used. The burial has been preserved only partially, since the head part and the leg area were damaged. Actually no textile materials have been preserved in the burial, only separate clothing decorations were mentioned in the excavation report. Due to these circumstances, the drawing of the 12th/13th century Liv woman cannot be considered as a reconstruction of this particular set of findings. It is only a visualisation of the image for which the best-preserved ornaments from the grave were used, while the reconstruction of the outfit itself is generalised, basing on materials known elsewhere and more extensive research of the Liv clothing.

Irita Žeiere

TURAIDAS BAZNĪCKALNA KAPSĒTAS TEKSTILATRADUMI

Neskatoties uz visai plašo Turaidas Baznīckalna viduslaiku kapsētas pētniecību (kopā atsegti 66 apbedījumi), liecības par tekstilijām saglabājušās visai maz – tikai dažos no atsegtajiem 13.–18. gs. apbedījumiem.

Vilnas audums pie naža SM 3943:7

Izmēru ziņā lielākais auduma paraugs (izmēri ir 90 × 45 mm) saglabājies ar 12./13. gs. datētajā 45. sievietes apbedījumā kopā ar naža fragmentu, kas bijis ievietots ādas makstī (1. att.).

Audums zem naža salocijies vairākās kārtās un ieplīsis. Šobrīd tas ir tumšā, nenosakāmā krāsā, un tas neattīrīts tīcīs viscaur piesūcināts ar kādu cietinošu, lakai līdzīgu vielu, kas ievērojami apgrūtina parauga apskati un izpēti. Arī pēc veiktās tekstilijas konservācijas [1] situācija daudz nemainījās, jo pilnīga un saudzīga pārklājuma noņemšana šajā gadījumā vairs nebija iespējama.

Pieļaujams, ka naža maksts bijusi rotāta ar maziem apaļiem apkalumiem, par ko liecina reljefu nospiedumu rinda audumā ar bronzas patinas paliekām (2. att.). Šo rotājumu diametrs, kā liecina nospiedumi audumā, reķināms ap 5–6 milimetriem. Esošajā paraugā saskatāmas sešas šādas nospiedumu vietas, kas seko citā citai taisnā līnijā ar 5 mm lielu atstarpi.

Abās fragmenta pusēs vērojams auduma atlocijums – iespējams, kādas lielākas ieloces paliekas. Apakšpusē redzama ap 8 mm plata atlocīta un atšūta maliņa ar vāji saskatāmām dūrienu paliekām (3. att.). Audums bijis austs diagonālajā četrniņu trinitī no vienkārtīgiem

1.att. Nazis kopā ar auduma fragmentu no 45. apbedījuma.
Kārla Kalsera foto

Fig. 1. Knife with fabric from Burial 45. Photo by Kārlis Kalsers

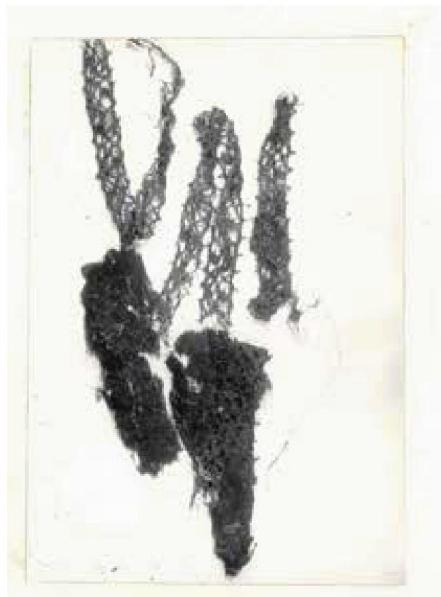
2.att. Vilnas auduma fragmenta virspuse ar rotājumu pēdām pirms konservācijas. Kārla Kalsera foto

Fig. 2. Fragment of a wool fabric before the conservation works.
Front side of the fabric. Photo by Kārlis Kalsers

3.att. Auduma fragmenta apakšpuse ar atlocītu un atšūtu malu pēc konservācijas. Kārļa Kalsera foto

Fig. 3. Fragment of a wool fabric after conservation works. Back side of the fabric. Photo by Kārlis Kalsers

4.att. Rotājuma fragmenti, atrasti Turaidas baznīcā 1968. gada oktobrī. Ulda Tabaka foto

Fig. 4. Fragments of ornaments, found in Turaida Church in October 1968. Photo by Uldis Tabaks

vilnas pavedieniem, velkos un audos vērptiem Z virzienā. Auduma blivums ir apmēram 10 velku un 9–10 audu pavedieni kvadrātcentimetrā.

Nemot vērā iepriekš aprakstītās detaļas – ieoci, atvīlēto un atšūto malu, audums, visticamāk, saistīms ar kāda šūta virsējā apgērba fragmentu, bet ne villaini. Iespējams, ka tas saglabājies no apgērba sānu daļas ar vīli un atšūtām malām (jaka vai brunči), kur tuvumā atradies arī piekārtais nazis.

Šis iepriekš aprakstītais, pie naža esošais auduma fragments nav minēts ne izrakumu pārskatā, ne arī muzejam iesniegtajā 45. kapa senlietu sarakstā. Bet tajos abos ir pieminēti villaines fragmenti. 1971. gada izrakumu pārskatā lasāms, ka 45. kapā apbedītā sieviete bijusi pārkāta ar villaini, kuras gali rotāti ar bronzas gredzentīpiem, spirālītēm un alvas rozetēm, bet villaines fragmenti saglabājušies virs stilbu kauliem [2]. Arī senlietu sarakstā ar kārtas numuru 15, bet bez inventāra numura, ir minēts neregulāras formas villaines auduma gabals ar bronzas un alvas rotājuma fragmentiem, kā arī villaines rotājumi – spirālītes, biseri, alvas podziņas, bronzas riņķiši. Izmēri: 8,7 × 4,5 cm; atrasts: 1971., A laukums, 45. kaps, virs stilba kauliem. Tomēr, uz vietas apskatot kolekciju, nekas no visa tā – ne audums, ne arī kādi rotājumi – vairs nebija saglabājies.

Ievērojamākais un arī greznākais tekstilatradums saistīts nevis ar arheoloģiskajiem izrakumiem, bet gan ar Turaidas baznīcas izpētes un restaurācijas darbiem (1969–1974). Veicot pārbaudes rakumus zem baznīcas grīdas, 128 cm dzīlumā tika atsepts sievietes apbedījums [3]. Vienīgie atradumi tajā bija vairāki galvas rajonā saglabājušies tekstilmateriālu fragmenti. Kā lasāms muzeja darbinieces Maijas Kreišmanes 1992. gadā sastāditajā ziņojumā par šo darbu uzraudzību, audumi atradušies cieši klāt pie mirušās matiem. Atzīmēts, ka pie galvas atradies auduma fragments ar piešūtu brokātu rotājumu, kā arī minēts, ka audums bijis apvīlēts un nošūts ar pave-

dienu [3]. Tāpat ziņojumam pievienots atrasto fragmentu fotoattēls (4. att.).

2019. gadā, saņemot plašākai izpētei tekstilmateriālus no minētās atradumu vietas, bija secināms, ka tekstiliju grupā ar inventāra numuru SM 4695 saglabājušies trīs brokāta lentes paraugi, bet 4. attēlā redzamie divi tumša auduma un viens brokāta lentes fragments vairs nebija pieejami.

Brokāta mežģīne

Visi trīs brokāta mežģīnes fragmenti (5. att.) bija saglabājušies pārlocītā veidā, 6–7 cm garumā, daļēji izruši un ar visai lielīm metāliskā aptinuma zudumiem (6. att.). Esošo fragmentu kopgarums šobrīd ir 37,5 centimetri.

Mežģīnei ir taisnas lentes forma, un tā darināta knipelējuma tehnikā, viena centimetra platumā. Gar abām tās malām veidotās sīkas cilpiņas, kas regulāri atkārtojas ik pēc 5 milimetriem. Mežģīnes darināšanai izmantoti divu veidu materiāli – zīda pavediens un metāliska stieple, kas spirālveidā aptīta pavedieniem. Stratigrāfiskajā izpētē, kas veikta Latvijas Nacionālā vēstures muzeja laboratorijā, izmantojot mikrokīmisko/histokīmisko reakciju, noteikts, ka pavedienam aptītā sloksnīte ir gatavota no sudraba [4]. Gan pavedieni, gan tiem aptītā sloksnīte arī ir divu dažādu izmēru (7. att.). Tievāko pavedienu diametrs ir 0,33 mm, un tie sastāv no diviem kopā liktiem Z virzienā vērptiem pavedieniem, kas abi kopā notīti ar 0,22 mm platū sudraba sloksnīti. Stieples tinums veikts pretējā virzienā (S-veidā), atstājot pavedienu starp tinumiem nedaudz redzamu. Resnāko pavedienu diametrs ir 0,43 mm, un tos veido trīs vai pat četri kopā likti zīda diegi, kas visi kopā aptīti ar attiecīgi nedaudz platāku sloksnīti (0,26 mm).

Kopā mežģīnes veidošanai izmantoti 14 brokāta pavedieni, kas dalīti trīs grupās – divas grupas (katrā pa 4 pavedieniem) pamatā veido taisnās lentes mālas, bet vidējie seši pavedieni – vidusdaļas rakstu.

5. att. Brokāta mežģīnes fragmenti pirms izpētes un konservācijas darbu sākuma 2019. gadā. Kārla Kalsera foto

Fig. 5. Fragments of brocade lace before the start of research and conservation works in 2019. Photo by Kalvis Kalsers

6. att. Brokāta mežģīnes posms ar stieples aptinuma zudumiem. Mikroskopfoto [5]

Fig. 6. A section of brocade lace with well-visible loss of wrapping. Micrograph [5]

7.att. Mežģīnes izejmateriālu mērījumi. Mikroskopfoto

Fig. 7. Measurement of the raw materials of the lace. Micrograph

8.att. Mežģīnes raksta posms pēc konservācijas. Mikroskopfoto

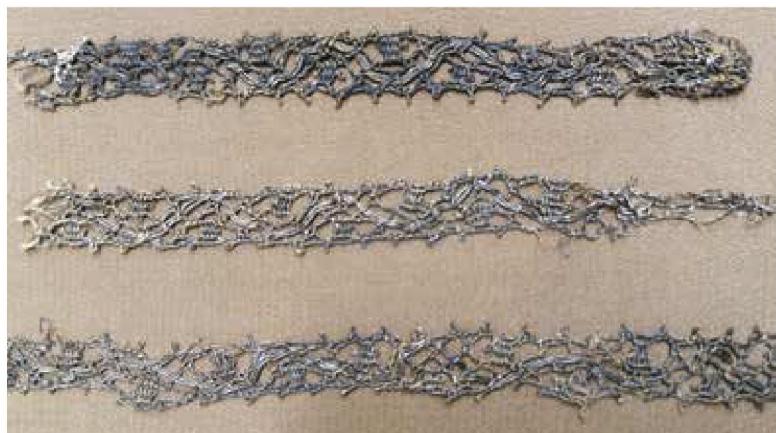
Fig. 8. A section of a lace pattern after conservation. Micrograph

Raksta pamatā ir tīklveida rotājums, ko caurvij noapaļots liklocis, kura brīvos laukumus aizpilda blīvāka pinuma veidojumi ar savitām pārejām (8. att.). Pēc mežģīnes konservācijas 2021. gadā lentes fragmenti taisnoti un eksponēti uz pamatnes (9. att.).

Zīda auduma fragmenti

Ciešā saistībā ar mežģīni bijuši arī zīda auduma fragmenti, par ko liecina gan fotoattēli, gan saglabājies mežģīnes gala fragments ar piešuto audumu vairākās kārtās (10. att.). Neliels zīda auduma fragments (3×14 mm) bija saglabājies arī atsevišķi. Abi paraugi ir ļoti trausli, irstoši, ar daudziem iznīkušiem pavedieniem, tāpēc auduma veidu grūti precizēt. Tikai vietām saskatāmi nelieli caurausto audu pavedieni galī.

Abu apbedījumā atrasto tekstilmateriālu atrašanas apstākļi norāda, ka mežģīne, visticamāk, bijusi šūtas zīda galvassegas rotājums. Diemžēl precizēt tās formu pēc minēto atradumu apstākļiem nav iespējams. Lai gan greznu brokāta izstrādājumu, tostarp mežģīnu izmantošana viduslaikos saistāma ar sabiedrības augstāko slāņu privilēģiju, 16.–18. gs. arheoloģiskie atradumi liecina, ka nelielu izstrādājumu veidā tos lietoja arī sabiedrības zemāko kārtu pārstāvji, to skaitā zemnieki (Puzes Lejaskrogs). Minētā Turaidas baznīcas sievietes apbedījuma sociālo izcelsmi bez īpašām analīzēm noteikt nav iespējams, tomēr iegūtie atradumi un apbedījuma situācija norāda, ka mirusī, visticamāk, saistāma ar vietējo vācu sabiedrību.

9. att. Brokāta lentes fragmenti pēc konservācijas. Konservējusi Indra Saulesleja. Kārla Kalsera foto

Fig. 9. Fragments of brocade lace after conservation. Photo by Kārlis Kalsers

10. att. Brokāta lentes gals ar piešūta zīda auduma paliekām vairākās kārtās. Kārla Kalsera foto

Fig. 10. Fragments of brocade lace with remnants of sewn silk fabric in several rounds. Photo by Kārlis Kalsers

Atsauces
References

1. Konservāciju veikusi restauratore vecmeistare Indra Saulesleja 2021. gadā.
2. Klepere, Daira. Pārskats par izrakumiem Turaidas Baznīckalnā 1971. g. 10. IX–18. X. SM ZA 113:1–6; TMR ZA II nod. TMR 212:3.
3. Ziņas no Maijas Kreišmanes ziņojuma TMR ZA II nod. 212:3.
4. Analīzes veikusi M. sc. chem. Indra Tuņa.
5. Visi mikroskopa uzņēmumi tapuši sadarbībā ar Latvijas Kara muzeju.

Irita Žeiere

TEXTILE FINDS OF THE GRAVEYARD OF THE TURAIDA CHURCH HILL

Notwithstanding the extensive research of the graveyard of the Turaida Church Hill (in total 66 burials were uncovered), preserved evidence of textiles is quite scarce – they appear only in some of the uncovered 13th–18th century burials.

Wool fabric by the knife SM 3943:7

In terms of size, the largest sample of fabric (size 90 × 45 mm) has been preserved in Burial 45 along with a knife fragment (Fig. 1), which was placed in a leather sheath.

The fabric beneath it is folded in several layers and ripped. Presently it is in an undeterminable, dark color and impregnated with a hardening, lacquer-like substance that makes it difficult to inspect the sample before conservation. The sheath of the knife possibly was decorated with small circular metal bindings, as indicated by a row of relief impressions in the fabric with remains of bronze patina (Fig. 2). The diameter of these decorations, as shown by the impressions, is calculated around 5–6 millimetres. In the existing sample, six places of such impressions are visible, following each other in a straight line with a 5 mm distance.

On both sides of the fragment there is a fold of the fabric – perhaps the remnants of a larger fold. The bottom of the fabric shows an 8 mm wide edge, unfolded and hemmed, with slightly visible remains of stiches (Fig. 3). The wool fabric had been woven in diagonal 2/2 twill of single-ply woolen yarns, both in Z-twist. The fabric density is approximately 10 warps and 9–10 wefts per square centimeter. In view of the structure of the fabric and the quality of the raw material, it is more likely to be attributed to a fragment of an upper garment, and to a 13th century burial. It may have been preserved from the side part of the garment with a seam and stitched edges, where the knife was also located nearby.

The most significant and luxurious find is not related to archaeological excavations, but to the research and restoration works of the Turaida Church (1969–1974). A female burial was exposed at the depth of 128 cm during test excavations under the church floor [3]. The only finds there were a number of textile fragments preserved in the head area. According to the report drawn up by the museum employee Maija Kreišmane, on the supervision of these works in 1992, the fabric was located very close to the dead female's hair. The report reads that a fragment of cloth with an embroidered brocade decoration was located next to the head, and it is also mentioned that the fabric had been hemmed and sewn with thread [3]. A photo of the found fragments is attached to the report (Fig. 4).

In 2019, after having received textile materials from the site for more extensive research, it can be concluded that three samples of the brocade band have been preserved in the textile group with an inventory number SM 4695, while two fragments of dark cloth and one of brocade band, shown in Figure 4, were no longer available.

Brocade lace

All three fragments of brocade lace (Fig. 5) had been preserved in a folded state, 6–7 cm in length, partially disintegrated and with a large part of the wrapped band missing (Fig. 6). The total length of the existing fragments is currently 37.5 centimetres.

The lace has the shape of a straight band and is made in a bobbin lace technique, one centimeter in width. Small loops have been created along both of the straight edges of the lace, repeating regularly every 5 millimetres. Two types of materials have been used to make the lace – a silk thread and a metallic wire wrapped around a thread in a spiral. The stratigraphic study performed in the laboratory of the National History Museum of Latvia using a microchemical/histochemical reaction has determined that the strip wrapped around the thread is made of silver [4]. Both the threads and the wrapped strip were of two different sizes (Fig. 7). The diameter of the thinner threads is 0.3 mm and they consist of a combination of two threads spun in the Z-direction, both wrapped together by a 0.22 mm wide silver strip. The wire winding has been done in the opposite direction (S-shaped), leaving the thread slightly visible between the windings. The diameter of the thickest threads is 0.43 mm and they are made of three or even four silk threads put together, all of them wrapped with a slightly wider strip (0.26 mm).

In total, 14 brocade threads were used to make the lace, divided into three groups – two groups (each of 4 threads) basically form the edges of the straight band, while the 6 threads of the middle part form the pattern in the middle section. The pattern is based on a net ornament, interlaced by a rounded zigzag, the free areas of which are filled with denser weave formations with twisted transitions (Fig. 8). After conservation in 2021, three fragments of brocade lace were straightened and located on a solid base (Fig. 9).

Fragments of silk fabric

Closely connected to the lace there have also been fragments of silk fabric, which are evidenced by both photographs and by the preserved fragment of the lace with the fabric sewn on in multiple layers (see Figure 10). A small fragment of silk fabric (3 × 14 mm) had also preserved separately. Both samples are very fragile, disintegrating, with many threads missing, therefore it is complicated to specify the type of fabric. Only occasionally small parts of the thread ends of the interwoven wefts are visible.

The conditions in which both the textile materials were found in the burial clearly indicate that the lace had been the decoration of a silk sewn headdress. Unfortunately, it is impossible to clarify its shape based on the conditions of these finds. Although the use of luxurious brocade products, including brocade lace, in the Middle Ages is linked to the upper-class privilege in the society, the archaeological findings of the 16th–18th centuries show that they were also used as small items in the lower layers of the society, including parts of peasants' garments (Puzes Lejaskrogs, etc.). The social origin of the above-mentioned female buried in Turaida Church is not possible without specific analyses, however the findings obtained and the burial situation indicate that the burial is likely to be linked to a representative of the local German society.

Translated by Alise Gunnarssone

Māris Zunde

TURAIDAS BAZNĪCKALNA KAPSĒTĀ UN TURAIDAS BAZNĪCĀ ATSEGTO ZĀRKU DĒĻU KOKSNES PARAUGU IZPĒTES REZULTĀTI

2020. gada 7. septembrī Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Dendrochronoloģijas laboratorijā tika nogādāti trīs koksnes paraugi, kas bija sagatavoti no Turaidas Baznīckalna kapsētā arheoloģiskās izpētes laikā atsegtiem trim zārku dēļiem, kā arī vēl viens koksnes paraugs no Turaidas baznīcā zem grīdas limeņa atsegta zārka dēļa. Darba uzdevums bija mēģināt noskaidrot sugu kokiem, no kuru stumbras koksnes attiecīgie dēļi bija savulaik sagatavoti. Koksnes paraugi no Turaidas Baznīckalna kapsētas zārku dēļiem bija ar monētas nospiedumu, bet Turaidas baznīcā atsegta zārka dēļa koksnes paraugs bija bez kādas specifiskas pazīmes.

Koka suga laboratorijā tika noteikta pēc koksnes paraugu makroskopiskajām un mikroskopiskajām anatomiskajām pazīmēm, tās identificējot ar binokulāro lupu (32 reizes lielā palielinājumā), kā arī binokulāro mikroskopu (400 reizes lielā palielinājumā). Salīdzinoši grūtāk sagatavot darbam nepieciešamo ļoti plāno koksnes mikroparaugu bija no Turaidas baznīcā atsegta zārka dēļa koksnes, jo tā ir laika gaitā stipri trūdējusi. Koka sugas noteikšanas rezultāti apkopoti tabulā.

Māris Zunde

THE RESULTS OF THE STUDY OF WOOD SAMPLES FROM COFFIN BOARDS FOUND IN THE TURAIDA CHURCH AND IN THE GRAVEYARD OF THE TURAIDA CHURCH HILL

On 7 September 2020, three wood samples were delivered to the Dendrochronological Laboratory of the Institute of Latvian History, University of Latvia. They were prepared from three coffin boards unearthed in the archaeological excavation at the graveyard of the Turaida Church Hill, and in addition, there was a wood sample from a coffin board found beneath the floor level of Turaida Church. The aim of the study was attempting to identify the species of trees from which the boards in question had been prepared. Wood samples from

the coffin boards from the graveyard had coin imprints, but the wood sample of the coffin board uncovered in Turaida Church lacked any specific features.

The tree species of the sample wood were determined in the laboratory by the macroscopic and microscopic anatomical characteristics, identified by binocular magnifier (32× magnification), as well as by binocular microscope (400× magnification). It was relatively more difficult to prepare a very thin microsample of wood from the coffin uncovered in the Turaida Church, needed for work, as the wood had heavily decomposed over time. The results of the determination of tree species are summarised in the table below.

Translated by Alise Gunnarssone

Zārku dēļu koksnes paraugu izpētes rezultāti The results of the determination of tree species

Nr. No.	Koksnes parauga apraksts Description of the wood sample	Koksnes parauga foto Wood sample photo	Koka suga Tree species
1	Zārka dēļa koksnes paraugs ar monētas nospiedumu. Wood sample from a coffin board with coin print. SMplg 1622		Parastā priede Scots pine <i>(Pinus sylvestris L.)</i>
2	Zārka dēļa koksnes paraugs ar monētas nospiedumu. Wood sample from a coffin board with coin print. SMplg 1658:1		Parastā egle Norway spruce <i>(Picea abies (L.) H.Karst.)</i>
3	Zārka dēļa koksnes paraugs ar monētas nospiedumu. Wood sample from a coffin board with coin print. SMplg 1658:2		Parastā priede Scots pine <i>(Pinus sylvestris L.)</i>

**TURAIDAS BAZNĪCKALNA KAPSĒTĀ
ARHEOLOGISKI ATRASTO SENLIETU KATALOGS**
Sastādījusi Ligita Beitiņa, fotografējuši Agris Tabaks un Nauris Dainis

**CATALOGUE OF ARTEFACTS FOUND
IN ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE
GRAVEYARD OF THE TURAIDA
CHURCH HILL**

*Compiled by Ligita Beitiņa, translated by Ilga Korkliša
Photos by Agris Tabaks and Nauris Dainis*

**Katalogā iekļautajām senlietām
piešķirts kārtas numurs, un informācija par tām
sniegta šādā secībā:**

Nosaukums
Apraksts
Materiāls un datējums
Izmēri
Atrašanas laiks un vieta
Koordinātas
Turaidas muzejrezervāta krājuma uzskaites numurs

**The artefacts included in the catalogue are numbered,
and the information on them
is given in the following order:**

Name
Description
Material and dating
Dimensions
Time and place of finding
Coordinates
Collection number of the Turaida Museum Reserve

SAKTAS BROOCHES

1. Bruņrupuču jeb ovālā sakta ar palmetēm

Kupola centrā izveidots rombs ar pagarinātiem stūriem, kas dala virspusi četros ar palmetēm ornamentētos sektoros. Kupolu ietver gluda ovāla apmale, kuras apakšējā stūri ir ovāls caurums važtura piestiprināšanai.

Bronza, 12./13. gs.

Kupols: $5,5 \times 3,3 \times 1,5$ cm. Zosla saliekta, garums 4,6 cm.

16.09.1971., B laukums.

Koordinātas: no baznīcas DA stūra un no baznīcas D sienas, b60–1,60.

Dziļums 94 cm.

SM 3947

2. Pakavsakta ar skaldņotiem galiem

Loks šķērsgriezumā rombevida. Zosla veidota no apaļa stieniša ar nosmailinātu galu. Zoslās pēda plakana, nedaudz paplatināta.

Bronza, 12./13. gs.

$2,8 \times 0,4$ cm.

Zoslās garums 3,9 cm.

1971, A laukums.

Koordinātas: 45. kaps, d-7, uz krūtīm, vidū. Dziļums 147 cm.

SM 3943:6

3. Pakavsakta ar zvērgalvu galiem

Loka vidusdaļa ar tordējuma imitāciju, gali griezumā apļi, noslēdzas ar zvērgalvu veidojumu, kas pacelts virs loka. Zvērgalvām izveidotas ausis un purns, virsmā iecirsti pieci punktiņi. Zosla paplatināta pēda, kas rotāta ar skujīnveida ornamentu.

Bronza, 12.–13. gs.

$3,9 \times 3,7$ cm.

01.10.1971., A laukums.

Koordinātas: 42. kaps, postīts.

SM 3936

1. Tortoise or oval brooch with palmettes

The central part of the dome is decorated with a rhombus with elongated corners, dividing the surface into four sections ornamented with palmettes. The dome is encircled by a smooth oval margin with an oval hole in the lower corner for attaching a chain holder.

Bronze, 12th /13th centuries.

Dome: $5.5 \times 3.3 \times 1.5$ cm. Pin bent, length 4.6 cm.

16.09.1971, excavation area B.

Coordinates: from the southeast corner of the church and from the southern wall of the church, b60–1.60. Depth 94 cm.

SM 3947

2. Penannular brooch with polyhedral terminals

Bow with rhombic cross-section. Pin made of a round bar with a pointed end. Foot of the pin is flat, slightly broadened.

Bronze, 12th /13th centuries.

2.8×0.4 cm. Length of the pin 3.9 cm.

1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 45, d-7, on the chest, in the middle.

Depth 147 cm.

SM 3943:6

3. Penannular brooch with beast-head terminals

Imitation of toreutic work in the middle part of the bow, terminals round in cross section, end with a beast-head-shaped formation raised above the bow. Beast-heads have ears and a muzzle, five dots are notched in the surface. Foot of the pin broadened, decorated with a herringbone ornament.

Bronze, 12th–13th centuries.

3.9×3.7 cm.

01.10.1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 42, devastated.

SM 3936

4. Pakavakta ar neregulāri apaļiem rīpu (pogveida) galiem

Loks šķērsgriezumā apaļš, ar tordējuma imitāciju. Gali pacelti taisnā lepkā 1,4 cm augstumā virs loka. Zosla zudusi.

Bronza, 17. gs.

$6,0 \times 0,5$ cm.

1971, A laukums.

Koordinātas: c43–1,28.

Dzīlums 53 cm.

SM 3914

4. Penannular brooch with irregular rounded disc (button-shaped) terminals

Bow is round in cross section, with an imitation of toreutic work. Terminals raised at a right angle above the bow, height 1.4 cm. Pin lost.

Bronze, 17th century.

$6,0 \times 0,5$ cm.

1971, excavation area A.

Coordinates: c43–1.28. Depth 53 cm.

SM 3914

5. Pakavakta ar atrotītiem galiem

Loks tordēts, savērpjot četrkantainu stienīti. Zosla šaura, plakana, šķērsgriezumā taisnstūrveida.

Bronza, 15.–16. gs.

$3,1 \times 3,5 \times 0,3$ cm.

Zoslas garums 3,7 cm.

2017, jūlijis, kapsētas DAA daļa.

Koordinātas: d15–2,20.

Dzīlums 60 cm.

TMR 28394

5. Penannular brooch with rolled-up terminals

Toreutic bow made by twisting a quadrangular bar. Pin narrow, flat, and rectangular.

Bronze, 15th–16th centuries.

$3,1 \times 3,5 \times 0,3$ cm.

Pin length 3.7 cm.

July 2017, southeastern part of the graveyard. Coordinates: d15–2.20.

Depth 60 cm.

TMR 28394

6. Pakavakta ar atrotītiem galiem

Loks šķērsgriezumā taisnstūrveida, rotāts ar slīpu svītriņu iecirtumiem, imitējot tordējumu. Zosla plakana, tās smailē noliektā, pēda paplatināta.

Bronza, 15.–16. gs.

$4,2 \times 5,0 \times 0,4$ cm.

2017, jūlijis, kapsētas DAA daļa.

Koordinātas: d05–2,90.

Dzīlums 92 cm.

TMR 28395

6. Penannular brooch with rolled-up terminals

Bow is rectangular in cross-section, decorated with notches of oblique lines, imitating toreutic work. Pin is flat, its pointed end bent down, foot broadened.

Bronze, 15th–16th centuries.

$4,2 \times 5,0 \times 0,4$ cm.

July 2017, southeastern part of the graveyard.

Coordinates: d05–2.90.

Depth 92 cm.

TMR 28395

7. Pakavakta ar atrotītiem galiem

Loks šķērsgriezumā apaļš. Zosla plakana, izliektā, ar nedaudz paplatinātu pēdu.

Bronza, 16.–17. gs.

$2,8 \times 3,0 \times 0,4$ cm.

2017, jūlijis, kapsētas DAA daļa.

Koordinātas: c10–3,20.

Dzīlums 62 cm.

TMR 28393

7. Penannular brooch with rolled-up terminals

Bow is round in cross-section. Pin flat, bent, with a broadened foot.

Bronze, 16th–17th centuries.

$2,8 \times 3,0 \times 0,4$ cm.

July 2017, southeastern part of the graveyard.

Coordinates: c10–3.20.

Depth 62 cm.

TMR 28393

8. Rīnsakta ar četriem izvirzītiem stūriem

Izgatavota no plānas skārda plāksnes. Loka iekšējo malu ietver punktēta aploce. Virsmā vietām sīki punktveida iespiedumi. Izvirzītie stūri norobežoti ar trīsstūrveida ornamentu. Zosla plakana, šķērsgriezumā taisnstūrveida. Atrasta kopā ar ādas fragmentu.

Bronza, 15. gs. $6,0 \times 6,0$ cm.

2017. jūlijā, kapsētas DAA daļā.

Koordinātas: a25–0,40.

Dziļums 107 cm.

TMR 28396

8. Annular brooch with four protruded corners

Made of thin tinplate. Inner edge of the bow is encircled by a dotted rim. Surface occasionally covered with small dot-shaped imprints. Protruded corners are marked off with a triangular ornament. Pin flat, rectangular. Found together with a fragment of leather.

Bronze, 15th century. $6,0 \times 6,0$ cm.

July 2017, southeastern part of the graveyard.

Coordinates: a25–0,40.

Depth 107 cm.

TMR 28396

9. Rīnsakta, robota

Loks vietām sašaurināts, šķērsgriezumā puslokveida. Zosla plakana, vienāda platuma, noslēdzas ar trīsstūrveida smaili.

Bronza, 17. gs.

$2,5 \times 2,5$ cm.

Zoslas garums 2,7 cm.

24.09.1971., A laukums.

Koordinātas: 16. kaps, a40–8, pie labās rokas elkoņa, ārpusē, kopā ar diviem zviedru šiliņiem (1663. un 1664. g.).

Dziļums 90 cm.

SM 3941:1

9. Annular brooch, notched

Bow narrowed in some places, semi-circular in cross-section. Pin flat, of equal width, terminates with a triangular pointed end.

Bronze, 17th century.

$2,5 \times 2,5$ cm, length of the pin 2.7 cm.

24.09.1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 16, a40–8, next to the elbow of the right arm, outside, together with two Swedish schillings (1663 and 1664). Depth 90 cm.

SM 3941:1

10. Rīnsakta

Loks šķērsgriezumā puslokveida. Zosla šķērsgriezumā taisnstūrveida, vienāda platuma.

Bronza, 17. gs.

$1,9 \times 1,9$ cm.

Zoslas garums 1,9 cm.

21.09.1972., A laukums.

Koordinātas: d75-1.

Dziļums 90 cm.

SM 3939

10. Annular brooch

Bow semicircular in cross-section. Pin triangular, of equal width.

Bronze, 17th century.

$1,9 \times 1,9$ cm,

length of pin 1.9 cm.

21.09.1972, excavation area A.

Coordinates: d75-1.

Depth 90 cm.

SM 3939

11. Rīnsakta

Loks šķērsgriezumā apaļš, ar iegrieztu spirālveida līnijas rotājumu visa loka garumā. Zosla masīva, šķērsgriezumā taisnstūrveida, smaile noliektā nedaudz uz leju.

Bronza, 17. gs.

$2,3 \times 2,3 \times 0,3$ cm.

22.10.1972., B laukums.

Koordinātas: 48. kaps, uz krūtīm.

Dziļums 83 cm.

SM 4265

11. Annular brooch

Bow round in cross-section, with a notched spiral-shaped line decoration over the entire length of the bow. Pin massive, rectangular in cross-section, pointed end slightly bent down.

Bronze, 17th century.

$2,3 \times 2,3 \times 0,3$ cm.

22.10.1972, excavation area B.

Coordinates: Burial 48, on the chest.

Depth 83 cm.

SM 4265

12. Rīnksakta

Loks šķērsgriezumā noapaļots taisnstūris. Zosla masīva, šķērsgriezumā taisnstūrveida, ar nosmailinātu galu. Bronza, 17. gs.

3,0 × 3,0 cm.
28.09.1971., A laukums.
Koordinātas: dziļums 130 cm.

SM 3940

12. Annular brooch

Bow has rounded rectangle in cross section. Pin massive, rectangular with a pointed end.

Bronze, 17th century.
3,0 × 3,0 cm.
28.09.1971, excavation area A.
Coordinates: depth 130 cm.

SM 3940

13. Sirdsveida saka

Augšdaļā kroņveida rotājums ar trīs apāļiem caurumiņiem. Apakšdaļa noslēdzas ar bumbuļveida izvirzījumu. Zosla plakana, plata, tās smaile nolūzusi. Atrasta kopā ar 1652. gadā kaltru Zviedrijas karalienes Kristīnas Livonijas šiliņu.

Bronza, 17. gs. otrā puse.
2,2 × 3,1 × 0,2 cm.
Adatas garums 2,0 cm.
23.09.1971., A laukums.
Koordinātas: 15. kaps, pie kakla.
Dziļums 83 cm.

SM 3935:2

13. Heart-shaped brooch

Crown-like decoration in the upper part with three small round holes. Lower part ends with a tuberous protrusion. Pin flat, broad, its pointed end broken off. Found together with a Livonian schilling of Queen Christina of Sweden, 1652

Bronze, second half of the 17th century.
2,2 × 3,1 × 0,2 cm.
Length of the pin 2,0 cm.
23.09.1971, excavation area A.
Coordinates: Burial 15, next to the neck.
Depth 83 cm.

SM 3935:2

14. Sirdsveida saka

Augšdaļā kroņveida rotājums ar cauru vidu. Zosla zudusi.

Bronza, 17. gs. otrā puse.
2,1 × 3,0 × 0,2 cm.
18.10.1971., A laukums.
Koordinātas: 44. kaps, a43–8,91, pie galvas.
Dziļums 121 cm.

SM 3942

14. Heart-shaped brooch

Crown-like decoration in the upper part, hollow in the middle. Pin lost.

Bronze, second half of the 17th century.
2,1 × 3,0 × 0,2 cm.
18.10.1971, excavation area A.
Coordinates: Burial 44, a43–8,91, next to the head.
Depth 121 cm.

SM 3942

KAKLAROTA AR PIEKARINIEM NECKLACE WITH PENDANTS

15. Krelles

Sastāv no astoņiem nelieliem zvārguļiem un sīkām stikla krellītēm. Zvārguļi ar krusta šķēlumu. Krelles dzeltenā un zaļā krāsā, trīs no tām ar zelta folijas joslu. Bronza, stikls, 12./13. gs.
1971, A laukums.
Koordinātas: 45. kaps, d-7.
Dzīlums 147 cm.
SM 3943

15. String of beads

Consists of 8 small tinklers and tiny glass beads. Tinklers with a cross split. Beads in yellow and green colours, three of them with a gold foil band. Bronze, glass, 12th/13th centuries.
1971, excavation area A.
Coordinates: Burial 45, d-7.
Depth 147 cm.
SM 3943

16. Apaļais vairogveida piekarīns

Ripas centrā burbuļveida izcilnis, no kura uz malām iziet četras ornamentālās joslas, kas dala riņķi četros sektoros. Starp tiem trīsstūrveidā sakārtots rotājums ar virsotni pret centru. Centrālo rotājumu ietver divkārša punktēta apmale. Sudrabs, 12./13. gs.
5,0 × 5,0 cm.
1971, A laukums.
Koordinātas: 45. kaps, d-7.
Dzīlums 147 cm.
SM 3943:1a

16. Round shield-shaped pendant

Bubble-like protuberance in the central part of the disc, from which four ornamental bands come forth to the sides dividing the circle into four sectors. Among them there is a decoration arranged in a triangular form, with the apex towards the centre. The central decoration is encircled by a double dotted margin. Silver, 12th/13th centuries.
5,0 × 5,0 cm.
1971, excavation area A.
Coordinates: Burial 45, d-7.
Depth 147 cm.
SM 3943:1a

17. Apaļais vairogveida piekarīns

Ripas vidusdaļā simetriiski sakārtota burbuļveida rotājumu grupa, kuru ietver vairākas ornamentālās joslas. Starp burbuļiem – trīsstūrveida ornamenti ar virsotni pret centru. Sudrabs, 12./13. gs.
5,2 × 5,2 cm.
1971, A laukums.
Koordinātas: 45. kaps, d-7.
Dzīlums 147 cm.
SM 3943:1b

17. Round shield-shaped pendant

A group of bubble-like decorations symmetrically arranged in the middle part of the disc, encircled by several ornamental bands. Among bubbles – a triangular ornament with the apex towards the centre. Silver, 12th/13th centuries.
5,2 × 5,2 cm.
1971, excavation area A.
Coordinates: Burial 45, d-7.
Depth 147 cm.
SM 3943:1b

18. Apaļais vairogveida piekarīņš
 Ripas centrā burbuļveida izcilnis, no kura uz malām iziet četras ornamentālās joslas, kas dala riņķi četros sektoros. Katrā no tiem rombveidā sakārtots četru iespiestu aplišu (saulišu) rotājums. Centrālo rotājumu ietver divkārša apmale.
 Sudrabs, 12./13. gs.
 5,2 × 5,2 cm.
 1971, A laukums.
 Koordinātas: 45. kaps, d-7.
 Dzīlums 147 cm.
SM 3943:1c

18. Round shield-shaped pendant
 Bubble-like protuberance in the central part of the disc, from which four ornamental bands are coming forth to the sides dividing the circle into four sectors. Inside each of them there is a decoration of four small embossed circles (sun ornaments) arranged in the shape of a rhombus. The central decoration is encircled by a double margin.
 Silver, 12th/13th centuries.
 5.2 × 5.2 cm.
 1971, excavation area A.
 Coordinates: grave No 45, d-7;
 Depth 147 cm.
SM 3943:1c

19. Apaļais vairogveida piekarīņš
 Ripas centrā burbuļveida izcilnis. Ap to simetriski izvietoti vēl četri burbuļi, kurus ietver ornamenti. Starp burbuļiem – rombveidā sakārtots četru iespiestu aplišu (saulišu) rotājums. Centrālo rotājumu grupu ietver divkārša apmale, kas veidota no iespiestiem trīsstūriem. Piekarcilpa zudusi.
 Sudrabs, 15.–16. gs.
 3,5 × 3,5 cm.
 06.10.1971., A laukums.
 Koordinātas: 36. kaps, d53–1,90.
 Dzīlums 127 cm.
SM 3938:1

19. Round shield-shaped pendant
 Bubble-like protuberance in the central part of the disc. Another four bubbles are located symmetrically around it, encircled by ornament. Among bubbles – a decoration of four small embossed circles (sun ornaments) arranged in the shape of a rhombus. The central group of ornaments is encircled by a double margin composed of embossed triangles. Suspension loop lost.
 Silver, 15th–16th centuries.
 3,5 × 3,5 cm.
 06.10.1971, excavation area A.
 Coordinates: Burial 36, d53–1.90.
 Depth 127 cm.
SM 3938:1

20. Apaļais vairogveida piekariņš

Ripa rotāta ar burbuļiem, kurus ietver punktēta apoce. Augšdaļā izveidots ieloks. Tā vienā pusē ievērts bronzas riņķis. Piekariņš vidū pārlūzis. Abas pusēs kopā satur no bronzas stieples veidota cilpa.

Bronza, 15.–16. gs.

3,7 × 3,7 cm.

1971, A laukums.

Koordinātas: b18–6,10.

Dzīlums 43 cm.

SM 4251

20. Round shield-shaped pendant

Disc decorated with bubbles encircled by a dotted rim. Inward bend made in the upper part. A small bronze ring is threaded through its one side. Pendant broken in the middle part. Both parts are held together by a loop made of bronze wire.

Bronze, 15th–16th centuries.

3,7 × 3,7 cm.

1971, excavation area A.

Coordinates: b18–6,10.

Depth 43 cm.

SM 4251

21. Sirdsveida piekariņš ar figurālu veidojumu

Virspuse reljefa, apakšpuse gluda. Ažūrā ornamenta vidusdaļā viena otrai pretī novietotas divas palmetes. Lejas daļa noslēdzas ar izvirzījumu krusta formā. Piekariņa augšdaļā bijusi piekarcilpiņa, kas nolūzusi.

Sudrabs, 12./13. gs.

2,2 × 3,0 × 0,4 cm.

13.10.1971., B laukums.

Koordinātas: 6-80 DA virzienā; 2 metri

D virzienā.

Dzīlums 65 cm.

SM 3945

21. Heart-shaped pendant with a figurative decoration

Surface of the openwork pendant is relief, lower part – smooth. Two palmettes facing each other are located in the middle of the ornament. The lower part ends with a cross-shaped protuberance. There has been a suspension loop in the upper part, which is broken off.

Silver, 12th /13th centuries.

2,2 × 3,0 × 0,4 cm.

13.10.1971, excavation area B.

Coordinates: in the southeastern direction; 2 metres in the south direction.

Depth 65 cm.

SM 3945

22. Sirdsveida piekariņš ar figurālu veidojumu

Ažūrais figurālais veidojums vāji saskatāms. Lejas daļa noslēdzas ar izvirzījumu krusta formā. Piekariņa augšdaļā bijusi piekarcilpiņa, kas zudusi.

Bronza, 12./13. gs.– ? gs.

2,0 × 2,5 × 0,15 cm.

22.09.1972., A laukums.

Koordinātas: 24. kaps,

d30–0,10.

Dzīlums 110 cm.

SM 3931:1

22. Heart-shaped pendant with a figurative decoration

Openwork figurative decoration is hardly discernible. Lower part ends with a cross-shaped protuberance. There has been a suspension loop in the upper part, which is lost.

Bronze, 12th/13th – ? centuries.

2,0 × 2,5 × 0,15 cm.

22.09.1972, excavation area A.

Coordinates: Burial 24,

d30–0,10.

Depth 110 cm.

SM 3931:1

23. Sirdsveida piekariņš ar figurālu veidojumu

Virsmas viena puse reljefa, otra – gluda. Ornamenta vidusdaļa veidota stilizēta putna formā. Apakšdaļā izlūzis robs. Augšdaļā perpendikulāri piekariņam izveidota piekarcilpa.

Bronza, 12./13. gs.

2,5 × 2,9 × 0,2 cm.

16.11.1971., B laukums.

Koordinātas: 6-60 no baznīcas DA stūra un 1-37 no baznīcas D sienas.

Dzīlums 90 cm.

SM 3946

24. Piekariņš – zirdziņš

Zirdziņam pie katras kājas izveidotas apaļas cilpas, augšdaļā piestiprināta no divām bronzas stieplītēm vīta važīņa. Virsmā iestrādāts slīpu svītriņu rotājums. Atrasts kopā ar SM 3943:5b; 3943:5c; 3943:5d; 3943:5e.

Bronza, 12./13. gs.

4,2 × 5,2 cm, važīnas garums 7,3 cm, svars ar važīnu 20,3 g.

1971, A laukums.

Koordinātas: 45. kaps, d-7.

Dzīlums 147 cm.

SM 3943:5a

25. Piekariņš – zirdziņš

Zirdziņam pie katras kājas izveidotas apaļas cilpas. Virsmā iestrādāts slīpu svītriņu rotājums. Atrasts kopā ar SM 3943:5a; 3943:5c; 3943:5d; 3943:5e.

Bronza, 12./13. gs. mijā.

4,1 × 4,1 cm, svars 14,1 g.

1971, A laukums.

Koordinātas: 45. kaps, d-7.

Dzīlums 147 cm.

SM 3943:5b

23. Heart-shaped pendant with a figurative decoration

One side of the surface is relief, the other one is smooth. The middle part of the ornament is made in the shape of a stylised bird. There is a jag in the bottom part. In the upper part there is a suspension loop perpendicularly to the pendant.

Bronze, 12th/13th centuries.

2,5 × 2,9 × 0,2 cm.

16.11.1971, excavation area B.

Coordinates: 6-60 from the southeast corner of the church and 1-37 from the southern wall of the church.

Depth 90 cm.

SM 3946

24. Pendant - horse

Each leg of the horse ends with a round loop. A chain twisted of two bronze wires is attached to the upper part.

Decoration of oblique lines is embedded in the surface. Found together with SM 3943:5b; 3943:5c; 3943:5d; 3943:5e.

Bronze, 12th/13th centuries.

4,2 × 5,2 cm, length of chain

7,3 cm, weight with the chain 20,3 g.

1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 45, d-7.

Depth 147 cm.

SM 3943:5a

25. Pendant – horse

Each leg of the horse ends with a round loop. Decoration of oblique lines is embedded in the surface. Found together with SM 3943:5a; 3943:5c; 3943:5d; 3943:5e.

Bronze, turn of the 12th/13th centuries.

4,1 × 4,1 cm, weight 14,1 g.

1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 45, d-7.

Depth 147 cm.

SM 3943: 5b

26. Piekariņš, kemmveida

Trīspakāju veidojums, kura apakšējā daļa ir kēmmes formā, vidējā daļa – krustveida, augšdaļa – zvanveida jeb enkura formā. Augšdaļas vidū caurumiņš, kurā ievērts bronzas riņķītis piestiprināšanai pie važiņas. Atrasts kopā ar SM 3943:5a; 3943:5b; 3943:5d; 3943:5e. Bronza, 12./13. gs. $4,5 \times 3,6$ cm, svars 12,2 g. 1971, A laukums. Koordinātas: 45. kaps, d-7. Dzīlums 147 cm. **SM 3943:5c**

27. Piekariņš, krustiņš

Krustiņam ir plata vidusdaļa, noapaļoti figurāli gali ar smailu, īsu izvirzījumu. Pie piekariņa saglabājies bronzas riņķītis ar sakusušas važiņas fragmentu. Atrasts kopā ar SM 3943:5a; 3943:5b; 3943:5c; 3943:5e. Bronza, 12./13. gs. $3,5 \times 2,3$ cm. 1971, A laukums. Koordinātas: 45. kaps, d-7. Dzīlums 147 cm. **SM 3943:5d**

28. Piekariņš, pakavveida

Dzelzs piekariņš pievienots no divām bronzas stieplēm vītai važīnai, kas sastāv no diviem kopā sastiprinātiem posmiem. Viens no tiem pārtrūcis un saglabājies fragmentāri. Atrasts kopā ar piekariņiem SM 3943:5a; 3943:5b; 3943:5c; 3943:d. Dzelzs, bronna, 13. gs. $2,4 \times 1,6 \times 0,5$ cm. Važīnu garums 7,3 un 2,0 cm. 1971, A laukums. Koordinātas: 45. kaps, d-7. Dzīlums 147 cm. **SM 3943:5e**

26. Comb-pendant

A three-stage formation, the lower part of which is made in the shape of a comb, the middle part – in the shape of a cross, the upper part – in the shape of a bell, or anchor. There is a hole in the middle of the upper part, through which a bronze ringlet is threaded to be attached to the chain. Found together with SM 3943:5a; 3943:5b; 3943:5d; 3943:5e. Bronze, 12th/13th centuries. 4.5×3.6 cm, weight 12.2 g. 1971, excavation area A. Coordinates: Burial 45, d-7. Depth 147 cm. **SM 3943:5c**

27. Pendant – small cross

Cross has a broad middle part, rounded figurative terminals with a pointed, short protrusion. A bronze ringlet along with a fragment of melted chain is preserved attached to the pendant. Found together with SM 3943:5a; 3943:5b; 3943:5c; 3943:5e. Bronze, 12th/13th centuries. 3.5×2.3 cm. 1971, excavation area A. Coordinates: Burial 45, d-7. Depth 147 cm. **SM 3943:5d**

28. Horseshoe pendant

Iron pendant, attached to the chain twisted from two bronze wires, consisting of two links fastened together. One of them is broken and has been preserved fragmentarily. Found together with pendants SM 3943:5a; 3943:5b; 3943:5c; 3943:5d. Iron, bronze, 13th century. $2.4 \times 1.6 \times 0.5$ cm. Chain length 7.3 cm and 2.0 cm. 1971, excavation area A. Coordinates: Burial 45, d-7. Depth 147 cm. **SM 3943:5e**

29. Piekariņš, krustveida

Ažūrs krustveida piekariņš. Tā lejas daļa bojāta. Pie piekariņa saglabājušies piestiprīnātās stieniņu važīņas divi posmi. Važīņas virsma ar rievotu rotājumu. Bronza, 13. gs.
 3,5 × 2,3 cm. Vāžīnu garums 7,0 un 7,2 cm, svars 23,7 g.
 1971, A laukums.
 Koordinātas: 45. kaps, d-7.
 Dzīlums 147 cm.
SM 3943:8

30. Piekariņš, rombveida

Piekariņa pamatā rombveida režģis no četru plakanu sloksniņu vijuma. Trīs stūros uzbiezinājums trīslapītes formā. Ceturtajā stūri izveidota piekarcilpiņa. Bronza, 13.–16. gs.
 4,7 (ar cilpiņu) × 4,1 × 0,3 cm.
 20.09.1971., A laukums, kapsētas pārraktajās zemēs.
 Koordinātas: c-5, 40.
 Dzīlums 110 cm.
SM 3929

31. Piekariņš, bebra zobs

Piestiprīnāts pie apaļa riņķiša. Bronza, kauls, 17. gs.
 Riņķiša diametrs 1,9 cm,
 zoba garums 3,0 cm.
 1971, A laukums.
 Koordinātas: 25. kaps, a83-6,9.
SM 4252

29. Cross-shaped pendant

Openwork cross-shaped pendant. Lower part damaged. Two links of the chain of bars have been preserved with the pendant. Chain surface with ribbed decoration.
 Bronze, 13th century.
 3.5 × 2.3 cm. Chain length 7.0 and 7.2 cm, weight 23.7 g.
 1971, excavation area A.
 Coordinates: Burial 45, d-7.
 Depth 147 cm.
SM 3943:8

30. Rhombic pendant

Rhombic grid forms the basis of the pendant, made of four flat twisted straps. Thickening in three corners in the form of trefoil. Suspension loop attached in parallel to the pendant.
 Bronze, 13th–16th centuries.
 4.7 (with the loop) × 4.1 × 0.3 cm.
 20.09.1971, found in the turned-up soil of the graveyard, excavation area A.
 Coordinates: c-5.40.
 Depth 110 cm.
SM 3929

31. Pendant, beaver's tooth

Attached to a round ringlet
 Bronze, bone, 17th century.
 Ringlet diameter 1.9 cm,
 tooth length 3.0 cm.
 1971, excavation area A.
 Coordinates: Burial 25, a83-6.9.
SM 4252

VAŽTURIS UN VAŽINAS CHAIN HOLDER AND CHAINS

32. Važturus ar divām važinām

Ažūrs, sirdsveida, ar palmetes ornamentu centrā. Važtura apakšējā daļā ievērti divi bronzas riņķi. Vienam no tiem pievienots pavirši veidots neregulāras formas stiprinājums ar divām fragmentārām važinām. Īsākā važīņa gatavota no apaļas formas dubultriņķiem, garākā – caurulveida, pīta no sīkām bronzas stieplītēm.

Bronza, 13.–15. gs.

Važturus $3,6 \times 3,0$ cm,

svars 20,0 g.

Važīņu garums: 1) 8,4 cm;

2) 10,9 cm.

1971, B laukums.

Koordinātas: 650 cm R virzienā no baznīcas A stūra.

Dzīlums 109 cm.

SM 4264

33. Važīņu sadalītājs

Izgatavots no četrkantainas bronzas plāksnites, kuras divu pretējo sānu malas ieliektais. Abās garākajās malās izveidotas četras uz āru izvirzītas cilpiņas važīņu piestiprināšanai. Vienā no tām saglabājies bronzas riņķītis. Sadalītāja virsmas ārpusē iespiests savstarpēji saistītu saulišu ornamenti.

Bronza, 12./13. gs.

$4,1 \times 4,1$ cm, svars 10,2 g.

1971, A laukums.

Koordinātas: 45. kaps, d-7.

Dzīlums 147 cm.

SM 3943:4

32. Chain holder with two chains

Openwork, heart-shaped, with palmette ornament in the centre. Two bronze ringlets threaded through the lower part of chain holder. Carelessly made, irregularly formed fastening with two fragmentary chains attached to one of them. The shortest chain made of round-shaped double ringlets, the longest one is tubular, weaved from thin bronze wires.

Bronze, 13th–15th centuries.

Chain holder 3.6×3.0 cm,

weight 20.0 g.

Chain length: 1) 8.4 cm;

2) 10.9 cm.

1971, excavation area B.

Coordinates: 650 cm westwards from the eastern corner of the church.

Depth 109 cm.

SM 4264

33. Chain spacer

Made of a rectangular bronze plate the opposite sides of which are bent inward. On both of the longer sides four small loops are protruded outside for chain attachment. In one of them there is a bronze ringlet. Ornament of interconnected small suns is embossed on the surface of the spacer.

Bronze, 12th /13th centuries.

4.1×4.1 cm, weight 10.2 g.

1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 45, d-7.

Depth 147 cm.

SM 3943:4

34. Važīņas

Stieniņu važīņas divi fragmenti, sastiprināti kopā ar bronzas riņķīti. Važīņas gatavotas no dzelzs stieniša, kas apvīts ar bronzas stiepli. Atrastas kopā ar piekariņiem SM 3943:5a; 3943:5b; 3943:5c; 3943: 5e. Bronza, dzelzs, 12./13. gs. 1) $3,4 \times 0,5$ cm; 2) $2,3 \times 0,5$ cm. 1971, A laukums. Koordinātas: 45. kaps, d-7. Dzīlums 147 cm. **SM 3943:5f**

35. Važīnas fragments

Trīs vītas važīņas, paralēli savienotas, savienojuma vietā notītas ar stieplīti. Bronza, 13.–17. gs. $4,0 \times 0,8$ cm. 18.09.1971., B laukums. Koordinātas: 10,5 m no baznīcas DA stūra, R virzienā. Dzīlums 130 cm. **SM 4693**

36. Važīnas fragments

Dubultvažīņa, 10 posmi, daļēji iziruši. Bronza, 13.–17. gs. $3,3 \times 0,8$ cm. 20.09. 1971., A laukums. Koordinātas: b12-5,84. Dzīlums 107 cm. **SM 4242**

37. Važīnu fragmenti

No apaļas stieples gatavotas dubultvažīņas divi fragmenti. Bronza, 13.–17. gs. 1) $12,8 \times 0,7$ cm; 2) $5,8 \times 0,7$ cm. 1971, B laukums. Koordinātas: dzīlums 105 cm. **SM 4263**

38. Riņķītis

Izgatavots no apaļas stieples, gali – valēji. Loka virsmā vietām slīpu svītrīnu iecirtumi. Sudrabs, 13.–17. gs. $1,8 \times 1,9 \times 0,2$ cm. 19.09.1971., A laukums. Koordinātas: 6. kaps, d13-8,40, mirušajai uz krūtīm. Dzīlums 105 cm. **SM 3926**

34. Chains

Two fragments of a chain of bars fastened together with a bronze ringlet. Chains made of an iron bar, with a bronze wire wound around it. Found together with pendants 3943:5a; SM 3943:5b; 3943:5c, 3943: 5e. Bronze, iron, 12th/13th centuries. 1) $3,4 \times 0,5$ cm; 2) $2,3 \times 0,5$ cm. 1971, excavation area A. Coordinates: Burial 45, d-7. Depth 147 cm. **SM 3943:5f**

34. Chains

Two fragments of a chain of bars fastened together with a bronze ringlet. Chains made of an iron bar, with a bronze wire wound around it. Found together with pendants 3943:5a; SM 3943:5b; 3943:5c 3943: 5e. Bronze, iron, 12th/13th centuries. 1) $3,4 \times 0,5$ cm; 2) $2,3 \times 0,5$ cm. 1971, excavation area A. Coordinates: Burial 45, d-7. Depth 147 cm. **SM 3943:5f**

36. Chain fragment

Double-chain, 10 links, partially disintegrated. Bronze, 13th–17th centuries. $3,3 \times 0,8$ cm. 20.09. 1971, excavation area A. Coordinates: b 12-5.84. Depth 107 cm. **SM 4242**

37. Chain fragments

Two fragments of a double-chain made of a round wire. Bronze, 13th–17th centuries. 1) $12,8 \times 0,7$ cm; 2) $5,8 \times 0,7$ cm. 1971, excavation area B. Coordinates: depth 105 cm. **SM 4263**

38. Ringlet

Made of round wire, open terminals. Occasional cuts of oblique lines on the surface. Silver, 13th–17th centuries. $1,8 \times 1,9 \times 0,2$ cm. 19.09.1971, excavation area A. Coordinates: Burial 6, d 13-8.40, on the chest of the dead. Depth 105 cm. **SM 3926**

39. Riņķis

Izgatavots no apaļas stieples, gali valēji.

Bronza, 13.–17. gs.

0,7 × 0,6 cm.

24.05.1972., B laukums.

Koordinātas: 5,10 m no baznīcas DA
stūra; 2 m no D sienas.

Dziļums 120 cm.

SM 3950

39. Ringlet

Made of a round wire, open terminals

Bronze, 13th–17th centuries.

0.7 × 0.6 cm.

24.05.1972, excavation area B.

Coordinates: 5.10 m from the
southeastern corner of the church;
2 m from the southern wall.

Depth 120 cm.

SM 3950

40. Riņķis

Izgatavots no apaļas stieples, gali valēji.

Bronza, 13.–17. gs.

1,0 × 1,0 cm.

27.09.1971., A laukums.

Koordinātas: c34-5,00.

SM 3922

40. Ringlet

Made of a round wire, open terminals.

Bronze, 13th–17th centuries.

1.0 × 1.0 cm.

27.09.1971, excavation area A.

Coordinates: c34-5.00.

SM 3922

41. Važīna

Sastāv no sešiem riņķišiem ar valējiem
galiem. Iespējams, sākotnēji bijusi garāka.
Važīnai pievienots puslokveida priekšmeta
fragments. Tā virspusē saglabājušās
auduma paliekas.

Bronza, 13.–17. gs.

Atraduma vieta nenoteikta.

TMR 29351

41. Chain

Consists of six ringlets with open
terminals. Supposedly, initially it has been
longer. A fragment of a semicircular object
is attached to the chain. Textile remains
are preserved on its surface.

Bronze, 13th–17th centuries.

Place of finding unknown.

TMR 29351

42. Riņķiši

Divi kopā sastiprināti no apaļas stieples
izgatavoti riņķiši ar valējiem galiem.

Bronza, 13.–17. gs.

0,7 × 0,6 cm.

23.09.1971., A laukums.

Koordinātas: 7. kaps, a80-8,40, pie kreisās
kājas ceļgala.

SM 3934

42. Ringlets

Two ringlets made of a round wire,
fastened together, with open terminals.

Bronze, 13th–17th centuries.

0.7 × 0.6 cm.

23.09.1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 7, a80-8.40, next to
the left knee.

SM 3934

GREDZENI RINGS

43. Gredzens

Lentveida gredzens ar valējiem sašaurinātiem galiem. Loks šķērsgriezumā taisnstūrveida.
Bronza, 17. gs.
 $2,1 \times 2,0 \times 0,5$ cm.
1971, A laukums.
Koordinātas: c66-8,20.
Dzīlums 97 cm.
SM 4241

44. Gredzens

Lentveida gredzens ar slēgtu loku, šķērsgriezumā taisnstūrveida.
Bronza, 17. gs.
 $2,2 \times 2,2 \times 0,7$ cm.
21.09.1971., A laukums.
Koordinātas: d25-1,00.
Dzīlums 112 cm.
SM 4230

45. Gredzens

Lentveida gredzens ar valējiem galiem.
Loks šķērsgriezumā taisnstūrveida.
Bronza, 17. gs.
 $2,5 \times 2,6 \times 0,5$ cm.
1971, A laukums.
Koordinātas: a30-5,70.
Dzīlums 100 cm.
SM 4226

43. Ring

Ribbon-like ring with open narrowed terminals, bow rectangular in cross-section.
Bronze, 17th century.
 $2,1 \times 2,0 \times 0,5$ cm.
1971, excavation area A.
Coordinates: c66-8.20.
Depth 97 cm.
SM 4241

44. Ring

Ribbon-like ring with a closed bow, rectangular in cross-section.
Bronze, 17th century.
 $2,2 \times 2,2 \times 0,7$ cm.
21.09.1971, excavation area A.
Coordinates: d25-1.00.
Depth 112 cm.
SM 4230

45. Ring

Ribbon-like ring with open terminals, rectangular in cross-section.
Bronze, 17th century.
 $2,5 \times 2,6 \times 0,5$ cm.
1971, excavation area A.
Coordinates: a30-5.70.
Depth 100 cm.
SM 4226

APROCES BRACELETS

46. Aproce

Aproce ar paplatinātu vidusdaļu, valējiem galiem. Loks no plāna sudraba skārda, tā virsmā iekalts saulīšu ornamenti. Gar malām trīsstūrišu un slīpu svītriņu josla. Galos apalš caurumiņš. Atrasta pāri ar SM 3943:3. Bijusi uz kreisās rokas.
Sudrabs, 12./13. gs.
 $5,8 \times 5,8 \times 3,1$ cm, svars 15,2 g.
1971, A laukums.
Koordinātas: 45. kaps, d-7.
Dzīlums 147 cm.
SM 3943:2

46. Bracelet

Bracelet with a broadened middle part, open terminals. Bow made of thin silver sheet, ornament of suns embossed on the surface. There is a band of oblique lines and triangles along both edges, a round hole in both ends. Found together with SM 3943:3. Worn on the left arm.
Silver, turn of the 12th/13th centuries.
 $5,8 \times 5,8 \times 3,1$ cm,
weight 15,2 cm.
1971, excavation area A.
Coordinates: Burial 45, d-7.
Depth 147 cm.
SM 3943:2

47. Aproce

Aproce ar paplatinātu vidusdaļu, valējiem galiem. Loks no plāna sudraba skārda, tā virsma ornamentēta. Centrā iekalts saulišu ornaments, gar malām divas joslas ar trīsstūriem, kas pamīšus izvietoti cits pret citu. Katrā trīsstūrtī iespiestī trīs apliši (saulītes). Abas trīsstūru joslas ietver punktēta linijs. Atrasta pāri ar SM 3943:2. Bijusi uz labās rokas.

Sudrabs, 12./13. gs.

5,1 × 5,1 × 4,4 cm, svars 14,6 g.

1971, A laukums.

Koordinātas: 45. kaps, d-7.

Dziļums 147 cm

SM 3943:3

47. Bracelet

Bracelet with a broadened middle part, open terminals. Bow made of a thin silver plate, with decorated surface. Ornament of suns embossed in the central part; along both edges – two bands with triangles located alternately facing each other. Three small rings (sun ornaments) are embossed in each triangle. Each band of triangles surrounded from both sides by a dotted line. Found together with SM 3943:2. Worn on the right arm.

Silver, 12th/13th centuries.

5,1 × 5,1 × 4,4 cm,

weight 14,6 cm.

1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 45, d-7.

Depth 147 cm.

SM 3943:3

ROTU FRAGMENTI FRAGMENTS OF ORNAMENTS

48. Krellite

Muciņveida (bikoniska), necaurspīdiga krellite zalganā krāsā.

Stikls, 12.–17. gs.

0,7 × 0,7 cm.

22.09.1971., A laukums.

Koordinātas: 24. kaps, a30-0,10.

Dziļums 110 cm.

SM 3931:2

48. Bead

Barrel-shaped (biconical), non-transparent bead in greenish colour

Glass, 12th–17th centuries.

0,7 × 0,7 cm.

22.09.1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 24, a30-0,10.

Depth 110 cm.

SM 3931:2

49. Kauri gliemežvāki

Ar māksligi veidotiem caurumiņiem, izmantoti kā piekariņi vai daļa no kreļļu rotas.

Perlmutrs, 12.–16. gs.

1) 2,3 × 1,6 cm; 2) 2,1 × 1,7 cm;

3) 2,0 × 1,9 cm.

1972, B laukums.

Koordinātas: 330–340 cm R virzienā no baznīcas A stūra, atrasti izklaidus.

Dziļums 141 cm.

SM 3948

49. Cowrie shells

With artificially made holes, used as pendants or they are part of a string of beads

Nacre, 12th–16th centuries.

1) 2,3 × 1,6 cm; 2) 2,1 × 1,7 cm;

3) 2,0 × 1,9 cm.

1972, excavation area B.

Coordinates: 330–340 cm westwards from the eastern corner of the church, scattered.

Depth 141 cm.

SM 3948

50. Zvārguliša fragments

Sadrupis zvārgulitis vai poga ar vienu rievu. Saglabājusies aptuveni trešā daļa. Bronza, 12./13. gs.–16. gs.
1,7 × 1,4 cm.
28.09.1971., A laukums.
Koordinātas: 25. kaps, a68-7,10, 12 cm no kreisā celgalā.
SM 4253

50. Tinkler fragment

Crumbled small tinkler or button with a single groove. About one-third has been preserved.
Bronze, 12th/13th–16th centuries.
1.7 × 1.4 cm.
28.09.1971, excavation area A.
Coordinates: Burial 25, a68-7.10, 12 cm from the left knee.
SM 4253

AUDUMA FRAGMENTI UN APĢĒRBA PIEDERUMI TEXTILE FRAGMENTS AND CLOTHING ACCESSORIES

51. Auduma fragments

Neregulāras formas virsējā apģērba auduma gabals. Saglabājies kopā ar duncīti ādas makstī. Auduma izpēti veica Irita Žeiere, restaurēja Indra Saulesleja. Vilna, 12./13. gs.
8,9 × 4,5 cm.
1971, A laukums.
Koordinātas: 45. kaps, d-7.
Dzīlums 147 cm, mirušajai vīrs stilba kauliem.
Atrasts kopā ar nazi SM 3943:7.
TMR 29352

51. Textile fragment

Irregularly shaped piece of fabric from outer clothes. Preserved together with a dagger in a leather sheath. Research of the textile fragment was carried out by Irita Žeiere, restored by Indra Saulesleja. Wool, 12th/13th centuries.
8,9 × 4,5 cm.
1971, excavation area A.
Coordinates: Burial 45, d-7, above the tibiae of the dead.
Depth 147 cm.
Found together with the dagger SM 3943:7.
TMR 29352

52. Ādas fragments

Neregulāras formas kazādas gabaliņš ar saktas TMR 28396 nospiedumu. Ādas izpēti veica arheoloģe Viktorija Bebre. Āda, 14.–15. gs.
2017, jūlijis, kapsētas DAA daļa.
Koordinātas: a25-0,40.
Dzīlums 107 cm.
Atrasts kopā ar saktu TMR 28396.
TMR 29350

52. Leather fragment

Irregularly shaped piece of goat leather with an imprint of the brooch TMR 28396. The leather fragment was studied by archaeologist Viktorija Bebre. Leather, 14th–15th centuries.
2017, southeastern part of the graveyard.
Coordinates: a25-0,40.
Depth 107 cm.
Found together with the brooch TMR 28396.
TMR 29350

53. Galvassegas fragments

Knipelejuma tehnika darināts mežģīņveida rotājums ar auduma paliekām. Tris atsevišķi fragmenti. Audums laika gaitā iznīcījis. Rotājuma izpēti veica Irita Žeiere, restaurēja Indra Saulesleja. Sudrabs, zīds, 17.–18. gs.
0,9 × 37,5 cm.
04.10.1968., baznīcas iekštelpā.
Koordinātas: I pārbaudes rakums, mirušajai pie matiem.
SM 4695

53. Fragment of head covering

Ornament made in bobbin lace technique with remnants of fabric. Three separate fragments. The fabric has decayed over time. Research of the ornament was carried out by Irita Žeiere, restored by Indra Saulesleja. Silver, silk, 17th–18th centuries.
0,9 × 37,5 cm.
04.10.1968, inside the church.
Coordinates: test trench I, with the hair of the dead.
SM 4695

54. Apģērba rotājums

Izgatavots no zaļas krāsas stikla
puslodītes metāla ietvarā. Ietvars
pārlūzis un nokritis, saglabājies
fragmentāri.

Stikls, alva, 17.–18. gs.

Puslodītes diametrs 1,1 cm.

30.05.1972., C laukums.

Koordinātas: 4,30 m uz R no baznīcas
ZA stūra; 50 m no baznīcas Z sienas.

Dzīlums 15 cm.

SM 3951

55. Pogas fragments

Divdaļigas dobas kupolveida podziņas
virsējā daļa (galva), izgatavota no plāna
skārda. Izlūzis robs.

Bronza, 17.–18. gs.

1,8 × 1,8 × 0,4 cm.

06.09.1971., A laukums.

Koordinātas: 36. kaps, c60-1,90, pie
gūžas kauliem.

Dzīlums 127 cm.

SM 3938:2

56. Podziņas fragments

Divdaļigas dobas kupolveida podziņas
virsējā daļa (galva), izgatavota no plāna
skārda.

Bronza, 17.–18. gs.

1,3 × 1,3 × 0,6 cm.

06.09.1971., A laukums.

Koordinātas: c17-5,90.

Dzīlums 60 cm.

SM 3912

57. Poga

Poga ar plakanu galvu un atlocītām
malām. Cilpiņa veidota no četrkantainas
plāksnītes ar apaļu caurumiņu vidū.

Bronza, 17.–18. gs.

3,0 × 3,0 × 1,4 cm.

20.09.1971., A laukums.

Koordinātas: 5. kaps, zem labās rokas
apakšdelma.

SM 4256

54. Clothing ornament

Made of green glass in the shape of
hemisphere attached to a metal frame.
The frame is broken and missing,
preserved fragmentarily.

Glass, pewter, 17th–18th centuries.

Diameter of hemisphere: 1.1 cm.

30.05.1972, excavation area C.

Coordinates: 4.30 m to the west from
the northeastern corner of the church:
50 m from the northern wall of the
church.

Depth 15 cm.

SM 3951

55. Fragment of button

Upper part (head) of a two-piece hollow
domed button, made of thin tinplate,
with a jag.

Bronze, 17th–18th centuries.

1,8 × 1,8 × 0,4 cm.

06.09.1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 36, c60-1.90, next
to hip bones (ilia).

Depth 127 cm.

SM 3938:2

56. Fragment of button

Upper part (head) of a two-piece hollow
domed button, made of thin tinplate.

Bronze, 17th–18th centuries.

1,3 × 1,3 × 0,6 cm.

06.09.1971, excavation area A.

Coordinates: c17-5.90.

Depth 60 cm.

SM 3912

57. Button

Button with a flat head and turned
down edges. Loop made of square plate
with a round hole in the middle.

Bronze, 17th–18th centuries.

3,0 × 3,0 × 1,4 cm.

20.09.1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 5, under the right
forearm.

SM 4256

58. Apkaluma fragments

Doba kupolveida podziņa ar caurumu vidū.

Izmantota apgērba vai jostas rotāšanai.

Bronza, 13.–18. gs.

1,1 × 1,1 × 0,4 cm.

2019. jūlijs, Z daļas A nogāze.

Koordinātas: savrupatradums pārraktajās zemēs.

TMRplg 9691

58. Fragment of binding

Spherical hollow domed button with a hole in the middle. Used for decoration of clothes or belt.

Bronze, 13th–18th centuries.

1,1 × 1,1 × 0,4 cm.

July 2019, the northern part, slope A.

Coordinates: stray find in the turned-up soil.

TMRplg 9691

59. Jostas sprādze

Loks ar profilētu trīsstūrveida izvirzījumu priekšpusē, šķērsgriezumā puslokveida.

Zosla plakana, aplieka ap loku.

Bronza, 15.–17. gs.

3,2 × 2,7 × 0,3 cm.

14.09.1971., A laukums.

Koordinātas: d10-9,00.

Dziļums 30 cm.

SM 3901

59. Buckle of the belt

Bow with a profiled triangular protrusion in the front part, semicircular in cross-section. Pin flat, bent over the bow.

Bronze, 15th–17th centuries.

3,2 × 2,7 × 0,3 cm.

14.09.1971, excavation area A.

Coordinates: d10-9.00.

Depth 30 cm.

SM 3901

60. Jostas sprādze

Pusapaļas formas loks, šķērsgriezumā kvadrātveida. Zosla ar aptinumu piestiprināta pie loka.

Dzelzs, 15.–18. gs.

4,5 × 4,3 × 0,4 cm.

2017. jūlijs, kapsēta DAA daļa.

Koordinātas: d20-3,35.

Dziļums 95 cm.

TMR 28389

60. Buckle of the belt

Semicircular bow, square in cross-section. Pin attached to the bow by means of winding.

Iron, 15th–18th centuries.

4,5 × 4,3 × 0,4 cm.

July 2017, southeast of the graveyard.

Coordinates: d20-3.3. Depth 95 cm.

TMR 28389

61. Jostas detalja

Bronzas riņķis. Loks neregulāri ovāls, tā biezums nevienmērīgs, šķērsgriezumā ovāls (lēcveida).

Bronza, 13.–18. gs.

3,1 × 3,5 × 0,3 cm.

01.10.1971., A laukums, planējot zemi.

Koordinātas: b40-2,40.

SM 3937

61. Part of the belt

Bronze ring. Bow irregularly oval-shaped, unevenly thick, oval (lens-shaped) in cross-section.

Bronze, 13th–18th centuries.

3,1–3,5 × 0,3 cm.

01.10.1971, excavation area A, found during levelling the ground.

Coordinates: b40-2.40.

SM 3937

62. Pin

Needle, round in cross-section, with a globular glass head.

Bronze, glass, 17th–18th centuries.

Needle length 2,3 cm, diameter of the head 0,6.

24.09.1971, excavation area A.

Coordinates: 1.70 – in the west profile.

Depth 20 cm.

SM 3921

NAŽI KNIVES

63. Naža fragments

Nazis ar iedzītna un maksts paliekām.

Dzelzs, āda, 12./13. gs.

9,9 × 2,4 × 1,3 cm.

1971, A laukums.

Koordinātas: 45. kaps, d-7.

Dziļums 147 cm.

SM 3943:7

64. Naža fragments

Naža asmens un iedzītnis. Asmens šķērsgriezumā trīsstūrveida, mugura taisna, ar garenisku rieuvi vienā pusē. Iedzītnis šķērsgriezumā taisnstūrveida, aptuveni divreiz isāks par asmeni, pārejā uz to simetriski paplatināts.

Dzelzs, 15.–17. gs.

20,2 × 2,5 cm.

17.09.1971., A laukums.

Koordinātas: b50–9,50.

Dziļums 39 cm.

SM 4240

65. Naža fragments

Naža asmens un iedzītnis. Asmens šķērsgriezumā trīsstūrveida, ar taisnu muguru. Smaile abpusēji sašaurināta, muguras daļa ar ierāvumu. Iedzītnis šķērsgriezumā taisnstūrveida, salīdzinoši īss, masīvs, pārejā uz asmeni simetriski paplatināts.

Dzelzs, 15.–17. gs.

16,2 × 2,2 cm.

1971, A laukums.

Koordinātas: c60–2,00.

Dziļums 60 cm.

SM 4244

63. Fragment of knife

Knife with remnants of tang and sheath.

Iron, leather, 12th/13th centuries.

9,9 × 2,4 × 1,3 cm.

1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 45, d-7.

Depth 147 cm.

SM 3943:7

64. Fragment of knife

Blade of knife and tang. Blade triangular in cross-section, with a straight spine and a longitudinal groove on one side. Tang rectangular in cross-section, approximately two times shorter than the blade, symmetrically broadened at the transition to the blade.

Iron, 15th–17th centuries.

20,2 × 2,5 cm.

17.09.1971, excavation area A.

Coordinates: b50–9,50.

Depth 39 cm.

SM 4240

65. Fragment of knife

Blade of knife and tang. Blade triangular in cross-section, with a straight spine. Pointed end narrowed from both sides, with a concave spine. Tang is rectangular in cross-section, comparatively short, massive, symmetrically broadened at the transition to the blade.

Iron, 15th–17th centuries.

16,2 × 2,2 cm.

1971, excavation area A.

Coordinates c60–2,00.

Depth 60 cm.

SM 4244

66. Naža fragments

Naža asmens un iedzītņa daļa. Asmens šķērsgriezumā trīsstūrveida, ar taisnu muguru un garenisku rieuvi vienā pusē. Iedzītnis šķērsgriezumā taisnstūrveida, pārejā uz asmeni simetriski paplatināts, tā smaile zudusi.

Dzelzs, 15.–17. gs.

12,5 × 2,1 cm.

15.09.1971., A laukums.

Koordinātas: d95–8,40.

Dzīlums 70 cm.

SM 4245

67. Naža fragments

Naža asmens un iedzītnis. Asmens šķērsgriezumā trīsstūrveida, ar taisnu mugura un abpusēji sašaurinātu smaili. Iedzītnis šķērsgriezumā taisnstūrveida, salīdzinoši garš – ap 2/3 no asmens garuma. Pārejā uz asmeni simetriski paplatināts, gals smails, nedaudz salieks. Vienā asmens pusē gar muguru saskatāma horizontāla grope.

Dzelzs, 15.–17. gs.

13,5 × 2,0 × 0,3 cm.

2017. jūlijs, kapsētas DAA daļa.

TMR 28386

66. Fragment of knife

Blade of knife and part of tang. Blade triangular in cross-section, with a straight spine and a longitudinal groove on one side. Tang rectangular in cross-section, symmetrically broadened at the transition to the blade, the pointed end lost.

Iron, 15th–17th centuries.

12,5 × 2,1 cm.

15.09.1971, excavation area A.

Coordinates: d95–8.40.

Depth 70 cm.

SM 4245

67. Fragment of knife

Blade of knife and tang. Blade triangular in cross-section, with a straight spine, the pointed end narrowed from both sides. Tang rectangular in cross-section, comparatively long – about two-thirds of the blade length. Symmetrically broadened at the transition to the blade, the pointed tip – slightly bent. On one side of the blade a horizontal groove along the spine is discernible.

Iron, 15th–17th centuries.

13,5 × 2,00 × 0,3 cm.

July 2017, southeastern part of the graveyard.

TMR 28386

68. Naža fragments

Naža asmens un iedzītnis. Asmens šķērsgriezumā trīsstūrveida, ar taisnu, platu muguru, smaile ar abpusēju sašaurinājumu. Iedzītnis šķērsgriezumā taisnstūrveida, aptuveni uz pusi īsāks par asmeni, pārejā uz asmeni simetriski paplatināts. Iedzītņa gals perpendikulāri nošķelts.

Dzelzs, 15.–17. gs.

18,5 × 2,5 × 0,6 cm.

2017. jūlijjs, kapsētas DAA daļa.

Koordinātas: d28–3,40.

Dzīlums 95 cm.

TMR 28387

68. Fragment of knife

Blade of knife and tang. Blade triangular in cross-section, with a straight, broad spine, pointed end narrowed from both sides. Tang rectangular in cross-section, approximately half the length of the blade, symmetrically broadened at the transition to the blade. Tip of the tang – perpendicularly cleaved off.

Iron, 15th–17th centuries.

18,5 × 2,5 × 0,6 cm.

July 2017, southeastern part of the graveyard.

Coordinates: d28–3.40.

Depth 95 cm.

TMR 28387

69. Naža fragments

Naža asmens un iedzītņa daļa.

Asmens šķērsgriezumā trīsstūrveida, ar taisnu muguru. Smaile ar abpusēju sašaurinājumu. Iedzītnis šķērsgriezumā taisnstūrveida, pārejā uz asmeni simetriski paplatināts. Iedzītņa gals zudis.

Dzelzs, 15.–17. gs.

16 × 1,9 × 0,4 cm.

17.08.1972., tranšeja gar Turaidas Rozes kapa vietu.

Koordinātas: pārraktā kapā, uz R no liepas. Dzīlums 50 cm.

SM 3825

69. Fragment of knife

Blade of knife and part of tang. Blade triangular in cross-section, with a straight spine. Pointed end narrowed from both sides. Tang rectangular in cross-section, symmetrically broadened at the transition to the blade. The tip of the tang lost.

Iron, 15th–17th centuries.

16 × 1,9 × 0,4 cm.

17.08.1972, trench along the Memorial to the Rose of Turaida.

Coordinates: in a disturbed grave, to the west from the linden tree. Depth 50 cm.

SM 3825

70. Naža fragments

Naža asmens fragments, šķērsgriezumā trīsstūrveida, smaile ar abpusēju sašaurinājumu. Iedzītnis zudis.

Dzelzs, 17. gs.

6,4 × 1,3 cm.

28.09.1971., A laukums.

Koordinātas: 25. kaps, pie galvas.

SM 4260

70. Fragment of knife

Fragment of knife's blade, triangular in cross-section, pointed end narrowed from both sides. Tang lost.

Iron, 17th century.

6,4 × 1,3 cm.

28.09.1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 25, next to the head.

SM 4260

71. Naža fragments

Naža asmens fragments, šķērsgriezumā trīsstūrveida, ar taisnu muguru. Smaile noapaļota. Iedzītnis zudis.

Dzelzs, 17. gs.

12,9 × 1,4 cm.

1971, A laukums.

Koordinātas: 31. kaps, pie labās rokas.

SM 4255

71. Fragment of knife

Fragment of knife's blade, triangular in cross-section, with a straight spine. Pointed end rounded. Tang lost.

Iron, 17th century.

12.9 × 1.4 cm.

1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 31, next to the right arm.

SM 4255

72. Naža fragments

Naža asmens daļa. Iedzītnis un asmens smaile zuduši.

Dzelzs, 15–17. gs.

8,1 × 1,5 cm.

21.09.1971., A laukums.

Koordinātas: a25–9,62.

Dzīlums 72 cm.

SM 4229

73. Naža fragments

Naža asmens daļa, šķērsgriezumā trīsstūrveida, ar platu muguru. Iedzītnis gals un asmens smaile zuduši.

Dzelzs, 15.–17. gs.

7,5 × 1,6 cm.

23.09.1971., A laukums.

Koordinātas: d-3,0.

Dzīlums 120 cm.

SM 4228

73. Fragment of knife

Part of knife's blade, triangular in cross-section, with a broad spine. The pointed end of the tang and blade lost.

Iron, 15th–17th centuries.

7,5 × 1,6 cm.

23.09.1971, excavation area A.

Coordinates: d-3,0,

depth 120 cm.

SM 4228

74. Naža fragments

Naža asmens daļa, šķērsgriezumā trīsstūrveida, ar platu muguru. Iedzītnis un asmens smaile zuduši.

Dzelzs, 15.–17. gs.

5,7 × 1,6 cm.

15.09.1971., A laukums.

Koordinātas: d65–6,45.

Dzīlums 32 cm.

SM 4248

74. Fragment of knife

Part of knife's blade, rectangular in cross-section, with a broad spine. The pointed end of the blade and tang lost.

Iron, 15th–17th centuries.

5,7 × 1,6 cm.

15.09.1971, excavation area A.

Coordinates: d65–6,4.

Depth 32 cm.

SM 4248

75. Naža fragments

Naža asmens un plakana iedzītna daļa ar diviem apāļiem caurumiņiem. Asmens šķērsgriezumā trīsstūrveida.

Dzelzs, 15.–17. gs.

5,1 × 1,5 cm.

16.09.1971., A laukums.

Koordinātas: d70–0,90.

Dzīlums 50 cm.

SM 4250

75. Fragment of knife

Blade of knife and part of flat tang with two small round holes. Blade triangular in cross-section.

Iron, 15th–17th centuries.

5,1 × 1,5 cm.

16.09.1971, excavation area A.

Coordinates: d70–0,90.

Depth 50 cm.

SM 4250

76. Naža fragments

Naža asmens ar taisnu muguru un abpusēji sašaurinātu pāreju uz iedzītni.

Dzelzs, 15.–17. gs.

16,9 × 2,4 × 0,5 cm.

16.09.1971., A laukums.

Koordinātas: b26–2,50.

Dziļums 45 cm.

SM 4247

77. Naža fragments

Naža asmens ar taisnu muguru, nolauztu galu un garu, saliektu iedzītni. Asmens virsmā pie iedzītņa nelielā, pirksta platuma iedobe.

Dzelzs, 14.–16. gs.

19,2 × 2,7 × 0,3 cm.

1972, B laukums. 50 kapā, pie apbedītā kreisās rokas un gūžas kaula.

Koordinātas: 317–482 cm R virzienā no baznīcas A stūra.

Dziļums 135 cm.

SM 4703

78. Naža fragments

Naža asmens smailes daļa.

Dzelzs, 15.–17. gs.

5,0 × 1,7 cm.

15.09.1971., A laukums.

Koordinātas: d35–0,30.

Dziļums 42 cm.

SM 4249

76. Fragment of knife

Blade of knife, with a straight spine and narrowed from both sides transition to the tang.

Iron, 15th–17th centuries.

16,9 × 2,4 × 0,5 cm.

16.09.1971, excavation area A.

Coordinates: b26–2.50.

Depth 45 cm.

SM 4247

77. Fragment of knife

Blade of knife, with a straight spine, a broken-off tip, and long, bent tang. A small finger-width dimple on the surface of the blade near the tang.

Iron, 14th–16th centuries.

19,2 × 2,7 cm × 0,3 cm.

1972, excavation area B. Burial 50, next to the left arm and hip-bone of the dead.

Coordinates: 317–482 cm westwards from the eastern corner of the church.

Depth 135 cm.

SM 4703

78. Fragment of knife

Part of the pointed end of knife's blade.

Iron, 15th–17th centuries.

5,0 × 1,7 cm.

15.09.1971, excavation area A.

Coordinates: d35–0.30.

Depth 42 cm.

SM 4249

IEROČI WEAPONS

79. Bultas gals

Iedzītņa bultas gals ar strupu rombeida galvu. Iedzītnis šķērsgriezumā apaļš, pāreja uz galvu nedaudz paplatināts, saliekts. Paredzēts šaušanai ar arbaletu, bruņu caursīšanai.

Dzelzs, 13.–16. gs. 3,0 × 1,3 cm.

1972, B laukums.

Koordinātas: no baznīcas DA stūra uz R 334 m. Dziļums 92 cm.

SM 4704

79. Arrowhead

Tanged arrowhead, with a blunt rhombic head. Tang round in cross-section, slightly broadened and bent at the transition to the head. Intended for shooting from a crossbow to pierce armour.

Iron, 13th–16th centuries.

3,0 × 1,3 cm.

1972, excavation area B.

Coordinates: 334 m to the west from the southeastern corner of the church.

Depth 92 cm.

SM 4704

80. Bultas gals

Iedzītņa bultas gals ar slaidu rombveida galvu. Iedzītnis šķērsgriezumā apaļš, pārejā uz galvu nedaudz paplatināts. Paredzēts šaušanai ar arbaletu, bruņu caursišanai.

Dzelzs, 13.–16. gs.

$3,4 \times 1,0$ cm.

22.09.1971., A laukums.

Koordinātas: a60-4,00.

Dzīlums 90 cm.

SM 4224

80. Arrowhead

Tanged arrowhead, with a slender rhombic head. Tang round in cross-section, slightly broadened at the transition to the body. Intended for shooting from a crossbow to pierce armour.

Iron, 13th–16th centuries.

$3,4 \times 1,0$ cm.

22.09.1971, excavation area A.

Coordinates: a60-4.00.

Depth 90 cm.

SM 4224

81. Bultas gals

Uzmaivas bultas gals ar īpatnēji veidotu galvu. Tā sākotnēji izkalta četrstūraina, tad plakņu vietās pārkalta un virzienā uz smaili četrstūrveidā sašaurināta. Uzmaiva šķērsgriezumā apja.

Dzelzs, 14.–16. gs.

Garums 6,0 cm, uzmaivas
diametrs 1,4 cm.

2021, jūlijis, viduslaiku pils būvgruži
kapsētas Z nogāzē.

Koordinātas: 8,40-b80.

Dzīlums 45 cm.

TMR 29324

81. Arrowhead

Socketed arrowhead with a peculiarly shaped head. It was originally forged quadrangular, then reforged at the planes and narrowed quadrilaterally towards the tip. The socket is round in cross section. Iron, 14th–16th centuries.

Length 6.0 cm, diameter of the socket 1.4 cm.

July 2021, debris from the medieval castle in the northern slope of the graveyard.

Coordinates: 8.40-b80.

Depth 45 cm.

TMR 29324

82. Lodite

Apāļa musketes vai cita ugunsšaujamā ieroča lodite.

Svins, 17. gs.

Diametrs 1,7 cm.

2021, jūlijis, viduslaiku pils būvgruži
kapsētas Z nogāzē.

Koordinātas: b50-11,10 metri.

Dzīlums 48 cm.

TMR 29320

82. Ball

Round ball for a musket or other firearm.
Lead, 17th century.

July 2021, debris from the medieval castle in the northern slope of the graveyard.

Diameter 1.7 cm.

Coordinates: b50-11,10 metres.

Depth 48 cm.

TMR 29320

ZIRGLIETAS HARNESS

83. Rēdze

Īpašs pakavs pret slīdešanu. Paredzēts zirga apkalšanai ziemā. Fragmentārs, ar diviem četrkantainiem iedzītņiem, no kuriem viens nolūzis.

Dzelzs, 13.–17. gs.

$3,6 \times 2,4 \times 3,2$ cm.

19.09.1971., A laukums.

Koordinātas: a75-2,18.

Dzīlums 79 cm.

SM 4239

83. Spiked horseshoe

Special horseshoe against slipping. Intended for attachment to the horse's hooves in winter. Fragmentary, with two quadrangular tangs, one of which is broken off.

Iron, 13th–17th centuries.

$3,6 \times 2,4 \times 3,2$ cm.

19.09.1971, excavation area A.

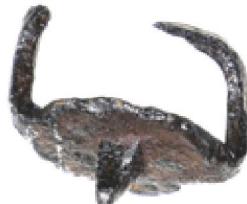
Coordinates: a75-2.18.

Depth 79 cm.

SM 4239

84. Rēdze

Īpaš pakavs zirgā apkalšanai ziemā. Tā ovālās pamatnes centrā izveidota piramidāla smaile. Viens no stiprinājuma iedzītņiem noliekti. Dzelzs, 13.–17. gs. 4,2 × 3,8 cm. 2021, jūlijā, viduslaiku pils būvgruži kapsētas Z nogāzē. Koordinātas: c10–4,35. Dzīlums ~ 42 cm. **TMR 29323**

85. Pakava fragments

Saglabājusies aptuveni puse pakava ar paplatinātu priekšdaļu, trīs četrstūrainiem naglu caurumiem un četrkantainu rēdzi loka galā. Pakavs bijis masīvs, liela izmēra, ja būtu saglabājies pilnībā, tā platums varētu sasniegt 11–11,5 cm. Dzelzs, 14.–17. gs. 13,6 × 4,4 cm, biezums 2,2 cm. 2018, jūlijā, kapsētas DA stūris. Koordinātas: b45–4,65. Dzīlums 35 cm. **TMR 28662**

86. Skrāpis

Zirgu skrāpis, puscilindrisks, ar robotām ārmalām. Virspusē piekniedēta roktura fragments. Atrasts kopā ar masīvu būvnaglu (TMR 28388:2). Dzelzs, 14.–18. gs. 18,5 × 4,0 cm. 2017, jūlijā, kapsētas DAA daļa, pārraktajās zemēs. Koordinātas: c85–2,40. Dzīlums 45 cm. **TMR 28388:1**

84. Spiked horseshoe

Special horseshoe for attachment to the horse's hooves in winter. It has an oval base with a pyramidal point in the centre. One of the fasteners is bent down. Iron, 13th–17th centuries. 4,2 × 3,8 cm. July 2021, debris from the medieval castle in the northern slope of the graveyard. Coordinates: c 10-4,35. Depth ~ 42 cm. **TMR 29323**

85. Fragment of horseshoe

About a half of the horseshoe has been preserved, with a widened front part, three quadrangular nail-holes, and a square spike at the terminal end of the bow. The horseshoe has been massive, large-sized; if completely preserved, its width could reach 11–11,5 centimetres. Iron, 14th–17th centuries. 13,6 × 4,4 cm, thickness 2,2 cm. July 2018, southeastern corner of the graveyard. Coordinates: b45-4,65, depth 35 cm. **TMR 28662**

86. Curry-comb

Curry-comb, semi-cylindrical with jagged outer edges. A fragment of handle riveted onto the upper part. Found together with a massive construction nail (TMR 28388:2). Iron, 14th–18th centuries. 18,5 × 4,0 cm. July 2017, southeastern part of the graveyard, in the turned-up soil. Coordinates: c85-2,40. Depth 45 cm. **TMR 28388:1**

ZĀRKU FRAGMENTI FRAGMENTS OF COFFINS

87. Zārka dēļa paraugs

Fragments no trapecveida zārka vāka dēļa. Satrunējis, zaudējis sākotnējos izmērus. Priedes koksne, 16.–17. gs. ~ 12 × 5,0 cm. 1971, oktobris, Turaidas baznīcā starpsolu ejā. Dzīlums ~ 1 m. **SM plg 1461:3b**

87. Sample of coffin board

Fragment of board from trapezium-shaped coffin lid. Rotten, lost its original size. Wood, pine, 16th–17th centuries. ~12 × 5,0 cm. October 1971, found in the passage between pews in Turaida Church. Depth ~1 m. **SM plg 1461: 3b**

88. Zārka dēļa paraugi

Zārka dēļa fragmenti ar monētu nospiedumiem. Koka sugu noteica Dr. biol. Māris Zunde.

Priedes koksne, 17.–18. gs.

Neregulāras formas koka plāksnītes:

1) 3,5 × 2,0 cm un

2) 3,0 × 2,0 cm.

1971, A laukums.

Koordinātas: 11. kaps – bērna apbedījums ar monētu galvgali uz šķirsta dēļa.

SMplg 1658:1:2

89. Zārka dēļa paraugs

Zārka dēļa paraugs ar monētas nospiedumu. Monēta atradās zem kreisā gūžas kaula. Koka sugu noteica Dr. biol. Māris Zunde.

Priedes koksne, 17.–18. gs.

Neregulāras formas koka plāksnīte: 4,0 × 2,4 cm.

1971, A laukums.

Koordinātas: 33. kaps.

SMplg 1622

90. Naglas

Zārka naglas, pie vienas no tām (SMplg 4702:2) saglabājušās koka paliekas.

Dzelzs, 17.–18. gs.

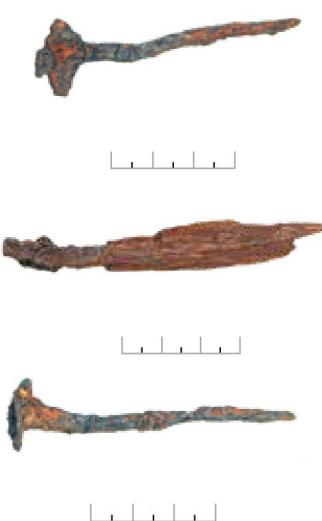
- 1) galva ieapaļa, diametrs 2,0 cm, iedzītņa garums 6,0 cm;
- 2) galva nodrupusi, no tās atlikusi iegarena, 1,5 cm gara daļa, iedzītņa garums 7,5 cm;
- 3) galva apaļa, diametrs 1,5 cm, iedzītņa garums 6,5 cm.

22.05.1972., B laukums.

Koordinātas: 47. kaps. 698–768 cm R virzienā no baznīcas A stūra; 50 cm no dienvidu sienas.

Dzīlums 143 cm.

SMplg 4702:1-3

91. Nagla

Zārka nagla ar plakanu, apaļu galvu. Pie naglas bija saglabājies dēļa fragments.

Dzelzs, 17.–18. gs.

Garums 7,5 cm.

1971, A laukums.

Koordinātas: 6. kaps.

SM 4257

88. Samples of coffin board

Fragments of coffin board with coin imprints. Tree species was determined by Dr. biol. Māris Zunde.

Wood, pine, 17th–18th centuries.

Irregularly shaped small plates of wood:

1) 3,5 × 2,0 cm

2) 3,0 × 2,0 cm

1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 11, child's burial with a coin on the coffin board at the head part.

SM plg 1658:1:2

89. Sample of coffin board

Sample of coffin board with imprint of a coin. The coin was located under the left hip-bone. Tree species was determined by Dr. biol. Māris Zunde.

Wood, pine, 17th–18th centuries.

Irregularly shaped small plate of wood: 4,0 × 2,4 cm.

1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 33.

SM plg 1622

90. Nails

Coffin nails, one of which (4702:2) with remains of wood.

Iron, 17th–18th centuries.

1) head roundish, diameter 2.0 cm, length of the tang 6.0 cm;

2) head crumbled, an elongated part of 1.5 cm has been preserved, length of the tang 7.5 cm;

3) head round, diameter 1.5 cm, length of the tang 6.5 cm.

22.05.1972, excavation area B.

Coordinates: Burial 47, 698–768 cm westwards from the eastern corner of the church; 50 cm from the southern wall.

Depth 143 cm.

SM plg 4702:1-3

91. Nail

Coffin nail with a flat, round head.

Fragment of board preserved with the nail.

Iron, 17th–18th centuries.

Length 7.5 cm.

1971, excavation area A.

Coordinates: Burial 6.

SM 4257

KERAMIKA POTTERY

92. Trauka fragments

Neglazēta glūdinātās vai spodrinātās keramikas trauka lauska. Atrasta pārraktajās zemēs.
Māls, rupji zvīrgzdi, 1.–12. gs.
Neregulāras formas.
25.05.1972., B laukums.
Koordinātas: 3,50 m uz R no baznīcas A stūra.
Dzīlums 110 cm.
SMplg 1663:1

93. Trauka fragments

Neglazēta šķīkātās keramikas trauka lauska. Atrasta pārraktajās zemēs.
Māls, rupji zvīrgzdi, 1500. g. pr. Kristus – 1. g.
Neregulāras formas.
1972., maijs, B laukums.
Koordinātas: 1 m uz R no baznīcas DA stūra. Dzīlums 75 cm.
SMplg 1663:2

94. Trauka fragments

Krūzes augšējā daļa. Saglabājies augu ornamenta fragments no rotājuma zem trauka kakla. Atrasta pārraktajās zemēs.
Akmensmasa, 16. gs.
4,0 × 4,6 × 0,6 cm.
2019, jūlijis, Z daļas A nogāze.
Koordinātas: uz A no Turaidas Rozes piemiņas vietas.
TMRplg 9693

92. Fragment of vessel

Unglazed potsherd with a smoothed or burnished surface. Found in turned-up soil.
Clay, coarse crushed rock, 1st–12th centuries.
Irregularly shaped.
25.05.1972, excavation area B.
Coordinates: 3.50 m westwards from the eastern corner of the church.
Depth 110 cm.
SMplg 1663:1

93. Fragment of vessel

Unglazed potsherd with scratched surface. Found in turned-up soil.
Clay, coarse crushed rock, 1500 BC–1 AD.
Irregularly shaped.
May 1972, excavation area B.
Coordinates: 1 m to the west from the southeastern corner of the church.
Depth 75 cm.
SMplg 1663:2

94. Fragment of vessel

Upper part of the jug. Fragment of floral ornament preserved below the neck.
Found in turned-up soil.
Stone mass, 16th century.
4,0 × 4,6 × 0,6 cm.
July 2019, slope A of the northern part.
Coordinates: to the east from the Memorial to the Rose of Turaida.
TMRplg 9693

DAŽĀDI ATRADUMI VARIOUS FINDS

95. Dzintara gabaliņš

Neapstrādāts dzintars, sadrupis trīs sīkos gabaliņos.

Dzintars, 13.–18. gs.

15.09.1971., A laukums.

Koordinātas: d25-6,10.

Dzīlums 34 cm.

SM 3902

96. Krustiņš

Pēc formas katoļu, iespējams, izmantots kā piekariņš.

Svins, 15.–18. gs.

2,0 × 1,7 × 0,5 cm.

2018, jūlijs, kapsētas DA stūris.

Koordinātas: b31-2,20.

Dzīlums 42 cm.

TMR 28660

97. Atsvariņš

Saplacinātas lodites formā. Abos plakanajos galos centrā iespiests aplītis. Vienā galā gar ārmalu izveidota punktveida aploce. Atrasts no Turaidas pilskalna atvestajos būvgružos.

Bronza, 12. gs.

1,3 × 1,3 × 0,8 cm.

2020, jūlijs, kapsētas Z pusē terasē.

Koordinātas: c67-4,40.

Dzīlums 45 cm.

TMR 28955

98. Cirvja fragments

Cirvja asmens trīsstūrveida atlūza.

Dzelzs, 13.–18. gs.

6,4 × 4,2 cm.

1971, A laukums.

Koordinātas: c85-3,40.

Dzīlums 39 cm.

SM 4246

95. Piece of amber

Raw amber, crumbled into three small pieces.

Amber, 13th–18th centuries.

15.09.1971, excavation area A.

Coordinates: d 25-6.10.

Depth 34 cm.

SM 3902

96. Small cross

According to the shape – Catholic, probably used as a pendant.

Lead, 15th–18th centuries.

2,0 × 1,7 × 0,5 cm.

July 2018, southeastern corner of the graveyard.

Coordinates: b31-2.20.

Depth 42 cm.

TMR 28660

97. Weight

Made in the form of a flattened ball.

Circle embossed in the centre of both flat ends. The outer edge of one end decorated with dotted rim. Found in construction debris brought from Turaida hillfort.

Bronze, 12th century.

1,3 × 1,3 × 0,8 cm.

July 2020, in the terrace of the northern part of the graveyard.

Coordinates: c67-4.40.

Depth 45 cm.

TMR 28955

98. Fragment of axe

Triangular piece of axe blade.

Iron, 13th–18th centuries.

6,4 × 4,2 cm.

1971, excavation area A.

Coordinates: c85-3.40.

Depth 39 cm.

SM 4246

99. Apkalums

Fragmentārs, krustveida, ar paplatinātu vidusdaļu. Izgatavots no šķērsgriezumā četrstūrainas plāksnītes. Divi pretējie gali noapaļoti, divi – pagarināti, viens no tiem nolūzis.

Dzelzs, 13.–18. gs.

6,0 × 3,0 cm.

2018, jūlijjs, kapsētas DA stūris.

Koordinātas: c05–4,35.

Dzīlums 38 cm.

TMRplg 9289

99. Binding

Fragmentary, cross-shaped, with broadened middle part. Made of iron sheet, quadrangular in cross-section. Two opposite ends rounded, two other ones elongated, one of them broken off.

Iron, 13th–18th centuries.

6,0 × 3,0 cm.

July 2018, southeastern corner of the graveyard.

Coordinates: c05–4,35.

Depth 38 cm

TMRplg 9289

100. Nagla

Būvnagla ar trīsstūrveida galvu, kalta no četrkantaina stieņa. Iedzītņa daļā nedaudz sašaurināta un saliekta, smaile trula. Atrasta kopā ar zirgu skräpi (TMR 28388:1).

Dzelzs, 16.–18. gs.

11,8 × 1,0 × 0,8 cm.

Galvas platums 1,7 cm.

2017, jūlijjs, kapsētas DAA daļa.

Koordinātas: c85–2,40.

Dzīlums 45 cm.

TMR 28388:2

100. Nail

Construction nail with triangular head, forged from square bar. Slightly narrowed and bent in the tang part, pointed end blunt. Found together with a curry-comb (TMR 28388:1).

Iron, 16th–18th centuries.

11,8 × 1,0 × 0,8 cm.

Head width 1,7 cm.

July 2017, southeastern part of the graveyard.

Coordinates: c 85-2.40.

Depth 45 cm.

TMR 28388:2

101. Nagla

Masīva būvnagla ar četrkantainu stāvu, bez galvas. Smailes daļa noplacināta, trula, saliekta. Iespējams, izmantota kā iedzītnis.

Dzelzs, 16.–18. gs.

19,1 × 1,1 × 0,9 cm.

2018, jūlijjs, kapsētas DA stūris.

Koordinātas: b63–3,32.

Dzīlums 28 cm.

TMR 28661

101. Nail

Massive construction nail with square body, without head. Pointed end flattened, blunt, bent. Probably used as a tang.

Iron, 16th–18th centuries.

19,1 × 1,1 × 0,9 cm.

July 2018, southeastern corner of the graveyard.

Coordinates: b63-3.32.

Depth 28 cm.

TMR 28661

102. Saliekts stienītis

No tievās, šķērsgriezumā taisnstūrveida stieples kalts, cīlpveidā saliekts lēdītes vai važīņas posms. Atrasta no Turaidas pilskalna atvestajos būvgružos.

Dzelzs, 13.–18. gs.

4,4 x 1,5 x 0,4 cm.

2020. jūlijs, kapsētas Z puses terase.

Koordinātas: 4.15-a 80.

Dzīlums 65 cm.

TMR 28954

103. Ledzītnis

Izgatavots no šķērsgriezumā četrkantaina stieniša. Viens gals saliekts kāsi, otrs nosmailināts.

Dzelzs, 13.–18. gs.

8,8 x 0,5 x 0,8 cm.

2018. jūlijs, kapsētas DA stūris.

Koordinātas: C15–1,80.

Dzīlums 35 cm.

TMRplg 9286

104. Priekšmeta fragments

Iespējams, izrūsējušas piekaramās atspēru slēženes vidusdaļas fragments.

Dzelzs, 14.–16. gs.

3,8 x 1,2 cm.

2021. jūlijs, viduslaiku pils būvgruži kapsētas Z nogāzē.

Koordinātas: B, 40-4,8.

Dzīlums 55 cm.

TMRplg 10065

102. Bent bar

Link of chain bent in the shape of a loop, forged from thin rectangular wire. Found in the debris brought from Turaida hillfort.

Iron, 13th–18th centuries.

4.4 x 1.5 x 0.4 cm.

July 2020, terrace of the northern part of the graveyard.

Coordinates: 4.15-a 80.

Depth 65 cm.

TMR 28954

103. Tang

Made of a bar with rectangular cross-section. One end bent as a hook, the other one pointed.

Iron, 13th–18th centuries.

8.8 x 0.5 x 0.8 cm.

July 2018, southeastern corner of the graveyard.

Coordinates: C 15–1.80.

Depth 35 cm.

TMRplg 9286

104. Fragment of an object

Possibly a fragment of the middle section of a rusted spring lock.

Iron, 14th–16th centuries.

3.8 x 1.2 cm.

July 2021, debris from the medieval castle in the northern slope of the graveyard.

Coordinates: B, 40-4,8.

Depth 55 cm.

TMRplg 10065

105. Rotājuma fragments

No plāna skārda veidota priekšmeta, varbūt vainadziņa malas fragments ar pieciem burbuļveida izcilniem.
Bronza, viena puse pārkāpta ar zelta foliju (?), 15.–17. gs.
2,5 × 1,5 cm.
2021, jūlijis, viduslaiku pils būvgruži kapsētas Z nogāzē.
Koordinātas: izmestajās zemēs pret A profila 10. metru.
Dzīlums ~ 60 cm.
TMRplg 10066

106. Kalts

Doba kalta fragments, šķērsgriezumā taisnsturveida. Asmens daļa lēzeni ieliekta un nosmailināta. Rokturī iestiprināmais gals nolūzis.
Dzelzs, 15.–16. gs.
8,3 × 1,5 cm.
2021, jūlijis, viduslaiku pils būvgruži kapsētas Z nogāzē.
Koordinātas: A 70–3,20.
Dzīlums 55 cm.
TMR 29322

107. Atslēdziņa

Miniatūra, dekoratīva atslēdziņa ar trīsstūrveida rokturi. Darba gals – “bārda” ar diviem “zobiem”.
Dzelzs, 18.–19. gs.
3,3 × 1,8 cm.
2021, jūlijis, viduslaiku pils būvgruži kapsētas Z nogāzē.
Koordinātas: B 30–1,40.
Dzīlums 30 cm.
TMR 29321

105. Fragment of a decoration

Fragment of an edge of object made of thin tin, possibly crown, with five bubble-shaped ridges.
Bronze, one side covered with gold foil (?), 15th–17th centuries.
2.5 cm × 1.5 cm.
July 2021, debris from the medieval castle in the northern slope of the graveyard
Coordinates: in discarded soil opposite the 10th metre of the eastern profile.
Depth ~60 cm.
TMRplg 10066

106. Chisel

Fragment of hollow chisel with rectangular cross-section. The blade slightly bent inward and pointed. The end to be fastened in the handle is broken off.
Iron, 15th–16th centuries
8.3 × 1.5 cm.
July 2021, debris from the medieval castle in the northern slope of the graveyard
A 70-3.20.
Depth 55 cm.
TMR 29322

107. Key

Tiny, decorative key with triangular handle. Working end – “beard” with two “teeth”.
Iron, 18th–19th centuries.
33.3 × 1.8 cm.
July 2021, debris from the medieval castle in the northern slope of the graveyard.
Coordinates: B 30–1,40.
Depth 30 cm.
TMR 29321

MONĒTU KATALOGS

*Sastādījusi Tatjana Berga,
ieskenējis Dainis Bernhards*

COINS CATALOGUE

*Compiled by Tatjana Berga, translated by Ilga Korkliša
Scanned by Dainis Bernhards*

Paskaidrojumi

Nepieciešamības gadījumā kvadrātiekvās dota atsauce uz literatūru.

Par monētām sniegtas šādas ziņas:

Nosaukums, datējums

Aversa (Av.) apraksts

Reversa (Rv.) apraksts

Svars (sv.), diametrs (d.), piezīmes

Turaidas muzejrezervāta krājuma numurs

Explanations

In case of neccesity, a bibliographical reference is given in brackets.

The following data are given about coins:

Name, dating

Description of the obverse

Description of the reverse

Weight, diameter, notes

Collection number of the Turaida Museum Reserve

Vācijā kaltas monētas, 14. gs. Coins struck in Germany, 14th century

1. Hamburga, 14. gs. 2. puse. Holfeniņš (brakteāts) [4, 174]

Pilsētas vārti, vīrs tiem trisžubura veidojums, vārtos – nātres lapa – Hamburgas pilsētas feodālā senjora simbols, gar monētas malu staru aplis. Sv. 0,23 g, d. 17 mm, monēta aplauzta.

TMR 28390

2. Hamburga, 14. gs. 2. puse. Holfeniņš (brakteāts) [4, 174]

Pilsētas vārti, vīrs tiem trisžubura veidojums, vārtos – nātres lapa – Hamburgas pilsētas feodālā senjora simbols. Gar monētas malu staru aplis. Sv. 0,35 g, d. 17 mm.

TMR 28391

3. Divi salipuši brakteāti. Lībeka, 14. gs. 2. puse [4, 184]

Holfeniņš. Kronēta cilvēka galva – imperatora simbols, gar monētas malu staru aplis. No otrā brakteāta saglabājies tikai neliels fragments.

Sv. 0,49 g, d. 17 mm.

TMR 28392

1. Hamburg, 2nd half of the 14th century. Hohlpfennig (bracteate) [4, 174]

City gate, a three-pronged formation above them, a nettle's leaf on the gate – the symbol of a feudal seignior of Hamburg City, a circle of rays along the rim of the coin.

Weight 0.23 g, d. 17 mm, broken rims.
TMR 28390

2. Hamburg, 2nd half of the 14th century. Hohlpfennig (bracteate) [4, 174]

City gate, a three-pronged formation above them, a nettle's leaf on the gate – the symbol of a feudal seignior of Hamburg City, a circle of rays along the rim of the coin.

Weight 0.35 g, d. 17 mm.
TMR 28391

3. Two stuck-together bracteates. Lübeck, 2nd half of the 14th century [4, 184]

Hohlpfennig. Crowned head of a man – symbol of the emperor, a circle of rays along the rim of the coin. Only a small fragment has been preserved from the other bracteate. Weight 0.49 g, d. 17 mm.

TMR 28392

Livonijas monētas, 15.–16. gs. Livonian coins, 15th–16th centuries

4. Livonijas ordeņmestr Bernd fon der Borhs (1472–1483), Rīgas šilinš, 2. variants [1, 39]

Av. Vairogā fon der Borhu dzimtas ģerbonis – trīs kovārpi. Lēgenda starp diviem punktu apliem: MAGISTRI LIVONIE.

Rv. Livonijas ordeņa ģerbonis – krusts, kas dala monētu un lēģendu četrās daļās: MON-ETA-RIG-ENS.

Sv. 1,2 g.

SM 3952

4. Master of the Livonian Order Bernd von der Borch (1472–1483), Riga schilling, 2nd version [1, 39]

Obv. Three jackdaws – the Borch coat of arms on the shield. Legend between two dotted circles: MAGISTRI LIVONIE.

Rv. Coat of arms of the Livonian Order – a cross dividing the coin into four sections: MON-ETA-RIG-ENS.

Weight 1.2 g.
SM 3952

5. Livonijas ordeņmestrсs Volters fon Pletenbergs (1494–1535), Tallinas šiliņš, kalts ap 1515. gadu [2, 111]
 Av. Apli vairogs ar krustu. Léгenda: (MONETA NOVA) REVALI(E).
 Rv. Garais krusts, kas dala uzrakstu četrās daļās. Léгenda: (MAG) (I)ST(R) LIVO NIE.
 Sv. 0,36 g, d. 18 mm, salauzts.
SM 4243

6. Livonijas ordeņmestrсs Volters fon Pletenbergs (1494–1535), Rīgas feniņš, 5. variants? [1]. Bez kalšanas gada norādes
 Av. Uz garā ordeņa krusta fon Pletenbergu dzimtas ģerbonis – skaldīts vairogs, apkārt riņķīši.
 Rv. Rīgas pilsētas mazais ģerbonis – sakrustotas atslēgas.
 Sv. 13 g, d. 12 mm, monētas fragments, limēts.
SM 4698

7. Livonijas ordeņmestrсs Hermanis fon Brigenejs (1535–1549), Tallinas šiliņš, 1538. gads [1, 122, Nr. 143]
 Av. Vairogs ar krustu. Léгenda: MONET REVALIE, uzraksta beigās saglabājies cipars 8.
 Rv. Garais krusts, kas dala uzrakstu. Léгenda: MA GIS T(RI) LIVONI(AE).
 Sv. 0,55 g, d. 18 mm, piekariņš, salauzts.
SM 4259

5. Master of the Livonian Order Wolter von Plettenberg (1494–1535), Tallinn schilling, struck around 1515 [2, 111]
 Obv. Shield with a cross in the circle.
 Legend: (MONETA NOVA) REVALI(E).
 Rv. Long cross dividing the inscription into four parts. Legend: (MAG) (I) ST(R) LIVO NIE.
 Weight 0.36 g, d. 18 mm, broken.
SM 4243

6. Master of the Livonian Order Wolter von Plettenberg (1494–1535), Riga pfennig, 5th version? [1]. Coinage year not indicated
 Obv. Plettenberg coat of arms on the long cross – a divided shield, surrounded by circles.
 Rv. Small coat of arms of Riga City – crossed keys.
 Weight 13 g, d. 12 mm, coin fragment, glued.
SM 4698

7. Master of the Livonian Order Hermann von Brüggeneij (1535–1549). Tallinn schilling, 1538 [1, 122. No. 143]
 Obv. Shield with a cross. Legend: MONET REVALIE, at the end of the inscription.
 Rv. Long cross dividing the inscription.
 Legend: MA GIS T (RI) LIVONI(AE).
 Weight 0.55 g, d. 18 mm, pendant, broken.
SM 4259

8. Rīgas arhibīskaps Brandenburgas markgrāfs Vilhelms (1539–1563), šiliņš, kalts 1540. gadā Koknesē. Monētas fragments. 1. variants [1, 32]. Monētu meistars Hanss Šnells (1540–1548) [2, 366]

Av. Brandenburgas heraldiskais ērglis ar Hoencollernu dzimtas ģerboni uz krūtīm. Lēgenda: (GV)ILELM D (G.A.R) M 40.

Rv. Dalits renesanses vairogs, augšējā laukā sakrustots arhibīskapa zizlis un krusta zizlis, apakšējā laukā domkapitula lilija. Lēgenda nav redzama (TUA EST POTENCIA TUUM REGNUM DOMINI – Kungs, tava ir vara, tava ir valstība).

Sv. 0,48 g, d. 17 mm.

SM 4223:1

8. Archbiishop of Riga Wilhelm, Margrave von Brandenburg (1539–1563), schilling, 1540, struck in Koknese. Coin fragment. 1st version [1, 32]. Mint master Hans Schnell (1540–1548) [2, 366]

Obv. Heraldic eagle of Brandenburg with Hohenzollern's family coat of arms on the breast. Legend: (GV)ILELM D (G.A.R) M 40.

Rv. Shield of Renaissance, divided. A crossed Archbiishop's crosier and cross in the upper field and a lily of Riga Dom Chapter in the lower field. Legend: invisible (TUA EST POTENCIA TUUM REGNUM DOMINI – Lord, Yours is the power and the Kingdom).

Weight 0.48 g, d. 17 mm.

SM 4223:1

Rīgas brīvpilsētas šiliņš (1561–1581) Schilling of the Free City of Riga (1561–1581)

9. Šiliņš, 1577. gads

Av. Rīgas pilsētas lielais ģerbonis – vārti ar diviem torņiem un vārtos lauvas galva. Lēgenda: CIVITATIS RIGENSIS (Rīgas pilsēta).

Rv. Rīgas pilsētas mazais ģerbonis – sakrustotas atslēgas ar krustu virs tām, sānos kalšanas gada divi pēdējie cipari. Lēgenda: MONETA NO(va) ARGENTEA (Jaunā sudraba monēta).

Sv. 0,5 g, d. 17 mm, monēta aplauzta.

SM 3903

9. Schilling, 1577

Obv. The large coat of arms of Riga City: a gate with two towers and a lion's head on the gate. Legend: CIVITATIS RIGENSIS (City of Riga).

Rv. The small coat of arms of Riga City: crossed keys with a cross above them, on the side – the last two digits of the coinage year. Legend: MONETA NO(va) ARGENTEA (The new silver coin).

Weight 0.5 g, d. 17 mm, the coin has broken sides.

SM 3903

**Polijas karaļa Sigismunda III (1588–1621) laikā kalts Rīgas šiliņš
Riga schilling, struck during the reign of Sigismund III, King of Poland
(1588–1621)**

10. Šiliņš, kalšanas gads 160(9?) [2, 97],
meistara zime – lilija – Heinrihs Vulfs
seniors (*Henryk Wulf I*)

Av. Vidū Sigismunda III monogramma

ar kroni un Vāsu dzimtas zimi – kūli.

Legenda: SIG(ismundus) III D(ei)

G(gratia) REX. PO(loniae) D(ux)

LI(thuaniae) (Sigismunds III no Dieva

žēlastības Polijas karalis, Lietuvas

lielhercogs).

Rv. Vidū ornamentālā veidojumā Rīgas
pilsētas mazais ģerbonis. Legenda: lilija –
SOLIDVS CIVI(tatis) RIGENS (Rīgas
pilsētas monēta), gadskaitla divi pēdējie
cipari.

Sv. 0,91 g, d. 18 mm.

SM 3907

10. Schilling, the year of mintage
160(9?). [2, 97], a lily – the mark of the
mint-master *Henryk Wulf I*

Obv. In the middle, the crowned

monogram of Sigismund III and a sheaf
of grain – the symbol of the Vasa family.

Legend: SIG (ismundus) III D(ei)

G (gratia) REX. PO(loniae) D(ux)

LI(thuaniae). (Sigismund III, by the grace

of God, King of Poland, Grand Duke of
Lithuania).

Rv. In the middle, the small coat of
arms of Riga City, in ornamental design.

Legend: lily-SOLIDVS CIVI(tatis)

RIGENS (the coin of Riga City), the last
two digits of the year number.

Weight 0.91 g; d. 18 mm.

SM 3907

**Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfa (1621–1632) laikā kalts Rīgas šiliņš
Riga schilling struck in the time of Gustav II Adolf, King of Sweden
(1621–1632)**

11. Šiliņš, ? gads

Av. Aplī Gustava II Ādolfa

monogramma (G, tajā A), augšā kronis,
apakšā vairodiņā Vāsu ģerbonis – kūlis.

Legenda: GUSTA(vus) AD/OL(phus)

D(ei) G(gratia) REX (Gustavs Ādolfs,

karalis no Dieva žēlastības).

Rv. Aplī vairogā Rīgas mazais ģerbonis
– sakrustotas atslēgas, virs tām krusts.

Legenda: SOLIDVS. CIVI(tatis)

RIGENSIS (Rīgas pilsētas šiliņš),

gadskaitlis nav redzams.

Sv. 0,52 g, d. 16 mm, ar robiem.

SM 4258

11. Schilling, year of minting?

Obv. Monogram of Gustav II Adolf (G,
with A inside) in a circle, above –

a crown, below – a sheaf of grain, coat
of arms of the Vasa family on a shield.

Legend: GUSTA(vus) AD/OL (phus)

D(ei) G (gratia) REX (Gustav Adolf,

King by the grace of God).

Rv. The small coat of arms of Riga in a
circle on the shield – crossed keys, above
them – a cross. Legend: SOLIDVS.

CIVI(tatis) RIGENSIS (schilling of Riga
City), the year number is not visible.

Weight 0.52 g, d. 16 mm, jagged.

SM 4258

Zviedrijas karalienes Kristīnas (1632–1654) Livonijas šiliņi

Vispārīgs apraksts:

Av. Aplī karalienes Kristīnas monogramma C, tajā – kūlis, augšā kronis. Lēgenda: CHRISTINA D(ei). G(ratia). R(egina). S(vecia) (Kristīna, karaliene no Dieva žēlastības).

Rv. Aplī vairogā Vidzemes ģerbonis – grifs (lauva ar ērgļa spārniem). Lēgenda: SOLIDVS. LIVONIAE (Livonijas šiliņš), gadskaitla divi pēdējie cipari.

Livonian schillings struck in the time of Christina, Queen of Sweden (1632–1654)

General description:

Obv. Monogram of Queen Christina – C in a circle, a sheaf of grain inside the monogram, above – a crown. Legend: CHRISTINA D(ei). G(ratia). R(egina). S(vecia). (Christina, by the grace of God, Queen of Sweden).

Rv. Coat of arms of Livonia – a griffin (a lion with eagle's wings) in a circle on the shield. Legend: SOLIDVS. LIVONIAE (Livonian schilling), the last two digits of the year number.

12. Šiliņš, kalts 1637. gadā

Sv. 0,43 g; d. 16 mm.

SM 3918

12. Schilling, struck in 1637

Weight 0.43 g; d. 16 mm.

SM 3918

13. Šiliņš, kalts 1652. gadā

Sv. 0,50 g; d. 15 mm.

SM 3920

13. Schilling, struck in 1652

Weight 0.50 g; d. 15 mm.

SM 3920

14. Šiliņš, kalts 1652. gadā

Sv. 0,29 g; d. 15 mm.

SM 3935:3

14. Schilling, struck in 1652

Weight 0.29 g; d. 15 mm.

SM 3935:3

15. Šiliņš, gadskaitlis nav redzams
Sv. 0,35 g, d. 16 mm, ar caurumiem.
SM 4262

16. Šiliņš
Sv. 0,44 g, d. 16 mm.
SM 3906

17. Šiliņš, Riga vai Livonija?
Sv. 0,25 g, d. 15 mm, nodilis.
SM 3908

15. Schilling, year not visible
Weight 0.35 g; d. 16 mm, with holes.
SM 4262

16. Schilling
Weight 0.44 g; d. 16 mm.
SM 3906

17. Schilling, Riga or Livonia?
Weight 0.25 g; d. 15 mm, worn out.
SM 3908

Zviedrijas karalienes Kristīnas (1632–1654) laikā kaltais Elbingas šiliņš Schilling of Elbing struck in the time of Christina, Queen of Sweden (1632–1654)

18. Šiliņš, kalts 1635. gadā
Av. Kristīnas monogramma C, tajā R,
augšā kronis. Lēgenda: CHRISTINA.
D(ei) G(ratia) D(esignata) R(egina)
S(vecia) (Kristīna, karaliene no Dieva
žēlastības).
Rv. Elbingas pilsētas ģerbonis – divi
krusti. Lēgenda: SOLIDVS CIVIT
ELBING 35 (Elbingas pilsētas šiliņš
35), ģerbonis slikti redzams.
Sv. 0,39 g, d. 17 mm.
SM 3917

18. Schilling, struck in 1635
Obv. Monogram of Christina – C,
with R inside, above – a crown.
Legend: CHRISTINA. D(ei) G(ratia)
D(esignata) R (egina) S(vecia)
(Christina, by the grace of God,
Queen of Sweden).
Rv. Coat of arms of the city of Elbing
– two crosses. Legend: SOLIDVS
CIVIT ELBING 35 (Schilling of the
City of Elbing 35), the coat of arms is
poorly visible.
Weight 0.39 g; d. 17 mm.
SM 3917

Zviedrijas karala Kārla X Gustava (1654–1660) laikā kaltie Rīgas šiliņi

Vispārīgs apraksts:

Av. Apli Kārla X Gustava monogramma (burts C, tajā G) ar kroni. Lēgenda: CAROLVS GUSTAV(us) D.(ei) G.(ratia) R.(ex) S.(veciae) (Kārlis Gustavs, Zviedrijas karalis no Dieva žēlastības).

Rv. Apli vairogā Rīgas mazais ģerbonis. Lēgenda: SOLIDVS CIVI.(tatis) RIG.(ensis) (Rīgas pilsētas šiliņš), gadskaitla divi pēdējie cipari.

Riga schillings struck in the time of Karl X, King of Sweden (1654–1660)

General description:

Obv. CAROLVS GUSTAV(us) D.(ei) G. (ratia) R.(ex). S. (veciae) (Karl Gustav, by the grace of God, King of Sweden), a crowned monogram of Karl X Gustav (letter C, with G inside) in a circle.

Rv. SOLIDVS CIVI. (tatis) RIG.(ensis) (Schilling of Riga City), the two last digits of the year number, the small Riga coat of arms in a circle on the shield.

19. Rīgas šiliņš, kalts 1655. gadā

Sv. 0,47 g, d. 15 mm.

SM 3909

19. Riga schilling, struck in 1655

Weight 0.47 g; d. 15 mm.

SM 3909

20. Rīgas šiliņš, kalts 1656.? gadā

Sv. 0,52 g, d. 15,5 mm.

SM 3927

20. Riga schilling, struck in 1656?

Weight 0.52 g, d. 15.5 mm.

SM 3927

Zviedrijas karala Kārļa X Gustava (1654–1660) laikā kaltie Livonijas šiliņi

Vispārīgs apraksts:

Av. Apli Kārļa X Gustava monogramma (burts C, tajā G) ar kroni. Lēgenda: CAROLVS GUSTAV(us) D.(ei) G.(ratia) R.(ex) S.(veciae) (Kārlis Gustavs, Zviedrijas karalis no Dieva žēlastības).

Rv. Apli vairogā Vidzemes ģerbonis – grifs. Lēgenda: SOLIDVS LIVONIAE (Livonijas šiliņš), gadskaitļa pēdējie cipari.

Livonian schillings struck in the time of Karl X Gustav (1654–1660)

General description:

Obv. CAROLVS GUSTAV(us) D.(ei) G.(ratia) R.(ex). S. (veciae) (Karl Gustav, by the grace of God, King of Sweden), a crowned monogram of Karl X Gustav (letter C, with G inside) in a circle.

Rv. SOLIDVS LIVONIAE (Livonian schilling), the last digits of the year number, a griffin – the coat of arms of Livonia in a circle on the shield.

21. Livonijas šiliņš, kalts 1657.? gadā

Sv. 0,54 g, d. 15 mm.

SM 4254

21. Livonian schilling, struck in 1657?

Weight 0.54 g, d. 15 mm.

SM 4254

22. Livonijas šiliņš, gadskaitlis aplauzts

Sv. 0,44 g, d. 15,5 mm.

SM 3928

22. Livonian schilling, year number broken off

Weight 0.44 g, d. 15.5 mm.

SM 3928

23. Livonijas šiliņš, gadskaitlis aplauzts

Sv. 0,26 g, d. 16 mm.

SM 4227:2

23. Livonian schilling, year number broken off

Weight 0.26 g, d. 16 mm.

SM 4227:2

24. Livonijas šiliņš, gadskaitlis nav redzams

Sv. 0,35 g, d. 16 mm.

SM 4696

24. Livonian schilling, year number not visible

Weight 0.35 g, d. 16 mm.

SM 4696

Zviedrijas karala Kārla XI (1660–1697) laikā kaltie Rīgas šiliņi

Vispārīgs apraksts:

Av. Apli Kārla XI monogramma (CR), augšā kronis. Legenda: CAROLVS D(ei): G.(ratia) REX. S.(veciae) (Kārlis, Zviedrijas karalis no Dieva žēlastības).
Rv. Apli vairogā Rīgas mazais ģerbonis. Legenda: SOLIDVS CIVI(tatis) RIG(ensis) (Rīgas pilsētas šiliņš) un gadsakaitlā divi pēdējie cipari.

Riga schillings struck in the time of Karl XI, King of Sweden (1660–1697)

General description:

Obv. Crowned monogram of Karl XI (CR) in a circle. Legend: CAROLVS D(ei): G.(ratia) REX. S.(veciae) (Karl, by the grace of God, King of Sweden).

Rv. The small coat of arms of Riga in a circle on the shield. Legend: SOLIDVS CIVI (tatis) RIG (ensis) (schilling of Riga City) and two last digits of the year number

25. Šiliņš, kalts 1661. gadā

Sv. 0,44 g, d. 16 mm.
SM 3913

25. Schilling, struck in 1661

Weight 0.44 g, d. 16 mm.
SM 3913

26. Šiliņš, kalts 1663. gadā

Sv. 0,38 g, d. 16 mm.
SM 3923

26. Schilling, struck in 1663

Weight 0.38 g, d. 16 mm.
SM 3923

27. Šiliņš, kalts 1663. gadā

Sv. 0,23 g, d. 15 mm.
SM 4227:3

27. Schilling, struck in 1663

Weight 0.23 g, d. 15 mm.
SM 4227:3

28. Šiliņš, kalts 1663. gadā

Sv. 0,52 g, d. 16 mm.
SM 4232

28. Schilling, struck in 1663

Weight 0.52 g, d. 16 mm.
SM 4232

29. Šiliņš, kalts 1664. gadā

Sv. 0,31 g, d. 16 mm.
SM 3930

29. Schilling, struck in 1664

Weight 0.31 g, d. 16 mm.
SM 3930

30. Šiliņš, kalts ...? gadā

Sv. 0,23 g, d. 15 mm.
SM 4223:2

30. Schilling, struck in the year ...?

Weight 0.23 g, d. 15 mm.
SM 4223:2

31. Šiliņš, gadskaitlis nav redzams

Sv. 0,48 g, d. 15,5 mm.
SM 3915

31. Schilling, year not visible

Weight 0.48 g, d. 15.5 mm.
SM 3915

32. Šiliņš

Sv. 0,52 g, d. 16 mm, ar robiem.
SM 4225:3

32. Schilling

Weight 0.52 g, d. 16 mm, jagged.
SM 4225:3

33. Šiliņš, gadskaitlis nav redzams

Sv. 0,48 g, d. 16 mm.
SM 4694

33. Schilling, year not visible.

Weight 0.48, d. 16 mm.
SM 4694

Zviedrijas karaļa Kārļa XI (1660–1697) laikā kaltie Livonijas šiliņi

Vispārigs apraksts:

Av. Apli Kārļa XI monogramma (CR), augšā kronis. Leģenda: CAROLVS D(ei) G(ratia) REX S(veciae) (Kārlis, Zviedrijas karalis no Dieva žēlastības).

Rv. Apli vairogā Vidzemes ģerbonis – grifs. Leģenda: SOLIDVS LIVONIAE (Livonijas šiliņš) un gadskaitla divi pēdējie cipari.

Livonian schillings struck in the time of Karl XI, King of Sweden (1660–1697)

General description:

Obv. Crowned monogram (CR) of Karl XI in a circle. Legend: CAROLVS D(ei) G.(ratia) REX S.(veciae) (Karl, by the grace of God, King of Sweden).

Rv. Griffin – coat of arms of Livonia in a circle on the shield. Legend: SOLIDVS LIVONIAE (Livonian schilling) and two last digits of the year number.

34. Šiliņš, kalts 1660. gadā

Sv. 0,27 g, d. 15 mm.

SM 3905

34. Schilling, struck in 1660

Weight 0.27 g, d. 15 mm.

SM 3905

35. Šiliņš, kalts 1661. gadā

Sv. 0,44 g, d. 16 mm.

SM 4225:1

35. Schilling, struck in 1661

Weight 0.44 g, d. 16 mm.

SM 4225:1

36. Šiliņš, kalts 1662. gadā

Sv. 0,49 g, d. 15,5 mm.

SM 3899

36. Schilling, struck in 1662

Weight 0.49 g, d. 15.5 mm.

SM 3899

37. Šiliņš, kalts 1662. gadā
Sv. 0,56 g, d. 15 mm.
TMR 28769

37. Schilling, struck in 1662
Weight 0.56 g, d. 15 mm.
TMR 28769

38. Šiliņš, kalts 1663. gadā
Sv. 0,33 g, d. 15 mm.
SM 3911

38. Schilling, struck in 1663
Weight 0.33 g, d. 15 mm.
SM 3911

39. Šiliņš, kalts 1663. gadā
Sv. 0,39 g, d. 16 mm.
SM 4227:1

39. Schilling, struck in 1663
Weight 0.39 g, d. 16 mm.
SM 4227:1

40. Šiliņš, kalts 1663. gadā
Sv. 0,39 g, d. 16 mm.
SM 3941:3

40. Schilling, struck in 1663
Weight 0.39 g, d. 16 mm.
SM 3941:3

41. Šiliņš, kalts 1663. gadā
Sv. 0,52 g, d. 15 mm.
TMR 28768

41. Schilling, struck in 1663
Weight 0.52 g, d. 15 mm.
TMR 28768

42. Šiliņš, kalts 1664. gadā
Sv. 0,33 g, d. 15,5 mm.
SM 3916

42. Schilling, struck in 1664
Weight 0.33 g, d. 15.5 mm.
SM 3916

43. Šiliņš, kalts 1664. gadā
Sv. 0,4 g, d. 16 mm.
SM 3941:2

43. Schilling, struck in 1664
Weight 0.4 g, d. 16 mm.
SM 3941:2

44. Šiliņš, kalts 1664. gadā
Sv. 0,58 g, d. 16 mm, ar robu.
SM 4225:2

44. Schilling, struck in 1664
Weight 0.58 g, d. 16 mm, with a jag.
SM 4225:2

45. Šiliņš, kalts 1664. gadā
Sv. 0,46 g, d. 16 mm.
SM 4234

45. Schilling, struck in 1664
Weight 0.46 g, d. 16 mm.
SM 4234

46. Šiliņš, kalts 1665. gadā
Sv. 0,51 g, d. 15,5 mm.
SM 3919

46. Schilling, struck in 1665
Weight 0.51 g, d. 15.5 mm.
SM 3919

47. Šiliņš, gadskaitlis nav redzams
Sv. 0,44 g, d. 16 mm.
SM 4233

47. Schilling, year not visible
Weight 0.44 g, d. 16 mm.
SM 4233

48. Šiliņš, gadskaitlis nav redzams
Sv. 0,39 g, d. 15,5 mm.
SM 4235

48. Schilling, year not visible
Weight 0.39 g, d. 15.5 mm.
SM 4235

49. Šiliņš, gadskaitlis aplauzts

Sv. 0,33 g, d. 15,5 mm.

SM 4236

49. Schilling, year broken off

Weight 0.33 g, d. 15.5 mm.

SM 4236

50. Šiliņš, gadskaitlis nav redzams

Sv. 0,45 g, d. 15,5 mm, nodilis.

SM 3904

50. Schilling, year not visible

Weight 0.45 g, d. 15.5 mm, worn out.

SM 3904

51. Šiliņš, gadskaitlis nogriezts

Sv. 0,49 g, d. 15 mm.

TMR 28767

51. Schilling, year cut off

Weight 0.49 g, d. 15 mm.

TMR 28767

**Zviedrijas karalā Johana III (1568–1592) laikā kalts Tallinas šiliņš
Tallinn schilling struck in the time of Johan III, King of Sweden
(1568–1592)**

52. Šiliņš, bez gadskaitlā

Av. Centrā karalā monogramma IR,
virs tās kronis. Léģenda: IOHAN III
D G R.

Rv. Tallinas ģerbonis – trīs leopardi.
Léģenda: MO NOVA REVA.
Sv. 0,81 g, d. 17 mm.

TMR 28766

52. Schilling, without year number

Obv. Crowned monogram of the King
– IR. Legend: IOHAN III D G R.

Rv. Three leopards – coat of arms of
Tallinn. Legend: MO NOVA REVA.
Weight: 0.81 g, d. 17 mm.

TMR 28766

Žečpospolita, karala Jana Kazimira (1648–1668) Polijas vara šiliņi

Vispārīgs apraksts:

Av. Karala portrets profilā pa labi. Lēgenda: IOAN• CAS• REX.

Rv. Polijas ģerbonis – “baltais” viengalvainais ērglis ar Vāsu kūli vairogā uz krūtīm. Lēgenda: SOLID RE POLONI (Polijas karalistes šiliņš), gadskaitlis, apakšā burti “TLB” (Titus Līvijs Boratini – naudas kaltuves nomātājs).

Rzeczpospolita, Polish copper schillings of King Jan Casimir (1648–1668)

General description:

Obv. Portrait of the King to the right. Legend: IOAN• CAS• REX.

Rev. Coat of arms of Poland – “white” single-headed eagle with Vasa sheaf of grain in the shield on the chest. Legend: SOLID RE POLONI (Schilling of the Kingdom of Poland), year number, below – letters “TLB” (Titus Livius Boratini – a lessee of the mint).

53. Polijas vara šiliņš, kalts 1660. gadā

Sv. 1,08 g, d. 15,5 mm.

SM 3944

53. Copper schilling of Poland, struck in 1660

Weight 1.08 g, d. 15.5 mm.

SM 3944

54. Polijas vara šiliņš, kalts 1664. gadā

Sv. 1,32 g, d. 17 mm.

SM 3924:2

54. Copper schilling of Poland, struck in 1664

Weight 1.32 g, d. 17 mm.

SM 3924:2

55. Polijas vara šiliņš, 16..? gads (gadskaitlis nav redzams)

Sv. 1,00 g, d. 15,5 mm.

SM 3933

55. Copper schilling of Poland, year 16..? (year not visible)

Weight 1.00 g, d. 15.5 mm.

SM 3933

56. Polijas vara šiliņš, 1663.? gads

Sv. 1,42 g, d. 15,5 mm.

SM 4261

56. Copper schilling of Poland, year 1663?

Weight 1.42 g, d. 15.5 mm.

SM 4261

57. Polijas vara šiliņš? 1665. gads,
viltojums? Leģendas nesalasāmas
Sv. 1,30 g, d. 16 mm.
SM 4231

57. Copper schilling of Poland? Year
1665, counterfeit? Legends illegible
Weight 1.30 g, d. 16 mm.
SM 4231

58. Polijas vara šiliņš, nodilis.
Viltojums?
Sv. 0,66 g, d. 15 mm.
SM 3900

58. Copper schilling of Poland, worn
out. Counterfeit?
Weight 0.66 g, d. 15 mm.
SM 3900

59. Polijas vara šiliņš, nodilis.
Viltojums?
Sv. 0,65 g, d. 17 mm.
SM 4237

59. Copper schilling of Poland, worn
out. Counterfeit?
Weight 0.65 g, d. 17 mm.
SM 4237

Žečpospolita, karaļa Jana Kazimira Lietuvas vara šiliņi

Vispārīgs apraksts:

Av. Karaļa portrets profilā pa labi. Leģenda: IOAN • CAS• REX.

Rv. Jātnieks – Lietuvas lielkunigaitijas ģerbonis. Leģenda: SOLIDUS MAG DUC LIT (Lietuvas
lielknazistes šiliņš), gadskaitlis.

Rzeczpospolita, Lithuanian copper schillings of King Jan Casimir

General description:

Obv. Portrait of the King to the right. Legend: IOAN • CAS• REX.

Rev. Rider – the state coat of arms of the Grand Duchy of Lithuania. Legend: SOLIDUS MAG DUC LIT
(schilling of the Grand Duchy of Lithuania), year number.

60. Lietuvas vara šiliņš, kalts 1660.
gadā
Sv. 0,92 g, d. 16 mm.
SM 3924:1

60. Lithuanian copper schilling,
struck in 1660
Weight 0.92 g, d. 16 mm.
SM 3924:1

Žečpospolitas karaļa Jana II Kazimira
Lietuvas vara šiliņš.
Kalts 17. gs. 60. gados

Rzeczpospolita, Lithuanian copper
schilling of King John II Casimir.
Struck in the 1660s

Zviedrijas karaļa Kārļa XI
Rīgas šiliņš. Kalts laikā
no 1660. līdz 1697. gadam

Riga schilling, from the time
of Karl XI, King of Sweden.
Struck between 1660 and 1697

Pakavsakta ar zvērgalvu galiem.
12.–13. gs. Atrasta 42. kapā

Penannular brooch with beast-head
terminals. 12th–13th centuries.
Found in Burial 42

Stikla kreļļu un zvārguļu kaklarota.
12.–13. gs. Atrasta 45. kapā

Necklace with glass beads and
tinklers. 12th–13th centuries.
Found in Burial 45

ISBN 978-9934-8524-8-0

9 789934 852480